

श्री ॐ श्री गुरुभ्यो नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥

श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥
श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥
श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥

श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥
श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥
श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥

..... 1111 नमोरी टिप्टा काम गा.ली सीमा छ. नमोरे पनु नमोरे

छा थोडे पान कसिपानी रती अरु 1111
साण संतो छ. ने ? आ रती ने पालना..... 1111

थेके रिडितशी ने ५ भासिनो पगाद व्याजसांथी रू. १११११—००
थेके रिडितशी ने ५ भासिनो पगाद छुटके रू. २००१—००

ने दिवाप पनु साण संवना आ रती रकनाथी.....

भ्रिम मुदमकोनी भरदोभा,
रुदनकोपित प्रनांती भरदोभा

पाडशाखा नी नवा भडानोना पाठेभां नडती मुदमकासां
पाडशाखा ना भडान व्याजगना व्याजभां मुज्य दाछाथक नदीडिनी नडती मुदमकासां

ने दिवाप अन्य साणा संवानी व्यापना वागाज्योथे दिडिआनी रीथडे इटवा छटीडे विनासि.
रने नो इज आथ उपदेडिन पाडशाखाना मुवाडिन क संवी रती..... 1111

अपारु श्री सुदरदरदिसरक रने नत्र साणशाणा

अंवेवड : पदनीनी पडडी

अपाराध- ३८०००१.

C/O. शरडीशन न कोनीदास दाड

३६/३८ शेष भेभापु रडीडे

अंवेरी अमरु, पडेस कोडरिवा

उ के भाणे, मुंभरु

सा. दिडिआनी रूडेला को वना

(१) कशरानकाथ वी. शाण

C/O. वी. अ. शाण रोनरु रानरु

भरुडनी भाडके अपाराधनाड.

(२) नुंभोपणां नोन. भ. नी

જરા... બે... વિધિ... !!

તમા જાણો છો કે આજ્ઞાઈ શ્રી સુરેન્દ્રરાજીશરણ જેવે નવજ્ઞાને શાળાની શરૂઆત.....તા નો બરાબર જાણી લેા

આ આનંદપ્રકાશ આજનાર આનંદાચો પોતાની શાનજુલાની અહિ બરાબર લખાવી શકે છે, અહિ આજનાર સાથુ

સાબીજી અવરાજીને શાનખાઈને પણ તે માટે ભરોડને સંસ્કારને રૂ/૩ ખંડિતવર્ષોની ભવરના કસેલ છે. તે ખંડિતવર્ષો

પણ સાથુ સાબીજી મ. ની શાનજુલા તે ખુબજ સાલી લીને સમાપ્ત છે.

નરજીવરાને આ સંસ્કારમાં અર્ધસંજીવર અને સ્વિજાણ અર્ધિન તેમજ ઉત્તરવિધિને શાનજુલાર છે. તેઓ રહે

આજનાં પુસ્તકો ઉપરના છે. તેને સંસ્કાર કેવેન જોવાની પણ અર્ધિવ આર્નંદ પણ તેમ છે.

તે વિધાન આવા પ્રાચીન ગ્રંથોની ગ્રંથોને પ્રકાશને કરવાને સર્વ પણ આ સંસ્કાર તમે આજનાર છે.

એને એકે બુધાખબર.....

આજનાર શરૂરની બાજુરના વિસ્તારમાં રહેલા પુણ્ય સાથુ સાબીજી મ. પણ આવી આનંદવળ ની લાભ વર્ધે શકે તે જુઓ

આ સંસ્કાર નારજીવરા વિસ્તારમાં ગ્રંથોવાડે તેને દેશવર ની સામે રૂંકે સમયમાં જ બહુશાળાની શરૂઆત કરવામાં

વિધાન છે. અને જેવો આ વિસ્તાર કામ વાખા જોવા અને કદી જેને સ્વીકારે છીએ, તે તે પણ જાણી લો

પરમ પુણ્ય સાનંદુર દેવેશ શ્રી વિભવ સમસંદીશરણ મ.

નો આજી સને મુશ્કેલ એવું આજીને તે પુણ્યશ્રીનો વિભવ સુવેશ આજી સભ્ય સર્વો માં સુવેશ સમ છે.

આજનાર આજી વિસ્તાર મુખ વાખાને એવો એવું તે કરવાના લતા :

આ સંધ અધિભૂતરે લેવાથી ૪ વિભાગના વિખાલિત કરેલ છે. તેટલે ભાગના ૬-૬ સુધીનો સમાવેલ કરેલ છે. સ્વાધર્મા પ્રાપ્ત ૧૧-૬૫ વયનાં સુધી છે. આથી વધુ મહાને આખા સંધમાં ૩૬૧ વ્યવસ્થા છે. જે વયના ૧-૧ લેવા સુધી વર્ષના બને છે. માટે વધુ આ સંધ અધિભૂતર ૧૧

આથી પ્રાપ્ત ૨૦૦ વય સુધી આ સંધની સ્વભાવ શબ્દ છે. આ સંધ લોક પ્રવર્તના નાના મોટા પ્રાપ્ત ૬-૨૨ લગુણના આધારે વર્તેલા વ્યવસ્થાની સાધન થયા છે. આ સંધની સ્વભાવ કોઈ આચાર્યશીલ આપણા ઉપર મહાન ઉપદેશ કરેલ છે. નાનકડાં ઉપદેશ સંધની અધિકારી આ કોઈ ઉપદેશ મહાત્મ સંધનો વચન વધુ પ્રાપ્તને લેવા શબ્દ છે. વળી પૂર્વે ઉપદેશ સંધ વધુ આજે અગ્રણ્ય વ્યવસ્થા મારા પુ. માટે સુધીવર્તી આ સંધ ઉપદેશની વધુ સમાવેલ ભાગના થતા ને ભાગનાને અગ્રણ્ય કુવિભાગ સુધી સંધે સંસ્કારીએ, મહાગુણવાને, આ સંધ પ્રાપ્તના આપ શબ્દ છે, જે અગ્રણ્યની છે.

પ્રાપ્તે વ્યવસ્થાઓ આ સંધને અધિકાર કરવા કોઈ અભિપ્રાય વધુ ને નહીં સુધીવર્તી.

શી.

લોક ૨૦૪૬, મહાત્મ સુધી ૧૪

શી. ૪-૧૨-૧૯૮૦

૨૫૪ : સંધની વધુ લોક ઉપદેશ

અધિકારી

પ્રાપ્તના આ વિભાગ સમાવેશના ક. ના

વિભાગ

વ્યવસ્થા વિભાગ

શ્રી ઉપદેશપ્રસાદે પ્રધ પ્રકાશનમાં સંસ્કૃત સારવાર્ષીની યાદી

૧૯૫૧

- ૧) યુ. યુ. અગાલા શ્રી સર્વધિકારક મ. બી. કૃષ્ણભી તેલો સુવચન મુદ્રક
  - ૨) યુ. યુ. અગાલા શ્રી દિગ્ગ ઋષિ સૂત્રપદક તેલો મુદ્રનકાશ પુસ્તક
  - ૩) શ્રી કૃષ્ણભાઈ તેલો તેલો બાલગણક સમસ્યાર
  - ૪) શ્રી નવસિદ્ધિદેવ ડી. સી.એ. તેલોવા (૧૯૧૨-૧૯૨૧)
  - ૫) શ્રી જયકૃષ્ણભાઈ સૂક્ષ્મનકાશ યાત્રા યાત્રા (૧૯૧૩-૧૯૨૧)
  - ૬) શ્રી કીર્તીભાઈ પુસ્તકમંડિત મુદ્રક
  - ૭) શ્રી સૂક્ષ્ણભાઈ નકાશદેવ સુવચન
  - ૮) શ્રી કૃષ્ણભાઈ બંધેલો સૂત્રપદક તેલો સમસ્યાર
  - ૯) શ્રીમુખબ લાલભાઈ વરુવંદે સર્વધિકાર
- (૧૦) આજના સર્વધિકાર લોકપ્રચારક દેવા સંસ્થાને (વડોદરા)

ॐ अहं नमः

विन्धिव प्रास्ताविकम्

अस्य महाप्रन्थस्य का उपयोगिताऽस्ति ? तदहं दर्शयामि । अयं धी उपदेश प्रास्तावनामा महाप्रन्थ. सर्वजनोपयोगी षडंति । कारणं तु अस्मिन् प्रन्थे धृतज्ञानविषयानां बालमध्यमवितृज्जनाया तुलिकात्कृत् ज्ञानशीलतपोसायपोषणविषया एन्थकार महापि धीविजयलक्ष्मीसूरीश्वरमहाराजेन विविधशास्त्रेभ्य उद्घृत्य संगृहीताः ।

तथा च विद्वज्जनोपकारकजनदर्शनान्यतात्त्विकपदार्थप्ररूपणाऽपि सुन्दरतरा दूषये । एतेहातिवक्तस्योपकाना तु षट्शो एतान्दर्शिनो पदार्थाः सन्त्यन्ते ।

एकं कल्पयामु पदार्थपदं प्रदर्शयं नवीवयो पतन्त आत्मानं सन्मार्गं कथं प्रापणीया इत्यादि रीतिरपि दर्शिता ।

अरे गीतायं महात्मनामहोपकारिभूतायापल्लोचनादिव १ कथं प्रायश्चित्त दयं इत्यादि गुणपदार्थाः अपि सस्यम् नीत्या

प्रदर्शिताः ।

अर्थात् सर्वविषयसमाहृकोऽयं महाप्रन्थस्तत्समावादेयतया सर्वैरपि पठित्व्यने इतिवन्त्येः । अलं विस्तरेश ।

इत्ययं नानार्थः

इत्यादि ७-१२-१९८२

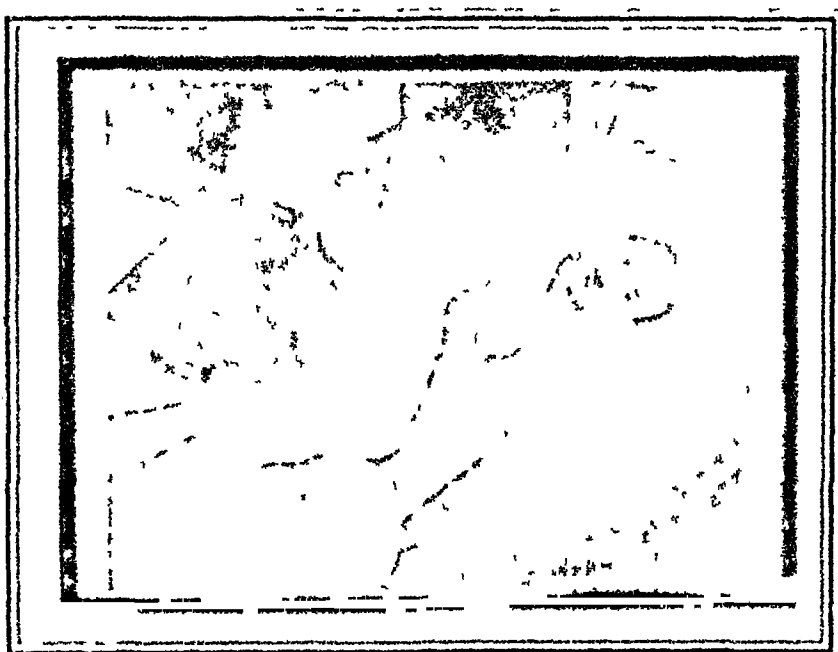
इ. नं. २०४४ नानार्थपं इत्यादि

इत्ययं-नारणपुरा नरुवरी पार्क

कलशाधार

॥ श्रीविजयवक्त्रीसुरिविचितः ॥

॥ जपदेशाप्तासाद् ॥

॥ द्वितीयो विभागः ॥

(आससमाह्वानास्तरभयर्षभः)

प्रेरकः

एरम पूज्य आचार्य क्षणावत श्रीसद्
विजयरासम्प्रीश्वरजी मठाराज
साहेब (डोहिलावाला)

वीर सधन २५११

विभक्त सधन २=४४

पुस्तकायाकः

आचार्य श्री रघुदेवसुप्रीश्वरजी
जैन तत्त्वज्ञानशाळा. इतंबरीवाड,
पटणीजी स्वाडकी. अहमदाबाद्-३८०००२

सन १९८८

अध्यासक आणि प्राप्तिस्थान :

यू. आ. श्री सुब्रह्मसूरीश्वररत्न वैन तत्त्वज्ञान शाळा

पुढाणीची गडकी, अंबेरी वाड,

अभयदापाड-३८० ००१.

अन्य प्राप्तिस्थान :

(१) श्री स्वस्वामिनाथ वाडीबाबू शास्त्र (३) गायुळाट ज्ये. शास्त्र

C/O वाडीबाबू लक्ष्मणराज्जी वं. श्री धार्द अध्याशन

दुर्गाचि भवनी आडि'द. निशायांग, अंबेरीवाड.

द्वान : को. ३८२६०८ श्रीवीरराड-अभयदापाड-१

द्वानी. ८६८६३८

(२) श्री शक्तिधामन गोपीबहाब

जयजिठ शैव गंगाज्जी वंदीद,

अंबेरी गडकी, पुंजाड-४०० ००८.

सुदक्ष्ण व्यवस्था :

पुढाणी चौकसेट मी'दस',

१०, धरपतर्क चौसायदी,

नीराराणीडा वंदीरा वं.द.

नासरापुरी, अभयदापाड-१३.

द्वान : ४७३६४८

युनायटेड स्टेट्स : डॉ. वं. २०४४ डा. सुट १५

मुद्रण : गंगाज्जी वं मी' १३५५-००

गंगाज्जी १ ५८-०००

॥ प्रथमावृत्तिगत प्रस्तावना ॥

मन्यदट्टिमिर्मतीकृतस्यान्ताः सकृन्ना दत्तदृष्टयो जवन्तु । इह किल जिनगमत्त्वरूपणनिपुणैप-
 ंशिक्षामन्यानां शोषरीज्जतोऽव्यमुपदेशप्रासादनामा ग्रन्थः संवत् १८४३ संवत्सरे श्रीविजयनारायणसुरि-
 शिष्यश्रीविजयलक्ष्मीसुरिवरं रचितः । अस्य प्रासादसंज्ञा क्वं प्रकारेणान्वयथा ? इत्यतस्तविसरं ग्रन्थ-
 कर्तुर्निरय चरममन्त्रप्राप्तने श्रीसिद्धाचलस्यादिनाथप्रासादवर्णनपूर्वकं प्रकाशितमिति तद्ग्रन्थप्रदर्शनपूर्वकं
 नयं प्रथमविभागप्रस्तावनायां लिखितमस्मान्निरिति न न्ययः प्रदर्श्यते इति तत एवावधार्यं जिज्ञासुजिः ।
 पूज्यपादा इमं ग्रन्थकर्तारः कौत्सकान् ग्रन्थानन्यान् ग्रथितवन्तः ? जन्मना कां न्यामिं कां पितरो कं
 च वंशं पात्रितवन्तः ? कानि वर्गणि च दीक्षापर्यायं पात्रयित्वा कं कं दंशानुादिकं पादरजोवचनासुर्न-
 म्पितवन्तः ? इत्याद्यन्तत्रित्तित्तिज्ञानयोऽपि वयमन्तुंसा एवाद्यापि । तत्र्यजीवपरमोपकारिणामंषां गुण-
 र्शीतेनेनापि प्रत्युपकनुमसमथा वयं तत्कृतग्रन्थोपदेशश्रवणमननादिना फलप्रद्विणां जयंम चंदनावत-
 यारमानभतुणं मन्थमदि । पूज्यानामंषां सिद्धान्तविषयं कीदृशज्ञानमनुत्तममृदिति तत्कृतिमयज्ञोपय वि-
 चिन्तयन्तो वयं न पारयासः पारं प्राप्तुं, यतः सर्वे श्रोपदेशिकविषयाः सुत्रानुसारत एव विविधसुत्रमा-
 धिपूर्वकं संदृष्ट्या विज्ञोवयन्ते । रनाज्जद्वारवर्णनादेरनुभवरूप्यस्याः कृतवोचनं जनरोत्तरमधिकोधिक श्या-
 नन्दाऽनुत्तयन एव वाचकवगंधमरसिकरिति सुस्पष्टं प्रतिनाति, यतः प्रत्युपदेशविषयमागमांककश्चान-
 केन संशिक्षेन सुषटितेन दटीकरणाय काचिदचिन्त्यशक्तिनेयांजिता ग्रन्थनिर्वाकवृत्तिः ।

प्रत्येऽत्र प्रतिलभ्यं प्रायेण पञ्चदशव्याख्यानोपेतत्वादेकव्याख्यानोपिक्याञ्चैकपट्टशुस्तरं शतत्रयं व्याख्यानानां विद्यते, तेन प्रतिदिनमकंकव्याख्याने व्याख्याते संवत्सरेणैव मन्यो व्याख्यायते व्याख्यानञ्चि-
 मुनिवरैरित्याकृतं प्रन्थकर्तृणामनुमीयते । प्रतिव्याख्यानं चैकत्रादिमूत्रभ्र्तोकसन्दर्भेणोपदेश्यं परतूपद्वित्रय
 उपदेशसंप्रदाह्यायां स्वोपकृतटीकायां तं तं विषयं मशाखमादिकं विविच्य संक्षिप्तेन प्रायो मूत्रभ्र्तोको-
 क्तं कथानकेन स स विषयो दृढीकृतः । कथानकेव्यप्यन्यकविकृतद्विकपारसार्थिकनीतिविषयकमुच्चा-
 पितभ्र्तोकाः प्रसङ्गोपयुक्तत्वेन प्रसञ्जिताः । प्रतिव्याख्यानान्ते च स्वकृतभ्र्तोकेनाखिलव्याख्यानरहस्य-
 प्रदर्शनपुरस्सरं ज्ञव्यजीवानुद्दिश्योपदेशः कृतः । मयत्र स्वकृतो गीर्वाणत्रापा त्रापिता सरदा, येन सामा-
 न्यसंस्कृतज्ञानवान् सर्वः कोऽपि पठनपाठने स्पष्टप्रयामेतेव समर्थो भवति । अत एवास्य प्रन्थस्य सम-
 मस्य शुर्जरत्रापानुवादशुद्धेन सर्वजनोपकारं कृतपूर्वोऽपि वयमेतन्मूत्रप्रन्थमुच्चापणे सेत्सादाः संजाताः ।
 यद्यप्यस्य प्रन्थस्यान्यमुनिकृतत्वामदितत्यादन्यस्मादा कुतोऽपि कारणादशुक्लतरत्यान्मुच्चापणे चिरं
 शिक्षितादराः भिनवन्तो वयम्, तथाप्यन्यातीशोपयुक्तां जानाना गुणगुर्व्या विदुष्या खानश्रीनाख्याः
 साध्याः प्रयासप्रेरणा न्यामुत्साहितालक्षदापिनेनेव गजनगर (अमदावाद) निवासिन्या ध्यापारमं-
 द्रायाः श्रापिषाया कव्यसाधारयंनाप्रिमलन्त्रपद्ममुच्चापणाय प्रेमकापीकार्ये संसद्धारिविणा जंजादावशर्मणा
 भारनिवतवन्तः, तदन्तरं तत्रैवकापीविलोकते कृतत्वानां द्यानागराणां श्रीमदानन्दसागराक्षानांपन्त्या-
 सपदावृत्तानामुपदेशगारिषप्रन्थमुच्चापणे कुननिश्चया जाताः । अत एव प्रथमजानमुच्चापणानन्तरमेव

द्वितीयो विभागोऽपि मुञ्जापितः, अनेनैव क्रमेण समग्रोऽपि ग्रन्थो मुञ्जाप्यत एवाधुनाऽपि । अथ च द्वितीयो विभागो रन्धनपुरनिवासिश्चेद्विश्रीत्रकोरदामात्मजयोर्हारालाल-मणिलालयोर्ब्रह्मसाहाय्येन प्रकटितः । संस्कृतभाषायादोषाहुयेऽस्मिन् ग्रन्थे मन्धिचिन्तयादिदूषणानि निःशङ्कितं गोधितानि गद्यात्मके खण्डे । दोषमन्ते पत्रात्मके च उन्दोऽनुश्रुत्या क्वचिददृष्टदोषा एव शोधिताः, क्वचिन्नूनाधिक्यं कृतं, क्वचिन्नेकोक्तवाचार्थानुसारेण पादोऽपि परावर्तितः, क्वचिन्मूलकारपाठो दोषयुक्त एव द्विसित्याऽन्यो निदांयः पाठः पाठान्तररूपेणैव चिन्तो द्विखितः, क्वचिच्च दोषासक्तोऽपि यथातथमेव लिखितो न काचिदपि शुद्धिर्बिद्धिता, किं बहुना ? सर्वथा कर्तुं प्रयामगौरवं गीर्वाणजागजपाठकदृन्दस्य ग्रन्थलापना-नुद्दश्यं च मनसि निधाय समपश्यातया बुद्ध्या यथाशयोपरामं शुद्धिविषये प्रयासः कृतः ।

अस्मिन् ग्रन्थे मुख्याख्यः लाक्षाः सन्ति—सन्धयन्त्रलाफो देशविरतिगणकः सर्वविरतित्तराफक्षेत्रेति । तत्र प्रथमस्यारकः प्रथमस्यारकचतुष्टयरूपो द्वितीयश्चतुर्दशस्तम्भपर्यन्तश्चतुर्विंशतितमस्तम्भपर्यन्तश्च तृतीयः । त्रयोऽपि राफनाः सविस्तरतराः । तत्र प्रथमलाफन आद्यविभागे एव गतः । द्वितीयगणमोऽनेन द्वितीयेन विभागेन प्रथमोत्तरयोश्च विभागयोरन्तिमादिमद्विस्तम्भान्यां पूर्तिमगमत् । ततोऽवशिष्टेन चतुर्थीगणकः ।

द्वितीयेऽस्मिन् विभागेऽपि द्वितीयं स्तम्भगङ्कमेव सङ्गृहीतम् । अत्रापि प्रथमविभाग इव नवतित्वयो-स्थानानि परुनयतितमादारन्त्याशीत्युत्तरशततमपर्यन्तानि सन्ति । तत्र तावत्प्रथमे विभागे षष्ठे सम्भने-

इत्यानि षड् व्याख्यानानि त्रयुयोगप्रतंगन्धीनि गनानि, ततः पूर्वं पत्रमन्त्रादारन्याशायाणप्रतन्त्रय-
 मपि संपूर्णं गतम् । अत्र सप्तमे स्तम्भे एकुननित्तमात्पत्रोत्तरशततमव्याख्यानपर्यन्तं त्रयुयोगेन प्र-
 व्याख्यातम् । अत्र सप्तमः स्तम्भः समाप्तिमित्ति, नवरं त्रयुत्तरशततमं (१०४) व्याख्यानं त्रयुमा-
 निककृत्यनियमं, ग्रन्थस्यास्य त्रैत्रयुत्तरप्रतिपदि प्रारिन्तितया आपादत्रयुत्तरतुर्दश्यामेतव्याख्यानान-
 मररात् इत्याहृतं ग्रन्थकर्तृणां सुगुप्तमपि पयुपणादिमन्वर्षदिनव्याख्यानमन्वर्षेण स्फुटमेव निश्चीयते,
 इति त्रैत्रयुत्तर इत्यम् । अष्टमे स्तम्भे षड्दशव्याख्यानात्मके पत्रुत्तरशततमादारन्य विशत्युत्तरशततमव्या-
 ख्यानं यावत् षड्दशमे पत्रे चापूर्णेमेव प्रकृषितम् । नवमे स्तम्भे एकुनिशलभिकशा-
 ततमादारन्य पत्रत्रिंशदधिकशततमव्याख्यानं यावत् षड्दशव्याख्यानात्मके सप्तममाणुव्रतं संपूर्णमष्टमं
 च संपूर्णप्रायं प्रकृषितम् । दशमे स्तम्भे षड्त्रिंशदधिकशततमादारन्य पत्राशदधिकशततमव्याख्यानं
 यावत् षड्दशव्याख्यानात्मके षड्दशमे व्याख्यानत्रये (१३६-१३७) अष्टमाणुव्रतत्रिययं, तदनु नवमाणु-
 व्रतसंन्यधि व्याख्यानसप्तकम् (१३७-१४४), ततो व्याख्यानपद्यकं (१४५-१४९) दशमाणुव्रत-
 मरके, तन्मध्ये सप्तचत्वारिंशदधिकशततमे (१४७) व्याख्यानेऽष्टादिकपर्यपद्यं पर्युपणपर्यं च सन्नेदं
 सदृष्टान्तं च विस्तृतं, पूर्वोक्तयुक्त्या एतत्संख्याकदिने पर्युपणाप्रारम्भत्वात् । अष्टचत्वारिंशदुत्तरशत-
 तमे (१४७) च व्याख्याने वार्षिककृत्यान्धेकादश वर्णितानि, उपान्त्ये (१४९) व्याख्याने पौषध-
 स्वावश्यकता प्रदर्शिता, चरमं (१५०) च व्याख्यानमेकादशाणुव्रतारम्भकमारब्धम् । एकादशे स्तम्भे

पञ्चदशव्याख्यानारम्भके एकपञ्चाशदधिकशततमादारभ्य पञ्चपञ्चदशव्याख्यानार्थन्तं एकदश-
 णुनने संपूर्णं द्वादशस्य च चत्वारि व्याख्यानानि । द्वादशे स्तम्भे पद्मपञ्चदशकशततमादारभ्याशीत्यु-
 त्तरगणनमव्याख्यानं यावत्पञ्चदशव्याख्यानारम्भके आद्यानि दश व्याख्यानानि द्वादशाणुव्रतमत्कानि,
 तेषु च दानत्रिपयः सुष्ठु प्रपञ्चितः, तत्रापि गृहिणां जोजनविधिनामकमादिमं व्याख्यानमवश्यं ज्ञेय-
 मादरणीयं च श्राद्धं । तदनन्तरव्याख्याने व्रतद्वादशकं निश्चयव्यवहारनयाभ्यां विवेचितं, तत्र निश्च-
 यनयो दुर्जयः । तदनन्तरव्याख्याने बलादपि व्रतदानविधिः प्रोक्तः । अनत्यव्याख्यानत्रये च महापु-
 ष्यनग्नितानि चर्चितानि इति । किं बहुना ? अस्य विभागस्य विषयानुक्रम एव हृदयमौदित्यकरः किमुन
 ग्रन्थपरिशीलना ? । अत एव सरलज्ञापान्वितोऽयं ग्रन्थः साद्यन्तो वाच्यो धर्मतत्त्वाञ्जिज्ञापुकैंगिति
 प्रार्थना संमदधिकारिणाम् ।

ग्रन्थेऽस्मिन् गृह्णिविषये कृतंऽपि बले स्याच्चेत्खलनं मतिमान्द्याद्दृष्टिदोषाद्वा तत्काम्यन्तु महद्व्याप्त-
 त्वापयोप्राद्विणो विद्वज्जाजराजहंसाः, बोधयन्तु चास्मान् प्रमादस्थानानि कृपया, येन ज्येष्ठस्तरमावधाना
 न्वाम इति प्राथ्येते ॥

संगत् ? ए०१९
 फा०गुन युदि ?

श्रीजेनधर्मप्रसारकसत्ता.
 भावनगर.

श्री उपदेशप्रासादद्वितीयविजागस्य विषयानुक्रमः ।

सप्तमः साम्मः ॥ ७ ॥

व्याख्यानं

अवृत्तकामाया यामायास्त्यागे श्रेष्ठत्वम्
 काश्चित्स्वीकृतं व्रतमापद्यपि न मुञ्चन्ति
 स्वीणामद्भिलोकेने मोक्षो न कार्यः
 स्त्री अनेकजनानां गुणद्वानिकरी
 विषयी नरोऽकार्यं कुर्वन्न विचेति
 विषये सुलस्वद्वपताऽपायबहुलता च
 महासतीत्वदक्षणम्
 शीलप्रजानात् त्रिभ्राययवानां पुनर्भवम्
 तत्त्वज्ञो दम्पती संकटेऽपि व्रतं नामुद्यताम्
 बहुजनप्रार्थनीयाया स्त्रियास्त्याग एवोचितः
 जिनन्दैरपि शीलव्रतमङ्गीकृतम्
 भैद्युनसेयया बहुगुणहानिः

विषयः

पत्राङ्कः

कथानकं
 किरातः
 अजनामुन्दरी
 सुकुमादिका
 बटकलचीरी
 अष्टादशानात्रककथा
 मधुविन्दुकथा
 शीलवती
 कलावती
 चन्दनमलयागरी
 इलापुत्रः
 श्रीमक्षिनाथः
 सत्यकिः

१ २ ४ ६ ७ १० १२ १३ १६ १७ १८ २१

द्वारत्याने

१०३
१०४
१०५

विषयः

स्वीचरितस्य विषमता
चतुर्ग्रन्थनधारकस्य चातुर्मानिककृत्यकरणम्
विषये बहुलपापं दुःखप्रचुरम्

॥ अष्टमः स्तम्भः ॥ ८ ॥

१०६
१०७
१०८
१०९
११०
१११
११२
११३
११४
११५
११६

परिग्रहनाम पद्यमं मङ्गलतम्
पद्यमग्रतस्य पद्यातिचाराः
परिग्रहपरिमाणकरणे दोषः
परिग्रहामक्तोऽनेरुपापं करोति
गृहं दिग्विस्तरितम्
गृहगतस्य पद्यातिचाराः
पद्यग्रन्थेनैव लोचनाशमञ्जवः
गृहं व्रतं केचित्तंकेऽपि न जहति
नसमं जोगोपज्ञोगव्रतम्-चतुर्देशनियमस्वरूपम्
द्वारिंशत्यजदयस्वरूपं चतुर्महाविकृतिस्वरूपम्
शोषापपञ्जदयाणि (५-१४)

पत्राङ्कः

२२
२४
२७

३१
३२
३४
३५
३६
३८
३९
४०
४३
४५
४७

कथानकं
नूपुरपंक्तिता
विजयश्रीकुमारः
सुखराजः

विद्यापतिः
पेय्यरुश्रावः
मम्मणश्रेष्ठी
व्रातृष्यकथा
सिंहश्रेष्ठी
कुमारपालः
चारुदत्तः

महानन्दकुमारः
सचित्तत्यागे अम्भरुशिष्याः

विषयः

रात्रिनो नननिषेधः
 शेषाण्यनश्याणि (१५-२२)
 चक्षिनरमं पशुगिताग्नद्वयम्
 अज्ञातफलजदणनिषेधः

व्याख्याने

१११
 ११०
 ११७
 १२०

॥ नवमः स्तम्भः ॥ ९ ॥

अतन्तकायस्वरूपम्
 सप्तमत्रते विंशतावतिचारेषु आद्याः पद्यातिचाराः
 कर्मादानसंचन्धिपत्रादशातिचारे दश अतिचाराः
 कर्मादानस्यान्यपद्यातिचाराः
 पापव्यापारनिषेधे कथं व्यववृद्धिः
 शुभव्यवसायप्रकारः

१२१
 १२२
 १२३
 १२४
 १२५
 १२६

व्यवसायविषया हितशिक्षा
 मायाकरणकरणयोः फलम्

१२७
 १२८

कथानकं

मित्रत्रयकथा

गुणगुन्दरः

बकचूलः

पत्राङ्कः

५०
 ५२
 ५३
 ५५

धर्मरुचिः

धर्मराजः

शृतचमत्रणिकथा

तिलजट्टकथा

यशोचमराजः

धूर्तवणिक, मुग्धश्रेष्ठिपुत्रः

जावन्श्रेष्ठी च

कृपाणकथा, लक्ष्मीदारिद्र्ये

महर्णसिंहः, धर्मवृद्धिपापवृद्धी

५७
 ५७
 ६१
 ६२
 ६४
 ६६

६७
 ७१

अभ्यास्याने	विषयः	कथानकं	पत्राङ्कः
१२७	पुनर्व्यवसायविषया द्वितिशिखा	सुरत्राणकथा, कुमारपात्रः	७३
१३०	विश्वम्नयात्फलम्	धनदत्तश्च	७५
१३१	अष्टममनश्चदण्डरूपरिहारव्रतम् (तस्य प्रथमचेदः)	विमेमिरा	७६
१३२	अनर्थदंरुशेषवक्रव्यता (२-३-४ चेदाः)	कुरु कुरुकुरु	७७
१३३	विकथान्त्वप्रमादस्य विशेषस्वरूपम्	रोहिणी	७०
१३४	सामान्यतः प्रमादाचरणम् (चतुर्थचेदः)	मृगसुन्दरी	७२
१३५	पुनः प्रमादाचरणमेव दर्शयति	पुरन्दररष्टपः	७४
॥ दशमः स्तम्भः ॥ १० ॥			
१३६	अनर्थदण्डरुव्रतस्य पद्यातिचाराः	सूरमेनमङ्गीमेनौ	७७
१३७	अनर्थदण्डरुव्रतस्यैव वर्णनम्	चित्रगुप्तकुमारः	७८
१३८	प्रथमशिखात्रने सामायिकाख्यम्	इन्धवृद्धनार्यौ	७९
१३९	सामायिकव्रतस्य पद्यातिचाराः	महाणसिद्धः	७९
१४०	सामायिकस्य चेदाः	चौरचतुष्टयी	७९
१४१	सामायिकं सर्वगुणानां जाजनम्	धन्त्रावतंसः	७९

अध्यायानं	विषयः	पानाङ्कः
१४३	नामाधिकं दोषरहितं विधेयम्	१०६
१४३	नामाधिकं धर्मोपकरणानि	१०७
१४४	नामाधिकरुतम्	१००
१४५	देशागताशिक्षाख्यां द्वितीयं शिक्षाव्रतम्	१०२
१४६	देशागताशिक्षण्य पद्यातिचाराः	१०३
१४७	परुष्टादिकपत्राणि (पद्युपलक्षणं च न जेदं गृह्यन्तम्)	१०५
१४७	अष्टादिकपत्रारार्थक्यं कृत्यानि ११ विधेयानि	११०
१४८	पर्यदिनेषु पौषधो न हेयः	११३
१५०	तृतीयं शिक्षाव्रतं पौषधाख्यम्	११६
॥ एकादशः स्तम्भः ॥ ११ ॥		
१५१	पर्वाराधनविधिः	११७
१५२	पुनः पर्वाराधनविधिरेव	१२०
१५३	पौषधे प्रतिक्रमणम्, तस्याद्यौ पर्यायाः	१२३
१५४	तृतीयः पर्यायः	१२५
१५५	तुर्यपञ्चमपद्याः पर्यायाः	१२५
॥ एकादशः स्तम्भः ॥ ११ ॥		
	रथानकं	
	जटिनो जलशिल्प्यः	
	कुमारपालः	
	केशरिचौरः	
	सुमित्रः	
	सोद्वजंघः	
	श्रीश्रीरविजयसूरिः	
	उदायी चरमरार्थिः	
	शंखश्रावकः	
	पृथ्वीपालच्युपः	
	सूर्ययशाः	
	आद्यपर्यायद्योपरि जूपवणिकयो	
	दुग्धकावन्निवृत्तान्तः	
	कथात्रयम्	

व्याख्यानं

१५६
१५७
१५८
१५९
१६०
१६१
१६२
१६३
१६४
१६५

विषयः

नसमः पर्यायः
अष्टमः पर्यायः
इयंपथित्रिकस्वरूपम्
पौषधस्यानिचाराः
पौषधत्रतिनः स्तुतिः
पौषधफलम्
अतित्रिनंविजागान्निधं चतुश्च शिशत्रतम्
पुनः चतुश्च शिशत्रतमेव
दानवणनम्
अतित्रिसंविजागस्यातिचाराः

॥ द्वादशः स्तम्भः ॥ १२ ॥

१६६
१६७
१६८
१६९

गृहिणां चोजननिधिः
दानस्य स्तुतिः
मोजनलासे मुनिस्मरणपूर्वकं दानम्
जननृपाणां वाननिधिः

पत्राङ्कः
१२३
१२४
१२८
१३०
१३१
१३१
१३३
१३४
१३५
१३८

कथानकं
उपाध्यायपत्नी
षष्ठागदयोद्घटान्तः
अतिमुक्तमुनिः
नन्दमणिकारः
सागरचञ्चः
महाशतकश्रेणी
अम्बिकाश्राविका
संक्षिप्तद्वयान्तः
संगमको वत्सपादकः
चम्पकश्रेणी

१४०
१४१
१४४
१४५

कृतपुण्यः
धनावदुश्रेणी
कुमारपादः

व्याख्यानं

विषयः

- १७० साधभिर्लभेनाफलम्
 १७१ र्थापगत्यात्ताकराफलम्
 १७२ साधूनामकष्ट्यं दानं न देयम्
 १७३ अनुभूतं लभ्यापि दानफलम्
 १७४ दानमालं विन्वादिदोषत्यागः
 १७५ अष्टपदानस्यापि मङ्गफलम्
 १७६ निश्चयव्यगद्वाराभ्यां द्वादशमत्तविवेचनम्
 १७७ इमानि व्रतानि त्रिदादयन्यस्य देयानि
 १७८ प्राप्तवृत्तानां जिज्ञोपदेशः
 १७९ इमानि व्रतानि अष्टपकालधृतान्यपि सुलदानि
 १८० श्रमणोपासकवर्णनम्

श्रीमन्मन्त्र-देवकीय-धर्मशास्त्राः

आमन्त्रणादयः

नागश्रीः

मृगः

वरदत्तः

मूलदेवः

तेतद्विपुत्रः

रजचक्रुः

प्रदंशिनृपः

कुमापुत्रः

पत्राङ्कः

१४३

१४८

१४९

१५०

१५३

१५४

१५५

१५७

१५८

१६१

१६४

अथोपदेशप्रासादे ।

॥ ससमः स्तंभः ॥ ७ ॥

॥ एकवचनितमं व्याख्यानं ०१ ॥

अथावृत्तकामाया वामायान्यागी एव श्रेष्ठ इत्याह—

स्त्रीणां कामस्य वाञ्छामु संतोषो जायते न हि । तस्मान्नामु विरक्तत्वं प्रजेत्स पुरुषोत्तमः ॥ १ ॥
स्पष्टः । तावार्थेणु किरातदृष्टान्तेन निरर्थः । स चायं-कौशाच्या उद्याने श्रीधीरप्रभुः समाप्यया ।
तत्र चाण्डप्रयोतः शतानिकपत्नी च देशनामशृणोत् (णुताम्) । तदानीं कश्चिन्निद्रंः स्वामिनं पप्रञ्च—जग-
वन् ! या ना ना सा ? इति । जगवानाह—या सा सा सा सेति । तदा स्वामिनं गणञ्चुपप्रञ्च—अनेन किं
पृष्टं ? क्रिसुकं च (जगवता) ? । (जगवतोक्तं) शृणु-अस्मिन् जगते चम्पानगयस्ति । तत्रैकोऽनन्त-
स्वर्णकारः कामवृद्धो यां यां रूपवतीं कन्यां पश्यति तां बहुवृत्त्यव्ययेन परिणयति । एवं तेन नारीणां
पत्रराती मेक्षिता । सर्वामां समानाभरणदीनिकारितानि । परं यदा यस्या वारकः समेति तदा सा सम्बन्ध-

१ अत्र तत्कर्मकारित्वेन अष्टव्यु अन्यथा “भोऽय प्रितम्बरः सन्वृत्तया” इत्यादिना विरोधात्ते-

पश्चात् समने । अग्न्यान्नु नदाङ्गया शान्तयेषा ष्व निष्ठन्ति । एवं तानां साद्यो याति । तस्मिन् ज्ञानो-
 हारं उगल्लनो गेने ताः श्रुतागदि मुदा व्यधुः । स पुनरगतश्च ताः तास्यामाग । नतः भोऽनिश्चानारः
 स्त्रीषु ईष्येता पूर्णः कस्यापि गृहं नोजनाशयमपि न श्रेययति । तानां रक्षणाय रुद्रापि एकलम्बनावागं
 स्वगृहकारं नामुन्त नृनोऽधिष्ठानस्थानमिव । यथा—

रुद्रादग्ध उवागउन्नोक्तं कस्यापि नांक्रमि । स निजंऽपि गृहे कजित रुद्रानिद नो जयत् ॥ १ ॥
 रुद्रानिगृहदा बलात्कारेण नोजनाथ स्वगृहे नीतस्तदाऽर्मा क्रिया गुप्तिगृहे क्षिप्रमिवाभ्यानं भेने ।
 तानत्तस्य स्त्रियो निर्व्यज्जनं जाल्ना हृष्टाः कृतस्नानविलेपनाः परिहितप्रथरस्या निद्धितमवाङ्मूषणाः प्रीला
 यागता दर्पणेषु स्वं पश्यन्त्यस्तस्थुः, तावता नदृष्टाधीशः मुवर्णकारः पिशाच इव कूरुटश्या विलोफ्यन्
 स्वगृहकारमागात् । स तत्स्वरूपदर्शनात्तासामुपरि क्रुद्धः । तासां मध्यादेकां तथा जघान यथा सा यमा-
 तिथितां प्रपेदे । तदानीं सर्वासामपि स्त्रीणां समकालं जयमुत्पन्नं, एष पापत्माऽस्मान्जयेवं दृनिष्यति ।
 ततस्तान्निश्चिन्तितं—“वयमेनं प्रियं मारयामः” । ततस्ताः स्त्रियस्तं दर्पणमारयन् । नत एकोनयंचरतद्-
 पर्णेर्हतो मृतः स्वर्णकारः । ततस्ताः स्त्रियः पश्चात्तापेन गृहं प्रज्याज्य तेन मार्द्धं ज्वलिताः । ततस्ता एकोना
 पश्चरती पश्चात्तापेनाकामनिर्जरया च मृत्वा कस्मिंश्चिद्गुणं तस्करकुलं तस्करल्वंनोत्पन्नाः । क्रमेण ते
 सर्वेऽपि लोक्त्रुण्टनतपरा दुण्टाका जाताः । या पूर्वहेता योपित्सा कुञ्चिद्भ्रामं कस्यापि रोरविप्रस्य पुत्र-
 ल्वेनोदपद्यत । ततः पूर्णकाले जातः । क्रमेण पञ्चवर्षीणि यात्रस्वर्णकारजीवस्तिर्यग्येनो

पञ्चम्य तस्यैव दग्धिप्रस्य पुत्रिहाऽऽजनि । मातापितृभ्यां स एव बालकमस्याः पात्रकः कुतः । मा तु
 शोदगशीला वृजं गेदिति । गेदनात्त धिरमिति । तस्य बन्धोरन्वयदां तस्या उदरं शसतो गुणं बल्लो लक्षः ।
 तदा नया लक्षं रुदितं । मुदितना जाता । तेन रुदितस्य तस्याः प्रतीकारो लब्धः । ततः परं यदा रोदिति
 तदा तस्या रोदितः ; रूपेण शृशति । एवं रुदन्त्याः (तस्याः) प्रतीकारं कुर्वन् कदाचिन्मृत्युभ्यां इष्टः ।
 ततः कुदृशिव्या निकतनाशिकाशितः । स दारकमेयां चौराणां मिलितः । तन्मेन मिलितेन चौराग्रगनी
 ज्ञाना । मा विप्रवाजिका शंशवादिषि कुदटा जाता । नाऽन्यदा एकस्मिन् शाने गता । तैर्धौर्गैर्धौमो
 द्रुण्टिनः । नतलैर्धौरैः मा बालिकाऽग्रादि । तैः सर्वैः मा जायोऽकारि । मैला तैर्धौरैः माऽऽ जोगाननु-
 तति । तैर्धौरैः कृष्णार्णैर्विमृष्टं—रपा एकाकिनी बह्वृनिः माऽऽ जोगमुगान्यनुत्तयन्ती निधनं याव्यति ।
 अनोऽस्याः श्रीलथं कान्चिद्वितीया बनिताऽऽनीयते । एवं विमृश्य तैर्धौरैरुत्ता द्वितीया जायो नमानीता ।
 तन्मे चौरान्मान्यां जार्याभ्यां जोगमुगान्यनुत्तयन्तः काऽऽ निन्तुः । कियद्विनानन्तरं प्रथमाऽतिरोपणा
 नामुही पापपरा एवमचिन्तयत्—अहो ! एषा द्वितीया जार्यो मम कामविम्वनारिका सपत्नी जाता । ततोऽऽ
 केनागुपार्थेनो मास्यामि । इति विचिन्त्य तस्याश्चिञ्जाणि व्यञ्जोक्यत् । एकस्मिन् दिने तेषु धार्दो
 गंतेषु गृहे पिबने जाते मा पूर्वचार्योऽतिकोपिनी तां द्वितीयां जार्यां मरदां यद्यचित्वाऽगाथरूपे निचि-
 क्षेप । चौरिकं कृत्वा समागताधौराः । तैः पृष्टं—तव द्वितीया जगिनी क्वाम्नि ? । तयोक्तं—नाहं

जाने. कापि गतामि । ते दधुः—अनगा पापिन्या नूनं ना मुग्गा एना मग्नाब्जने । रिजेन
 विन्तिनं—एषा दुर्मैतिगम नगिनी नवति न ना? एतन्त्रयं ज्ञायते ? कश्चिद्दानी गंगति तदा पृथुथने ।
 एवं न यागा चिन्तयति तानत्तेनाम्नदागभनं श्रुतं । मोऽयं विप्रनरकरः स्वयुवकाया आगता मंसां
 मगनाऽशुत, ततोऽस्मान्निरपि तथैवोत्तरमदायि । पुनः स्वामिनोऽहं—जो चनिताः पञ्चोन्डियाणि पराया-
 पतिनतोऽहंनं विरुम्यन्ति, नगे नये जीवान् संसाणे लोमयन्ति । इत्यादि वीर्याभयं श्रुत्वा मंविमो विमो
 निजोऽंतमवाप्य पक्षी गतः । तेन मुनिना प्रतियोधितास्ते सर्वेऽपि तरकरालस्यान्तिके प्रप्रजिताः । जग-
 देशानं श्रुत्वा मृगावती जगाद—हे प्रजो ! चाणप्रद्योतानुशयाऽहं प्रत्रगिज्यामि” । अथ सा प्रद्योतं
 जगाद—हे राजेन्द्र ! यदि त्वं ममानुजानामि तदाहं श्रीवीरपादान्ते व्रतमङ्गीकरोमि । प्रनुप्रचावप्र-
 प्रष्टैरंचमप्रद्योतोत्संज्ञं स्वमुतं मुयत्वा स्वाम्यन्तिके दीक्षामुपादेदे । तदानीं मृगावत्या समं प्रद्योतस्वीनि-
 रक्षारयत्गादिनिरष्टाचिर्दीक्षाऽङ्गीचके । चाणप्रद्योतो नृप उदयनं कौशाम्बीराज्यं स्थापयामास, ततोऽवन्ति
 जगाम । अगङ्गसंतजीनस्तु स्वीत्वेनोत्पन्नः कामपरवशत्वेन बहुजनेषु प्रमिष्यति ।

या मेति सन्देहधरं मक्षिस्तुचं, स्पष्टं जगौ वीरत्रियुस्तुत्तरम् ।

तत्कार्यं शेषान् प्रतियोध्य तरकरान्, जग्राह दीक्षं स्वयमत्र तैः सह ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशमासादे सप्तमस्तम्भे एकनवतितमं व्याख्यानम् ॥ ए? ॥

॥ अथ द्विनवतिसं व्याख्यानम् १२ ॥

अथ कामवद्भवा अपि स्त्रियः काश्चित् स्त्रीकृतत्रनमापद्यपि न मुग्रन्तीलाड—

आपद्रो मद्यत्रां नयन्ति गीतिकाग्रनम् । नैमैद्यं वाः स्त्रियः काश्चित्ताः स्युः केषां न नित्रदाः ॥ १ ॥

मृष्टः । नावाश्रयन्तु अत्रनाथा श्रवदातेन धार्यः । न चायम्—

जन्मद्वीपे प्रसादनपुरे प्रसादनो राजा प्रसादनवती राज्ञी । तयोः पुत्रः पवनत्रयकुमारः । तत्रैव त्रैगा-
त्रेऽत्रनैकन्यत्रुनवत्योः सुताऽत्रनासुन्दरीनाम्नी । योत्रने तस्याणिग्रहणाश्रे पित्राऽनैककुमागणो पट्टनि-
त्रिनधिन्यान्यानाथ्य तस्यै दृजिंतानि । तस्याः किमपि कुमारस्यं न रतिं करोति । अत्रान्यदा ननिव्यद-
चापनत्रयकुमारयो रूपं पटे द्विनितं समानीतं । इयोरपि कुलं गीतं वलं रूपं (न) मुन्दरं इदा म्पात्रं
स्यापिनं । अथ राजा वरगुणान् विचारयति । तत्र नत्रिव्यदं च नृपांसो गुणाः मन्ति. परं नत्रिणा
विदंष्टं—“श्वामिन् नगवतोक्तमन्ति यन्नत्रिव्यदत्तोऽष्टादशे वयं मोक्षं वास्यति. अतो नायं योग्यः पवन-
त्रय पयादः” । ततन्नाम्ना मुलभं निर्धारितं । अत्रान्यदा अयनदत्तमुहदा मद्द पवनत्रयोऽत्रनाया
ज्ञावत्तयसोदादि उदुमागतः । राजां द्रावपि नीलवररपरिधानो श्वयुग्गृहं प्रउत्तमागतो आलापं शृणुनः
स । तदंका मस्यत्रुनां प्रति गक्ति—हे स्वामिनि पृथं विलोकितो नत्रिव्यदत्तयो गुणैरधितो भयंजोऽ-
गूत् परमश्यायुरिति मत्वा मुक्तः । अशुना यो वरः न दीर्घायुरस्ति । ततोऽत्रनमुन्दरयोक्तं—अमृत-

उदा नोक्तापि मधुरा दुष्प्राप्या, किं चारमद्वेषेण विषेण ? इति श्रुत्वा पवनञ्जयो विमनस्कः स्वगन्तं
काम्गित्वा मारयामीत्युगतो भिन्नेण निवारितः—

“एकं परगृहं रात्रौ चागमोऽन्यत्कनीविधः । अनूढा परकीयैवेत्यपि इन्दुं न चार्हमि ॥ १ ॥”

ततो गतः स्वस्थाने । तदनु तदुपरि मोऽन्तःखेदमुद्बधन् अञ्जनायाः पाणिपीननमनिहन् स्वजनका-
दिभिः कथमपि परिणयितः । परं तु चतुरिकायां तस्या मुलमपि सरागं तेन न विलोकितं । ततः परि-
णयनकालादपि दुःखिता तिष्ठति । बहूपायैनापि जर्तुः सुखं न प्राप्तं । गता द्वादशवत्सरी । अत्रावसरे रावणः
प्रतियासुदेनो वरुणविद्याधरसाधनाय प्रस्थितः । तदैको द्रुतः प्रह्लादनाकारणाय गतः । पवनञ्जयो राव-
णर्षभे गच्छन्तं पितरं निवार्य पितुराशिषं लात्वा दृक्पथस्थामप्यञ्जनामपश्यन्मानससरसि प्रथमप्रयाणे
स्थितः । सर्वत्र विकसिताः काननश्रियः । तदा रात्रौ चक्रवाकी एकाकिनी करुणस्वरं रटति । श्लोकः—

आयाति याति पुनरेति पुनः प्रयाति, पद्माङ्कुराणि वितनोति धुनोति पक्षौ ।

उन्मादति प्रमति कूजति मन्दमन्दं, कान्तावियोगविधुरा निशि चक्रवाकी ॥ १ ॥

तद्वत्त्वा ऋगभद्रतः पृष्टः । तेनोक्तं—हे त्रातर्देवशदेतयो रात्रौ वियोगो भवति । तत इयं मृतप्राया
यदि स्थास्यति प्रजाते (च) यदा जर्ता मिलिष्यति तदा पुनर्नवदेहा जविष्यति । ततोऽञ्जनायाः कर्म
क्षीणं जातं । (तदा पवनञ्जयेन चिन्तितं) हा ! मम पत्न्या मुक्ताया द्वादश वर्षाः कथं गता जविष्यन्ति ?
अत्रावश्यमेकवारं यामि । इति विचिन्त्य रात्रौ प्रञ्जवृत्त्या गृहे समागत्याञ्जनां कनुस्नातां बुभुजे । ततः

स्वनामाङ्कितमुत्रां दत्त्वा कटकं समागतः । ततो बद्ध्वा उदरवृक्षौ कदङ्कवृक्षौ च जर्तुनामाङ्कितमुत्रादर्श-
 नेऽपि अग्रनामुन्दरी एकया दास्या सह बहिर्निष्कासिता । स्वपितृगृहे गतापि पित्रा निष्कासिता । वने
 पर्यटन्ती पुत्रं प्रासूत । मृगवाल्मकिमिव पालयति । दास्येकदा जलाश्रयं गता तत्र दृष्टो मुनिः । आग-
 ल्योक्तं—एकः समीचीनः साधुर्नमस्कृत्स्वयः (आगतः) । सापि तत्र (गत्वा) नत्वोपविष्टा । श्रि-
 णापि कायोत्सर्गः पारितः, धर्मदेशना दत्ता । धर्मं श्रुत्वा स्वदुःखं पप्रञ्च । सोऽपि साधुरवधिज्ञानेन पूर्वे-
 नयं कथितवान्—कुत्रापि ग्रामे व्यवहारिणस्त्वं पत्नी मिथ्यात्वमतिरासीत् तस्यैवान्या स्त्री तव सपत्नी
 जैनधार्मिका श्राविका । सा प्रत्यहं जिनप्रतिमापूजापूर्वमश्नाति । त्वं तु तदुपरि दोषं बहन्ती अपवादान्
 दर्शयन्ती मर्माण्युद्घाटयन्ती एकदा तस्या जिनप्रतिमां कचवरे निक्षिप्तवती । सा जिनपूजां विना मुखे
 पानीयं न क्षिपतीत्यकुत्वा जाता । तत इतस्ततः परिपृच्छति । तदैकयोक्तं—अत्र प्रतिमा दृश्यते ।
 पुनस्तथा तदुपरि धूली दत्ता । ततः करुणया घादशमुद्गूर्त्स्वयः परं त्वयैव प्रतिमा दत्ता । तत्पातकवशा-
 त् च त्वादगचारिणो वियोगः । अथ कर्म क्षीणमस्ति । तव मातुलः स्वयमागत्य गृहीत्वा गृहे यास्यति ।
 तत्रैव नर्त्तापि मिक्षिव्यति । एवमुक्ते एको विद्याधरः समागच्छत् । तदुपरि विमानं चस्वदे । ततो
 गिगापरः स्वजागिनेयीमुपलभ्याऽग्रनामुन्दरीं सदासौ सपुत्रां गृहीत्वा विमानेन स्वगृहाय चत्वाल । मार्गे-
 ऽनिचाप्यो चाल उग्रवीर्यः किंकिणीनादाकर्णेनकौतुकी घटिकां हस्ते जग्राह मुमोच च । स एवं वादचे-

हाषापदर्थेनाथे दूतं क्षिपन् निमानात् पपाग । मातुर्महादुःखं ममुपगतं । अत्रि परमेश्वर ! किं कृतं ।
अत्र भारुणीगणोण—

“तु क्षिप्रं वक्रपत्नियं, अथवा घन्तित्रं च नक्षमरित्रं । वधद्विनियोगगणं, किं न दुःखं संसृजिणं ॥ १ ॥”
नमस्तद्वारि भागुलोऽपि पपात । बालकं शिखार्चूणमथस्यं गृहीत्वा गात्रेऽदात् । अथ गंगेन्द्रः सर्वं
मवादात्तां गृहे मुक्त्वा स्वकार्थेऽन्यत्र चत्राम । अथ पवनज्योऽपि वरुणविधाधरं मंसाथ्य गृहे प्रागतः ।
पितरौ प्रणम्य स्वपत्नीयामचवने गतः । तत्र तामपश्यन् पितरौ पप्रतु । तावपि कलङ्केन निष्कागतः य-
त्तिकरं चोक्तन्तां । ततः पवनज्योऽतीत विरहाकुलो मरणार्थं चन्दनेश्चितामरचयत् । तदा अपजद्रतो
मित्रं तमेवमुवाच—यदि दिनत्रयेणाजुनां नानयामि तदावश्यं चिताङ्गीकर्त्तव्या । ततः स विमानाम्बु-
निहासि परित्रमन् दिनत्रयान्ते सूर्यपुरं समागतः । तत्रोपवने स्त्रीगोष्ठौ बालगोष्ठौ चाश्रापीतु । नर्त्तकत्रा-
लोऽचीकृत्यत्—एकाऽजुनमुन्दरी सपुत्रायातासि । सा सूर्यकेतुनृपराज्यपर्यदि तिष्ठति । ततः सौर्युकः
(सः) तामभिलत् । मापि लज्जानघमुखी मालुवपृष्ठमुपादे (पाविशत्) । ततस्तदुक्तपतिद्विग्विजयम-
स्वन्धं पवनज्यं च (काष्ठनशणत्परं) श्रुत्वा समुत्सुका जाता । ततो विधाधरः तां सपुत्रां तत्सार्थं
मुमोच । पवनज्योऽपि सहर्षो महोत्सवेन स्त्रीपुत्रौ नगरे प्रवेशयामास । सर्वे प्रमुदिता लोकाः । दम-
त्योनिरन्तरा प्रीतिरेयत । तत्पुत्रनाम हनूमानिति अनुलवतः । अथैकदा विंशतितमस्य मुनिमुव्रतस्वा-
मिनस्तीर्थं केचिद्विध्याः समागताः । तद्देशनां श्रुत्वा पवनज्यस्तपस्वी च दीक्षामवात् । अथ हनुमान्

रागाऽनिप्रतापी श्रीरामचन्द्रमेनाध्यक्षो महावली जातः । सायुः नाश्वी च निरनिचारं व्रतं प्रपाड्य
स्वर्गं जग्मवुः ।

अत्रनोपपदमुन्दरीमतीचित्रकृच्चरितचारुचन्दनम् ।
अत्रिधाय हृदि सन्तु जात्रिनः, शीलव्याममुरञ्जीकृताशयाः ॥ १ ॥
इत्युपदेशप्रामादे मसमसंते द्विनवतितमं व्याख्यानम् ॥ ९७ ॥

॥ अथ त्रिनवतितमं व्याख्यानम् ९३ ॥

अथ स्त्रीणामदानि वीक्ष्य(ये) मुद्यन्ति नानियं जिज्ञा शिद्ध्यित्तव्या—
नामादीनां सुरादीनि किं वीक्ष्य वीक्ष्य हृद्यमि । इणं ह्येमिपादृते शत्राङ्गि रुं मद्र् ॥ १ ॥
नामादीनां—स्त्रीणां सुरादीनि अज्ञानीति शेषः । तानि वीक्ष्य वीक्ष्य—इहा इहा किं हृद्यमि—मुदं
नद्रमि ? इदं द्येतं शगमात्रं । ह्येड्वलात्तरकादिषु अत्यन्तरुदं—रोदुनं दत्तं—ददातीत्यर्थः । अनेनं
नामना—अनुशणं स्त्रीसुरां इहा इहा चन्द्रोपमयोगमीयते, परं श्लेष्मनिष्टृतादिपाणेरनप्रचादिप्रयाण-
सुराणैव श्रेयं । स्त्रीणां कृष्णवेषी तु मोक्षपथान्तरे मर्षिणीममा ज्ञेया । सीमन्तिनीनां मीगन्तान्तु मीम-
न्तास्त्रनरकृष्णदक्षो ज्ञेयः । नामा तु नारकनाशिका च । स्त्रीणां विन्वाधरं पित्र् नयेम्वमागतमिति
मन्तये, परं इणं इणं कृतान्न आयुः पिवति तत्र तुष्यते । तथा मूढः कुञ्चिपाकव्यथां निस्मृत्य कुचकुंजो

नमश्चिन्म त्वं संतं । नयादो गतं दत्तं योनिनिःश्रुतः (य) विस्मृत्य शोभा परिगता श्रेया
 तदुक्तं गन्तं । इत्यादि श्रुत्या वायांशु तातां धियाय त्यजति मः न एव निरंती । याः—
 द्योनाम्पयेनांशुत् या दन्ति शमजीवितम् । श्योत्रनिगामीन नमिना मा निधिक्त्तिः ॥ ३ ॥

यत्र स्वीचिरचित्तुःगं नु गिंदादित्योऽप्यधिकमित्याह—

निरदुसा नरे नागी नरुगेत्यममं गमम् । यदुश्या गिंदादित्या व्याला अपि न दृश्ये ॥ ३ ॥
 सप्तः । अनाथं जावाथंनु मुहुमाक्षिकाप्रवन्धेन क्षेयः । न पाथं—चस्यापुवां जितशत्रुगोऽजनि ।
 तस्य मान्ययाख्या मुहुमाक्षिका मक्षिणी । तस्यां रक्तमना नृपो राज्याद्विचिन्तां न करोति । नतः प्रक-
 तिवर्गैः स्वीयुतो मयंनोत्पाद्यागण्ये मुक्तः । तरुतो गन्धं स्थापितः । ततसां मयं उच्चग्निं दृश्यतुः—
 क गतमाग्नीयं नृद्विक्ताद्विगंख्यं ? । इति श्यात्वा नृपः स्त्री चात्रे गञ्जनि । नृपया शुग्कोष्ठकं वनाकुतुंगं
 नाति—स्वामिन्मम जीवरक्षकं जलं देहि । ततो राजा जलानवनाय गतः । कुत्राणि जलमपश्यन्
 पलाशापत्रपुटं स्ववाद्दशिमरधिराङ्गुन्वैत्य तां जगाद—“हे प्रिये पद्मजलजलं मस्तिनत्वान्ममक्षिणी निमीद्व्य
 पिव” । तथा तथा पीतं । कृणान्तरं ग्राह—“स्वामिन्नहं दुःखापीमिताडस्मि” । ततो नृप प्रकान्ते गत्वा
 चुरिक्या निजोरुसांमं विस्त्वा ददौ । अग्निना पकं दृत्वा तां रोजयामास पक्षिमांमन्निधानं दत्त्वा । नतः
 क्वचिज्जानपदे गत्वा निजानरणानि विक्रीयापणंश्वाणं चिनन्वानो वृपस्त्रामपोपयत् । अन्यथा मा ग्राह-
 स्वामिन्नहंमेकाक्षिनी वंश्मनि स्थापुं न शक्नोमि । इत्युक्तः न तस्य एकं पदुलनरं यामिकं ददौ । क्रमेण

या पद्मनख्येण मोक्षिता नं व्यामित्वेन स्वीचकार । ततः पतिं द्रुपुं मा विजाणि नतनमन्वेपयामान ।
 अन्यदा वमन्ते गङ्गाजलकीनायां मल्लीको नृपो गतः । तदा पीतमधुं पतिं वीक्ष्य तथा गङ्गाजले राजा
 प्रयाहितः । ततः स्वयया गायन्तं पद्मलं स्कन्धे आरोप्य मा निशं याचते । लोकैः पृथा प्राह—“मन
 गिनृत्यामीदृजः पतिर्देतन्ममेव स्कन्धे वदामि” । इत्थं जितशत्रुपुः प्राप्तकाष्ठवलेन वदितिःसृतः ।
 एतस्य तरोन्तले सुप्तः । अथ तत्पुगधीशोऽपुत्रको मृतः । मच्चिवादिऋतपञ्चदिव्यंविजितो विधाय च
 राजा हूनः । अथान्यदा तत्रैव पुयां मुकुमादिकापद्मं समागतौ । तौ मनीषागीतान्यां परमां ख्यातिं
 गतौ । नृपोऽपि तां ख्यातिं श्रुत्वा स्वान्तिके तात्राशुदात्र । राजा तां च नं च प्रत्यन्तिजाय स्मृतपुत्रो-
 यस्य उवाच—हे त्त्रि त्वमिमं वीचन्मत्पं पद्मं कथं वदसि ? । तथा जणितं—पित्रादिदत्तः पतिः
 मनीचिरिच्छन्नेन मान्यः” । श्रुत्वा नृपः प्राह—

“पीत्रणं बाहुगदिरं उरुममं च राडेवं । पडं गङ्गादङ्गोऽतु माहू माहू पजगए ॥ १ ॥”

ततो नयी नृपन्तो अवध्यां मत्या जनपदादिवान्मयामाम । स्वयं तु मयस्वीव्रतं जलौ ।

इथा चरिं मुकुमादिकाया, चपलनोऽनृद्विपये विरक्तः ।

चावारिजेता जितशत्रुनेता, आर्द्रां स्वकीयामकरोयथायाम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेगप्रासादे सप्तमसंज्ञे त्रिनवतितमं व्याख्यानम् ॥ ९३ ॥

॥ अथ चतुर्नवतितमं व्याख्यानम् ७४ ॥

स्त्री तु अनेकेषां गुणदानिं कर्मेतीत्याह—

गुणिनां गुणतो प्रशंसं कर्तुं कृतं रत्नेद्भुम् । या सा स्त्री परिदुर्त्तव्या विद्वक्त्वीं शुने पत्रि ॥ १ ॥
 स्पष्टः । नवरं लोकशारेणं गुणिनस्तु शंकरादयः । यतोऽसौ त्रिद्वीस्वरूपेण मोहितः स्त्रीवचसा नृलान्
 देवानां परिहासतां प्रापति । सेवालजलाधारा अपि स्त्रीविप्रमत्रान्ता व्रष्टशीलाः । तथा च तन्नासं—
 सुगुप्तानामपि प्राय इन्धियाणां न विश्वसेत् । विश्वामिनोऽपि सोत्कण्ठः काण्ठे जग्राह मेनकां ॥ १ ॥
 तत्रथा—विश्वामिनः शुष्कफलजलाद्याहारः सूर्यदत्तनेत्रस्तपस्तपते स । तेन नवस्वर्गादिवो रुकराण-
 शक्तिं विहायेन्नेत्रेण तपसो प्रशनाय मेनका तत्र प्रेषिता । तस्या विप्रमविलासेन्व्यो ध्यानप्रशमनाप्यानुरा-
 गनराजुक्ता, धिराचैतन्यं प्राप्तेन ध्यानजगे कियान् कालोऽस्तीतः ? इति पृष्टा सावदत्—

“सप्तोत्तराण्यतीतानि नव वर्षशतानि च । मासाः षड् त्रयश्चान्यत्समतीतं दिनत्रयम् ॥ १ ॥”

इत्थं पुनः पुनः स्त्रिया तत्तपोहानिं कुर्वन्त्याऽकिञ्चित्करः कृतः । विल्लारतो चारतादवगन्तव्योऽस्या-
 वदातः इति । तथा लोकोत्तरशास्त्रे तु नन्दिपेणापाढार्द्राह्निककादयो गुणिनः, तेऽपि स्त्रीविरचितकूट-
 जाले पतिताः । अतः सा परिह्वार्या इति तात्पर्यम् । यथा वा बहकवचीरिणा तत्संगतो बहुदोषं विहाय
 लयका तद्वत्सा त्याज्या । तत्सम्बन्धस्त्वयम्—

पीतने (पुरे) सोमचन्धो नृपस्तपली धारिणी । सा चैकदा पतिमस्तककेशान् कंकपत्रितो विक्रीर्णयती

श्वेतस्यं इया पतिं जगौ—स्वामिन्वयं जरादूतः समागतः । नृपलं पद्धितकंयं वीक्ष्य दृष्टौ—नूनं मनुजा
 यौवनं व्रतं जगुः । धिक् मां, यतोऽहमथापि धर्मं न करोमि प्राप्ते श्वेतकेशं (स्वपि) । राह्योक्तं—नहि
 धर्मं मा विदम्यं विधेहि । तच्छ्रुत्वा स्वमुतं प्रमत्तन्नन्तं राज्यं निवेश्य तापमव्रतं ददौ । गजनेत्यपि मा
 गशी एरुया धात्र्या नमं पत्या नइ प्राचलत् । पूर्णं माने क्रमेण धारिण्याः पुत्रो जातः । प्रमगपीन्या मा
 द्वियं नेत्रे । तापसश्चिन्तयति—एष कथं विधेयते ? । ततः सा देवी ज्ञानेन ज्ञात्वा सद्द्विरील्यं विधाय
 तस्य मनःस्थस्य सान्यपानमपायवत् । एवं देवमात्रा धात्र्या च पाद्विनो वयुधे । ततस्तस्य पिता तं वदतः
 धैर्यात्तं कृत्या वदकलन्वीरीर्यानियानं विदधे । क्रमेण त्रिवर्षीयो बभूव । मा स्वस्थानमगमत् । तापसस्तं
 वाञ्छं पन्थैर्धान्यैः फलैश्च पुषोप । स क्रमेण पौत्रशर्षपीयो जातः । तातेति वदन् पितरं नमरुतरोति ।
 वन्यफलान्यादाय पितरं पुषोप ।

अथरुगा प्रमत्तन्नन्डेण विरातमुद्यतः सहोदरप्रवन्धं विज्ञाय तन्मिलनोत्सुकः पायस्वीगणमादिशात्—
 मद्रान्धवः कंनानुपायेन प्रलोच्येहानेतव्यः, परं तु युष्माच्चिद्वृत्तो जट्टव्यः, अन्यथा नोमन्यः शोभेन
 थःयति । ततसाः पायस्विनो मुनिवयं कृत्वा आश्रममन्त्रे गताः । तं वदकलधारिणमागच्छन्तं ददुःशुः ।
 नोऽपि तान्मुनीन् ज्ञात्वा तान् नमस्करोमीत्युक्त्वा वनानीतफलानि तेषां पशुगामनाथं मुमोच । ततन्नाः
 प्रोयुः—उदृशीर्नारिभः फलैर्वयं किं तुर्महे । अस्माकं पोतनाश्रमजंरं फलैः कार्यं । नो मुने ! अस्मादाश्रम-
 जानां फलानां त्वमपि वणिक्कामी शस्य । इत्युक्त्वा विजने इमुल्लं तमुपावेश्य ताः संकशंकराडाशुफलवादीनि

प्राशयन् । अयुक्त (पुत्रं) कलान्वादात् विद्वान्नाश्रिकशान्वाद्योद्विशो ज्ञानः । ननलाल्कारं निजरीन-
 इयत्तुं न गते न न्ययुः । न ऊने—नो मध्यायो ! वः तिमिदं होमवमदं हृदि च क्रिमोत्तेदि कात्रयं ? ।
 ताः प्रोचुः—पोतनाश्रमः फलान्वादानेनैव गतः स्यात् । अतस्त्वमप्याश्रमं त्यज्या पोतनाश्रमं गमागउ ।

त तानिः नमं मेकृतं कृत्वा म्वतानान्येकान्ते संगोच्य ज्यलदन्तिके समागतः । यतः—

तानन्मौनी यतिज्ञानी नृत्तापम्बी त्रिन्निन्द्रियः । यात्र न शोपितां इष्टिगोनरं यानि पृथगः ॥ ? ॥
 ततः सोमचन्द्रपिंरितस्ततो ब्रान्त्वा तत्र समागञ्चन् तरुशिरःस्थितचरनरैस्त्वासां ज्ञारितं । जियथोऽपि
 शापजयात् प्रणष्टाः । नगरे गत्वा नृपाथं तदृत्तान्तं प्रोचुः । तत्रुत्वा अश्लो ! मद्भ्रान्थयो व्रष्टः, न कथं-
 गतो नधिष्यति ! इति विचिन्त्य नगरं गीतचृत्वादि न्वधारयत् । अत्र स बालोऽपि नने व्रमधोरुन
 रथिकेन वष्टः । रथिनमपृञ्चत्—जो मुने ! त्वं कुत्र गन्तासि ? । सोऽवदत्—अहं पोतनाश्रमं गन्तु-
 काथोऽसि । साधुरवादीत्—अहमपि तत्रैव थियामुः । स तमनुगञ्चन् रथे स्थितां तन्त्रियां तान
 तानेति जगौ । मा प्रियं प्रत्याह—एष मुनिः स्त्रीपुंमयोरचेदजो वृश्यते । रथिकलं मुग्धं ज्ञात्वा तस्य
 मोदकान् दत्तवान् । तानाम्वाथ जगाद—इं इं ज्ञातानि पूर्ये महर्षिभिः प्रदत्तानि तान्येव फलानि ।
 अथ रथिना युद्धे तस्करो जितः । तेन मक्षिन्मुचेन बहुधनं तस्य दत्तं, तद्वृहीत्वा पोतनपुरं प्राप्तो रथी
 तं प्रोवाच—जो मुने ! किञ्चिद्धनं गृह्णाण, एतद्भिना उटजादि न लभ्यते । (इत्युक्त्वा) धनं दत्त्वा
 एष पोतनाश्रमः इत्युक्त्वा म ययौ । ततः स बालो नगरे गतः । मध्ये हृष्टप्रासादादीन् वीक्ष्य चिन्त-

यति—अद्वे क निष्ठासि ? । तथा नरं नारीं च इदृश ताताञ्चिवन्दे इति वदति । लोकान्तं ह्वन्ति ।
 उज्ज्व तेन कान्चिद्व्या दृष्टा । तां मुनिं मत्वा मूड्यदानाहुटजफलादिकं वयात्रे । तथा स्वगृह्णमानीय
 अन्वद्गनभ्रान्नादि कृतं, तदुपनर्गवत्सेधे । तनस्तथा तेन मार्ध्वे स्वपुत्र्याः पाणिपीरुनमकारि । मोमन्त्रे-
 व्यागीतवृत्तानि श्रुत्वा ममंत्रान्तश्चिन्तयति—इययोऽमी किं पवन्ति ? मम फलानि कथं न ददन्ति ? ।
 अनान्तरं राजा तच्छ्रेयागृहे सुरजञ्चनिर्गश्चात्रि । ममन्पुना राजा तामाकार्यं गृष्टं—मगृहे शोके नति त्वं
 मायानि कथं वादयसि ? । मा जगौ—दैवजञ्चनेन कुमारमुनये कन्या दत्ता, तेन वायानि वायन्ते ।
 तत्रात्तां यातद्युणोति तावत्तस्य दक्षिणाद्गुरुरेण त्रात्रागमनं निश्चित्य स्वयं तस्या गृहे गतः । अनुजं
 दृष्ट्वा प्रेम्णा विवाहमूढं कृतं । ततो वृषो वध्वा ममं स्वमौधे निन्दे । क्रमेण स सर्वकलाकुशलो बभूव ।
 ततो राजा मर्वोऽपि वृत्तान्तः मोमचञ्चय ज्ञापितः । स गतशोकोऽभवत् ।

अथ सुरगानुचवतो षादश वर्णयतीतानि । ततोऽन्वदा रजन्यं प्रवोधनाह सोऽचिन्तयत्—

धिग्भिग्ममाकृतजत्वमजितं त्रिचयतां च धिक् । विस्मृत्य वदद्दं तातमपि तिष्ठामि निद्रुः ॥ ? ॥

इति विचिन्त्य नातं द्रष्टुमुत्पुको प्राणुराजां गृहीत्वा चत्वात् । तदानीमप्रतोऽपि वन्पुना गृह्णन्तो
 ज्ञानः । ततन्तां वने गन्वा पितरं प्राणमनुः । स मोमचञ्चपिंस्ते कपुत्रमहे निगद्य मयं भान्यं गृध्राव ।
 नतन्मस र्णाश्रुत्तिदंशो विगनपटले बभूवतुः । अथ न पूधं गोपितानि रज्जमागुंभिनानि तामोपहृ-
 णानि स्वोचरीयागलेन प्रमार्जयन् दध्या—अहो मया पूर्वमीदृशं दृष्टमिति । इति चिन्तयन् जनि-

भृगुना निमित्तमात्र—शरीरो मयात्मसमुत्तं श्रामयं न ज्ञानं. भिक्षुः श्रीविषयज्ञाभ्यां । इत्यादिगान्या-
गतः । तद्वत्तत्त्वमात्र । तदंशमया स्वर्णिता दीर्शं दशां । प्रसन्नचन्द्रश्च तल्लगनं स्वीकृत्य युक्तं यथा ।
प्रत्येकपुञ्जमुनिः श्रीवीरगन्धिकं जगाम । जगामिदं प्रापेति ।

स्वात्मग्रन्देशे श्लित्कर्मवर्गणा, वादरुश्यवामस्तु पिलग्रापांयुक्तिः ।

नार्थे प्रमाथंत्तरनरत्वमुद्रुहन्, प्रत्येकपुञ्जोऽजनि पयत्राणजित् ॥ १ ॥

॥ इयुपदेशमागान्दे सप्तमस्तम्भे चतुर्नवतित्तमं व्याख्यानम् ॥ ९४ ॥

॥ अथ पञ्चनवतित्तमं व्याख्यानम् ॥ ९५

अथ त्रिषी नरोऽकाथं कुर्वन्न विचेतीत्याह—

मातरं स्वमुनां जामिं रागान्धो नैव पश्यति । पशुव्रजमते तत्र रामापि स्वमुतादिपु ॥ १ ॥

गमनिका—यथा पशुः स्वमात्रादिपु म्वेद्यया क्रीरुति निधित्रेकित्वात्तद्वचरो नारी च पुत्रीतनवादिल्लि-
त्यर्थः । जायार्थस्तु अष्टादशनात्रकमग्रन्धेन श्लेषः । स चायम्—

मथुरापुर्वी मनोबुधः सेनातुड्या कुवेरसेना पण्याङ्गनाऽञ्चूत् । सा प्रथमं गर्जजारोण खेदिता स्वाम्नां
तदुःसायुवाच । तदान्नाऽव्रवीत्—वत्से तत्र गर्जं पातयामि । वेश्योचे—“नेदं युक्तं । ततः समये

पुत्रं पुरीं नाजीजनत् । ततो माना प्रोवाच—सन्धयत्रमिह तव यौवनद्वजानि । यतः नैश्वा च
 यौवनाजीवा नीयवच्छ यौवनं । अत उदं युगं वल्ले पुरीपद्मद्विह्वलानयेयं । तथा स्त्रीकृतं । ततो
 दशाष्टं यावत् प्रपाद्य कुंभरदत्तकुंभरदत्तानामाकृते उने मुञ्चिके तदद्भुज्योन्यस्व तो दारुणैषायां नैस्याप्य
 नैस्याः पेटां यामुनें प्रवाहं प्रवाहयत् । मसुगा ऊर्मिनिः शार्थपुरे नीता । उचान्यामिन्यान्नां ना जगुडे ।
 तो बाल्लो इत्ययोः नन्दने पुत्रपुत्रीत्वेन कृतावर्धतां । क्रमेण प्रातयौवनो अनुत्पयो निर्धाये इत्यान्नां
 भियो विवाहोऽस्मरि । परस्परतिस्त्रेहजार्जौ अन्वेष्युः धृतकीनां चक्रतुः । तदा कुंभरदत्तकराज्ञामां कृत-
 मुञ्चिहा तस्या उल्लंगे न्यपतत् । तां करे गृहीत्वा कुंभरदत्ता दृश्यौ (ध्यात्वा जगौ) नूनमिमं ऊर्मिके
 तुष्ट्याहृत्वादिना वे नमे दृश्येते । अत आयां सोदरौ युगलजौ सद्यु देयेन विवाहं कारितौ । ततो गत्वा
 मातरं पद्म (बुः) । मात्रा पूर्ववृत्तान्तः प्रोक्तः । श्रुत्वा वावदतां—मातः किमकृत्यमिदं कुतं ? ।
 माता प्राह—युवयोरग्रपि करप्रदृष्टमेकमेवाच्छत्, नान्यत्पार्थ, तस्मात् द्वे पुत्र ! त्वं व्यवहाराय दिव्याज्ञां
 चिकीर्षन्मि, तां कृत्वा हेमेण समागतस्य तवान्यथा सद् विवाहं करिष्ये । तदाकार्यं तां निजजातिं
 मत्वा पण्यं नांरुमुपादाय मयुरां पुरीं जगाम । क्रमेण कुंभरसेनया सद् सम्बन्धो जातः । मुलं तुजानश
 तस्य मुनो जज्ञे ।

अत कुंभरदत्ता विषयनिरुक्ता दीशं जग्राह । दुस्तपना तस्या अत्रधिज्ञानमजायत । तेन कुंभरदत्तो

माया गदं नित्यम् ३४ : । तत्र नित्योपाय नापी मथुरापुरी संभन्ता । ननु ज्ञान्यत्वे प्रविधये विज्ञाना तद्वा पश्यं-
 देवनामहरोत् । एतद्वा पावनहशितं नृत्नं गालमित्यमुद्यत्तापयत् । तस्योक्तं परिशिष्टाणि ग्रन्थे—
 आतामि तन्मन्नामि नरव्यासजोऽमि च । ज्ञान्व्योऽमि पुनपुयोऽमि चानेक ॥ १ ॥

यऽ ने पायक पिता स मे जनति सोदरः । पिता पितामहो ततो तनयः अग्रोऽपि च ॥ २ ॥
 या च गालक ते माता ना मे माता पितामही । ज्ञान्व्याया यशुः अश्रुः मपली च नवल्लो ॥ ३ ॥

तन्ना कुवेरतो जगाद्—किमस्मत्तुमं नामं ? । आर्योचं—अयं चालो मम सोदर एतदुक्ति-
 ज्ञान्तात् १ । तथाऽयं चालो मत्यतिपुत्रत्वात्तुजोऽपि स्यात् २ । तथा मन्नुंनुज्वादेवरोऽपि मम
 जननि ३ । तथाऽमी मन्नुतुस्तनयस्तेन ज्ञान्व्योऽपि वर्तते ४ । तथाऽयं मञ्जनीपतेर्ज्ञाना तेन पितृ-
 व्योऽपि एव स्यात् ५ । तथा मत्तपत्नी कुवेरसेना तस्या आत्मजः कुवेरदत्तस्य पुत्रोऽयं चालः, तेन
 पौत्रो भयोदितः ६ । अथास्य पित्रा सह पद् संवन्धाः सन्ति, ते चेमे—योऽस्य यसा म मे ज्ञाना तस्य
 मम चैरुमावृत्वात् १ । तथाऽस्य चः पिता स मम जनकः मन्मावृत्त्वामित्वात् २ । तथा योऽस्य पिता स
 मम पितामहः स्यात्, यतो मञ्जनी कुवेरसेना तस्याः पतिः कुवेरदत्तस्यार्यं चालोऽनुजस्तेन पितृव्यः
 तस्य पिता कुवेरदत्तस्तेन वृद्धपितृव्युद्योपणं करोमीति ३ । तथा योऽस्य पिता स मम स्वामी करीरु-
 नत्वात् ४ । तथाऽस्य पिता मपत्नीपुत्रत्वात्तुजोऽपि स्यात् ५ । तथा योऽस्य पिता स अग्रोऽपि स्यात्
 महेवरपितृत्वादिति ६ । तथा ममास्य मात्रा सह पद् संवन्धाः सन्ति । ते चेमे—याऽस्याम्वा सा ममा-

व्यम्बा तथा जाताऋष्यदं तेन ? । तथा याऽस्याम्बा सा मम पितामही पितृव्यमावृत्वात् ३ । तथा याऽस्य
 माता मा प्रावृत्वायापि मङ्गलवर्गुद्दिगीत्वात् ३ । तथा याऽस्य जनेनी ना मम त्रभूः स्यात् सपत्नीपुत्रस्य
 स्त्रीत्वात् ४ । तथा याऽस्य माता सा मम अश्रुरपि मदीयस्य पत्युर्मावृत्वात् ५ । तथा याऽस्य माता ना
 मम माष्यपि स्यात् मन्त्रवृत्तियेवं चार्थास्ति तेनेति ६ । इत्याकार्थं कुचेरदत्तः सर्वं जातवृत्तान्तं पप्रत् ॥
 ततः संयोगमासाद्य प्रावृत्त्वात् । कुचेरसेनापि आविकाल्वमशिश्रियत् ।

संज्ञाव्य चित्ते विषयस्य दोषान्, रागान्धतां युञ्जति यो विवेकी ।

स शीघ्रचर्याचरणत् कुचेरदत्तेव ऋतिं लभते समायाम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे सप्तमस्तम्भे पद्यनवतितमं व्याख्यानम् ॥ ६९ ॥

—२०५—

॥ अथ षष्ठवतितमं व्याख्यानम् ॥ ७० ॥

अथ विषये सुखं स्वल्पमपायवद्भुलमित्युच्यते—

सुखं विषयेमेवायामस्वल्पं सर्वापादपि । दुःखं नादृषत्तरं शोत्रविन्नास्वाद्दत्तमर्त्यवत् ॥ १ ॥

? मम गरी नमनान्नयो ना प्यायो ज्ञानो यस्या तात् .

गदः । नारं नम्यां मीन्द्रमड्यं । यत् उक्तमागमं—

“शणभित्तगुरुका तु सातदुरसा, एगामदुक्का अतिगामगुरुका ।

मंगारगुरुस्त शिपकनूया, शणी आणन्याण उ समनोगा ॥ १ ॥”

अन्यत्र—

“ह्यः रदः अमो मूयो त्रमिखोनिर्वेदक्यः । रात्रयक्षादिरोगाश्च जंयुर्मथुनोत्थिताः ॥ १ ॥”

तयोपदेशमात्रायाम्—

“उड कथुलोत्त क्वु कंठुअमाणो डुरं सुण्ड सुकं । मोद्राउरा उ मणुग्गा तद् कामडुदं सुदं भिति ॥ १ ॥”

गया पासां कंठुयन् सुतं मन्यते परं तदुःखनिमित्तमेत, एवं कामेऽपि ज्ञेयमिति । नस्त तन्मे-
वातां दुःखं प्राग्धं । यतः—

“नस्तुषे देवदत्त परत्थीगमणेण य । मत्तमं नरयं जंति सत्तवारा उ गोयमा ॥ १ ॥”

अन्यत्र—

“यानतो नयनोन्मेगात् कुर्वात् मेरणं खियाम् । तात्ररुग्गमद्वृक्षाणि पच्यते नरकाग्निना ॥ १ ॥”

एतद्वैयर्थिकं सुखं दुःखं च मधुविन्वास्वादकूलरक्षतेन ज्ञेयमित्यर्थः । तच्चेदं ज्ञातम्—

कोऽपि नरः साथाद्भ्रष्टो मद्दष्टवी प्रविष्टः सिन्धुरेण दृष्टः । साशयम इव दुर्धरो वनगजः पुण्यं प्रत्य-
थापत् । स पुनः कण्डुक इव जिया निपतशुत्पतन्नये कूपं वीश्य दध्नी—अवश्यं गजो मे जीवितं हन्ति,

अतः दूरे केषां ददामि । न ह्यस्य एको न्यग्रोथोऽस्ति । स पुमाक्षिपतन्त्रश्चादकार्ण्यं तद्शास्त्रमन्तराल-
 न्यासास्थान् । अथोत्तमं दत्तदृष्टिः ह्युपान्तरपरं कूपमित्रैकमजगरं वक्त्रं विश्वारायन्तं ददशौ । श्ये चतुरे
 शोणपुं धमनीनिचक्रुत्कारं सुग्रत उक्तञ्चा(ण)श्चतुरेऽहीन् ददशौ । नदा वटशाराणां स्त्रीयां तां उच्युं कौमिना-
 गिनां सपथै क्रफन्गोचरं दन्नेऽष्टचदिति चक्राने । नोऽपि मत्तो गजसं इन्नुं वटशारां पुनः पुनराब्धो-
 लयगान् । तदा वटशारागस्थितमधुमारुकमुन्मृष्य मद्रिकालं ददंशुः । तस्मीश्या दुःनितः ह्याक्षिगन्त्र-
 मः मृगः (नर्या) । तस्य ललाटे मधुहोशान्मुहुरेभुंश्चिन्दुव्यंगतत् । जालनो लुठिला स्वमुगं पनति ।
 नदान्याटे प्राय मरुत्युगमभव्यत । तदा कोऽपि विधाधरन्दापट्टवागणाय विमानं जाला हारया ने
 यात् छे नगज निमानं तिष्ठ, सुगी तव । मोऽचट—हे तव ! त्वं प्रतीक्षस्व ययानं मधुनिन्दं
 क्षिभामि । एवं पुनः पुनन्याच । तदा निन्नो विद्यावृत् न्यस्थानं प्राप्तवान् ।

आधिमानयः—धो गजः स मृत्युः सर्वेषां जीवानां पुंटे प्रमन्नमि । यत उक्तं च वस्तुपालनस्थि—
 एतदा पांग मंत्रिणः कुशलं पप्रच्छुः, तदा मन्थवर्—

“कोतः पृच्छति सं यातां शरीरे कुशलं तव । कुनः कुशलमस्माकमायुयोति दिने ॥ ? ॥”

अन्यत्र—

अशरणमशौ विश्वमराजकमनाय कम् । यदेतदप्रतीकारं प्रस्यते चमरदम्बा ॥ ? ॥

नोऽप्यन्विलस्य शंभेणाथोनेऽध्यास्यते स यः । श्रेणिकः सोऽप्यशरणोऽश्रोतव्यां प्राप तां दृशान् ॥ २ ॥

यथा मृत्युमन्त्रीकारं पश्यतो नैव जानन । निपक्षितोऽपि हि तथा भिक्त्वा क्लींकारमनुजान् ॥ ३ ॥
 नः कृपा न मंगारो गत्यागत्वाद्भिर्देवैर्नृनः । योऽजगरः स नरको नयंतः । ये कृपिनस्ते चत्वारः
 कोपादयः । यो वटपाद स मनुज्यायुः । यो मितामिनां मूरतो तौ शुश्रुकुणौ द्वौ पक्षौ आयुधेदरकारसौ ।
 ना मद्भिःहात्वा व्याभयो ज्वरापस्मागदयः । यो मधुविन्दुः स निययसागः, योऽपि क्षणिकः । अत्रान्—मनु
 मुरालो मौल्यं तु नाशं । यतस्तैषामंरुस्मिन्नेव देवतयेऽनेकस्त्रीणां गंनोगन्वात् । उक्तं चागमे—
 "दो सोनाकोनीचं पंचमि कोन्दिक्क इगमयरी । कोनी मदमा चत्वारि मयाण इग्रीमकोनीचं ॥ १ ॥
 सत्तानचं लस्का नउदन मदस्स य इजयंपंचामि । इय मंगा देवीचं नवंति इंद्रस्स जम्भंभि ॥ २ ॥"

अतलक्षिपयमौल्यं मधुविन्दुक्तमक्षितं न स्यात् । मल्यं, दे वल ! परमत्वादिशालानुक्तं निगोदादि-
 दुःसमाश्रित्य देवस्यापि तलत्रिजंभय जोगलं मौल्यं । यत्रा देवाच्च्युतस्त्रियंवादिदु पुनः पुनत्रैमति अनन्तं
 क्षलं यानदत्तमन्मधुविन्दुनुद्वयमंभ । यथा केनचिन्नेरेण आकंठं मिश्रानं नुक्तं तद्विक्कारगतं तेन गगन-
 निरेन्नलज्जनादिवहृदुःशमनुजनति तथा काममौल्यं देवादीनामपि परिणामदारुणं भव्या पुनयो मन-
 साऽपि नञ्चन्ति ।

किंपाक्तुद्वयं परिणामदारुणं, जोगस्य मौल्यं मधुविन्दुव्रीहिकम् ।
 मत्यस्य सम्बन्धत (?) धार्यं मानसे, रज्येत कस्तत्र सुधीः सुशील्युक् ॥ १ ॥
 ॥ इत्युपदेशप्रासादे सप्तमस्तन्ने पणवतितमं व्याख्यानम् ॥ ९६ ॥

॥ अथ सतनवनितमं व्याख्यानम् ॥ ९७

अथ मडामतीत्वलक्षणाद्—

या शीघ्रवहन्नामप्री नन्दने निधलामतिः । मा मती स्वपतो रकेतराः नन्ति गृहे गृहे ॥ १ ॥

सप्तः । चात्रार्थेषु शीघ्रमती इष्टान्तेन डेयः । तत्रेदम्—

जम्बूद्वीपे नन्दननगरं श्रेष्ठी रत्नाकरोऽधुवः । ततोऽजितनाथशासनमुरीमजितवलामाराध्य यानिनः
अजितनेनपुत्रो जातः । तल्पनी शीघ्रवती शकुनशास्त्रेणनेकव्याणि दर्शितवती गृहेऽजा जाता । तत्त्वामी
तु प्रवलयुक्चिगा राजो मंत्री जातः । एरुदा राजा ससैन्यः मीमाञ्चशालोपरि चट्टितः । मन्व्यपि मांयं
निमन्त्रितः । ततो मन्त्रिणा शीघ्रवती वृष्टा—स्वमेकाकिनि गृहे कथं स्यास्वमि ? स्वीणं शीघ्रं पुन्यं
नमीपं प्व चवति । प्रोपितचर्तृका तु मत्तगज्जमिव म्येष्टया क्रीरुति । ततः माऽधुमुग्नी आत्मनः शीघ्र-
परिश्रयं एकां पुगमाळां स्वहस्तेन मंदन्य ननुगेडे निचिक्षेय—स्वामिन् ! यावन्मे शीघ्रं तामदभ्याना गतं
स्यात्यति । प्रस्थितो मन्त्री । एरुदा राजा माळां वीथ्य विस्मितः । एकेन तलाव्याः मनीषं गीतं । ततः
कांगुली राजा अन्यन्तरनचायां परस्परहास्ययाताकारकान्मन्त्रिणः प्रत्यवादीत्—सत्यं अजितनेनमन्त्रिणः
स्त्रियाः मनीषं । तैरुक्तं—स्वामिन् ! (मः) व्रामितोऽस्ति रिया । स्वीणं शीघ्रं कुनः ? । यतः—

रक्षो नास्ति क्षणो नास्ति नास्ति प्राथेयिता नरः । तेन नारद नारीणां मनीषामुपजायते ॥ १ ॥
यदि परीशं कर्तुं शक्यते तदा मां मुच्यतु । ततोऽशोको हास्यमन्त्री अर्धलक्ष्ण्यदानेन नगराय

विभूषः । नोऽपि नगरं प्रातः । उज्ज्वलवराणि परिधायंस्तं समयायाहारत्नीमुपाग—मदिः शीघ्रा-
 नीगार्धे. प.रः सुनगव्यां प्रायेयति (इति वृत्तिः) । तथा दूत्योक्तं—धनं प्रचुरं विद्वोऽस्ये, यातः—
 धर्मोप्य मनुष्याणां यशीलमनुजसम् । ततोऽर्थेव्ययदानमुत्तमान् । ततो मायाहारत्नी तत्र गता ।
 शीघ्रात्वा उपतो व्यतिहरः । तथा विभूषं—अगमपि पुरतः परम्बीशीघ्रगणकनफलं प्राप्नोतु इति मन
 मानिने । शब्दा लक्ष्मं वृष्यं मागितं । दूत्योक्तं नक्तु । ततः भंरुनिनो द्विगमः । अथ शीघ्रानी
 मनुष्या एकापथरूपये वृक्षां गरांसथः दृगमायां कुनोपरि गद्यं रञ्जप्रभुंघः परित्युतां नक्षुपरि उज्ज्वलं
 रत्नं उचरीये दत्त्वा स्वागिनन्वी । तनोऽशोरुमंवी आत्मानमुनयथा कृतकृत्यं मन्यानोऽवैलक्ष्णं द्वाला
 नमागतः । ततः भंरुतिदत्स्योक्तं—“इव्यमपयतु, उपनिसानु तदयां” । ततः स धनं दत्त्वाऽस्तोऽस्त्रोऽन्वा-
 कारे उपरि विष्टन् गतोयां पपात भंमारं बहुलकर्मप्राणिगत् “राजणवत् व्यगनिनां मुलना आपदः” ततो
 चुचुञ्चिनल्य (तस्य) कपरेणात्तमदात् । असोकः गशोको जातः । ततो मानानन्तरं अन्यः कामाङ्कुर-
 नामा मन्त्री तयैव प्रनिजां विधाय समागतः । शीघ्रवत्याऽर्धक्षत्रुच्यमादाय गर्चायां क्षिप्तः । ततो सामा-
 नन्तरं लक्षिनाङ्गामा मन्त्री समागतः । एवं लक्ष्मं धनमादाय मोऽपि गर्चायां क्षिप्तः । एवं चतुर्थे मासे
 रतिकेक्षिनामा मन्त्री समागतः । एवं लक्ष्मं प्राप्ता । ततश्चातुर्गतिकमंमारे दुःरानीव पाताक्षेऽनुनक्त-
 श्वत्वारः स्थिताः ।

अथ शत्रुसंघं विधाय राजा सिंहः पुरे प्रवेशोत्सवेन प्रविष्टः । अथ ते मन्त्रिणः शीघ्रवतीं प्राहुः—

श्यामिनि ! तव मादृश्वयं दृष्टं. स्वकृतं न प्राप्तं, अथ निःश्रान्त्य श्रोतं—दगां
 नान्निनि प्रीतिं तदा तत्रिः नमहालं तयत्रिनि वक्तव्यं । तैर्गोपुनं । ततः श्रीहरणी
 स्वतन्त्रेणगीणं गजानं नोजनाय निमन्त्रितवती. पूर्वदिने सर्वां रमयतीं निराय प्रवृत्तां तगर-
 परं कं व्यापितवती, नोजनदिने महानमंश्चिनोन्नि. जलनजनें जलं नान्नि. न सर्पि नोज-
 ननामश्रीनि चमन्कृतो गजा नोजनायोपचिष्टः. ततः श्रीहरणी जलं वृत्त्या पुष्पनाजं कले
 भृत्त्या भयोद्गाहपुनं तदपयवके शिखाऽगादीनि—गजां नोजनाय स्थितो नानाविधयज्जलानि रचन्तु ।
 ततन्मधनुनिरुक्तं “नवतु नवतु” । ततो मोंदकदि मयेमानीने । पुनः वृत्तादिप्रायेणायो जयन्तु. ततो
 विद्वेषदाहागतिं नवतु नवतु इति नोजनं जानं, तांजलरूपं गदिनशानन्तरं गडः पाः योमन्गी
 दमः । राजोक्तं—अपरकान्तयेदननुष्टयं मयेकायकारि दृष्टं. तदस्म्युक्तं देदि. यथा नगररक्षिगंजानां
 नोजनं नचनमानंता नयति । तदा मन्यव्विधिना करणंके शिवा नमीनीनरंरोणागाय “न केषाणि
 म्यन्तं दृश्यं” उच्युत्वा ग्यारोद्गणेन राजाऽत्रे पदानिः शुचिनीरोद्गमेनान्तःपुररिगनं गायन्त्यो
 प्रकांशेण चन्वारोऽपि गरा दृशाः. मन्थ्रायां मृदा निवाग्निः, प्रजाते नोजनान्तरे शुचिना प्रजापुनंके
 गजा चिष्टं—व्यामिन् ! प्रयत्तु पहाजानि चुरतामुजान् नानाव्यपुननोच्यानि । ततले चन्वारः
 प्रोतुः “नृगु नवतु” परं हिमपि न जातं । तत उद्घाटिता करणरुहाः, दृष्टाश्वात्तारः गिगानन्त्या पुन-
 ज्मभुक्तो भिक्षिताननाः कुशमा न्यग्वन्तंत्राः काका इव द्वाक्षमन्त्रिणः, उक्तः नर्वोऽपि तुजान्तः.

राजा भन्महपुत्रेण शीलवत्याः शीलं पुत्रिकाशः स्वप्नानुपपमास्त्राकाराणं विज्ञानं, जगत्पत्नी लोके प्रसिद्धा । दम्पती अनुत्तरेण दीक्षां महेश्या पद्मदेवलोके गती । अनुत्तरेण मोक्षं वास्तवः । इति ।

संभाये चास्त्रिपुरं विराय, यो प्राणुः पद्मदेवलोकरम् ।

च्युत्या ननः केवलमाप्य निष्किं, तीं यास्ततो निर्मलशीलशीलो ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रानादे नक्षमलन्ने सप्ततन्वतितमं व्याख्यानम् ॥ १७३ ॥

॥ अथाष्टनवतितमं व्याख्यानम् १७४ ॥

अर्थतद्वृत्तमाहात्म्यनश्चिन्तान्यव्यङ्गानि पुनः प्राङ्गोत्रं प्राग्बन्तीत्याह—

वेदात् पुनः प्ररोहन्ति ये साधारणशालितः । तद्विज्ञानि चाङ्गानि प्राङ्गोत्रिनि मुशीलताः ॥ १ ॥

ये साधारणा अनन्तकृषिकथनरसतयस्ते वेदनादपि पुनः पुनः प्ररोहन्ति । यतः—“मलोपसुभाङ्ग विज्ञरुता” । तच्छ्रीलमजानतो ब्राम्हयतीनां वेदिता अथवयवाः प्राङ्गनवन्तीत्यर्थः, नागार्थेषु कक्षा-
नतीनम्बन्धेन निर्भायेः, स चायं—

शत्रुपुरे वासुच्यो राजसंसदि स्थितः, तस्य वृषस्य दिव्यात्रां कृत्वा समेतो दत्तश्रेष्ठी उपायनं गुरुरा-
उमे तस्यो, नृपेण वृष्टं—देशादिस्वरूपं वाच्यं, तदा स एकं चित्रपटं दर्शयामास, तद्वीश्य विस्मितो
नृपः प्राह—कस्या इदं चित्रं ? नेनोचे—“स्वामिन् ! विशालपुरेशस्य विजयमेतस्य तनयायाः कक्षात्रत्याः

प्रतिस्मिन्मन्त्रि, तथा प्रविज्ञा कृतानि यो मन्त्रश्चतुष्टयस्य निर्णयो विधायनि तमः मन्त्रिणे इति । तदाकार्ये नृपेण वाणी देवी आराध्य प्रमत्नीकृता । माऽवदन्—वन्म ! न्यक्मन्मशोडासितरिक्ता तन्मन्त्रश्चनिश्चयं कश्चिदिति, ततः कृतकृत्यो नृपन्मन्त्रं स्वयंवरमाण्यमाविशत्, मापि मणीजित्सेना श्रीदेवीव तत्र प्राप्ता तदाज्या प्रतिहारी मवान् मन्त्रुतः प्राह—कथयत यूयं प्रश्नचतुष्टयस्य निर्णयं—

हो देवः को गुरुः किं च, तत्त्वं मन्त्रं च कीदृशम् । मृद्रीकर्त्तोऽहंनि तदं, कृत्वायत्या यश्च जम् । १ ॥
 मयं स्वगुण्योत्तरं ददुः, परं मा नैव मेने, तदा गद्गुः लग्नपुत्तलीमुगेनोत्तराण्यन्यथत्त—
 वीतरागः परो देवो, महाप्रनथरो गुरुः । तत्त्वं जीवाद्यो देवाः, मन्त्रं चैन्द्रियनिग्रहः ॥ १ ॥
 तदाकार्ये नृपेच्चनिपुत्रे मत्स्यं मलयमित्युक्त्वा तथा तत्काण्डे वराणश्चग निह्निता, ततः कृत्वायत्या मत्स्यपुत्रमाथयौ, क्रमेण मा गर्जवती जाता । तत्रार्तो तस्मात्ता विजाय तामाभापुं स्वच्युत्तमनेऽहं दृश्यं प्रेषितं, मापि नैदेत्तं केच्युत्तयं धृत्या मुमुहे । तान् विद्युत्तय स्वयं ते अहंरे नुजयोर्वेनन्थ, तजोतां इदा मनीः प्राह—येनेदं प्रेषितं तस्योपरि मम महान् स्नेहोऽस्मि, म चिरायुत्तयतु, तन्नामयं नुत्तस्येन नृपेण युतं, दीप्ततोय इदमचिन्तयत्—

अन्तर्निभया गेता चक्षिंश्च मनोद्वराः । गुत्ताफलममाकारा योपितः केन निर्भिन्ताः ॥ १ ॥
 इदंयपि तुलदा, यतः गार्हो उक्तं तन्मलं—
 "तत्तमः मन्त्रियं आत्मानं पंजियाण पवपंति । तद् महिदाचस्थापं वंनं पि वारं न पावन्ति ॥ १ ॥"

इति ध्यात्वा मानदीयगद्यं नृप आदिभ्यन्—सामने लज्जयालभ्याः गार्हं नृजयोर्भूतं जिज्ञासा त्वा-
न्यामानेयं । ततो नृपाकृत्या ज्ञयापादसत्तां न्यसायेत्य सामने क्वापि नलन्तु, तेषु गंनंषु भावदी-
न्यामनेन तद्व्युत्तं तद्व्याचिन्तना नृपान्येते सुकं, तद्व्युत्तंन द्रवं सा मुनमभ्युत इतश्च, सामने नदीपुत्रं
नसागतं नयनः प्राप्तामापदं वीक्ष्य नमस्कारमन्धं स्मृत्वाह—मया विज्ञान्ना वीक्षं पाप्मिने वचना
नदीपुत्रादिदुःखे दूरीकृत्यु, ततः सामनेश्वर्यो नवपद्मिनीं नुनां कृत्वा सागिते नदीपयो व्योम्नः पुल-
रुष्टिः कृत्वा । तत्र तने क्वचिजापसत्तां पुत्रीमित्वा व्याश्रमे सरद्द ।

इतश्च राजा स्वमित्रं श्रेष्ठिपुत्रं पप्रजु—किमस्य कष्टयं सोऽपि पट्टद्वीपितृपुत्राद्विधागाश्च वा ? ।
तेनोक्तं—स्वामिन् ! देव्याः कुते तत्राद्या जयमेनेन स्वचूत्यैः नदात्राजद्वयं मलिनं, तज्जयं एव मया-
षितं, भुत्वेनि नृपो मृजिन ऊर्ज्यो पपात । चन्दनाद्विचिञ्चतन्वं प्राप्य निजमलनां निनिन्द—“धिग,
धिग् मां अग्निमृज्यकारिणं । यतः—

अविमृज्य कुनं न्यमं विश्वस्तं दत्तमाहृतम् । उक्तं कुकं च तत्प्रायो मद्भानुशयकृच्छ्रणाम् ॥ १ ॥

अन्यच्च—

मरुणमपगुणं वा कुर्वता कार्यजातं, परिणतिरथार्थो यन्नतः पश्चिन्ते ।
अतिरजस कृतानां कर्मणामविपत्तंचवति हृदयदाह्री शश्वनुद्यो निपाकः ॥ १ ॥

अथ कस्याहमास्यं दर्शयिष्यामि । तस्माच्चितायां देहं दहामि, इतश्चैको मुमुक्षुरुपवने देशनां तनो-
ति । तद्वृणाय नृप आययौ—

जीवाः संसारकान्तारे पूर्वकर्मवशोरिताः । वातप्रमथ इव व्यर्थं त्राम्यन्ति त्रान्तिसंचृताः ॥ १ ॥
इति । देशनान्ते नृपेण स्वपत्नीमीलनोपायः पृष्टः, मुनिरवोचत्—त्वया दृष्टस्वमतौ नूनं सा सूत-
पुत्रा पुनरुपेष्यति । ततः प्रीतः पुरं प्राप्य दत्तश्रेष्ठिनं तामन्वेष्टुमादिशत्, सोऽपि पर्यटन् तापसाश्रमे
तां दृष्ट्वा प्राह—हे सुशीले ! त्वमग्नौ अविशान्तं पतिं रब्ध, सा स्वपुरमागता । तदा चूपो न्यंचदानन-
स्तत्पुरः स्वदुश्चेष्टितं निनिन्द, मिथ्यादुष्कृतं ददौ, सापि स्वकर्मफलं मत्वा सुखेन तस्थौ । एकदा
ज्ञानिनं स्वप्राग्भवं दम्पती पप्रच्छतुः, मुनिज्ञानदृष्ट्याख्यातुमारोच्रे—

पूर्वं श्रीमहाविदेहे नरविक्रमचूपस्य सुता सुलोचना, तथा क्रीफार्थं एकः कीरः पञ्जरे द्दितः, तम-
जस्रं मधुरफलैरपोषयत्, एकदा सा सकीरा सीमन्धरविम्बं नन्तुं गता, कीरो वीतरागं दृष्ट्वा जातिस्मृत्या
विराधितव्रतं पूर्वचवं ददर्श—यतो मया प्राग्भवे विहरमानसीमन्धरादिजिनानामजस्रं ध्यानं वर्णनं च
कृतमस्ति, तच्चैदम्—

“पुखलवर्षेण विजए पुब्बविदेहम्मि पुंनरीणिणिए । कुन्थु अरजिनान्तरम्मि जाळं सीमन्धरो जयवं ॥ १ ॥
सुबय जिण नमिणो अन्तरम्मि रज्जं चइत्त निरुत्तो । सिरिडदयदेव पेहाल अन्तरं पाविही सुकं ॥३॥”

विद्वन्निविद्वग्मानानां प्रत्येकं प्रत्येकं सत्तकोटीमात्र्यः सत्तकोटीसापः दशलक्षं लक्षिनः । गर्वायशा—
 ३ कोटि कलाप्रभा, पितृमान त्रिन नीन । मत्स कोटी युगल नमुं (नीशे), माधु नमुं नियदिन ॥ ?
 श्रायकशात्रिकाणां नु मरुता न भुंलतादि त्रिनगुणावन्तावनपरः, परं क्रियात्रिनिलः, प्रान्ते
 नपागमनालोच्य कीरोऽङ्गं जालः, मया इरितं जन्म, अतः परं मदा एलं प्रचुं नव्याऽनुजोदये ऽव्य-
 निप्रः जग्राः । सुलोचना नपत्रं तमादाय गृह्णाममात्र । अन्यथा जोपुं ममये गगमुनाकराऽवृष्टीग
 द्दत्तं तीर्थं ननुं जगाम, तदा तद्वियोगाला पुनः पुनर्विललाप, ततो नृपाशया पद्मिप्रार्थकैः ग्लन्धि-
 प्रागिनानुं तं यथा राजमुत्तार्य दत्तः, मा तजनिजङ्गुते तत्पदौ चिञ्चद, ततोऽसौ ममापिपुश्या
 मूरा मांभं मुरोऽनूत् । नापि तर्भ्यत्र प्रिया स्नेहृतोऽनूत्, ततश्चतुवा कीरो देनः शङ्करो ज्ञानः ।
 राजकन्यादेवी नु कलावती जाता ।

तदा कर्ण्ये जातवात्सिरणं निधयीकृतकर्मफलो तौ दम्पती गृहे गत्वा रान्ये स्वं सुतं निवेद्य दीक्षां
 जगृह्युः सुसीक्षमनसौ ।

मंपाट्य चारिचमनइपकालं, तौ दम्पती स्वर्गमवापतुर्द्वौ ।

ततश्चतौ क्षीणतुर्कर्मक्षी, कमाद्रिवं प्राप्स्यतो धर्मशीलो ॥ ? ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे सप्तमस्तम्भेऽष्टनवतितमं व्याख्यानम् ॥ ९७ ॥

॥ अथ नवनवतितमं व्याख्यानम् एण ॥

अथ ज्ञाततत्त्वौ छावपि दम्पती सङ्कटेऽपि स्वब्रह्मव्रतं न मुञ्चत इत्याह—

कुत्रचिद्दम्पतियोगः स्याद्द्विद्वज्जवतत्परः । तेन सर्वसुखावाप्तिः प्राप्ते दौस्थ्येऽपि जातुचित् ॥ १ ॥

स्पष्टः । ज्ञावार्थस्तु दृष्टान्तेन वक्ष्यमाणेन ज्ञेयः, स चायम्—

कुसुमपुरे चन्दननृपो राज्यं पालयति, तस्य पत्नी सुशीला मलयगरीनामा, तयोः सुतौ सायरनी-
राख्यौ स्तः, अन्यदा वासवेश्मथं नृपं कुलदेव्येत्य ग्राह—“अहो राज्ञस्तवावस्था विषमा ज्ञाविनी,
अतो जटिति राज्यं त्यक्त्वाऽन्यत्र गच्छ, यतः—प्राप्तव्यमर्थं लज्जते मनुष्यो देवोऽपि तं लङ्घयितुं
न शक्तः । तस्मान्न शोचामि न विस्सयो मे यदस्मदीयं न हि तत्परेषाम् ॥ १ ॥ श्रुत्वेति नृपोऽचिन्तयत्—
आपत्तिमित्ररात्राणामवश्यं ज्ञाविनां चटैः । सन्मुखैरेव गन्तव्यं नश्यतां हीनसत्त्वता ॥ १ ॥

विपुत्रः स्त्रीयुतो नृपो रात्रावेव निःसृत्य पर्यटन् क्रमात् कुशास्थलपुरमाययौ, चन्दनस्तु देवार्चको
मलयगरी तु वनादिन्धनानि लाल्वा नगरे विक्रीणति । अन्येद्युः कस्यचित्साश्वेशस्य दृक्पथि सागता,
तद्गुपस्वरेण मोहितो नित्यमिन्धनानां मूल्याधिकदानेन तां विश्वास्य प्रयाणसमये मूढ्यदानमिषेणात्रे
कृत्वा प्रपञ्चात्पलोन्य प्रसह्य रथमारोप्य गृहीत्वा निर्ययौ, सा पतिवियोगाकुला निःश्वासानमुञ्चत् ।
तदा सार्थप आह—हे सुभ्रूर्मया सह सुखं युञ्ज, मत्कामतापं निर्वापय, ततः साऽवोचत्, यतः—

अगनि मज्जी ऊखो जलो, जलज्ज विषको पान । शील खंरुवो नहि जलो, नहि कुब शील समाना ॥ १ ॥

यस्यो नीर शोधि चारुदे, कदा निरट श्रे अंग । इष ना नील न रंन दे, नउ कोपं हिमंज ॥ ३ ॥

इतः चन्दनं नयेत्त मंथिता, तावन्नमनो नृशं पुत्रान्यां नद न निवसाप, यतः—

प्रनिरुद्धे निर्धो किं वा मुग्धापि डि विगयते । रद्यः सर्पानिन्धायु निञ्जे पणखनां प्रजेत् ॥ १ ॥

ततस्तनुञ्चयं तंगुरं विनाय मपुञ्जो नमि पयंत्न एरुत्त नदीपूरं दृष्ट्वा एकं पुत्रं गृह्णत्ये त्था एकं

मृतं रत्नं कृत्वा नदीमुत्तीर्योपरवटं मुमोच, नद्यो द्वितीयमानं तु नदीमविसत्, अन्नराज्ञं गजना-

द्वदीपूरेण पान्तिः, तदा स्वीपुत्रविरहात्तः प्राह—

“किञ्चिं चन्दन मखयांगरी, किञ्चिं मायर किञ्चिं नीर । जा ना पके निपत्तनी, ना मा गढे नरीर ॥१॥”

तत इवस्ततो वाह ह्येवं काष्ठकराणं प्राप्य चडिनिःसृत्य दृश्यां—अहो मया गन्धं नुक्तं तद्विषा-

काय जातं देगात्, यतः—

धुवं छुत्कृत्तिनां देवो (वं) दत्ते दुःसाय जीवितम् । कृमिरागकृतां देशं मर्यानामिव गोपणम् ॥ १ ॥

अतः किं मम जीवितबन्धं, जस्योऽप्यचिन्तयत्—मृतंऽपि कर्माणि न मुग्रन्ति जीयं, यतः—

मृत्यायपि कृतेऽवश्यं निजपापं विशेषतः । जवान्तरेऽपि जोक्तव्यं तस्मादत्रैव मुञ्च्यते ॥ १ ॥

तत आनन्दपुरे एकत्र धाम्नि विश्राम । तत्रैका स्त्री तं दृष्ट्वा मोहिता प्रतिपत्तिं कृत्येदं प्राह, यतः—

तुम्हं परदेशी लोक हो, रघुचै न किसीकी माय । जउ रघो तउ जनम लागें, हम तुम एकउं साथ ॥१॥”

तनुत्वा स्वयतजङ्गलीर्ह्येत्किमिच्छुत्तरं ददौ—अस्थिरचित्तदुःखार्त्तनरैः सह कः प्रीतिविलासमय”इत्युत्तरं

दत्त्वाऽन्यत्र गह्वन् श्रीपुरासन्नतरोरधः स्थितो निजां प्राप, तदा तत्रापुत्रे राङ्गि विपन्ने सचिवैः पञ्च दिव्यानि कृतानि, तेन्यो राज्यं जातं, तद्व्यायेन शास्ति, प्रधानादित्रिश्चरणयोर्निपत्य त्रणितोऽप्यन्यस्त्रीपाणिग्रहणं नाकरोत् ।

अथ कश्चित्सार्थवाहस्तरङ्गिणीपूर्वापरतटस्थवृद्धमूढवधौ सायरनीरौ वीक्ष्यसौ स्वपुत्रवत्तयोः परिचर्यां चकार, तौ गृहीत्वा स्वपुरे गतः, क्रमेण तौ पूर्णयौवनौ जातौ, सार्थपमापृह्य श्रीपुरे गत्वा दुर्गपालसेवां चक्रतुः, तत्र स्वपितृ राज्यमस्ति । एकदा मलयगरीयुतस्तत्सार्थपतिस्तपुरमेत्यानेकोपायनानि नृपस्य पुरो मुमोचः हृद्यो नृप आचष्ट यत्तव रोचते तन्मार्गय, तदा स निजसार्थस्य रहार्थं निशि यामिकान् ययाचे, ततो राज्ञादिष्टस्तदारहो तौ त्रातरौ प्रैषीत्, तत्र रात्रौ विनोदाय यामिकाः स्वस्वचरितं प्रोचुः । तदा तावपि यथाजातवृत्तं प्रोचतुः, तद्वृत्तं मध्यस्था पटकुट्यन्तरतो मलयगरी श्रुत्वा स्वसुतौ मत्वा ऊटिति आल्लिखिङ्ग, पुत्रावपि निजमातरं नत्वा स्वरूपं शुश्रुवतुः । हे मातः ! प्रजाते सर्वसुस्थं ज्ञावि, मा चिन्तां विधेहि (इत्युक्त्वा तामसान्त्वयेताम्) प्रजाते मातृसुतै राज्ञे स्वावदातः प्रोक्तः, ऋपः स्वपरिहृदं हृष्टाऽन्यायकारिणं सार्थपं निर्जत्स्यं नगरान्निष्कासितवान्, तेषां द्वादशवर्षात्मको विरहो विगतः, राज्यघयमनुभवन् सुखेन तस्यौ, दम्पती शीलं प्रपाद्य स्वर्गं गतौ ।

सादृश्यधर्मा वनिता विलासं, प्रामोति मर्त्यः शुचपुण्ययोगात् ।

दुःखेऽपि तौ पश्य निजात्तशीलं, नामुञ्चतां तेन यशोऽस्ति विश्वे ॥ १ ॥

इत्युपदेशप्रासादे सप्तमस्तम्भे नवनवतितमं व्याख्यानम् ॥ एण ॥

॥ अथ शततमं व्याख्यानम् १०० ॥

अर्थोक्तं त्रिंशत् पञ्चमः सुख्यन्ति इति मत्वा ये तां मुञ्चन्ति न एव ज्ञानिन इत्याह—
 मित्यो हिंसां गभीरन्ते एतस्मीरुदया नराः । तत्तलां परिमुञ्चन्ति न एव विदुषोभराः ॥ १ ॥
 मयः, नाचार्यम् इत्याच्येप्रबन्धेन इत्यः, न चायम्—वसन्तपुरे इतिशमो नाम गुरुव्योऽपि, तस्य
 नामो प्रीतिमती. उजागपि धर्मेणाणो श्रुत्वा काले तिनोदितं व्रतं प्रतिपन्नौ, नाजातानीन्तुनीन् ज्ञान्ता
 प्रापि शौचाचारो ज्ञानिमदं चक्षुः । तदुक्तमनालोच्यानदानेन श्रुत्वा हृदयवानिगुणो जालो ।
 इतश्चागर्भेनपुरमस्ति, तद्वेन्यो नाम श्रेष्ठमस्ति, तस्य चागर्भो धारिण्याः कुरुं अत्रियमर्गीयः पुत्र-
 लेनोदपशन, सुमुहूर्त्तं पुत्रं सुपुत्रे । तस्य सप्रत्ताचयेलादेव्या दत्तत्वात् इलापुत्रमंडया नाम पत्रयो ।
 प्रमेण पित्राऽध्यापितो योजनं प्राप, अथ तस्य पूर्वजन्वप्रिया स्वर्गतश्च्युत्वा नटद्रुदोराज्ञा विद्वानदान-
 युक्ता नर्त्तकी जाता. सा कुरन्नाक्षी नृहन्ती इलामनुना दृष्टा, तस्या विद्वाननयनवदनमानकरत्नारणा-
 संवस्य रुग्िणीदरणात् करीत्र कुमदावस्थां प्राप, कामुकः किमपि कृत्याकृत्यं न वेत्ति । यतः—

तायदेव कृतिनो मतिः स्फुरत्येव निर्मलविवेकदीपकः ।

यागदेव न कुरङ्गचतुषा ताव्यते चडुडलोचनायलैः ॥ १ ॥

न सारादिना दृष्टतां नदीं गान्त्रिकीमिव सरन् प्रतिकामकरोत्—

प्रकृद्भ्रमपत्राक्षो यदि मां न विवाहयेत् । प्राणेष्व्यः सर्वदा रुष्टस्तदात्मो प्रविशाम्यहम् ॥ १ ॥

ततो व्यग्रमनसा गृहे प्राप्तः, उत्सुकं वीक्ष्य पितृज्यामतिनिर्बन्धेन पृष्टः स्वहृदयं प्राह, तद्वत्वा
 पितरौ वज्राहताविव जातौ । हे पुत्र ! त्वं हंसाक्षः काकोचितं कर्म कुर्वन् किं न लज्जसे ? इत्थं बोधि-
 तोऽपि स ग्राह—मम मानसमेनां विना न मोदते, अतः स्तुतं बहुज्जाषितैः, तं पुत्रमचिकित्सं ज्ञात्वा
 इन्धो मौनेन तस्थौ, स तु लज्जां प्रमुच्य नटेभ्यः तत्सुख्यं ब्रुव्यं दत्त्वा ताममार्गयत्, ते प्रोचुः—
 अह्यो निधिरियं कन्या कथं देया ? अमुष्याश्चेत्तवेहा तर्हि नदीभूय यत्र यत्र वयं यामस्तत्र तत्र त्वं
 समेहि, सोऽपि लज्जां मुक्त्वा नटैः सार्द्धं ययौ, अल्पदिनैस्तेषां नृत्यमशिक्षत्, अथ ते प्रोचुः—जो
 नर ! नृत्यं कृत्वा धनमर्जय येन तव विवाहः क्रियते, ततोऽयं नटैः सहाटन् वेणातटज्ज्ञे गतः, तन्न-
 गरेशस्थाग्रे गत्वा नटैर्नजो विहानो वंशस्तत्र निखातः, तस्योपरि महत्काष्ठं स्थापितं, तदन्तरे दृढौ
 द्यौ कीलौ निहितौ, तत्रेवासूनुः पादुके परिधायारोहत्, एककरे तीक्ष्णं खड्गं धुन्वन् द्वितीये खेटक-
 शृत्तत्र क्रीरति स्म । अश्रुतं नृत्यं प्रेक्ष्य तुष्टोऽपि सर्वजनो नृपात्पूर्वं कोऽपि दानं न ददौ, राजा तु
 वंशाधःस्थितायां तल्पियायां रागपरो दस्थौ—यद्येष वंशाग्रात्पतति तदैनां नटीं गृह्णामीति धियाऽऽह—
 जो नर्तक ! पुनस्त्वं नृत्यं कुरु, सम्यगहमवेक्षे । सोऽपि वित्तस्त्रीबुधः पूर्ववद्दर्शितवान् ! तथापि
 शाठ्यान्न दानं दत्तं, नृपस्तत्यातमिहन्न नृतीयवारं नृत्यमकारयत्, पुनः प्राह नृपः—चतुर्थवारं नृत्यं,
 कुरु, यथा त्वामदर्शिनं कुर्वे । तेन लोभात्तथा कृतं, सर्वे जना नृपाकृतं मनसा ज्ञात्वा निनिन्दः,
 तदेवापुत्रश्चिन्तयति—नूनं राज्ञो मनो नट्यां कामार्त्तं जज्ञे, ततः स दस्थौ—धिगहो ! कामावस्थां,

धिञ्जां रूपं च, अहो ! मया कुलं मलिनीकृतं, इत्यादि वैराग्येण ध्यायन्नेष वंशाग्रस्थितः कस्यचिद्भ्र-
निनो गृहे जितेन्द्रियानेपणादिगुणयुतान्मुनीन्मुगाक्षीभिः प्रतिवाच्य वन्द्यमानानैकत, तदैवं दध्यौ—
अहो ! विज्ञातचतुर्दशजीवाजीवस्वरूपाः स्त्रीजोगपराञ्जुलाः स्वदेहेऽपि निरीहाः केवलं मोक्षात्रिवाषुका
एते मुनयः “पीणनिरंतराणचर” इत्यादिवद्वक्षणद्विददेहाजिर्मन्त्रर्त्तकीभ्योऽप्यसह्याधिकरूपाभिः स्त्री-
त्रिर्भोदकैर्निमंत्रिता अपि काकमैश्रुनवत् हृग्न्यां नेदन्ते, अहं तु नीचकन्यायामपि रागपरोऽहो धिञ्जम
कर्मविलसितं, धिक् संसारस्वरूपं, एवं विपयेषु विरक्तस्य शुभ्रध्यानं ध्यायतः सामायिकादियथाख्यात-
चारित्रप्रज्ञावेण घनघातिकर्मद्वयात्तदा सहसा संकेतितमिव लोकालोकप्रकाशकमविनश्वरमिलासूनोः केव-
लज्ञानमुत्पेदे, वंशादुत्तीर्णं देवतादत्तलिङ्गच्युत् धर्मदेशनां चकार, तदुक्तं धर्मं श्रुत्वा नृपादयः सन्त्या
नर्त्तक्युपरि रागकारणं पप्रह्नुः, केवलिना पूर्ववृत्तान्तोऽत्रिहितो यथा “पूर्वं विप्रचवे चार्यया सह दीक्षा
गृहीता, वाच्यामपि जातिमदः कृतः, तमनालोच्य मृत्वा देवौ जातौ, ततश्च्युत्वाऽहमिभ्यपुत्रो जातः, मम
प्रिया जातिमदादेया नटी जाता ।

कामरागो ममैतस्यां तेन गाढतरोऽजनि । भवान्तरानुगामि स्यादैरं स्नेहश्च देहिनाम् ॥ १ ॥”

एवं श्रुत्वा जातिस्मृतिं गता सा नटी दध्यौ—धिञ्जे रूपं, येनेभ्यपुत्रपार्थिवादयो बहुजना व्यसने
पातिताः सुतं मे विषयसौख्येन, एवं प्रावयन्ती केवलज्ञानं प्रपेदे, इतश्चासन्नस्था राज्ञः पट्टराज्ञी

दध्यौ—“यतो राजाऽधमकुलजातायां नर्तक्यां मोहितः, धिग्विदासेन” इत्यादिज्ञावेन तस्या महाज्ञान-
मुदपद्यत । अथ नृपतिर्दध्यौ—

“अयं च कुलमुज्जित्वा रक्तोऽस्यां धनकाम्यया । ममोपकंठमायातो मम चेद्दृग्विचेष्टितम् ॥ १ ॥”

एकत्वज्ञावनया केवली जातः । इत्थमिदामुत्रमहाज्ञानिना बहुजीवा निस्तारिताः ।

सुवंशजत्वाच्चुन्नवंशमाश्रितः, कुवंशचर्यं जवज्ञावनर्त्तनम् ।

विहाय रूपं व्रतिनः समीह्य, वञ्च्य तद्गुपतिश्चिदालम्ना ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे सप्तमसंज्ञे शततमं व्याख्यानम् ॥ १०० ॥

॥ अथैकोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १०१ ॥

अथैतद्भूतं जिनेन्द्रैरपि स्वीकृतमत आचर्यमित्याह—

येषां मोक्षो ध्रुवं ज्ञावी शीलं चरन्ति तेऽपि हि । तदा संसारिजीवानां कार्योऽजस्रं तदादरः ॥ १ ॥
येषां जिनेन्द्राणां ध्रुवमवश्यं तन्न एव मोक्षः शिवं न विष्यति, तेऽपि जिना हि यदि ब्रह्मचर्यं निषे-
वन्ते, तदा संसारमग्नसामान्यजीवानामजस्रं सदा तदादरः शीलपालनादरः कार्य इत्यर्थः । ज्ञावार्थस्तु
मद्विजिनसंबन्धेन वाच्यः । तथाहि—अपरविदेहे सदीक्षावतीविजये वीतशोकायां पुर्यां महाबलौ नृपः
वैश्रमण-चन्द्र-धरण-पूरणवस्व-चलाख्यैः स्वमित्रैः षड्भिः सह बालवयस्यैः प्रव्रज्यां प्रतिपेदे । तैः सह

मासरूपणादि तपः कुर्वन् रोगदंष्ट्रतस्तपःप्राप्तेऽपि पारणं नाकार्षीत् । तेन्योऽन्यूनं तपस्तपन्मायया स्त्रीवेदं बबन्ध स्थानकतपोचिर्जिननाम चेति । ततस्ते जयन्तस्वर्गं जाताः । ततश्च्युत्वा महाबलौ विदेहदेशे मिथि-
 द्वायां कुंजराजपत्नीप्रचावतीकुहौ उत्पन्नः । पितरौ महिरिति नाम चक्रतुः । तदन्ये तु बह्यमाणदेशेषु जज्ञिरे । ततो महिर्देशोनवर्षशतं जाताऽवधिज्ञानेन पूर्वमिन्नप्रतिबोधार्थं षड्गर्भहोपेतं जवनं तन्मध्ये स्वर्णमयीं शुभिरां शिरश्चिन्नां पद्मपिधानां स्वप्रतिमामकारयत् । तन्मध्ये च नित्यमेकं कवलं प्रक्षेपयामास ।

इतश्च साकेतेऽचलजीवः प्रतिबुद्धिनामा दृपो जातः । अन्यदा स प्रियायुतो नागयात्रायै गतः । तत्र पुष्पमंजिकां पुष्पमुज्जरं च स्वप्रियां वीह्य विस्मयादमात्यमाह—“दृष्टं क्वापीदृशं रूपं ?” इति । सोऽवो-
 चत्—“देव कोऽत्राग्रहः ? जगत्रये कुंजराजसुतास्वरूपं नास्ति, तस्याश्च श्रीदामंगंरुशोचा क्वापि न दृश्यते” । मंत्र्युक्तं श्रुत्वा संजातस्नेहोऽसौ महिवरणार्थं दूतं विससर्ज ? । तथा चंपायां धरणजीवश्चन्द्र-
 ह्यायान्निधो बभूव । कदाचित्तदन्तिकेऽर्हश्चक्रश्राद्धेन पोतवणिजा दिव्यकुंरुले ढौकिते स प्रहृष्टः—“पृथ्व्यां किञ्चिदाश्चर्यं दृष्टं ? । सोऽवदत्—स्वामिन् समुद्रे सुरेण मत्पोतमान्दोलितं कृत्वा प्रोक्तं त्वं श्रीजैनधर्मे त्यक्त्वा मामाश्रयेस्तदा पोतं तारयामि । बहूपसर्गेऽपि निश्चलं मां ज्ञात्वा तेन कुंरुलचतुष्टयं दत्तं । एकं शुभं कुंजस्य मयोपढौकितं, तेन महिसुताकरे दत्तं सा कन्या विश्वाश्रया दृष्टा । इति श्रुत्वा तथैव दूतं प्रेषयत् ? । तथा पूरणजीवः श्रावस्त्यां रुक्मिराजो जातः । तेनैकदा स्वडुहितुः स्वर्णमंरुपे मज्जनकमहा-
 महः कृतः । तदैकं बहुदेशान् विलोक्यगतं कंचिन्नरं प्रहृष्टः—ईदृशं क्वापि दृष्टं ? । सोऽवोचत्—देव

विदेहवरराजपुत्रीजन्मोत्सवापेक्षयाऽयं लक्षांशेऽपि रम्यतया न वर्त्तते । इति श्रुत्वा तथैव दूतं प्रेषयति ३ ।
 तथा वसुजीवो वाराणस्यां शंखनामा ऋषोऽब्रुवत् । इतश्च तन्महिंङ्कुम्भे एकदा ऋशे समारयितुं सुवर्ण-
 काराय ददौ । तथैव कर्तुमशक्नुवन्तस्ते पुराद्वहिष्कृताः शंखराजसंसदि श्रितास्ते नृपेण पृष्टाः प्राहुः पुरमो-
 चनवृत्तं । ततः कीदृशी सा इति पृष्टेऽन्यस्तेऽन्यो महिषरूपं श्रुत्वा तथैव दूतं प्राहिणोत् ४ । तथा कदाचि-
 न्महर्षिद्विनाजिधानोऽनुजो द्राता सत्रां चित्रकरैश्चित्रयामास । तत्रैकेन चित्रकृता देववरविभ्रता श्रीमहो-
 श्रणाङ्गुष्ठं यवनिकान्तरात् दृष्ट्वा यथास्थितं रूपं तस्यास्तेन निर्मितं । ततश्च महर्षिदिनः प्रियायुतश्चित्रशालिकां
 प्रविष्टः साह्यान्महिं ज्ञात्वा हिया सहसा व्यावृत्तः । तत्र तद्घात्री चित्रमिदमिति न्यवेदयत् । ततः स
 कुपितस्तं चित्रकरं वधायादिष्टवान् । चित्रकरैः स मोचितः । तथापि कुमारस्तदङ्गुलीऽभेदयित्वा देशतो
 निरवासयत् । स च हस्तिनापुरेश्वैश्रवणजीवादीनशत्रुराजमाश्रितः । ततो राजा तं निर्गमनकारणं पप्रह्य ।
 तेनैवं महिषवर्णने कृते दूतं प्राहिणोति स्मेति ५ । तथा कदाचित्पित्रिवाजिकावादे महिराजपुत्र्या निर्जिता
 सती सा कुपिता कांपिड्यपुरेऽन्निचन्जजीवाजितशत्रुपमुपगता श्रीमहो रूपमाचख्यौ । तच्छ्रुत्वा तथैव
 दूतं प्राहिणोत् ६ ।

एवमेते षरुपि दूताः कुञ्जपुत्रीं याचितवन्तः । स च तानपदारेण निष्कासितवान् । दूतवचनाकर्णेना
 ज्ञातकोपाः षरुपि मिथिलां प्रति प्रतिस्थिरे । ततस्तज्जयोपायं कुञ्जोऽलभमानो व्यग्रो जातः । इति व्याकु-
 लचित्तं जनकमवलोक्य महिराश्वसयत्—हे पितस्त्वं दूतमुखेन तेषां षषां ज्ञापय शुष्मन्म्यं कन्यां दास्ये

इति, ततो विश्वस्तास्ते पृथक् पृथग्नागमिष्यन्ति । राज्ञा तथैव कृतं । प्रवेशितास्ते । पूर्वरचितगर्भगृहेषु मद्धिप्रतिमामवलोक्य ते सेयं मद्धिरिति मन्यमानास्तद्रूपादिषु मूर्तिता निर्निमेषदृष्ट्या तामवलोकयन्तस्तिष्ठन्ति स्म । ततो मद्धिना तालुदेशस्थं तत् पिधानं व्यपोहितं । ततस्तस्या गन्धः सर्पादिमृतकगन्धातिरिक्त उदधावत् । ततस्ते नासिकां पिदधुः । मद्धिस्तानेवमवादीत्—किं चूपा यूयमेवं पराङ्मुखी चूताः ? । त ऊचुः—गन्धेनाचिचूतत्वात् । पुनः साऽवोचत्—यदि जो देवानांप्रियाः प्रत्यहं मनोज्ञाहारकवलक्षेपेणैवंरूपः पुञ्जलपरिणामः तदा स्त्रीदेहे कं सारं पश्यथ ? । युष्मानिर्देवचवेषु महदायुर्भक्तं सुखं च । इत्थं प्राग्भवकथनेन तेषां जातिस्मरणं जातं । अथ मद्धिः प्राह—अहं जोः प्रव्रजिष्यामि, यूयं किं करिष्यथ ? । त ऊचुः—वयमपि व्रतं ग्रहीष्यामः । ततस्ते मह्ययाज्ञया गृहे गत्वा पुत्रान् स्वस्वराज्येषु निचिच्छिपुः । मद्धिजिनः सांवत्सरिकमहादानानन्तरं पौषशुक्लैकादश्यामष्टमत्रकेनाश्विनीनक्षत्रे त्रिशतवृषैः त्रिशतस्त्री-त्रिंशत्सह वर्षशतेऽतीते जन्मनः सिद्धसाक्षिकं प्रात्राजीत् । तस्मिन्नेव दिने केवलं समुत्पन्नं । ते षफुष्येत्यप्रवव्रजुः । त्रिषगादयोऽष्टाविंशतिर्गणधरा जाताः । चत्वारि सहस्राणि साधवः । पञ्चपञ्चाशत्सहस्राणि साध्व्यः । बह्वन्नयं सप्ततिसहस्रा उपसिकाः । बह्वमेकं त्र्यशीतिसहस्राणि श्राद्धाश्चेति संघयुग्मद्वितीर्षेशो विहरन् प्रान्ते संमेते पञ्चपञ्चाशत्सहस्रं शरदां संपूर्णयुः प्रत्येकं पञ्चशत्या साधुसाध्वीचिर्युतः फाट्गुनश्वे-तद्वादश्यां ऋणयां श्रीमद्धिमोक्षमासदत् ।

इत्थं यथा शीलमवश्यमोक्षाग्निगामुकोऽपि प्रथुमस्त्रिनाथः ।
 प्रपादयामास तथाऽविरामं, त्रव्येन निर्व्याजतया निषेव्यम् ॥ १ ॥
 ॥ इत्युपदेशप्रासादे सप्तमस्तंभे एकोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १०१ ॥

॥ अथ द्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १०२ ॥

अथ मैथुनसेवया बहुगुणहानिः स्यादित्याह—

वाक्यमंत्ररसादीनां सिद्धिः कीर्त्यादयो गुणाः । नश्यन्ति तत्क्षणादेव अब्रह्मसेवनाञ्जुणाम् ॥ १ ॥
 स्पष्टार्थः । ज्ञावार्थस्तु सत्यकिविद्याधरसम्बन्धेन ज्ञेयः । तथाहि—चेटकमहाराजपुत्री सुख्येष्ठां निर्ग्रन्थी
 आतापनापरां सुरूपां वीक्ष्य धूमिकया दिग्भूढां कृत्वा त्रमररूपेण पेढालविद्याधरस्तां ज्ञेजे । तस्याः सत्य-
 किर्नाम तनयोऽजवत् । स विद्याग्रहणार्हो व्याघ्रीङ्गधस्वर्णपात्रवद्विचिन्त्य पेढालेन साध्वीसकाशादपहृत्य
 विद्यामंत्रो दत्तः । तथा—

ततो मातृवचनाज्जिनवचनाच्च कृतदृढसम्यक्त्वस्त्रिकालजिनार्चो कृत्वा तीर्थकृत्वमुपाजितवान् । यतो लोकप्रकाशो—

महादेव इति ख्यातो रुद्र एकादशः स च । एकादशो जिनो जावी सत्यकिः सुव्रताजिधः ॥ १ ॥
 अवरितित्वेन स्त्रीषु रक्तः सन् ऋपादिस्त्रियः प्रसह्य सेवते । अन्यदोज्जायिन्यां चण्णप्रद्योतेन पुरि पटहो दापितः । उमावेश्यया कश्चितं—अहं तं निशाचरं वशीकरिष्यामि । तदनु त्वया यथेहं विधेयं । एकदो-
 मया चन्द्रशालोपरिस्थया - स्वाङ्गसौन्दर्यं दर्शितं । स सत्यकिस्तद्रूपलुब्धस्तामेव भेजे । अन्यदा स्त्रिया रहसि पृष्टं—तव का विद्याः सन्ति । तेनोक्तं—मम रोहिण्यादयः सर्वदाप्यङ्गे तिष्ठन्ति, मैथुनावसरे खड्गं विद्यां च दूरं स्थापयामि, तदा मम किञ्चिद्धूलं न भवति । तथा राज्ञोऽग्रे उक्तं—शब्दवेधी पुरुषश्चेन्मदासक्तं मारयति तदा म्रियते नान्यथाऽतो दद्वः कोऽपि मां मुक्त्वा तमेव हन्ति ईदृशोऽत्रार्हः । तदा नृपान्यणै कैश्चिन्नखकुशवैस्तपरीद्वार्थं पद्मपत्राण्युपर्युपरि संस्थाप्योपरितनानि पणीकृतानि तान्येव ह्वेदितानि नाध-
 स्तनानि । अनया युक्त्या त्वामपि रक्षिष्यामः इति श्रुत्वा सा स्वीकृत्य गृहे गता । पश्चात्तैः सुचटैः प्रहन्नं तां विषकन्दलीं विज्ञाय तया सह मैथुनासक्तः सत्यकिर्मोरितो मृत्वा नरकं गतः । पश्चात्तन्मित्रेण काल-
 संदीपकविद्याधरेण चूर्णीकरणाय नगरोपरि शिला विकृता । राज्ञा जोगादिके कृते स विद्याधरः कथयति—
 धेन्मैथुनासक्तावस्थारूपेण पूजां कुरुत शङ्करपार्वतीनाम्ना गुणान् गायत तदा मुञ्चामि नान्यथा । प्रतिपन्नं राज्ञा लोकेऽथ । क्रमेणेश्वरखड्गं जलाधार्यां कृत्वा पूजयामासुः ।

धिग्धिग्विषयलाम्पट्यं येनासक्तोऽप्ययं बली । कुण्ठीकृत्य निजां शक्तिं सत्यकिः प्राप नारकम् ॥ १ ॥

सुज्येष्ठादीद्याग्रहणवृत्तं त्विदम्—

विशाखापुर्यां चेटकमहाराजपुत्री सुज्येष्ठास्ति । तयान्यदा मिथ्यात्वं स्थापयन्ती काचित्पित्राजिका निर्जिता । तथा तद्द्रूपं पट्टे आदित्य्य श्रेणिकराज्ञो दर्शितं । राजा व्यामोहितः । राजाज्ञयाऽऋयेन वैशा-
ह्यामापणो मंन्तः । तत्र स पट्टद्विखितं श्रेणिकमर्चति । तत्सुज्येष्ठादास्या दृष्टं । तथा सुज्येष्ठायै दर्शितं ।
सुज्येष्ठया रूपव्यामोहितया स्वाकृतमन्त्रयाय प्रोक्तं । तेन सुरङ्गा स्वसीमां यावत्कारिता । तत्र श्रेणिक एत्य
सुज्येष्ठां चेलणां च गृहीत्वा तन्मार्गं गच्छति तावत्सुज्येष्ठा विस्मृतस्वाभरणं तद्गृह्णाय गृहे गता । नृपस्तु
महाराजत्रयात् ऊटिति चेलणामेव गृहीत्वा काकनाशं नष्टः । सुज्येष्ठा सङ्केतस्थले तां तं चावीद्वय पूञ्च-
कार । पश्चाद्भावितेन चेटकराजेनैकेन बाणेन श्रेणिकाङ्गरक्षका घात्रिंशत्सुखसासुता मारिताः, सहजात-
त्वात्सामुदायिककर्मत्वात्तेषां । ततो महाराजः स्वपुर एत्य सुज्येष्ठार्थं विवाहसामग्रीमकरोत् । तदा पितरं
निवार्य तथा दीद्या गृहीता । सतीत्वादन्त्यं नेहति । तदनु पेढालतो गर्जे जाते सतीस्वरूपं गणधरेण पृष्टं,
वीरेणोक्तं—नास्या दोषः, इयं तु निश्चलशीला, मनसा वृतश्रेणिकसङ्गाभावात्, यावज्जीवं त्रिधा शुद्धं
ब्रतमपालयत् ।

चेटकस्य महाराज्ञः पुत्र्यः सप्तापि या वचुः । ताः सर्वाः शीलसंयुक्ताः श्लाघितास्तीर्षन्नर्तुञ्जिः ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे सप्तमस्तंभे द्युत्तरशततमं व्याख्यानं ॥ १०३ ॥

॥ अथ त्र्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १०३ ॥

अथ स्त्रीचरित्रं ज्ञानं कोऽपि न कुशल इत्याह—

सुश्लिष्टमपि स्त्री(नारी)णामहो कपटनाटकम् । न स्यादेधा अपि मेधावी यस्य तत्स्वावबोधने ॥ १ ॥

स्पष्टः । ज्ञावार्थस्तु नूपुरयंमितादृष्टान्तेन ज्ञेयः तद्यथा—

राजगृहे देवदत्तः स्वर्णकारः । तत्सुतो देवदिन्नः । तस्य जाया दुर्गिला । एकदा नदीतीरे सूक्ष्माङ्गव-

स्त्रापृता स्नानं कुर्वन्ती केनचिन्नागरेण दृष्टा । स मोहितोऽपवत् ।

सुस्नातं ते नदी पृष्ठत्यमी पृष्ठन्ति चांक्षिपाः । पृष्ठाम्यहं च त्वत्पादपद्मयोर्निपतन्नपि ॥ १ ॥

पपाठ सापि स्वस्यस्तु नद्यै नन्दन्तु च द्रुमाः । मनीषितं करिष्यामि सुस्नातप्रश्रकारिणः ॥ २ ॥

श्रुत्वा तन्मिलनोत्सुकः स्वाकूतं ग्राह तापसी । तथा दुर्गिलां प्रति प्रोक्तं । मायाविनी साह—हे पाखं-

न्निनि किमश्रान्यं ज्ञाषसे ? याहि मद्गृहात् । क्रुधा निर्गहन्त्यास्तस्याः पृष्ठे सा कज्जलहस्तं ददौ । तं नरं

स्वापमानमुक्त्वा तथा शृष्टिर्दर्शिता । स दध्यौ—नूनमनया कृष्णपञ्चम्यां सङ्केतः प्रोक्तोऽस्ति परं कुत्र स्थले

तन्नोक्तं । पुनस्तेन जिह्वाग्रहणमिषेण तत्र प्रेषिता । तथा प्रोक्ता दुर्गिला—हे सुश्रूस्त्नमिलनस्थलं कथय ।

सा रोषं कृत्वाह—रे दुर्मुखि निर्गह इत्युक्त्वाऽशोकारामापघारेण निष्कासिता । तदग्रे तत्प्रोक्तं । तेन

ज्ञातं कृष्णपञ्चम्यामशोकारामे मिलनं दर्शितं । ततस्तद्दिने तत्र गतः । द्यौ विनोदं कृत्वा तत्रैव मुञ्चित-

नेत्रा अच्यूतां । तदा कायचिन्तार्थमागतेन श्वशुरेणान्यं नरं मत्वा वामावामचरणत एकं नूपुरं कर्षितं ।

तत्पुंश्चद्वया विज्ञाय तज्जारः शिदां दत्वा गृहे प्रेषितः । ततः स्वपतिं मञ्जुलवाण्या विनिञ्च कृत्वाऽशो-
 कारामे स शाशितः । किञ्चिन्निजां विधाय पतिं प्राह—अवत्कुलेऽयं कः क्रमो यत्सुप्ताया वध्वाः श्वशुरो
 नूपुरं हरति । ततः सक्रोधः स प्रजाते पितरं प्राह—रात्राबुपवनेऽहं सुप्तोऽभूवं नापरः, परं हे तात पुत्र-
 स्त्रीगुह्यप्रेक्षणं नाहं । वृद्धः प्राह—उपपतौ गते तदनु त्वं तथा शाशितः । तदाकार्यं वधूरूचे—अहं
 स्वात्मानं देवतापुरः शोधयिष्यामि । श्शुक्त्वा पवित्रीञ्चय यद्दमर्चितुं ययौ । मार्गे पूर्वसङ्केतितः स जारो
 अश्विनीञ्चय तज्जले वृद्धे वानर इवालगात् । तं दूरीकृत्य यद्वाग्रे प्राह—एनं अश्विनं स्वपतिं च मुक्त्वा
 कोऽप्यन्यो मयि लग्नश्चेत्तदा यथेहं कुरु । यावता किं करोमि इति यद्दो दध्यौ तावत्साशु यद्दजंघयोरन्त-
 निरगात् । लोकैः प्रशस्य नूपुरपंक्तिं नाम दत्तं । तच्चरित्रेण विस्मितः श्वशुरो निजां तद्दिनतो नाप ।
 तद्गुणेन चूपतिर्निजान्तःपुररक्षकं चक्रे । राज्ञी तज्जात्रौ मेरुबुन्धा पुनः पुनरुत्थाय तं जागरूकं वीक्ष्य
 व्यावर्त्तत । तद्दृत्तबुयुत्सया कपटेन सुप्तः । तदा राज्ञी गवाक्षमागता । तां करिञ्चुर्मेनाधोत्रागे हस्तिपकः
 समुदतारयत् । ततो हस्तिशृंखलया पृष्ठे तां तामथित्वाऽवोचत्—कथं चिरेणागता ? । तथा नवयामिक-
 वृत्तमुक्तं । ततश्चरमयामे तथैव वातायने सुक्ता । तद्दीक्ष्य स्वर्णकृद्दध्यौ—अदि राजस्त्रीणामिदं चरित्रं
 अन्यासां कुशीलत्वे को विस्मयः ? । इति गतचिन्तः षण्मास्यन्ते निजां प्राप । नृपेण निजागतस्वरूपं पृष्टः
 स्पष्टमब्रवीत् ततो नृपः सर्वस्त्रीणां प्राह—युयं निर्वस्त्रपृष्ठौ नीलोत्पलघातं मत्कृतं सहध्वं । सर्वाग्निः
 स्वीकृतं । क्रमेण साऽऽगता । किञ्चिद्घातेन ह्यन्नमूर्धया चूमौ पपात । ततो नृपस्तां प्राह—

रमसे मत्तनागेन कृत्रिमेजाद्वित्रेषि च । शृङ्खलाघाततो मोदं मूर्ध्नि यासि तथोत्पलात् ॥ १ ॥
 नृपः क्रोधारुण आदिदेश—गजे मेरुं राज्ञीं चारोप्य गिरिशृंगतो यूयं त्रयोऽपि ऊम्यापातं वितनुत ।
 आधोरणस्तं करिणं गिरिमूर्ध्नि नीत्वा ऊर्ध्वीकृतैकचरणं त्रिपाद्या द्धितौ अस्थापयत् । अग्रे धान्यां
 पद्मयामधारयत् । तत्कालारञ्जितैलोकैर्नृपो विज्ञप्तः—स्वामिन् हस्तिरत्नस्य मारणं नार्हं । राज्ञा मानितं ।
 नृपादित्रिहस्तिपकाय प्रोक्तं—एनं करिवरं समुत्तारय । सोऽवदत्—यद्यत्रयमावथोर्नृपो ददाति तदा
 हेमेणोत्तारयामि । ततो राज्ञाऽत्रये दत्ते शनैस्तदुत्तारयत् । ततो राज्ञीमहावतौ देशान्निर्वासितौ ।
 सन्ध्यायां क्वचन ग्रामदेवकुले सुप्तौ । इतश्चैकश्चौरौ ग्रामाच्चौर्यं कृत्वा तत्रैवागतस्तं ज्ञात्वा तद्वारक्षेण रुद्धं
 देवकुलं रात्रौ निषादिनि सुप्ते चौरकरस्पर्शेन जागृता सा तं ग्राह—त्वं मां स्त्रीत्वेन रक्ष । सोऽप्याह—
 प्रत्युषे युक्त्या मञ्जीवितं रक्षसि, तदाहं त्वत्स्वामी । तथा स्वीकृतं । प्रातर्घटा एत्य पग्रह्युः—युष्मासु
 कश्चौरः ? । हृष्टिसंज्ञया सा निषादिनं दर्शयामास । तेऽपि तत्क्षणं तं मेरुं दोषमारोप्य शृङ्गारोपणं चक्रुः ।
 इतश्च पश्चि गह्वन्तं कञ्चिद्ब्रूयं वीक्ष्य तेन जलं मार्गितं । आश्रोऽपि तस्मै मेरुय नमस्कारपदं दत्त्वा जला-
 नयनाय जगाम । स नमस्कारं स्मरन्मृत्वा व्यन्तरसुरोऽत्रवत् । अथ सा पुंश्रुत्वा चौरिण सह व्रजन्ती
 नदीतटं प्राप । तदा चौर आह—त्वघस्त्रादिकं ममार्षय, येनेदं परतो धृत्वा ततस्त्वां सुखेन नयामि ।
 अहं यावदायामि तावदत्र तिष्ठ । तथा तथा कृतं । दस्युः पारं गत्वाऽतर्कयत्—इयं स्वपतिमिव मामपि
 दुःखे पातयिष्यति, अतोऽस्याः सङ्गो नार्हः । ध्यात्वेति साधितस्वार्थस्तां मुक्त्वैव गतः । सा नम्रा हताशा

वने व्रमन्ती पूञ्चकार । इतः स सुरस्तां प्राबोधयत्, सुखात्तमांसस्य गोमायो रूपमादधे । तद्दृशोः पुरः
 शृगालो मांसपेशीं पुखाद्दिहाय सरितीरगतं मीनं चोक्तुमधावत । तदा मीनो नदीजले झुतं प्रविवेश ।
 तन्मांसं तु शकुन्या गृहीतं । तदा फेरुस्तु इतस्ततोऽद्वोक्यत् । सोचे—हे दुर्बुद्धे दान्धां व्रष्टः किं विलो-
 कसे ? । गोमायुराह—त्वं तु त्रिच्यो व्रष्टा किमन्यदोषं वीक्षसे ? । इत्युक्त्वा दिव्यं रूपं कृत्वा जगदे—
 हे पापे यस्त्वया मारितः सोऽहं । जैनधर्मादिदं प्राप्तं । त्वमप्यङ्गीकुरु । तथेति प्रतिपन्नां तां साञ्चीपदेषु
 नीत्वा दीक्षां ग्राहयामासेति ।

संप्राम्बुन्याः शुचिशीखरत्नप्रंशं तदा नूपुरपंक्तितायाः ।

अद्यापि तस्या असतीमतत्वदुःकीर्तिनादो विरराम नैवम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे सप्तमस्तंभे त्र्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १०३ ॥

॥ अथ चतुररुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १०४ ॥

अथ चतुर्थव्रतधारकश्चाञ्छाषाढचतुर्मासीसत्कृत्यान्यवश्यं करोत्यतः चतुर्मासीकृत्यवर्णनमाह—
 आषाढाख्यचतुर्मास्यां विशेषाद्दिधिपूर्वकम् । अजिग्रहाः सदा ग्राह्याः सम्यगर्हो विवेकिभिः ॥ १ ॥
 कंठ्यः । अत्र श्लोकज्ञावार्थसमर्थनार्थं ज्ञावना चेयं—प्राग्घादशत्रतोच्चारणसमये पञ्चमव्रतमङ्गीकृतं
 येन स्यात्तेनावश्यं तन्नियमाः प्रतिचतुर्मासकं संक्षेप्याः । येन तु तन्नाङ्गीकृतं तेनापि प्रतिचतुर्मासकं समु-

चिताः (योग्याः) अग्निग्रहाः स्वीकार्याः । तत्र वर्षाचतुर्मास्यां पुनर्विंशोषाविधिपूर्वकं ते ग्राह्याः । वर्षासु शकटखेटनरथवाहिनीहलखेटनादिनिषेधः कार्यः । चूमौ जलदजलस्पर्शतो हरितवृणसूक्ष्मसंमूर्द्धिमसंभ्रूकी- पञ्चविधनीलफुह्यलसीयकशंखजीवममोलाकात्राचूरेलगुह्यचूमिह्यत्राद्यनेकजीवोत्पत्तिसंज्ञवः स्यात् । तज्ज- न्तुरद्वार्थमग्निग्रहो विधेयः । कदाचित्तेनैवाजीविका भवेत्तदा एकादि द्वेत्रखेटनादधिकं नियम्यं । यथा मुख्यवृत्त्या वर्षाकाले सर्वदिग्गमननिषेध उचितः कृष्णकुमारपालादिवत् । यतः—दयार्थं सर्वजीवानां वर्षास्वेकत्र संवसेत् । पुरा श्रीनेमिजिनोपदेशाद्भीकृष्णवृषो धारकाया बहिर्निर्गमनियमं जग्राहेति । कुमा- रपालनृपस्तु श्रीहेमचन्द्रवचनात्—

दर्शनं सर्वचैत्यानां गुरोरपि च वन्दनम् । मुक्त्वा पुरेऽपि न प्रायो त्रिमिष्यामि घनागमे ॥ १ ॥

वाचा युधिष्ठिरः श्रीमान्निजमङ्गीकृतं व्रतम् । न तत्याज चौलुक्यसिंहः कार्ये महत्यपि ॥ २ ॥

आगच्छन्तं शकाधीशं देशञ्ज्जविधित्सया । ज्ञात्वा सान्निग्रहो राजा नैति वर्षासु संमुखः ॥ ३ ॥

राज्ञो धर्मे स्थिरीकर्तुं बध्वा निन्येऽत्र सूरिणा । षण्मासी जीवरहायाः पण्ये मुक्तः कृपालुना ॥ ४ ॥

इति । एवं वर्षासु सर्वदिग्गमनं निषिद्धं । तदशक्तौ यदा यासु दिक्षु गमनं विनापि निर्वहते तदा तद्दिग्गमनं त्यजेत् । एवं सर्वसंचित्तादीनि परिहर्तुमशक्तो यानि विना यदा निर्वहते तानि तदा परिह- रति । यथा यस्य यत्र यदा यन्न प्रवति । यथा निःस्वस्य हस्त्यश्वादि, मरुदेशे नागवह्नीद्वानि, स्वस्वकाल विनाऽऽम्बफलादि च । स तत्र तदा वा तन्नियमयति । एवमसद्यस्तु त्यागेऽपि विरत्यादिमहाफलं । अन्यथा

तु तत्तदस्तु ग्रहणेऽपि पशूनामिवाविरतत्वं तत्तन्नियमफलेन वक्ष्यते । न हि सकृन्नोज्यऽपि प्रत्याख्यानो-
 च्चारं विनैकाशनादिफलं लभते । असंभवघस्तुनोऽपि नियमग्रहणेन कदाचित्कथञ्चित्तद्योगेऽपि नियमव-
 द्भस्तन्न गृह्णात्यपीति व्यक्तं नियमफलं । यथा गुरुदत्तनियमवर्धन वङ्कचूलपद्मीपतिना कुधात्तेनाप्यरण्ये
 किंपाकफलान्यज्ञातनामानि सार्थिकैर्बहुवद्भुप्रेरितेनापि न जग्धानि । सार्थिकैस्तु जग्धानि, मृताश्च ते
 इति । तेन पक्ष्मेकद्वित्रिमासानेकश्यादिवर्षाणि वा यावद्यथाशक्तिं नियमाः स्वीकार्याः । यो यावदवधि
 यथा पालयितुं शक्नोति स तावदवधि तथा समुचितनियमानङ्गीकुर्यात्, न त्वनियमित एव द्रष्टव्यमपि
 तिष्ठेत्, विरतेर्महाफलत्वादेविरतेश्च बहुकर्मबन्धादिमहादोषाच्च । अत्र च वर्षासु विशिष्य ते ग्राह्याः, तत्र
 त्रिंविंशति पूर्जाऽष्टप्रेदपूर्जा संपूर्णेदेववन्दनं सर्वविम्बानामर्चनं वन्दनं वा स्नात्रमहादि, गुरोर्घादशावर्त्तव-
 न्दनं, अपूर्वज्ञानपाठादि, विश्रामणा, ब्रह्मचर्यपालनं, प्रासुकनीरं, सचित्तत्यागः, वार्दलाब्दवृश्चादिना
 श्लिकादिपाते राजादनाम्बत्यागादि च, आर्जानहन्नेऽवश्यं पक्कान्नफलेषु तत्रसेषु च कीटसदृशास्तघर्णा
 जीवाः समुत्पद्यन्ते । तथा पशुषितकगोलनिष्पन्नपूपिकावटकादीनि त्याज्यानि । पर्यटिकादिशुष्कशाकज-
 जिकासर्वजाति [कादि]तंडुलीयकादिपत्रशाकदुग्धपरकखारिकशुष्कराजादनीफलखर्जूराद्वाऽधौतलंरुशुभ्या-
 दीनि(च) फुल्लिकुन्धिलिकादिसंसक्तिसंजवात्याज्यानि, औषधादिविशेषकार्ये तु सम्यक् शोधनादियतनयैव
 तेषां ग्रहणं । यथाशक्ति खट्वास्वापदन्तकाष्ठोपानहादित्यागः, चतुर्मास्यां शूखनवस्त्रादिरञ्जनग्रामान्तरग-
 मनादिनिषेधः । वस्त्रधोणीपरिमाणं कार्यं । वर्षासु श्रद्धिम्पनं ढगणस्थापनं सर्वथा निषेध्यं । विघटिकानन्तरं

गोमयेऽनेके जीवा उत्पद्यन्ते, तथापि वर्षासु विशेषेण प्रजायन्ते । गृहादृजित्संज्ञप्रब्यङ्गकपाटपट्टपट्टकपट्टिसिक्ककघृततैलजलादित्रारुत्राजनेन्धनधान्यादिसर्ववस्तूनां पनकादिसंस्कारद्वार्थं चूर्णकरहादिखरएटनमलापनयनातपमोचनशीतलस्थानस्थापनादिना जलस्य द्विस्त्रिर्गलनादिना तैलगुरुतकजलादिपात्राणां सम्यक्स्थगनादिनाऽवश्रावणस्नानजलादीनां नीलफुह्वीरहिताशुषिरजोबहुलभूमौ पृथक् पृथक् स्तोक्तोक्त्यागेन बुद्धीदीपकादेरनुद्घाटमोचनेन खंरुनपेषणरन्धनवल्लत्राजनादिहालनादौ सम्यक् प्रत्युपेक्षणेन जिनप्रासादोपाश्रयादेरपि विलोक्यमानसमारचनेन यथाहं यतना कार्या । लोकशास्त्रेऽपि कतिचिन्नियमाः प्रोक्ताश्च । यथा वशिष्ठ उवाच—

कथं स्वपिति देवेशः यद्भोग्यं महाणवे । सुप्ते च कानि वर्ज्यानि वर्जितेषु च किं फलम् ॥ १ ॥
 नायं स्वपिति देवेशो न देवः प्रतिबुध्यते । उपचारो हरेरेव क्रियते जलदागमे ॥ २ ॥
 योगस्थे च हृषीकेशे यच्चर्च्यं तन्निशामय । प्रवासं नैव कुर्वीत मृत्तिकां नैव खानयेत् ॥ ३ ॥
 वृन्ताकान् राजमाषांश्च बह्वकुलत्थांश्च तूमरी । कालिगानि च यद्यस्तु मूलकं तंडुलीयकम् ॥ ४ ॥
 एकान्नेन महीपाल चतुर्मास्यां(सीं) निषेवते । चतुर्भुजो नरो जल्ला प्रयाति परमां गतिम् ॥ ५ ॥
 नकं न भोजयेद्यस्तु चतुर्मास्यां विशेषतः । सर्वकामानवाप्नोति इह लोके परत्र च ॥ ६ ॥
 यस्तु सुप्ते हृषीकेशे मद्यमांसानि वर्जयेत् । मासे मासेऽश्वमेधेन स यजेच्च शतं समाः ॥ ७ ॥

१ दे ब्रह्मन्.

इत्यादि । तथा मार्कण्डेय उवाच—

तैवाच्यङ्गं नरो यस्तु न करोति नराधिप । बहुपुत्रधनैर्युक्तो रोगहीनस्तु जायते ॥ १ ॥

पुष्पादिभोगसंत्यागात्स्वर्गलोके महीयते । कद्रुम्लतिकमाधुर्यकषायद्वारषड्रसान् ॥ २ ॥

यो वर्जयेत्स वैरुच्यं दौर्भाग्यं नासुयात्ववचित् । ताम्बूलवर्जनाञ्जाजन् भोगलावण्यमासुयात् ॥ ३ ॥

द्वचते संततिं दीर्घां तापपक्कस्य वर्जनात् । श्रुमौ स्रस्तरशायी च विष्णोरनुचरो जवेत् ॥ ४ ॥

एकान्तरोपवासी च ब्रह्मलोके महीयते । धारणाग्नखलोमानां गङ्गास्नानं दिने दिने ॥ ५ ॥

उपवासस्य नियमं सर्वदा मौनभोजनम् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन चतुर्मास्यां व्रती जवेत् ॥ ६ ॥

इत्यादि त्रिविध्योत्तरपुराणे । अनेकलोकलोकोत्तरशास्त्रवर्णितं चतुर्मासीव्रताङ्गीकरणं विज्ञाय स्वीकार्यं ।
अत्र ज्ञातं यथा—

विजयपुरे विजयसेनो नृपो बहुपुत्रो विजयश्रीपुत्रं राज्ययोग्यं मत्वा मैषोऽन्यैर्मर्यातामिति विचिन्त्य न
सन्मानयति । ततः स दूनो दध्यौ—किं ममात्र स्थित्या ? यामि देशान्तरं । यतः—

“निगंतूण गिहाळ जो न निअइ पुहइंमंरुलमसेसं । अठ्ठेरसयरम्मं सो पुरीसो कूवमंरुको ॥ १ ॥

जळंति चित्तत्रासा तह य विचित्ता उ देसनीइळ । अच्चपुआइ बहुसो दीसंति महि जमंतेहि ॥ २ ॥”

ततो रहः खड्गहस्तो निशि निर्गतोऽसौ पृथिव्यां स्वैरं व्रमन् कदाचिदरण्ये मध्याह्ने छुचृषाक्रान्तो
यावज्जाहे, तावदेकेन सर्वाङ्गाकृतिदिव्यनरेण सल्लेहमालाप्य तस्मै रत्नमेकं सर्वोपपन्नवारकं द्वितीयं च सर्वे-

ष्टसाधकं दत्तं । कोऽसीति कुमारोण पृष्टे तेनोक्तं—स्वपुरे प्राप्तो मुनिगिरा मच्चरित्रं ज्ञास्यसि । ततः स तद्ब्रह्मसहिम्ना सर्वत्र स्वैरं विलसन् कुसुमपुरेशदेववर्मनरेशस्याद्विषोर्व्यथां तीव्रां पटहोद्घोषाण्ज्वात्वा रत्न-महिम्नाऽपजह्रे । लुप्तो राजा राज्यं पुण्यश्रियं पुत्रीं च दत्त्वा निष्क्रान्तः । पिताऽप्यथ स्वपट्टे तं न्यस्य निष्क्रान्तः । एवं राज्यवयं स युंक्ते ।

अन्यदा त्रिज्ञानी देववर्मराजर्षिस्तस्य प्राग्जवं प्राह—क्षेमपुर्थी श्रेष्ठी सुव्रतो गुरुपात्र्यं यथाशक्ति चतु-र्मासीनियमान् स्वीचक्रे । तद्भृत्यस्तु राज्यशानं मधुमद्यमांसाशनं च प्रतिवर्षं वर्षाचतुर्मास्यां नियमितवान् । स मृत्वा त्वं जातः । सुव्रतस्तु महर्द्धिसुरः । तेन प्राच्यस्त्रेहाऽब्रवयं दत्तं । ततो जातिं स्मृत्वा नानानि-यमान् प्रपाह्य नृपः स्वः प्राप्तो विदेहेषु च्युत्वा सेत्स्यति ।

उपलक्षणार्थमन्यच्च चतुर्मासिककृत्यमपि धारणीयं । यथा फाट्गुनपूर्णिमात् आरभ्य कार्तिकपूर्णि-मान्तं यावत् पत्रशाकं प्रायेण न ऋदयं, तिलादिद्रव्यं न रदयं, बहुन्नसविनाशहेतुत्वात् । सामान्यत उक्तं च काव्यम्—

अज्ञातकं फलमशोधितशाकपत्रं, पूगीफलानि सकलानि हि हृद्द्यूषम् ।

मालिन्यसर्पिर्परीक्षितमानुषाणामेते ऋवन्ति नितरां किल मांसदोषाः ॥ १ ॥

यद्यपि चतुर्मासकत्रयमपि यथाहर्विधिनालमयोग्यानि, तथापि तत्राद्यतिथयो विलोक्याः । ताश्च त्रिधा—क्षे चतुर्दशौ क्षे अष्टम्यौ अमावास्या पूर्णिमा च । एताः षट् चारित्रतिथयः । द्वितीया पञ्चम्ये-

कादशी चेति ज्ञानतिथयः । आसु ज्ञानमाराध्यं । अन्या दर्शनतिथयस्तासु दर्शनमहिमा कार्यः । एतासु सामान्यतः सर्वासु तिथिषु देवार्चनागमश्रवणादिक्रिया कार्या विशेषेण चातुर्मासिकपर्वाणि च । यतः—

सामायिका १ वश्यक २ पौषधानि ३, देवार्चन ४ स्नात्र ५ विलेपनानि ६ ।

ब्रह्मक्रिया ७ दान ८ तपोमुखानि ९, ज्व्याश्चतुर्मासिकमंरुनानि ॥ १ ॥

द्वेशतश्चार्योऽयम्—हे ज्व्या ! एतानि पदानि चतुर्मासिकस्यालङ्कारचूतानि सन्ति युष्माकं सेवनीयानीति । तत्र प्रथमं सुहूर्त्तकालं यावज्रागवेषहेतुषु यत् माध्यस्थ्यं तत्सामायिकं । इह श्रावको विधा ऋद्धिमान् अष्टुद्धिमांश्च । तत्र योऽसौ ऋद्धिमुक्तः स चतुर्षु स्थानकेषु चेत्ये साधुसमीपे पौषधशालायां स्वगृहे वा निर्विघ्ने स्थले सामायिकं करोति । महर्द्धिकस्तु सारम्बरेणोपाश्रयमेत्य तनोति शासनोन्नत्यर्थं च १८०० इत्यैः सह कुमारपालवत् चन्द्रावतंसकवच्चेति १ । आवाश्यकमुन्नयकालमवश्यं करणीयं । यतः—

का चीवराण पवरा किं दुह्वहं मरुदेसमस्रमि । किं पवणालं चवलं दिवसकयं किं हरइ पावं ॥ १ ॥
पनि वलं, कं जलं, मणं मनः, इति व्यस्तं । समस्ते तु दिवसकृतं पापं हरतीति प्राकृतजाषायां पन्किमणं इति महणसिंहादिवत्कार्यं २ । पौषधश्च चतुःपर्व्यां चतुर्विधः कार्यः ३ । अर्चनं वासादिना ४ । स्नात्रं जलादिना ५ । विलेपनं कुङ्कुमादिना । एतत्पदत्रयेण समस्तपूजासंग्रहो ज्ञेयः ६ । ब्रह्मचर्यं पाठ्यं सुदर्शनश्रेष्ठ्यादिवत् । तथा रावणहृतसीतामार्गवेषणे कुंरुवादीनि लब्ध्वा रामं प्रति लक्ष्मण उवाच—
“कुंरुलैर्नाञ्जिजानामि कंकणैः । नूपुरैस्त्वञ्जिजानामि नित्यं पादाब्जवन्दनात् ॥ १ ॥”

इति परदारवयवगतचूषणदर्शनमपि निषिद्धमिति शीलपदं ७ । दानं पञ्चविधं प्रसिद्धं ८ । दुष्टाष्ट-
कर्मघ्नं तपः ९ । इत्याद्यनेकचतुर्मासिककृत्यतत्परसूर्ययशाश्चादयो दृष्टान्ताः स्वयमभ्यूह्याश्चेति ।
इत्युपदेशप्रासादवृत्तौ प्रावृद्धक्रियास्पदम् । श्रीप्रेमविजयाद्यर्थं वर्णनं लिखितं मया ॥ ३ ॥

आषाढशुक्लादिचतुर्दशीतिथेः, कृत्यानि संश्रुत्य सुचेतनान्वितैः ।
खड्ग्यादिसूरिप्रणितान्युपासकैः, सेव्यानि निर्वाणसुसाध्यशाब्दिभिः ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे सप्तमस्तंत्रे चतुरश्रशततमं व्याख्यानम् ॥ १०४ ॥

॥ अथ पञ्चोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १०५

अथ विषये बहुलपापं दुःखप्रचुरं वर्णयते—

विषयार्चमनुष्याणां दुःखावस्था दश स्मृताः । पापान्यपि बहून्यत्र सारं किं मूढ पश्यसि ॥ १ ॥

कामिनां नराणां दश दुःखकरावस्थाः प्रोक्ताः । ताश्चेमाः—
प्रथमे त्वञ्जिह्वाषः स्याद्वितीये ह्यर्श्वचिन्तनम् । अनुस्मृतिस्तृतीये च चतुर्थे गुणकीर्तनम् ॥ १ ॥
उद्वेगः पञ्चमे ज्ञेयो विलापः षष्ठ उच्यते । उन्मादः सप्तमे ज्ञेयो त्रवेख्याधिरथाष्टमे ॥ २ ॥
नवमे जफता प्रोक्ता दशमे मरणं त्रवेत् ।

इति दश भेदा ज्ञेयाः । तथा सिद्धान्तेऽपि कामिनां सुखविपर्ययमेवाह—
जइ तं काहिसि ज्ञावं जा जा दिहिसि नारीळ । वायाविच्छुब हढो, अछिअप्पा जविस्ससि ॥ १ ॥
यदि त्वं या नारीर्द्धयसि तासु तासु ज्ञावं-चित्तविकारं करिष्यसि, यत्तदोर्नित्यसम्बन्ध इति तदा
वातोद्भूतो वायुनोन्मूलितो हढो वृद्ध इवास्थितात्मा काप्यप्राप्तस्यैर्यो जविष्यसीति ज्ञावः । तथा च—

तीरात्तीरमुपैति रौति करुणं चिन्तां समालम्बते,
किञ्चिद्ध्ययति निश्चलेन मनसा योगीव मुक्तेक्षणः ।
स्वां ढायामवलोक्य कूजति पुनः कान्तातिमुग्धः खगो,
धन्यास्ते श्रुवि ये निवृत्तमदना धिग्दुःखिताः कामिनः ॥ १ ॥

इति । तथाऽत्र जोगे पापान्यपि बहूनि संपद्यन्ते । यतः श्रीमद्राक्यम्—
सयसहस्साणनारीणं पोटं फोरेइ निग्घिणो । सत्तछमासिए गप्पे तप्फरुंते निकंतई ॥ १ ॥
जा तस्स जत्तिय पावं ते ततीयं नवगुणं चवे । एकसित्थीपसंगेण साहु बंधिज्ज मेहुणो ॥ २ ॥
साहुणीए सहस्सगुणं मेहुणेक्कसि सेविए । कोरुिगुणे वि एज्जेव तइए बोहि पणस्सइ ॥ ३ ॥

इत्यादीनि पापानि । तथा योगशास्त्रेऽपि—

योनियत्रसमुत्पन्ना ये सूक्ष्मा जन्तुराशयः । पीड्यमाना विपद्यन्ते यत्र तन्मैश्रुनं त्यजेत् ॥ १ ॥

जन्तुसन्नावं वात्स्यायनोऽप्याह—

रक्तजाः क्रमयः सूक्ष्मा मृदुमध्याधिसक्तयः ।

इत्यादिना स्त्रीसङ्गेऽसङ्ख्यजीवानां घात एव । अतो हे मूढ ! त्वं अस्मिन् विषये किं सारं तत्त्वं पश्यसि ? ।

लौकिकशास्त्रेऽप्युक्तम्—

त्रिदशानं तदपि नीरसमेकवारं, शय्या च ऋः परिजनो निजदेहमात्रम् ।

वस्त्रं विशीर्णपटलंरुमयी च कन्था, हा हा तथापि जन्तु (हि जनो) विषयात्रिधाषी ॥ १ ॥

कामभोगे सङ्कट्पितमात्रं सारं, न पारमार्थिकमिति श्लोकार्थः । अथ स्त्रीसङ्गं ज्ञावतो जहाति स एव

ब्रह्मचारीत्याह—

रामासङ्गं परित्यज्य व्रतं ब्रह्म समाचरेत् । ब्रह्मचारी स विद्वेयो न पुनर्वर्षघोटकः ॥ १ ॥

स्त्रीणां सङ्गः—आसक्तिस्तं त्यक्त्वा यो ज्ञावतः शीलं समात्मन्वते स ब्रह्मव्रतधारी ज्ञातव्यः । यतः स्त्रियस्तु

लोकलोकोत्तरे दोषकरा एवैताः प्रत्यक्षा राक्षस्यः स्वजनस्नेहविघातकारिण्यो मायादिवहुलाः । यदुक्तम्—

न सा कला न तज्ज्ञानं न सा बुद्धिर्न तद्बलम् । ज्ञायते यद्वशाह्नोके चरित्रं चलचक्षुषाम् ॥ १ ॥

वामासङ्गान्मुञ्चन्तुपो महदुःखं प्राप । तथाहि—

मात्वमंरुले परमारवंशी श्रीसिंहचटञ्चूपो वनशोचां विलोकयन् शरवणमध्ये जातमात्रं बालकं समीक्ष्य

मुञ्चनामा पुत्रः कृतः । तदनु सिंधुलनामा सुतोऽजनि । क्रमान्मुञ्चो राज्यं प्राप्तः । मुञ्जेन दुर्दान्तं त्रातरं

ज्ञात्वा निगमे निहितः । तस्य श्रीजोजसुतो जातः । कदाचिज्जातविदा केनापि नैमित्तिकेन जातकचाग्य-
बलमित्थं प्रोक्तं—

“पञ्चाशत्पञ्च वर्षाणि मासान् सप्त दिनत्रयम् । जोजदेवेन जोकव्यं सगौंरं दक्षिणापथम् ॥ १ ॥”
इत्यवधार्य ‘जोजे सति मम सुनो राज्यं न च विष्यति’ इति तं जोजमन्त्यजेभ्यो वधाय समर्पयामास ।
वधस्थले तैर्बल ! इष्टं स्मरेत्यत्रिहिते स बालो बुध्या पपाठ । यतः—

मान्धाता स महीपतिः कृतयुगालङ्कारभूतो गतः, सेतुर्येन महोदधौ विरचितः कासौ दशास्यान्तकृत ।
अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो याता दिवं भूपते नैकेनापि समं गता वसुमती मन्ये त्वया यास्यति ॥ १ ॥
इदं काव्यं पत्रके आखिल्य प्रेषितं । तद्दर्शनाजतक्रोधो मुञ्जस्तूर्णं तमानाज्य युवराजपदेऽस्थापयत् ।
अन्यदा मुञ्जो जोजस्य राज्यं दत्त्वा स्वयं तिलङ्गदेशीयनृपेण सार्धं युध्याय गतः । अथ तैलङ्गचूपेन तं
जित्वा कारागारे द्विष्टः । तत्र मृणालवत्या तद्भगिन्या सह जातसम्बन्धस्तस्यौ । पश्चाद्भोजादिभिः सुरङ्गा-
दानपूर्वं ज्ञापितः संकेतः । कदाचिद्वर्षेण मुञ्जः स्वं प्रतिविम्बमपश्यत्, पृष्ठतः प्रह्वन्नं समागता मृणालवती
स्वास्यप्रतिविम्बं जरात्मकं मुकुरे वीक्ष्य विषणा । तामेवं नृपः प्राह—

“पत्रणइ मुंज मिणालवइ जुवण गयो म फुर । जइ सक्करसयखंरुकिअ तोइ तिसि मिठि चूर ॥ १ ॥”
इति तां संचाण्य स्वस्थानं प्रतिथियासुः स्नेहलुब्धः प्रोवाच—अनया सुरङ्गया स्वस्थानं गन्तास्मीति
चेन्नवती तत्र समुपैति तदा त्वां पट्टदेवीं करोमि । साह—स्वामिन् द्रुणं प्रतीक्षस्व इत्यत्रिधाय दध्यौ—स

तत्र गतो मां परिहरिष्यति इति विमृश्य स्वत्रातुस्तं वृत्तान्तं निवेद्य विशेषतो बन्धनं कारयित्वा प्रतिदिनं चिह्नाटनं कारयामास । स प्रतिगृहं प्रमन्निर्वेदेनेमानि वाक्यानि पपाठ—

“इत्थि पसंग मत को करळ तिय विसास डुखपुंज । घर घर तिम नचावियळ जिम मकरु तिम मुंज ॥ १ ॥

बंरुवि वेस वना यती जे दासिहि रचंति । ते नर मुंज नरिंद जिम परिजव घणो सहंति ॥ २ ॥

जा मति पिठे छपजे सा जइ पहिली होय । पत्रणइ मुंज मिलाणवई न वि विगुण्णइ कोई ॥ ३ ॥”

एकदा कस्याश्चिद्गृहे चिह्ना मार्गिता । तथा गर्वेण मुञ्जस्तिरस्कृतः । तदोवाच सः—

“धणवंती स म गब कर पिस्किवि परुरुयाई । चळदहसइं बहत्तरह मुंजह गयह गयाई ॥ १ ॥”

अह्यतृतीयादिने गलदूघृतविन्दुके मंरुके तुंरुन रंरुया कयाचित् खंमिंते चिह्नां प्रमन्मुञ्ज आह—

“रे रे मंरुक मा रोदीर्यदहं खंमिंतोऽनया । रामरावणमुञ्जाद्याः स्त्रीभिः के के न खंमिताः ॥ १ ॥

रे रे यंत्रक मा रोदीः कं कं न प्रमयन्त्यमूः । कटाहोक्षेपमात्रेण कराकृष्टस्य का कथा ॥ २ ॥

इन्दुलोखेव कुटिला सन्ध्येव क्षणरागिणी । निम्नगेव निम्नगतिर्वर्जनीया नितम्बिनी ॥ ३ ॥”

इत्थं सुचिरं त्रामयित्वा चिह्नां यमातिथिः कारितः । इत्यादिना लोकशास्त्रेऽपि तासां सङ्गस्याज्यः

प्रोक्तस्तदा जैनागमे तु विशेषेण हेयः । तत्सङ्गात्त्रावतो यो व्रती स ब्रह्मचर्यधरो निर्णयः । न पुनर्बन्धो-

टकाः । यतस्तेऽश्वा नियंत्रिताः परिचारणं अव्यतो न कुर्वन्ति, परं मनसाऽजस्रं स्मरन्तोऽनेककर्माणि

वभ्रन्ति । यथा कस्यचिन्नृपस्याग्रे केनचिदेकोऽश्वो उपायनीकृतः । नृपेणाश्वशालायां बन्धितः । एकदा तत्र शालायामेकान्तप्रदेशे मुनयश्चातुर्मासके स्थिताः सदा धर्मवर्णनमकुर्वन् । तद्यथा—शीलव्रते ज्व्यन्नावाभ्यां चत्वारो जेदा ज्वन्ति । तत्र शीलं ज्व्यतः पालयति परं न ज्ञावतो ज्वदेववत् तद्भ्रस्त्व-प्राप्त्यादिनेति । अथवा नैषधे दीक्षागृहीते पूर्वं लक्षवर्षाणि यावत् सौख्ये युक्तेऽपि दमयन्तीं सार्धो हृष्टा रागो जातः । तदा स्वव्रतखंभनत्रिया दमयन्त्याऽनशनं कृतं । सुरत्वं प्राप्ता । तत्रैत्य स प्रतिबोधितः । मृत्वा वैश्रवणो जातः । यतः—

विहिणा विसयं विहिञ्च सरागधम्मो न साहए मुक्कं । नलराजा श्रेरो विट्ठु जं संपत्तो कुञ्जेरत्तं ॥ १ ॥

इति प्रथमः । तथा कश्चिज्जीवो ज्व्यतः स्त्रीसङ्गं स्पर्शं करोति परं ज्ञावतो व्रतं पालयति एकपहयङ्क-शाधिदम्पतिवत् स्त्रीपाणिग्रहणसमये जम्बूस्वामिवदेति २ । तथा कश्चिज्जीवो ज्व्यतो ज्ञावतश्च राजीम-त्यादिवत् इति ३ । तथा न ज्व्यतो न ज्ञावतः, अस्मिन् जङ्गे बहवो जीवा अस्मादृशा ज्ञेयाः ४ । इत्यादिधर्मदेशनां शृण्वन् सोऽश्वो मनसा ब्रह्मचर्यं जग्राह । एकदा नृपेण बीजवृद्ध्यर्थं स वाजी अश्व्याः सङ्गं कारितः, परं पूर्ववन्नोत्सहते । ततो नृपो विस्मयमापन्नो गुर्वन्तिके एत्य पप्रह—जगवन् कथमयं तुरङ्गमोऽश्वी न सेवते ? । मुनिराह—अनेन व्रतं मनसा गृहीतमस्ति । राजाऽवोचत्—अनेन पूर्वं परि-चारणं कृतं, परमन्ये मदश्वः सन्ति, तैरा जन्मतः शीलं धृतमस्ति, अत एतस्मात्त एव वर्याः प्रशंसनी-याश्च । गुरुराह—नैतदेवं, यतस्ते बध्धोदकाश्चित्ते प्रत्यहं विषयं स्मरन्ति, अतः शीलस्यैकांशोऽपि तेषां

नायाति । अयमश्वस्तु ब्रह्मचर्येण स्वर्गं प्राप्स्यति । इति श्रुत्वा नृपः प्रतिबुद्धः श्रावकधर्ममङ्गीचकार ।
एतदृत्तान्तस्योपनयमवधार्य ब्रह्मव्रतं यो गृह्णाति स एव गुणीति ज्ञावार्थः । अथैतद्ब्रतमुपसंहरन्नाह—
ब्रह्मचारिसमो विश्वे गुणी नास्ति जगत्रये । तस्मान्नो ज्ञाविनो जीवा आचरन्त्वमिदं व्रतम् ॥ १ ॥

स्पष्टः ।

व्रतं चतुर्थं बहुत्रिः प्रबन्धैर्विपीकृतं सूत्रवचोऽनुसारम् ।

उपार्जितं यद्विखनेन पुण्यं, सदाऽस्तु सर्वं मम तेन सौख्यम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशप्रासादस्य संग्रहाख्यायां वृत्तौ पञ्चोत्तरशततमः प्रबन्धः ॥ १०५ ॥

॥ समाप्तः सप्तमः स्तंभः ॥ ७ ॥

अथोपदेशप्रासादे ।

॥ अष्टमः स्तम्भः ॥ ७ ॥

॥ अथ षडुत्तरशततमं व्याख्यानम् १०६ ॥

अथ परिग्रहाख्यं पञ्चममहाव्रतमाह—

परिग्रहाधिकः प्राणी प्रायेणारंजकारकः । स च दुःखनिर्नूनं ततः कल्प्या तदल्पता ॥ १ ॥
परिगृह्यते इति परिग्रहः धनादिस्तेनाधिकः स प्राणी प्रायेणारंजकर्ता, कश्चित्परिग्रहवान् सम्प्रतिवत्
शुभक्षेत्रेष्वपि व्ययति अतः प्रायेणेति पदं, स च परिग्रहो नूनं निश्चयेन दुःखानां खानिराकरः, तस्मा-
त्कारणात् तस्याल्पता कल्प्या परिमाणमेतावदेवेति कार्यमित्यर्थः ।

अत्रेयं जावना—परिग्रहो द्विविधः, बाह्यो धनधान्यादिः, अन्त्यन्तरो रागादिश्च, अथवा सचित्तो
द्विपदादिः परिग्रहः, अचित्तो बल्लादिश्च । तत्र गृहस्थः- सचित्तादेरपरिमाणात् परिग्रहाद्विरमति
सचित्तादिगोचरेह्यपरिमाणं करोति तत्पञ्चममणुव्रतमिति ।

सम्प्रति फलोपदर्शनपूर्वं परिग्रहनियममाह—

परिग्रहमहत्त्वाच्चि, मज्जत्येव नवाग्भुधौ । महापोत इव प्राणी, त्यजेत्तस्मात्परिग्रहम् ॥ २ ॥

परिग्रहस्य महत्त्वं तस्माद्धेतोः, मज्जालेव प्राणी, जवे-संसारे, क इव क्व? अम्बुधौ-समुद्रे महापोत इव-
नौरिव यथा महाजारेणाक्रान्तः पोतो नीरधौ ब्रूति तथैवापरिमितपरिग्रहः प्राणी नरकादौ निमज्जति,
यस्मादेवं तस्मान्थजेत्-नियन्त्रयेत् परिग्रहं गृहस्थः धनादीनामिहापरिमाणं करोतीति तात्पर्यार्थः ।
अत्रार्थे विद्यापतिज्ञातमिदम्—

पोतनपुरे सूरौ राजा, विद्यापतिर्धनी जैनः, तस्य पत्नी शृङ्गारमञ्जरी, एकदा विद्यापतेः स्वप्ने लक्ष्मी-
देवी पुरो ऋग्वेदमब्रवीत्—‘अहं तव गृहाद्दशमे दिने यास्यामि’ इति श्रुत्वा प्रबुद्धः, अहं निःस्वः स्यामिति
सचिन्तो जातः । यतः—

न तथा बाधते लोके, प्रकृत्या निर्धनो जनः । यथा इव्यं समासाद्य, तद्विहीनः सुखोचितः ॥ १ ॥

स शोककारणं स्त्रिया पृष्टः स्वप्नस्वरूपं जगौ । यतः—

“इह लोकोऽपि धनिनां, परोऽपि स्वजनायते । स्वजनास्ते दरिद्राणां, तत्क्षणाद्दुर्जनायते ॥ १ ॥
पूज्यते यदपूज्योऽपि, यदमान्योऽपि मन्यते । वन्द्यते यदवन्द्योऽपि, स प्रजावो धनस्य हि ॥ २ ॥”
स्त्री प्राह—“हे स्वामिन् ! किं खेदं कुरुषे ? धर्मेणैव श्रीः स्थिरा ऋवति, पञ्चमाणव्रतेऽगृहीते त्रिभुव-
नवर्त्तिपरिग्रहेण यत् पापं ऋवति तदविरत्या समागच्छति”, इति प्रियावाक्येन तेनेदं व्रतं स्वीकृतं । सप्त-
क्षेत्र्यां धनं वपन् “धनं विना याचकानां प्रातर्मुखं कथं दर्शयिष्यते ? तस्माद्धिदेशे एव गमनं रम्यं”
इत्यालोच्य सुप्तः । तथैव लक्ष्म्या पूर्णं जातं गृहं दृष्टं । निशान्ते साक्षात् दृष्ट्वा पुनः संघस्य शत्रुञ्जयस्य

च धनव्ययेन कृता ऋक्तिः । नवमे दिने दध्यौ—‘कश्ये दशमदिनत्वाद्भीर्यास्यति, परं सुखेन यातु’ एवं
 ध्यात्वा सुप्तः । तं स्वप्ने लक्ष्मीरुवाच—“तव पुण्यैरहं स्थिरा जातास्मि, यतः—
 त्रिचिर्वर्षैस्त्रिचिर्मसैस्त्रिचिः पक्षैस्त्रिचिर्दिनैः । अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमाप्न्यते ॥ १ ॥

तथा चोक्तं श्रीहर्षेणापि—

पूर्वपुण्यविभ्रवव्ययबद्धाः, संपदो विपद एव विसृष्टाः ।

पात्रपाणिकमत्वार्षणमासां, तासु शान्तिकविधिविधिदृष्टः ॥ १ ॥

अतोऽहं तव गृहाजन्तुं न शक्नोमि, यथेष्टं मां शुद्धव” इति दृष्ट्वा (श्रुत्वा) प्रबुध्य स्वप्रियां जगौ—
 “लक्ष्मीः स्थिरा जाता, आवयोर्व्रतचङ्गो न स्यादत इयं मुक्त्वा गम्यते” प्रगे तां मुक्त्वा यावन्नगरा-
 द्दहिर्गतौ तावत्पञ्चदिव्यै राज्यं दत्तं, मन्व्यादिभिः प्रार्थ्य राजभवनं नीतः । राज्यात्रिषेककारकान् याव-
 त्रिषेधयति तावद्विव्यवाणीयं संजाता—‘जोः ! स्ववाद्यापि जोग्यं कर्मास्ति, अतः श्रियः फलं गृहाण’ इति
 श्रुत्वा सिंहासने श्रीबीतरागप्रतिमां निवेशयन् मन्त्रिणो राज्यकार्यं दत्त्वा न्यायद्रव्यं यत्समेति तज्जिनना-
 माङ्कितं चकार । स्वयं तु नियमं न मुमोच । क्रमेण स्वसुतं राज्ये न्यस्य प्रब्रज्यां गृहीत्वा देवभूयं गतः ।
 ततः पञ्चचिर्मर्त्यचरैः परमं पदं प्राप ।

श्रीविद्यापतिदृष्टान्तं श्रुत्वा नियमचेतनैः । ज्ञाव्यं ज्ञव्यजनैर्धर्मस्पृहैर्मितपरिग्रहैः ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तम्भे षण्चत्वारशततमं व्याख्यानम् ॥ १०६ ॥

॥ अथ सप्तोत्तरशततमं व्याख्यानम् ३०७ ॥

अथैतद्व्रतस्य पञ्चातिचारा वर्ज्याः । तद्यथा—

धनधान्यस्य कुप्यस्य, गवादेः क्षेत्रवास्तुनः । हिरण्यहेन्नश्च सङ्घातिक्रमोऽत्र परिग्रहे ॥ १ ॥

धनं चतुर्धा । यत उक्तम्—

गणिमं जाइं पुष्कफलाइं १ धरिमं तु कुंकुमगुफाईं २ ।

मेज्जं चोप्परुलोणाइं ३ रयणवत्थाइं परिबेज्जं ४ ॥ १ ॥

धान्यं च व्रीह्यादि चतुर्विंशतिधा । धनं च धान्यं च तस्यातिक्रमोऽतिचारः गृहीतप्रमाणाधिक्येन स्थूलमूढकबन्धनेन वेति प्रथमः १ । कुप्यं रूच्यसुवर्णव्यतिरिक्तं कांस्यादिधातुमृन्नाणरुवंशकाष्ठहलशस्त्र-मञ्चकमसूरकादि गृहोपस्कररूपं तस्य सङ्घादिप्रमाणाधिक्ये स्थालकच्चोलादीनां नियमितसङ्घाकरणार्थं स्थूलत्वादिविधापनेन कुप्यातिक्रमरूपो द्वितीयः २ । गवादेः गौरनङ्घानङ्घाही च, स आदिर्यस्य क्षिपद-चतुर्ब्धदवर्गस्य स गवादिः, आदिशब्दान्महिषादीनां हंसशुकादिपक्षि(णं)क्षिपदानां पदात्यादीनां सङ्ग्रहः, तस्यातिक्रमोऽतिचारः, गोमहिषीवक्रवादेर्गर्जस्य बहिरदृश्यत्वादगणने प्रमाणातिक्रमस्तृतीयः ३ । क्षेत्रं सस्योत्पत्तिचूमिस्तत्रिविधं सेतुकेतूत्रयजेदात् । तत्र सेतुक्षेत्रं यदरघट्टादिजलेन सिच्यते १, जलदजलनि-ष्पाद्यसस्यं केतुक्षेत्रं २, एतद्वाच्यामुत्रयक्षेत्रं ३, वास्तु गृहादि ग्रामनगरादि, तत्र गृहादि त्रिविधं, खातं चूमिगृहादि १, उन्नितं प्रासादादि २, खातोन्नितं चूमिगृहस्योपरिगृहादिसन्निवेशः ३ । क्षेत्रं च वास्तु चेति

समाहारस्तस्यैकादिप्रमाणे कृतेऽधिकान्त्रिधाषादासन्नं क्षेत्रं गृहं वा गृहीत्वा व्रतचङ्गजयात् पूर्वेण सहैक-
 त्वकरणार्थं वृत्तित्रित्याद्यपनयनेन क्षेत्रवास्तुप्रमाणान्ति क्रमश्चतुर्थः ४ । हिरण्यहेम्नो रजतसुवर्णस्य प्रमाणा-
 दाधिक्ये पत्नीपुत्रादिभ्यः प्रदानेन रूप्यसुवर्णप्रमाणातिक्रमः पञ्चमः ५ । अत्र व्रते इमे पञ्च त्याज्याः, न
 युज्यते कर्तुमिति विशेषः, व्रतमाविन्यहेतुत्वात् । अत्रेयं ज्ञावना—विवेकवता मुख्यवृत्त्या धनधान्यादि-
 परिग्रहस्यापि प्राक् सतः कियत्संक्षेपणं कार्यं, तदशक्ताविद्यापरिमाणमवश्यं विधेयं, तस्याः स्वाजिप्रा-
 येण मानं तु सर्वेषां सुकरत्वात् । ननु गृहे ज्वयशतस्य संदेहः, इद्यापरिमाणे तु ज्वयसहस्रलक्षादिपरि-
 माणं प्रतिपद्यते, एवं च को गुणस्तस्य ? उच्यते—तदधिकेष्वाऽकरणान्महान् गुणः, यथा यथेष्टाया
 आधिक्यं तथा दुःखस्यापि, दृश्यन्ते हि गृहे सुखेन निर्वाहेऽप्यधिकाधिकधनार्जनयाऽनेकक्षेत्रान्नि-
 रन्तरमनुजवन्तः । यतः सिन्दूरप्रकरणे उक्तम्—

यद्दुर्गामटवीमटन्ति विकटं कामन्ति देशान्तरं, गाहन्ते गहनं समुजमतुलक्ष्णं कृषिं कुर्वते ।
 सेवन्ते कृपणं पतिं गजघटासंघट्टुःसंचरं, सर्पन्ति ग्रधनं धनान्धितधियस्तद्धोत्रविस्फूर्जितम् ॥ १ ॥

परिग्रहस्य स्वल्पत्वात्स्वल्पं दुःखं स्वल्पा चिन्ता च । यतः—

जह जह अप्यो लोहो जह जह अप्यो परिगहारंनो । तह तह सुहं पवहृद् धम्मस्स य होद् संसिद्धी ॥ १ ॥

तस्मादिद्याप्रसरं निरुध्य स्वीकार्यमेतद्भूतं । एतद्भूतविषये पेश्यश्राद्धप्रबन्धः—

कर्करासन्नग्रामे पेश्यमसाधुवणिक् उक्तेराज्ञातीयोऽवसत्, अचूत् तस्य पञ्चिनी पत्नी, तयोः सुतो दंभाणो

जातः, स बालः दुःस्थावस्थायां दुःखी जातः, इतस्तत्र श्रीधर्मघोषसूरयः समागताः, तत्पार्श्वे पञ्चमं व्रतं गृह्णन् 'सहस्रदंढककानामुपरि मम निषेध' इत्युक्तवान्, तदा गुरुः प्राह—“ज्ञानेन चेष्टया च त्वद्भाग्यं महद्वर्त्ततेऽत एतावता किं न्रविष्यति ?' पेशरुः प्राह—“अधुना तु मम किमपि विशेषन्न्यं नास्ति, परं कदाचिदग्रे ग्रामोमि तदा मया पञ्चदशदंढककानामुपरि (न) परिग्रहे स्थाप्यं धर्मे व्ययितव्यं" गुरुणा प्रत्याख्यानं कारितं, ततः क्रमाहुःखाधिक्ये पुत्रं सुंरुलकारूढं कृत्वा मालवकं प्रति चलन् मालवकसन्धौ गतः। तत्र सर्पमग्रे लंत्तरन्तं दृष्ट्वा यावत् स्थितस्तावदेकः शाकुनिकः समागात्, तेनोक्तं 'कथं स्थितोऽसि ?' स च सर्पं दर्शयामास । शाकुनिकः सर्पशिरःस्थां दुर्गां दृष्ट्वाऽवक्—'यदि वहन्नेवाग्रेऽयास्यस्तदा मालव-कराज्यं तवात्रविष्यत्, तथापि शकुनं मानयित्वा गह्व, महाधनो न्रविष्यसि, यतः—

'खर मावा विसहर जमणा माबलाली हुंति । कंत म देज्यो संबल ह संबल तेह दियति ॥ १ ॥” तच्छ्रुत्वा स मालवके गतः । गोगादेवच्यस्य मंत्रिणः सेवकोऽच्यत् । एकदा राज्ञा बहुवश्वेषु गृहीतेषु मन्त्री धनं याचितोऽवक्—'मम पार्श्वे नास्ति', ततो राज्ञोक्तं—'लेखकं देहि' सदिग्मूढो जातः, ततो रक्षितो राज्ञा, मन्त्रिपत्न्या पेशरुग्रे मन्त्रिधरणसंबन्धः प्रोक्तः, पेशरुो राज्ञः पार्श्वे गत्वाऽवक्—'स्वामिन् मन्त्री जेमनाय मोच्यताम्', राजाऽवक्—'लेखकं विना न मोक्ष्ये, स उवाच—'मन्त्री मुच्यतां, लेखकं वर्षसंबन्धिनं पेशरुोऽहं दास्ये, अहं त्वस्य सेवकोऽस्मि', ततो मुक्तो मन्त्री शुक्त्वा च्यो नृपपार्श्वे समागात् । सर्वलेखकं वर्षसंबन्धिनं पेशरुो ददौ, राजा तं विज्ञं मत्वा मन्त्रिणं चक्रे, ततः स्तोकैर्दिनैः पञ्चदशसंप-

चिम्बिद्धिता, ततोऽधिककलाचे चतुर्विंशतिर्ऋकराणां चतुरशीतिं प्रासादान् कारयामास । गुरोः पुरः प्रवेशे
 दाससतिः टंकसहस्रा व्ययिताः । द्वात्रिंशत्षण्वयसि शीलव्रतं गृहीतं । शत्रुञ्जयगिरिनारयोरेका ध्वजा हिर-
 ण्यरूप्यपट्टकूलमया दत्ता । द्विपञ्चाशच्छटीस्वर्णेनद्रमाला परिदधे । तथा तेनैव शत्रुञ्जये श्रीकृष्णचैत्यमेक-
 विंशतिधटीस्वर्णेन सर्वतो मण्डयित्वा स्वर्णाद्भिश्चङ्गमिव स्वर्णमयं चक्रे । इत्यादि बहुधनं धर्मे व्ययितं ।

परिग्रहाख्यं व्रतं पञ्चमं मतं, तदेकधर्मेण विच्युतिमत्पदम् ।

पदे पदे प्राप सुपेथसो यथा, चिनोतु तद्वद्रतदार्ययोग्यताम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तंत्रे सप्तोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १०९ ॥

॥ अथाष्टोत्तरशततमं व्याख्यानम् १०८ ॥

अथ परिग्रहपरिमाणकरणे दोषमाह—

श्रुत्वा परिग्रहहेक्षं, मम्मणस्य गतिं तथा । धर्मान्वेषी सुखार्थी वा, कुर्यात्स्वहृदपरिग्रहम् ॥ १ ॥

श्वोकोक्तप्रबन्धोऽयम्—राजगृहे श्रेणिको राजा । तस्य पत्नी चिह्वणा । अन्यदा गवाक्षस्था निशीश्रे-
 नदीपूरागतकाष्ठानि बहिः कर्षन्तं कमपि नरं विद्युद्वद्योतेन ददर्श, ततः सा श्रेणिकं प्रत्यूचे—“स्वामि-
 स्त्वमपि मेधवद्भृतमेव जरसि, एवंविधो दुःस्थस्त्वन्नगरेऽस्ति, तच्चिन्ता न क्रियते, महत्तव चातुर्यं”, ततः
 श्रेणिकेनाकार्यं स पृष्टः—“कस्त्वं ? किमेवं काष्ठानि कर्षसि ?” तेनोक्तं—“मम्मणनामा वणिगहं ।

द्वितीयवृषत्रस्य शृङ्गमेकं विलोक्यते, तदर्थमयमायासः”, ततः सकौतुको देव्या सह नृपस्तमूहे गतः, तृतीयज्जूमौ सुवर्णमयं वृषत्रघ्नं प्रौढं दर्शितं, शृङ्गाणि रत्नमयानि, तक्षीद्वय विसितो नृपो देवीं प्राह—‘ममूहे एकमपि रत्नमीदृग् नास्ति—किमस्य दीयते?’ सोऽन्यथात्—‘एतदर्थं मत्पुत्रैः पोतवाणिज्यं क्रियते, ममेहे न केनापि चणकतैलं विना सुज्यते, अन्यव्यापारे आपणादिषु द्रव्यव्ययः स्यादतः पयोदसमये रात्रौ काष्ठान्याकृष्य विक्रीय द्रव्यमर्जयामि”, तत्कार्पण्यं श्रुत्वा राजा शिरो धुन्वन् गृहे आययौ, मम्मणोऽपूर्णमनोरथो मृत्वा नरकं प्राप ।

इति केचिन्महापापाः, प्राप्यामानं परिग्रहम् । गच्छन्ति नरकेऽजोगास्तन्मिनीत परिग्रहम् ॥ १ ॥

एतदेवाह—

तृषो न पुत्रैः सगरः, कुचिकर्णो न गोधनैः । न धान्यैस्तिलकः श्रेष्ठी, न नन्दः कनकोत्करैः ॥ १ ॥
सगरसम्बन्धस्वप्ने वदयते । मगधदेशे कुचिकर्णश्रेष्ठिनः लक्ष्मणो गावः सन्ति । गोपास्ता दिने दिने वर्धयन्ति । एकदाऽतृष्या दुग्धादि यथेष्टं शुकत्वा गोकुलध्यानेन मृत्वा तिर्यग्योनौ गतः । तथाऽचलपुरे तिलकश्रेष्ठी । तेनैकदा दुग्धिं दे गृहीतधान्यानां लाजोऽर्जितः । एवं पुनर्नैमित्तिकवचसा दुग्धिं ज्ञात्वा ग्रामे ग्रामेऽनेकेकोष्ठागारा श्रुताः । बहुधान्यसंग्रहं चक्रे । तत्रानेककीटकोटिविनाशं न गणयति । ततो मेधो वृष्टः, दुष्कालो न पपात । जलैः कोष्ठागाराः स्फुटिताः । धान्यं प्लावितं । तक्षीद्वय स हृदयस्फोटेन मृत्वा नरके गतः ।

तथा पाटलीपुरे उदायी राजा राज्यं करोति । स केनचित्साधुवेषच्छ्रुता वैरिणा मारितः । तस्यानप-
 ल्यत्वाद्भ्रान्त्यं राज्यं जातं । एतस्मिन्नवसरे तत्पुरे नापितगणिकयोः पुत्रो नन्दनामा स्वात्रैः पाटलीपुरं मया
 वेष्टितमिति स्वमं क्षेत्रे, प्रातस्तेनोपाध्यायस्याग्रे स्वप्नफलं पृष्टं, तेनोक्तं—‘तवैतत्पुरराज्यं ऋविष्यति’
 इति वदन् स्वपुत्रीं तस्य परिणयितवान्, स नन्दः कन्यापाणिग्रहणं कृत्वा महामहेन स्वगृहं प्रति श्रीपथे
 गच्छन्नस्ति, इतो मन्थ्यधिवासितहस्तिना तन्मूर्ध्नि कुञ्चो ढालितः, नन्दो राज्ये उपविष्टः, सामन्ताः केऽपि
 तस्याज्ञानं मन्यन्ते, ततो नन्देन त्रिसिञ्चितसुत्रदानां सन्मुखं विलोकितं, ततस्सैर्जूसामुच्चैर्यं केऽपि निपा-
 तिताः, तदनु सर्वैस्तदाज्ञाऽङ्गीकृता, ततोऽयोग्यकरादिना बहु इव्यं समायातं । तस्याब्धितीरे सौवर्णकुंग-
 रिका नव कारिताः, तेन नवनन्द इति नाम प्राप्तं । पृथिव्यामपकीर्तिपापप्राजनं भ्रूत्वा नरकं गतः, यतः—

विश्वोपकारि धनमद्वयमपि प्रशस्यं, किं नन्दवत्फलममानपरिग्रहेण ।

श्रीलै यथा हिमरुचिर्न तथा हिमौघः, स्यावा यथात्र जलदो जलधिस्तथा न ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तंजेऽष्टोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १०८ ॥

॥ अथ नवोत्तरशततमं व्याख्यानम् १०९ ॥

अथ परिग्रहासक्तोऽनेकपापं करोतीत्याह—

परिग्रहार्थमारंजमसन्तोषादितन्वते । संसारवृद्धिस्तैव गृहीयात्तदिदं व्रतम् ॥ १ ॥

धनार्थमसन्तोषाचृष्णात आरम्भः कृष्यादि त्रात्रादिहननं च विदधाति, तेनैव-आरम्भेणैव प्रववृश्चिर-
 तस्तन्नियमं गृहीयात् । अत्रार्थे प्रबन्धोऽयम्—
 अबन्त्यां सोमशिवदत्तौ द्यौ त्रातरौ, तौ अर्थाकांक्षिणौ सौराष्ट्रे गतौ, तत्रानेकाधर्मकर्मादानवाण्णित्यं
 कृत्वा अव्यवांसदिकां कथ्यामग्रजो बबन्ध, ततः प्रस्थितौ स्वनगरात्रिमुखं, तयोर्मध्येऽग्रजो दध्यौ—
 'यदि अत्रुजं हन्मि तदा कोऽपि चागं न मार्गयति', ततोऽत्रुजेन सह गन्धवतीं नदीमागतः, तत्र तेन
 चिन्तितं—'इदं अव्यमनर्थकरमतो ह्रदे निक्षिपामि', इति विचार्य नकुळिनी क्षिप्त्वा नदीह्रदे, लघुब-
 न्धुना पृष्टं—'किमिदं कृतं?', तेन स्वात्रिप्राय उक्तः, अत्रुजेनोक्तं—'वरं कृतं त्वया, ममापि दुष्टबु-
 क्षिर्गता', ततस्तौ गृह आगतौ, इतश्च सा नकुळी मत्स्येन गिलिता, मत्स्यस्तु धीवरेण गृहीतः, मात्सि-
 कहस्तात्तयोर्मात्रा मूढ्येन गृहीत्वा गृहे स्वपुत्र्यै ददौ, मत्स्यं विदारयन्त्या तथा नकुळी वीक्ष्य प्रह्वन्न-
 मुत्सङ्गे न्यस्ता, मात्रा पृष्टं—'किमिदं?', तयोक्तं—'न किमपि', ततः सा विवोक्तनाय यावदायाति
 तावत्पुत्र्या कृपाणिना हता मृता च । ततो त्रिगिन्या उत्सङ्गात्पतन्ती नकुळी ताभ्यां दृष्ट्वा 'अहोऽयं
 सोऽर्थोऽनर्थद' इत्यादि विचार्य सहोदरौ वैराग्यं प्राप्तौ, गुरुपाभ्रं एत्येमां वाणीं शुश्रुवतुः—

तृष्णाखानिरगाधेयं दुष्पूरा केन पूर्यते ? । या महद्भिरपि द्विधैः पूर्यै(कै) रेव खन्यते ॥ १ ॥
 तृष्णान्वितो जीवो धनप्रकटीकरणाय बहु पापं करोति, तेन किं सुखं पापद्वयेण ? न किमपि, यतः—
 धम्मिह्नी जोगिह्नी पाविह्नी इच्च तिहा प्रवे इह्नी । सा त्रसष्ट धम्मिकजेसु ॥ १ ॥

सा भोगिणी गिणिजइ फलेन पावस्स पुबबिहियस्स । पावेण चाविणा वा इत्थत्थे सुणेह दिठंतं ॥ २ ॥
वसन्तपुरे चत्वारि मित्राणि क्षत्रियविजवणिक्रस्वर्णकाराः, देशान्तरमर्थार्थं गत्वा रात्राबुधाने वटत-
रोरधः स्थिताः, तत्र शाखायामात्मबमानं स्वर्णपुरुषं ददृशुः, तेनोक्तं—‘अहमर्थोऽपि परमनर्थप्र-
दोऽस्मि’, तच्छ्रुत्वा सर्वैर्जीत्या त्यक्तः, स्वर्णकारेणोक्तं—‘ओः सुवर्णपुरुष पत पत’, ततः स पपात ।
स्वर्णकारेण स गर्तामध्ये प्रह्वन्नं क्षिप्तः, परं सर्वैर्दृष्टः, ततस्तेन्यो धयं भोजनानयनाय पुरान्तर्गतं, धयं तु
बहिः स्थितं, ग्राममध्यगतधयेन बहिःस्थितमारणाय विषान्नमानीतं । बहिः स्थितेन धयेन मध्यादागच्छयं
खड्गेन हत्वा विषान्नं शुकं, सर्वे मृताः, एषा पापक्षिः । अतो निजक्षिर्नित्यं पुण्यकार्ये व्यथितव्या । न
च धनस्तोक्तत्वादिना धर्मकार्ये विलम्बः कार्यः, यत उक्तम्—

देयं स्तोकादपि स्तोके न व्यपेक्षो महोदयः । इहानुसारिणी शक्तिः कदा कस्य न विष्यति ॥ १ ॥

श्वःकार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चापराह्निकम् । न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतमस्य न वा कृतम् ॥ २ ॥

तथा केचिज्जीवाः कार्पण्यं स्वीकृत्य धनहानिर्जीत्या धर्मं व्यथं न कुर्वन्ति परिग्रहमानमपि च ।
तेन चक्रित्वाद्युच्चैःपदं नासुवन्ति । अतिलोभाच्चिन्तलोऽशोकचन्द्रो नरकं जगाम । इत्यादिवहुजीवा
धनेभ्यः दुःखं प्रासुवन्ति । इत्यादिगुरुवाक्यात्प्रबुद्धौ तौ ज्ञातरौ पञ्चमं व्रतं स्वीकृत्य निरतिचारं प्रपाह्य
स्वर्गं जगमतुः ।

परिग्रहासकनराः प्रकुर्वते, पापानि चौर्यान्वृतनिर्दयादिभिः ।
ततः प्रवृत्तिर्चवनीरधौ ऋवेदिदं व्रतं कार्यमतः शिवप्रदम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तम्भे नवोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १०ए ॥

॥ अथ दशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ११० ॥

इत्युक्तं सातिचारं पञ्चमाणुव्रतं । अथ षष्ठं दिग्विरतिरूपं प्रथमं गुणव्रतमाह—
दशदिग्गमने यत्र, मर्यादा कापि तन्यते । दिग्विरताख्यया ख्यातं, तद्गुणव्रतमादिमम् ॥ १ ॥
यत्र व्रते दश दिशः ऐन्धी आग्नेयी याम्या नैर्ऋती वारुणी वायवी कौबेरी ऐशानी अध ऊर्ध्वं चेति,
तासु गमनं तस्मिन् कापि मर्यादा क्रियते, तत्प्रथमं गुणव्रतं उत्तरगुणरूपं गुणयोपकारायाणुव्रतानां
व्रतं गुणव्रतं दिग्विरतिनाम्ना ख्यातमुच्यते । अत्रापि पापस्थानानां विरतिः । एतदेवाह—
चराचराणां जीवानां विमर्दननिवर्तनात् । तस्मायोगोलकद्वयस्य सद्गतं गृहिणोऽप्यदः ॥ ३ ॥

त्रसस्थावराणां यातायातादिना हिंसा तस्या निवर्तनाच्चेतोऽरिदमपि हिंसाप्रतिषेधपरमेव गृहस्थस्यापि
सद्गतं हिंसाप्रतिषेधेऽसत्यादिप्रतिषेधः प्रत्येयः । यद्येवं साधूनामपि तद्गतप्रसङ्गः, नैवं, तस्मायोगोलकस्येति,
गृहस्थो हि आरम्भपरिग्रहपरत्वाच्चत्र याति शुक्रे शेते व्यापारं वा कुरुते, तत्र तस्मायोगोलक इव जीव-

दाहं करोति, साधूनां तु समितिगुणिवतां नायं दोष इति । एतद्गतस्वीकर्तुं स्वसस्थावरजीवात्रयदानलो-
त्रान्मोघिनियंत्रणादिर्महादाचः । यतः—

फारफुलिंगजासुर अयगोदयसन्निहो इमो निचं । अविरयपावो दहइ समंता समत्थजणं ॥ १ ॥

जइ वि य ए जाइ सबत्थ कोइ देहेण माणवो इत्थ । अविरइ अब्बयबंधो तहा वि निच्चो जवे तस्स ॥१॥
तथा पूर्वजवेषु च मुक्ते देहे केषाञ्चिज्जीवानां बधो जवति । तत्पापमविरत्या यत्र देहो धृतस्तत्र जीवस्य
समेति । पूर्वगृहीतविग्रहविध्वंसने अथवा व्रतित्वे जाते तत्प्रत्ययी पापबन्धो न लगति, तस्मादविरति-
त्याग एव श्रेयानिति वृद्धवाक्यं श्रूयते । अथाद्यगुणव्रतफलमाह—

गतौ संकोचयत्येव यः स्वं दिग्विरतिव्रती । संसारद्वङ्घनोत्तादफाढारम्भः स सिंहवत् ॥ १ ॥

कंठ्यः । श्लोकोक्तसम्बन्धोऽयम्—

वसन्तपुर्यां कीर्त्तिपालो राजा, श्रीमाख्यः पुत्रः, तस्य राज्ञः स्वपुत्रादप्यत्यन्तप्रियमित्रं जिनधर्मवा-
सितचित्तः सिंह इत्यञ्छूत् । अन्यदैकः पुरुषो राजसन्नायामेत्थैवमवक्—“देव नागपुरे नागचन्द्रनृपस्य
रूपपात्रं रत्नमञ्जरी कन्यास्ति, सा कीदृशी ? यत उक्तम्—

रोमाग्र निरखे तेहने ब्रह्मघय अनुभव होय । सरघय पूर्णं न दर्शने तेहने तुह्य न हि कोय ॥ १ ॥

त्वत्सुतयोग्यां तां पुत्रीं विचिन्त्य राजा मां विश्वासञ्छूतं त्वामन्यर्थप्रियुं नियोजयति स्म, अतस्त्व-
त्पुत्रं कन्यावरणार्थं प्रेषय” इति दूतमुखाद्वाजा श्रुत्वा मित्रं सिंहं जगौ—“हे मित्रावयोः किमप्यन्तरं

नास्ति, त्वं मत्पुत्रं गृहीत्वा नागपुरे गत्वा विवाहय” श्रेष्ठी अनर्थदफ्रयात्रुपतेरुत्तरं न ददौ, राजा किञ्चित्सकोपस्तमुवाच—“किमयं सम्बन्धस्तव न रोचते ?, श्रेष्ठी जगद—“राजन्मम शतयोजनादूर्ध्व दिगतिक्रमे नियमोऽस्ति, नागपुरं च सपादं योजनानां शतं ऋवति, ऋतऋज्ञयात्तत्र न ब्रजामि” । राजा ह्यित्तघृतज्वलन इव कोपाज्वलन् तमेवमुवाच—“जो मदादिष्टं त्वमकुर्वन्नसि, तत्त्वां सहस्रयोजनात्परत श्रौष्ट्रिकैर्मोक्षयामि” । सिंहः प्राह—“स्वामिन्नहं त्वदाज्ञां विधास्ये” । नृपस्तघचसा हृष्टः स्वसुतं मंत्रिसेनावृतं सिंहं सर्वक्रियायां गुरूकृत्वा प्रैषयत्, सिंहः कुमारस्य संसारवासनामत्रोदयत्, श्रेष्ठी शतं योजनानि गत्वाऽग्रे नाचलत्, तदा रहसि सैनिकाः कुमारमूचुः—“यदि सिंहोऽग्रे न चलति तदा बध्वा नागपुरे नेय इति राज्ञाऽस्माकमादिष्टमस्ति” । ऋपुत्रस्तदाकृतं धर्मगुरोः सिंहस्य न्यवेदयत्, सिंहश्रेष्ठी नृपसुतं जगौ—

“न किञ्चिदत्र संसारे निःसारेऽस्य शरीरिणः । शरीरमपि न स्वीयं स्वीयमस्तीह कस्यचित् ॥ १ ॥

अहं पादपोषगमनानशनं ग्रहीष्यामि, मां बध्वा ते किं करिष्यन्ति”, इत्युक्त्वा सिंहवत्सिंहोऽन-
शनाय जगाम, तदा कुमारोऽपि सार्धं गतः, रात्रौ सैनिकास्तावपश्यन्तः परितो वीक्षितुं गताः । क्वचि-
त्पर्वते प्रब्रज्यानशानासितौ तौ वीक्ष्य प्रणम्योचुः—“अस्माकमपराधः क्लम्यतां, राजाऽस्मान् यन्त्रे पीड-
यिष्यति” इत्यादिवाक्यैर्मनागपि न ह्रुब्धौ, यतः—

सन्तोषामृतवृष्टाल्मा न योगी जोगमीहते । कुंलंफकनककंता कुणपे काक एकधीः ॥ १ ॥

इति । तयोः स्वरूपं राजा श्रुत्वा—“कुमारो बध्वा विवाहयितव्यः, सिंहश्च वैरिवध्द्यः” इति विचिन्त्य सकोपस्तत्रागतः । राजा तौ व्याघ्रादिभिः सेवितक्रमौ ‘त्रकलैव प्राण्यौ’ इति ध्यायन् चाडुवाक्यैः शब्दितवान्, परं दृढप्रतिज्ञौ नोचतुः, केवलज्ञानं मासोपवासान्ते प्राप्य सुरासुरनमस्कृतौ मुक्तिं गतौ ।

अथ राजाऽवक्—“हे मित्र—

न योजनशतादूर्ध्वं चास्यामि तव निश्चयः । असह्यैर्योजनैर्मित्र मां मुक्त्वा किमगाः शिवम् ॥ १ ॥”

इति राजा विद्वपन् स्वपुरं गतः ।

वरं तत्याज यः प्राणान्न पुनः स्वीकृतं व्रतम् । स सिंह इव सेवध्वं जना दिग्विरतौ रतिम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तम्भे दशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११० ॥

॥ अथैकादशोत्तरशततमं व्याख्यानम् १११ ॥

अथैतस्य पञ्चातिचारानाह—

स्मृत्यन्तर्धानमूर्ध्वाधस्तिर्यग्जागव्यतिक्रमाः । क्षेत्रवृद्धिश्च पञ्चेति स्मृता दिग्विरतिव्रते ॥ १ ॥

स्मृतेरन्तर्धानं—विध्वंसः, कस्यचित् पूर्वस्यां दिशि कृतयोजनशतप्रमाणस्य गमनावसरे व्याकुलत्वादिना ‘किं शतं पञ्चाशदा प्रमाणं ?’ इति संदेहे पञ्चाशदुपरि गमने ऋङ्ग एव । अयं चातिचारः सर्वव्रतसाधारणोऽपि पञ्चसङ्ख्यापूरणार्थमात्रमुपात्तस्तस्मात् पुनः पुनर्व्रतं सत्सर्वं, स्मृतिसूत्रं हि सर्वमनुष्ठानं, निय-

मितद्देत्रात्परं वाचोऽपि त्याज्य इति १ । तथोर्ध्वं पर्वततरुशिखरादेः, अधो ग्रामचूर्मिगृहकूपादेः, तिर्यक् पूर्वादिदिक्षु योऽसौ योजनवित्र्यादिना नियमितप्रदेशस्तस्य व्यतिक्रमः, एते त्रयोऽतिचाराः ४ । आवश्यकनिर्युक्तिवृत्त्युक्तो विधिरयं—“ऊर्ध्वस्वीकृतप्रमाणानुपरि वृद्धे गिरिशिखरे वा प्लवंगपद्भिप्रचृतिर्वस्त्रं शूषणं वा गृहीत्वा याति, तत्र गन्तुं न कल्पते, यदि तस्मात्पतितं केनाप्यानीतं तदा ग्रहणं । एतच्च संमेतादौ संजवति । एवं सर्वदिक्षु वाच्यं” । योगशास्त्रे तु यथा व्रतं स्वीकृतं तथा विधेयं इति । तथा क्षेत्रस्य पूर्वादिदेशस्य वृद्धिर्वर्द्धनं, अयमर्थः—त्रिन्नत्रिन्नदिक्षु योजनशतादिनियमितं तत्कार्योत्पत्तौ लोचान्नाद्याऽन्यदिक्शतकयोजनानि जिगमिषितायां दिशि वर्द्धयते । एवं ऋद्धाचङ्गरूपः पञ्चमोऽतिचारः ५ । प्रतिपन्नव्रतस्यैते वर्ज्याः पञ्चेति । अत्र व्रते कुमारपालदृपोदाहरणमिदम्—

पत्तने श्रीहेमसूरिः कुमारपालपुरः षष्ठं व्रतमित्थं वीणितं—“विवेकिना सर्वदापि जीवदयार्थं षष्ठं व्रतं ग्राह्यं । विशेषतश्च वर्षासु, यतः—

दयार्थं सर्वजीवानां वर्षास्वेकत्र संवसेत् ।

पुरा श्रीनेमिजिनोपदेशास्त्रीकृष्णः पुराद्धर्हिर्गमननियमं जग्राह” । तदाकार्ण्यं चौलुक्यसिंहोऽपि नियमं बजार । तद्यथा—

दर्शनं सर्वचैत्यानां गुरोरपि च वन्दनम् । मुक्त्वा पुरेऽपि न प्रायो त्रिमिष्यामि घनागमे ॥ १ ॥
इति तस्य नियमः सर्वत्र पप्रथे, अथ तमचिग्रहं गुर्जरसमृद्धिं च चरेत्यो ज्ञात्वा गुर्जरदेशप्रज्ञानाय

गर्जनेशः शकानिकडुर्धरः प्रयाणमकरोत् । तत्स्वरूपं चरविश्रितो विशाय चिन्ताक्रान्तोऽमाल्यसहितो
 नृपो वसतिमेत्य गुरुमब्रवीत्—“यद्यहं सन्मुखमागहन्तं गर्जनेशं न यामि तदा देशजंगे लोकपीना, गमने
 च नियमचङ्कः” गुरुराह—‘राजन् त्वदाराधितधर्म एव सहायस्त्व, चिन्तां मा कृथाः’ इत्याश्वास्य
 नृपं सूरिः पद्मासनासीनः परमदैवतं किञ्चिदन्तर्ध्यातुं प्रचक्रमे । गते मुहूर्ते गगनाध्वनाऽऽयान्तं पद्मयङ्क-
 मप्राहीत् । अम्बराडुत्तीर्य स पद्मयङ्कः सुतैकनरो गुरोः पुरः स्थिरस्तस्थौ, पद्मयङ्कः कस्यायं इति प्रश्नपरं
 चूपं यथास्थं गुरुर्वचाषे, सोऽपि शकाधीशः सुप्तोत्थितः सहसा विमृष्टवान्—“क्व तत्स्थानं क्व सैन्यं
 कोऽयं ध्यानीन्धः कोऽयं नृपः ?” इत्यादि चिन्तयति तावद्गुरुराह—“हे शकेश किं ध्यायसि ?

एकातपत्रमैश्वर्यं स्वस्य धर्मस्य च द्वितौ । कुर्वतो यस्य साहाय्यं कुर्वते त्रिदशा अपि ॥ १ ॥

सांप्रतं स्वहितेभ्यया देवैरप्यनुह्रंघनीयशक्तिं शरणागतवज्रपञ्जरं धर्मात्मानं शरणीकुरु” ततो त्रयो-
 देगचिन्तावजादिना गर्जनेशः सूरिन्धं प्रणम्य श्रीकुमारचूपं नमश्चक्रे, ऊचे च—“राजन् ! ममापराधं
 त्तिदृश्व, अतः परं मया यावज्जीवं त्वया सह सन्धिरेव चक्रे । त्वं मम जीवरक्षणेन जगज्जीवपादक-
 मिति विरुदं सत्यं कुरु, पूर्वं तव विक्रमं श्रुतमपि विस्मृत्यात्रागतः, संप्रति जातुचिदपि त्वदाज्ञा नोद्ध-
 द्ययिष्ये । तुभ्यं स्वस्यस्तु, मां स्वाश्रमं प्रति प्रेषय”, राजर्षिः प्राह—“यदि स्वपुरे षणमासीमसारीं
 कारयेत्सर्विं मुक्तस्त्वं ममैतदाज्ञाकारणं वाञ्छितं च यद्द्वेनेन ह्वेनापि प्राणित्राणकरणं, तवापि च पुण्यं
 चावि” शकप्रचुर्वलिष्ठवाक्योल्लङ्घने न ह्यसौ जातः, ततः स्वसौधे तं नीत्वा त्रिदिनीं यावत्सत्कृत्य जीव-

रक्षार्थं शिक्षां दत्त्वा निजैरासैः समं नृपस्तं स्वस्थानं प्रापयत् । जने षण्मासान् जीवरक्षो कारयित्वा नृप-
पुरुषाः शकेन्द्रविसृष्टा ऋरिहयाद्यं प्राचृतं दत्त्वा स्वस्थानमागताः श्रीचौलुक्यमानन्दयामासुः ।

एवं नरेन्द्रैः सकदैर्मुनीन्द्रैरपि सुतेरध्वनि नीयमानः ।

षष्ठं व्रतं कष्टशतेऽपि शुद्धमपात्नयत्क्याधिपतिः कुमारः ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तंत्रे एकादशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १११ ॥

॥ अथ द्वादशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ११२ ॥

अथ लोचप्रसरोऽप्येतद्भूतेनैव निवर्त्तत इत्याह—

जगदाक्रममाणस्य प्रसरद्वोजवारिधेः । स्वत्वनं विदधे तेन येन दिग्विरतिः कृता ॥ १ ॥

लोच एव वारिधिः, प्रसरंश्चासौ नानाविकल्पान् कारयन् लोचोदधिश्च तस्य विशेषणं जगदाक्रममा-
णस्य लोचवशगो हि त्रिलोकसंपदं इन्द्रचक्रियातालप्रचुत्वादिकां मनोरथैः क्रामतीति लोचस्य जगदा-
क्रमणं, तेन लोचोदधिप्रसरनिरोधो विदधे येन नरेण दिग्विरतिर्विहिता । दिग्विरतो हि प्रतिज्ञातसीमा-
तोऽपरतोऽगहंस्तत्सुवर्णरूप्यधनधान्यादिषु प्रायेण लोचं न कुरुते इत्यर्थः । अकृतमित्यमस्तु सर्वत्र व्रमणं
करोति । अत्रार्थे चारुदत्तसम्बन्धोऽयम्—

चम्पयां जानुश्रेष्ठी वसति, तस्य पुत्रश्चारुदत्तः, स यौवनेऽनुरूपकन्यां परिणयितः, क्रमाद्विषयवि-
 रक्तः स्त्रियं नेहति, पश्चाच्चारुदत्तश्चापुर्वं शिद्वितुं गणिकागृहे मुक्तः, शनैः शनैस्तदासक्तो जातो गृह-
 मपि तत्याज, षादशवर्षान्ते पित्रा स्वायुःप्रान्ते आकार्यं पुत्रस्योक्तं—“आजन्म त्वया मत्कथितं न कृतं,
 अतः परमेतत्कुरु, सङ्कटेऽयं नमस्कारः स्मर्त्तव्यः, ततो मातापित्रोः स्वर्गमनानन्तरं तेन सर्वस्वं निर्ग-
 मितं, पत्नी तु स्वपितुर्गृहे गता, ततः श्वशुरधनं दात्वा वार्धौ यानारूढः श्रिये चचाव । यानं जग्नं ।
 पुण्यात्फलकं प्राप्य निःसृत्य मातुलगृहे ययौ । तस्माच्चनं दात्वा मार्गे गह्वतो धाव्या धनं हृतं । ततः
 पृथिवीं त्रमतस्तस्य कश्चिद्योगी मिलितः । तेनार्धार्धजगं कृत्वा मञ्चिकारूढो रसकूपिकायां मुक्तः । तेन
 रसेन कुम्भो चृतः, स कुम्भो मञ्चिकामाकृष्य योगिना गृहीतः । ततो मञ्चिका मध्ये द्दिवा, तज्जस-
 कुम्भं दात्वा स योगी नष्टः, तत्रैकस्य धियमाणस्य नरस्य नमस्कारो दत्तः । तत्र दिनत्रयं ह्युधितो
 गोधापुण्ड्रयोगेन कष्टात्ततो निर्ययौ । अग्रे गह्वतस्तस्य मातुलगृहो रुद्रदत्तो मिलितः, तेन प्रोक्तं—“मेष-
 धयं गृह्यते, स्वर्णदीपे च गम्यते’ । ततो मेषधयं गृहीतं । ततः समुद्रतटे गतौ । रुद्रदत्तः प्राह—“एत-
 द्र्यं हत्वा त्रस्त्रिकामध्ये गृहीतक्षुरिकान्यामावाच्यां प्रविश्यते । ततो जारएना मांसबुद्ध्योत्पाद्य स्वर्ण-
 दीपे नयन्ति । तत्रस्थं हेमानेष्यते” । चारुदत्त आह—“जीववधः कथं क्रियते ?” रुद्रदत्तेन शीघ्रं स्व
 जरात्रो हतः, यावच्च धितियं हन्ति तावच्चारुदत्तेन नमस्कारं श्रावितो मेषोऽनशनं ग्राहितः । ततो वावपि ।
 तयोर्त्रस्त्रिके प्रविष्टौ । जारएनाच्यामुत्पादिते त्रस्त्रिके । मार्गे चारुदत्तत्रस्त्रिका पद्मिमुखात्सरसि पपात ।

ततो निर्गतः स स्थाने स्थाने त्रमन्त्रेकं विद्याचारणार्थं दृष्ट्वा प्राणम्य स्थितः । मुनिः प्राह—‘अत्र मानुष्या-
द्यप्राण्ये स्थले त्वं कुतः समागाः ?’ तेन स्वदुःखे प्रोक्ते मुनिना षष्ठं व्रतं वर्णितं । तेन स्वीकृतं । इतश्चैको
देवोऽन्धेत्य चारुदत्तं नत्वा साधुं ववन्दे । तदा वन्दनागताभ्यां विद्याच्युद्धयां पृष्टं—‘ओ देव साधुं मुक्त्वा
पूर्वं गृहस्थः कथं वन्दितस्त्वया ?’ ततो देवोऽवकू—‘पूर्वं पिष्यत्वादर्षिर्बहुजनान् यज्ञं कारयित्वा
पापशास्त्रं प्ररूप्य श्वश्रुं गतः । तदुत्पत्तिस्तु द्वितीयव्रतकथनावसरे प्रोक्तास्ति । श्वश्रुनिर्गत्य पञ्चसु व्रतेषु
भागो जातः । यज्ञेषु हुतः । षष्ठे व्रते चारुदत्तेनानेनानशनं ग्रहितः नमस्कारं श्रावितः ऋगः । तन्महिम्ना
मृत्वा स्वर्गं गतः । स चाहं देवः । ज्ञानेन स्वगुरुदत्तधर्मवाक्यकथनाय चात्रागं । तेनायं पूर्वं वन्दितः
पश्चाच्च साधुः’ एवं श्रुत्वा चारुदत्तोऽपि वैराग्यादीक्षां जग्राह । तपस्तप्त्वा स्वर्गं गतः ।

चारुदत्तो यथाऽरुद्धदिगतिर्दुःखमासदत् । तथैवाप्स्यन्ति अन्येऽपि तत्कुर्याद्दिग्व्रते मितिम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तम्भे द्वादशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११२ ॥

॥ अथ त्रयोदशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ११३ ॥

अथैतद्भूतं केचिद्विकटे संकटेऽपि न जहतीत्याह—

स्वल्पकार्यकृतेऽप्येके त्यजन्ति तृणवद्भूतम् । दृढव्रतपराः केचिन्नवन्ति सङ्कटेऽप्यहो ॥ १ ॥

स्यष्टः । जात्रार्थस्तु हातेनानेन ज्ञेयः—

अवन्त्यां कोटिवित्तो धनदत्तनामा जैनः श्रेष्ठी । तस्य पद्मा प्रिया । तयोः पुत्रो जयकुमाराख्यो मनोरथशतैर्जातः । तस्य जन्मनामकरणत्राषणचङ्क्रमणादिषु पित्रा महामहः कृतः । यतः—
रागपदे प्रेमपदे लोचनपदेऽहंकृतेः पदे स्वपदे । प्रीतिपदे कीर्त्तिपदे न हि कैर्धव्यव्ययः क्रियते ॥ १ ॥

स ग्राप्तयौवनो व्यसनासक्तः पितृवित्तव्ययमकरोत् । यतः—
वित्तघृताहुतिपूर्या व्यसनकुशानुः प्रवर्द्धते ह्यधिकम् । दारिद्र्यवारियोगाहुशाम्यति तत्क्षणेन पुनः ॥ १ ॥
स एकदा चौरीकरणाय कस्यचिन्महेन्त्यस्य गृहे गतः । तत्राहिना दष्टो मृतः । ग्रातस्तत्पिता नृपेण निगमे क्षिप्तः । महाजनेन पुत्रस्वरूपं विज्ञप्य मोचितः । अथ पुनस्तत्पत्न्याः पुत्रोऽन्यो न जातस्तदा स्त्रियाऽऽग्रहः स्वस्वामिन इत्थं कृतः—‘सन्तत्यर्थमन्यस्त्रीपाणिग्रहणं कुरु’ स दुष्टपुत्रोत्पत्तिनीत्या न शृणोति स्म । यतः—

दुर्जनदूषितमनसां पुंसां सुजनेऽपि नास्ति विश्वासः । बालः पयसा दग्धो दध्यपि फूत्कृत्य खलु पिवति ॥ १ ॥
“हे स्वामिन् सर्वे पुत्रा इहशा न भवन्ति, केचित्सुधियोऽपि भवन्ति । यत आगमे लक्तम्—“चण्ड-
बिहा पुत्रा पन्नत्ता, तं जहा-अर्शुजाए १, अणुजाए २, अवजाए ३, कुलंगारे ४ । तत्राभिजातो नात्रे-
यजिनवत् १, अनुजातः पितृसम आदित्यशश्रादिवत् २, अपजातो जनकहीनश्चक्रवर्त्तिसुतवत् ३,
कुलाङ्गारः कोणिकादिवत्, एवं शिष्योऽपीत्यादि” तथा न हि सर्वे विदपिनः कंटकिन एव” इत्थं

युक्त्या त्यक्तकदाग्रहेण तेनेच्यकनी कुमुवती ऊढा । क्रमेण जाताधाना रात्रौ रक्कांस्थकञ्चोदकं केना-
 व्यात्तमिति स्वमं हृष्टा स्वामिनं प्राह, पतिरुवाच—‘अस्मदीयपुत्रोऽन्यगृहे चास्यतीति’, क्रमात्सुतो
 जातमात्र एव श्रेष्ठिना गृहीत्वा जीर्णोद्याने त्यक्तः । पूर्वपुत्रदत्तः स्वतः पश्चाद्यावद्वलते तावद्वनदेवतावा-
 ग्वभ्रूव—‘हे श्रेष्ठिन् अस्य शिशोर्ऋणं सहस्रमेकं दत्त्वा ब्रज इति गिरा त्रयोऽन्तान्तेन तेन तद्द्रव्यं स्वन्न-
 वनादानीय मुक्तं । ततः स बालो मालाकारेण सुततया कृतः । यत् उक्तम्—
 क्रमात्तस्या द्वितीयोऽपि प्राक्स्वमसूचितस्तनयोऽजनि । सोऽपि तथैव मुक्तः । तदा वियति दिव्यवाग्
 जाता—‘हे श्रेष्ठिन् अस्य देयध्व्यं इम्मदशसहस्रं मुक्त्वा ब्रज’ तेन तथैव कृतं । सोऽपि केनचिन्महे-
 न्येनाद्यः । पुनः सुस्वमेन गर्जेण सुतो जातः । स्त्रिया चुरां वार्यमाणोऽपि तृतीयोद्याने यावन्मुञ्चति ताव-
 दिव्या वाग् जाता—‘ओ लन्धं दीनारकोटाकोटीऽन्यमलात्वा कथं त्यजसि ?’ इति श्रुत्वा हृष्टः पश्चा-
 दानीय स्त्रियं समर्प्य महानन्द इति नाम चक्रे । वर्धमानयौवनः स कलापात्रं बभ्रूव । शैशवे सम्यक्त्व-
 मूलघादशत्रतग्रहणावसरे षष्ठं व्रतं सर्वतस्तिर्यग्योजनशतं स्वीकरोति स्म । यौवने जनकेनेच्यकनी परि-
 णयितः । व्यवसायेनाह्यदिनैरेव कोटाकोटिऽन्यं श्रेष्ठिगृहेऽजनिष्ट । यतः—
 दातव्यलन्धसम्बन्धो वज्रबन्धोपमो ध्रुवम् । धनश्रेष्ठीह दृष्टान्तस्त्रिकुपुत्रसुपुत्रयुक् ॥ १ ॥
 महानन्देन सप्तस्वर्णकोटी सप्तद्वेत्रे व्ययिता । एकद्वैको योगी नन्नोविद्यासाधक उत्तरसाधकं गवेष-

यन्महानन्दं वीक्ष्य प्राह—‘हे पुण्यवन् मत्साहाय्यं कुरु, येन मे विद्यासिद्धिर्भवति’ । तेन स्वीकृतं ।
 रात्रौ पर्वतैकदेशे योगिनो मन्त्रजपबलेन देवी प्राङ्मुख्य प्राह—“ओ योगिन् अहं उत्तरसाधकाय विद्यां
 ददामि, न हि कर्मणोऽधिकं विधातापि कर्तुं शक्नोति । यतः—

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्मनाफोदरे, विष्णुर्येन दशावतारग्रहणे (गहने) ह्यिष्टो महासङ्कटे ।
 रुद्रो येन कपालपाणिपुटके जिह्वाटनं कारितः, सूर्यो ब्राम्ह्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ १ ॥”

इत्युक्त्वा सा विद्युच्चित्तोऽभवत् ।

तस्य तु तादृग्विद्यालाभेऽपि सुसंवृतस्य संयमवत् । अब्धेरिव नैवासीन्मर्यादातिक्रमः कापि ॥ १ ॥
 क्रमात्तस्य पुत्रोऽजनि । अन्यदा स बालो दुष्टाहिना दष्टः । धनदत्तश्रेष्ठिना पुरे पठहो दापितः । एको
 वैदेशिकविप्रस्तदाह—“श्रेष्ठिन्नितो मयुरं दशोत्तरयोजनशतमस्ति । तत्र महृहिणी अनेकविद्यान्विताऽस्ति ।
 कोऽपि कथमपि तामानयति तदायं सद्यो जीवत्येव” तदाकर्ण्य श्रेष्ठी तं महानन्दं प्राह—‘त्वं तन्नगरे
 गच्छ’ । स स्वनियमं प्राह । पित्रा व्रतविषये षण्णकारस्वरूपे प्रोक्तेऽपि स नामन्यत । तदा तत्पुरेशो नृप
 एत्योवाच—“हे महानन्द बालजीवनात्परो न कोऽप्युत्कृष्टो धर्मः, धर्मकार्ये तीर्थयात्रादौ योजनसहस्र-
 गमनेऽपि गृहिणो न कश्चिद्दोषः” तदाऽन्ये जना ऊचुः—‘अहो कवोरहृदयता ! बालहत्यातोऽपि न
 विभेति’ स महानन्दो नृपं प्राह—“स्वामिन् ! प्राणैर्न्योऽपि तनयः प्रेयान्, ततोऽपि धर्मोऽधिकः, अतः
 स्वीकृतं व्रतं कल्पान्तेऽपि नातिचरामि” । नृपोऽवोचत्—‘यदि त्वं धर्मिष्ठस्ताहिं दर्शय सर्वेषां धर्ममा-

हात्म्यं' । तदा विद्यादेवीवाग् जाता—'जोः कुमार ! जलाञ्जलिना बालं सिञ्च' । तेन देव्युक्ते कृते बालो निर्विषो जातः । लोके जैनधर्ममहिमा बभूव ।

अन्यदा तातप्रेरितः कुडुम्बप्राग्जवपृष्ठनाय खगत्या सीमन्धरजिनं प्राणम्य पप्रह । स्वाम्यप्यूचे—
धन्यपुरे सुधनः श्रेष्ठी, धनश्रीर्गेहिनी, धनावहस्तस्य बालमित्रं । दौ सहेव व्यवहरतः । सुधनः सुहृ-
ध्यागाः सद्योऽनर्पणात्सुधनपार्श्वे स्थिताः । तथैकेन वणिजा लज्यधनप्रदाने इम्मदराकमधिकं त्रान्त्या
दत्तं । सुधनेन क्वातं, परं लोचान्न पश्चादत्तं । एतच्च शहयत्रयं गुरोः पुरो नाबोचितं । परमेकसाधर्मिकस्य
इम्मदराकमधिकं त्रान्त्या
करचलुअप्याणिए वि अवसरदिन्नेण सुहियां जिअइं । पहासुअआण सुंदरी धम्मसयदिन्नेण किं तेणं ॥ १ ॥

क्रमात्सुधनो धनश्रीः स्वमित्रं तौ वणिजौ स साधर्मिकश्च परुपि श्राधाः सौधर्मे गताश्च्युताश्च । धनद-
त्तकुमुघल्यौ तयोः पुत्राश्चत्वारो जङ्घिरे । धनदत्तजीवस्तु त्वत्पिता, साधर्मिकजीवस्तु त्वं, आद्यपुत्रश्च
धनावहजीवः, पूर्वं इम्मरातविनाराणात्सर्वस्वं विनाशितं, परं धर्मनिन्दा कृता मनसि तेनाहपायुरत्र
जातः । दौ मध्यपुत्रौ तयोर्देयं प्रादत्तं तेनेयजुणं जातं । कुमुघल्या स्वगृहमहिषीप्रसूतपङ्ककषयं कोऽप्य-
पहत्य याति तदा साध्विति प्राग्दुर्धानं कृतं, तेन जातमात्रपुत्रव्यवियोगोऽजनि । इत्यहंघाक्यं श्रुत्वा

गतसंशयो महानन्दः स्वगृहमेत्य मातापित्रोः स्वरूपं प्रोक्तं । ततस्तौ प्रब्रज्य स्वर्गं गतौ । महानन्दस्तौ सोदरौ धर्मयुक्तौ विधाय समये दीक्षामादाय माहेन्द्रसुरः समभूत् । ततश्च्युतश्च सेत्स्यति ।

इति दिग्विरतिव्रतं दिशां, बहुसंक्षेपविधेः प्रपद्य ज्ञोः ॥

विधुरेऽपि विधाय विरल्यं, प्रतिपाद्यं धनदत्तपुत्रवत् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तम्भे त्रयोदशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११३ ॥

॥ अथ चतुर्दशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ११४ ॥

अथ जोगोपजोगाख्यं द्वितीयं गुणव्रतं प्रस्तूयते—

सकृत्सेवोचितो जोगो ज्ञेयोऽन्नकुसुमादिकः । मुहुः सेवोचितस्तूपजोगः स्वर्णाङ्गनादिकः ॥ १ ॥

इदं व्रतं द्विविधं जोगतः कर्मतश्च । तत्र जोगो द्विविधः यदेकवारमेवान्तर्वा जुज्यतेऽसौ जोग आहार-
पुष्पादिकः । यच्च पौनःपुन्येन बहिर्वा जुज्यते कनककामिन्यादिकः स जपजोग इत्यर्थः । अथेदं व्रतं
जोक्तुं योगेषु परिमाणकरणेन जवति इत्याह—

सङ्ख्या विधीयते यत्र शक्या जोगोपजोगयोः । जोगोपजोगमानं तत्स्याद्वितीयं गुणव्रतम् ॥ २ ॥

जगत्सु जोगोपजोगा अपरिमितास्तेषु परिमाणं इयत्तामात्रं इति श्रावकेण कार्यं । मुख्यत उत्सर्गत-
श्चचित्तजो जिना जाव्यं । तदशक्तौ सचित्तादिपरिमाणं । यतः—

सचित्त १ दश २ विगड ३ वाहन ४ तंबोल ५ वत्थ ६ कुसुमेसु ७ ।
 वाहन ७ सयण ८ विलेवण ९ ० बंन ११ दिसि १२ एहाण १३ जत्तेसु १४ ॥ १ ॥
 यत्सजीवं तत्सचित्तं । पूर्वाचार्यकृतगाथाभिः पिष्टस्य सचित्तत्वमित्थं ज्ञेयं । यतः—
 पणदिण मिस्सो बुद्धो अचालिठ सावणे अ जहवए । चळ आसोए कत्तिय मिगसिर पोसे अ तिन्नि दिणा ॥१॥
 पण पहर माह फरगुण पहरा चत्तारि चित्त वेसाहे । जिघासाढे तिपहर तेण परं होइ अचित्तो ॥ २ ॥
 चालितस्तु मुहूर्त्तोद्ध्वर्मचित्तः, अचित्ती जवनानन्तरं विनशनकालस्तु ग्रन्थे न दृश्यते, परं वर्णा-
 दिना विपरीत ईदिकादिपतनं यावत् कल्पते । अथ नीरस्य सचित्ताचित्तत्वमित्थं—अपक्कं जलं तु
 सर्वदा जीवात्मकं, सर्वथा तस्यकुमशकौ घटैकादिना मानं कार्यं । पक्कजलं तु इयत्कालमचित्तं स्यात् ।
 यत उक्तम्—

उसीणोदगं तिमंशुक्कालियं फासुअजलं जइक्कप । नवरि गिलाणाइकए पहर तिगोवरि धरियवं ॥ १ ॥
 गाणाइ परिसुञ्चं होइ सचित्तं मुहुत्त मञ्जंति । पन्हा तिमुहुत्त जलं फासुअं जणियं जिणंदेहिं ॥ २ ॥
 प्रासुककरणे कृते षड्घटिकानन्तरं सचित्तं स्यादिति रत्नसंचयग्रन्थे ।
 जायइ सचित्तफासे गिम्हासु पंच पहर पंचसुवरिं । चळ पहरवरिं सिसिरे वासासु जलं तिपहरवरिं ॥१॥
 जायते तस्य जलस्य सचित्तता प्रासुकोदकस्य वा ग्लानाद्यर्थं धृतस्य ग्रीष्मे प्रहरपञ्चकस्योपरि काल-
 स्यातिरूढत्वाच्चिरेणैव जीवोत्पत्तिः स्यात् । तथा शिशिरे शीतकालस्य क्षिगधत्वात्प्रहरचतुष्टयाद्ध्वं

सचित्तं स्यात् । वर्षासु पुनः कालस्यातिस्निग्धत्वात्प्रासुकमपि जलं प्रहरत्रितयादूर्ध्वं सचित्तं । तदूर्ध्वमपि यदि ध्रियते तदा द्वारः प्रद्वेष्यः, चूर्णमेषद्विंशिकावा तेन ऋयः सचित्तं न स्यात् इति प्रवचनसारोद्धारे १३६ धारतो ज्ञेयमिति । अथ जलं बाह्यशस्त्रसंपर्काघर्णादित्रिविंपरीतीञ्जलं अचित्तं व्यापार्थं, न पुनः स्वभावादचित्तीञ्जलं । यतो ज्ञानिनोऽपि बाह्यशस्त्रसंपर्कं विनाऽचित्तीञ्जलं व्यवहारभङ्गञ्जीरुतया न गृह्णन्ति । तथाहि—एकदा श्रीवीरेणचित्तं सरोवरं दृष्ट्वा ब्रसादिसेवात्तरहितमपि तृषातुराणां शिष्याणां पानाय नानुज्ञा कृता । एवं लुधादेहचिन्तार्त्तानामचित्ततिलशकटाचित्तस्थिर्मुलपरिजोगानुज्ञा न दत्ता, श्रुतज्ञानप्रामाण्यज्ञापनार्थं । सामान्यश्रुतज्ञानिनोऽपि बाह्यशस्त्रसंपर्कं विना जलाद्यचित्तमिति न व्यवहरन्ति । तथा कानिचिदचित्तवस्तून्व्यपि निःशुकतया न व्यापार्याणि । यतः गुरुचिः शुष्कापि जलसेकात्तादात्म्यं भजतीति । उदरान्निर्गतचिर्नदीबीजान्यपि कानिचिदपकान्युज्जहन्तीति श्रुतमस्ति । अतोऽचित्यतनापि न्यायपथमेति । सचित्ताचित्तव्यक्तिकं बहुश्रुतमुखाग्निश्चित्य सप्तमं व्रतं नामग्राहं सचित्तादिसर्वचोर्ग्यवस्तुनैयत्यकरणेन स्वीकार्यं । यथा आनन्दादिजिज्ञासा । सर्वथा सचित्तत्यागाशक्तौ तु सामान्यतो दिनं प्रत्येकध्यादिसङ्ख्यां कुर्यात्, परमेवं पृथक् पृथक् दिनेषु परावर्त्तनेन सर्वसचित्तग्रहणमपि स्यात् । तथा च न विशेषविरतिः, नामग्राहं सचित्तनैयत्याजिग्रहे तु तदन्यसर्वसचित्तनिषेधरूपं यावज्जीवं स्पष्टमेवाधिकं फलं च । उक्तं च—

पुष्पफलाणं च रसं सुराण मंसाण महिद्वियाणं च । जाणं ता जे विरया ते दुक्करकारए वंदे ॥ १ ॥

सर्वसच्चित्तत्यागे चाम्बरुपरिश्राजकशिष्यसप्तशतीज्ञातमिदमौपपातिकसूत्रे जगवत्यङ्गे चोक्तं । तथाहि—
 अम्बरुशिष्याः सप्तशतानि श्रीवीरपार्श्वे स्वीकृतश्राद्धधर्माः प्रासुकपरदत्तान्नचोजिनो ग्रीष्मे गङ्गोपक-
 ष्ण्टेऽटवीमटन्तोऽतितृपार्त्ताः “सच्चित्तमदत्तं च जलं सर्वथा न गृह्णीम” इति दृढनियमाः समीपस्थमपि
 गङ्गाजलं सच्चित्तत्वान्नात्तवन्तः “अहो इमेऽपकायजीवा अस्मदीयकुटुम्बिनः न हननीया” इत्यादिध्यान-
 परास्तत्रैव बालुकायामनशनेन ब्रह्मलोके इन्द्रसमाः सुरा जज्ञिरे । एवं सच्चित्तत्यागे यतनीयं श्रावकेण ।
 अथवा प्रत्येकमिश्रादीनां प्रमाणं कार्यं । अणितं च—

निरवज्जाहारेणं १ निज्जीवेणं २ परिन्नमीसेणं ३ । अप्पाणुसंधनपरा सुसावगा एरिसा हुंती ॥ १ ॥

इत्यादिनियमं विना दिवस एकोऽपि निरर्थको न कार्यः १ । सच्चित्तविकृतिवर्जं यन्मुखे क्षिप्यते तत्सर्वं
 इत्थं, द्विप्रचटीरोटिका निर्विकृतकमोदकलपनश्रीपर्पटिकाचूरिमुकरं वकक्षीरादिकं बहुधान्यादिनिष्पन्नमपि
 परिणामान्तराद्यापत्तेरेकैकमेव इत्थं, एकधान्यनिष्पन्नान्यपि पुलिकास्थूलीघुघुरीरोटकीसप्तपुटीमंडूकढो-
 कलखावरकवयादीनि पृथक् पृथक् नानास्वादवत्त्वेन पृथक् पृथक् इत्थं, फलपुष्पफलीकादौ तु नामै-
 क्येऽपि चिन्नास्वादव्यक्तेः परिणामान्तरान्नावाच्च बहुइत्थत्वं । यथा बहुश्रुतादेशेनान्यान्यप्यर्थाणि
 इत्थं । राजतादिशलाकाराद्बुद्ध्यादिकं इत्थमध्ये न गण्यते इति २ । विकृतयो ज्ञप्त्याः षट् इत्थं ?
 दधि २ घृत ३ तैल ४ गुरु ५ सर्वपक्वान्न ६ ज्ञेदात् ३ । ‘वाहनं ति’ छपानद्युग्मं काष्ठपाण्डुकाच बहुजीव-
 घातकत्वात्त्याज्या ४ । ताम्बूलम्-पत्रपूगिफलकथकादिस्वादिमरूपं । पत्राणि नागवह्नीदलानि तेषु निरन्तर-

जलह्वेदादिना नीलीकुन्धादिविराधना श्रूयसी । तत एव तानि पापत्रीरवो रात्रौ न व्यापारयन्ति ।
येऽपि व्यापारयन्ति, तेऽपि सम्यग्दिवा संशोध्यैव । प्रत्येकसचित्तेऽप्येकस्मिन् पत्रफलादावसङ्ख्यजीववि-
राधनासंभवः । यतः श्रीआचाराङ्गेऽध्ययन १ उद्देश २ इत्तौ वादरेष्वेकेन्द्रियेषु यत्रैकः पर्याप्तस्तत्राऽस-
ङ्ख्येया अपर्याप्ता उत्पद्यन्ते । सूक्तेषु यत्रैकोऽपर्याप्तस्तत्र नियमादसङ्ख्येयाः पर्याप्ताः स्युः । तथा प्रज्ञापना-
यामप्युक्तं वनस्पतौ तु यत्रैको वादरपर्याप्तस्तन्निश्चया नियमात्प्रत्येकतरवः सङ्ख्येया असङ्ख्येया वा स्युः ।
साधारणास्तु नियमादनन्ता उत्पद्यन्ते । एवमेकस्मिन्नपि पत्रादावसङ्ख्यजीवाः सन्ति, तदाश्रितजलनी-
ल्यादिसंभवे त्यनन्ता अपि हन्यन्ते । अतस्तन्नियमः कार्यः ५ । वखं-पञ्चाङ्गादिवेपः, धौतिकपौतिक-
रात्रिवस्त्रादिवेषे न गण्यते ६ । कुसुमानि शिरःकण्ठेपाद्यहर्षाणि, तन्नियमेऽपि देवपूजायां कल्पन्ते ७ ।
वाहनं-रथपौष्टिकसुखासनादिः ८ । शयनं-खट्वादि ए । विद्येपनं जोगार्थं चन्दनजत्राधिचूआश्रकं-
जादि; तन्नियमेऽपि देवपूजादौ तिलकहस्तकंकणधूपनादि कल्पते १० । ब्रह्म दिवा रात्रौ वा पढ्याद्या-
श्रित्य ११ । दिक्परिमाणं, अस्यार्थो दिग्भ्रते लोखिष्ये १२ । स्नानं तैलान्यङ्गादिपूर्वकं १३ । जक्तं-रन्धित-
धान्यं सुखख्यादिकं सर्वं त्रिचतुःसैरादिकमिति, खम्बुजादिग्रहणे बहवोऽपि सेराः स्युः १४ । इति चतुर्दश
नियमा येन प्राक् स्वीकृताः स्युस्तेन प्रत्यहं संक्षेप्या, यथाशक्यन्ये च ग्राह्याः, प्रत्युषे व्यक्तनामग्राहेण
प्रतिदिनं नियम्याः, रात्रौ ते संक्षेप्या यथाहं । एतन्नियमविषये कुमारनृपस्य ज्ञातं—सप्तमत्रते स नृपः
सचित्तमेकनागवह्नीपत्ररूपं दिवाष्टबिटकानि रात्रौ चतुर्विधाहारनिषेधः । वर्षासु घृतैकविकृतिः । शाङ्ख-

सर्वशाकनियमः । एकाशनं सर्वदा तपःपारणोत्तरपारणे विना । दिवा ब्रह्मचारी । सर्वपर्वस्वब्रह्मसच्चित्त-
विकृतिवर्जकः । इत्यादिसर्वनियमपरः स भोगोपभोगेषु निःस्पृहोऽपि राजधर्मादिपारवश्यादेव परिमित-
मेव निष्पापभोगोपभोगादिकमनुब्रूव । पञ्चदशकर्मादानेभ्यः समागच्छदायपदनिषेधकस्तस्य पट्टकान्
पाठयामासेति ।

एवं भोगोपभोगेषु विरक्तः परमार्हतः । निःस्पृहः परब्रह्मेषु सप्तमं व्रतमग्रहीत् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तम्भे चतुर्दशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११४ ॥

॥ अथ पञ्चदशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ११५ ॥

अथैतद्व्रतं षाविंशत्यत्रह्यप्रत्याख्यानेन ग्राह्यमित्यादौ चतुर्महाविकृतिस्वरूपमाह—
मद्यं त्रिधा समादिष्टं मांसं त्रिविधमुच्यते । दौघं त्रिधापि त्याज्यं च ब्रह्मणं स्याच्चतुर्विधम् ॥ १ ॥
इमा विकृतयोऽत्रह्या ज्ञात्वा त्याज्या विवेकिजिः । छत्पद्यन्ते श्रुवं जीवा तद्वर्णा दृष्ट्यगोचराः ॥ २ ॥
मद्यं मदिरा, तच्च घेधा—काष्ठोद्भवं पिष्टोद्भवं च । मद्यस्य प्रथमं ग्रहणं महानश्रुहेतुत्वात् । यदाहुः—
मज्जां दुग्गश्मूलं हिरिसिरिमद्दधम्मनासकरं ।

तथा—

बालिकां युवतिं वृद्धां ब्राह्मणीं श्वपचीमपि । शुक्ले परस्त्रियं सद्यो मद्योन्मादकदर्थितः ॥ १ ॥

तथा चैकदा कृष्णेन प्रञ्जणां पृष्टं—‘स्वामिन्! मन्त्रगर्थां विनाशः कदा(कुतो)जावी?’ । प्रभुरुवाच—
‘मदिरातः’ । तच्छ्रुत्वा कृष्णः पुरीमध्याघारुणी निरकासयत् । अन्यदा साम्बप्रद्युम्नौ वने दूरं गतौ । तत्र
मदिरामपश्यतां, पपुश्च । ततो मदविकलौ वैपायनं तापसं बबन्धतुः, स च ‘त्वत्पुरस्य यदुनां च दाहको
त्रवेयमिति’ निदानमकरोत् । तदाकार्यं रामकृष्णावेत्य प्रणेमतुः । तदा स मुनिः प्राह—‘युवाभ्यां विना
सर्वान् हनिष्यामि’ । ततः स मृत्वाऽग्निकुमारोऽभूत् । रोषात्तत्पुरदाहायागात् । तदा षादश वर्षाणि
ल्लोका आचाम्बानि कुर्वन्ति । तेन परात्रवितुमद्भमः । एकदा पर्वदिने बलं प्राप्य तत्पुरमञ्ज्वालयत् ।
कृष्णरामौ निर्गतौ । रोहिणीदेवकीवसुदेवाश्च नगरप्रतोह्यां मृत्वा स्वर्गताः ।

श्रूयते किल साम्बेन मद्यादन्धं त्रविष्णुना । इतं वृष्णीकुलं सर्वं प्लोषिता च पुरी पितुः ॥ १ ॥
मद्यत्यागं श्रंवागणियाश्रावकवत्कार्यमिति १ । मांसं त्रेधा उच्यते जलचरस्थलचरखेचरजन्तुभ्रवजेदात्
चर्मरुधिरमांसजेदात् । एतदप्यतिदुष्टं । यदाहुः—

आमासु अ पक्कासु अ विपच्चमाणसु मंसयेसिसु । सययं चिय लववालं त्रण्डि अ णिगोअजीवाणं ॥ १ ॥
योगशास्त्रेऽपि—

सद्यः संमूर्धितानन्तजन्तुसन्तानदूषितम् । नरकाध्वनि पाश्रेयं कोऽश्रीयात् पिशितं सुधीः ॥ १ ॥
सद्यो जन्तुविवेशनकाल एव संमूर्धिता उत्पन्ना अनन्ता निगोदरूपा ये जन्तवस्तेषां संतानं-पुनः
पुनर्जवनं तेन दूषितमिति तदृशौ । तथा लौकिकशास्त्रेऽपि—

शुक्रशोणितसंच्रूतममेध्यं मांसमुच्यते । यस्मात्पुरीपसंच्रूतं तस्माद्धियो विवर्जयेत् ॥ १ ॥
न ब्राह्म्याणि न देयानि षड् वस्तूनि च पर्णितैः । अग्निर्मधु विषं शस्त्रं मद्यं मांसं तथैव च ॥ २ ॥

तथा स्मार्त्ता अप्यूचुः—

न मांसचक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा च्रूतानां निवृत्तिस्तु महाफला ॥ १ ॥
अस्य च यथा श्रुतं व्याख्यानमनर्हमेव । यस्मिन्ननुष्ठीयमाने दोषो नास्त्येव, तस्मान्निवृत्तिः महाफला
स्यात्, (तर्हि) शुक्रधर्मादेरपि निवृत्तिप्रसङ्गात् । तस्मादन्यथैवास्य श्लोकस्यार्थः । तथाहि—न मांस-
चक्षणे कृतेऽदोषोऽपि तु दोष एव । एवं मद्यमैथुनयोरपि । कथं नादोष इत्याह—यतः प्रवृत्तिरेषा च्रूतानां
प्रवर्त्तन्ते उत्पद्यन्तेऽस्यामिति प्रवृत्तिरूपत्तिस्थानं च्रूतानां तज्जीवसंसक्तिहेतुरित्यर्थः । तथा मांसं नाप्यु-
पायेनाचितं स्यात् । सर्वमन्यत उपायेन प्रासुकीचवत्येवं मांसं च न । अत एव, 'आमासु' इति गाथाया-
मुक्तं विपद्य० अग्निना संस्क्रियमाणेषु पक्षेषु निरन्तरं निगोदरूपा जीवास्तेषामुपपातः इति । तथा—

अत्ति यः कृमिकुलाकुलं, पूतिशोणितवसादिमिश्रितम् ।

तस्य किंचन सारमेयतः, शुक्रबुद्धिर्निर्वीक्ष्यते परम् ॥ १ ॥

अथ मधु त्रिधा—मादिकं कौतिकं त्रामरं चेति, एतन्निधापि त्याज्यं । यतः—

मदिकामुबनिष्ठयूतं जन्तुबद्धद्वयोद्भवम् । कथमासाद्यते दौघं सुधीर्निरर्कावहम् ॥ १ ॥

पौराणिकैरप्युक्तम्—

सप्तग्रामेषु यत्पापमग्निना त्रससात्कृते । तदेतज्जायते पापं मधुविन्दुमज्जदणत् ॥ १ ॥
यो ददाति मधु श्राद्धे मोहितो धर्मखिप्सया । स याति नरकं घोरं खादकैः सह तम्पटैः ॥ २ ॥

योऽस्ति नाम मधु त्रेषजेह्यया, सोऽपि याति तद्यु दुःखमुह्वणम् ।

किं न शा सयति जीवितेह्यया, तद्धितं जटिति जीवितं विषम् ॥ ३ ॥

अथ अक्षयं चतुर्विधं गोमहिषजैरुक्तेदात् । तस्य दोषा इमे—
संसृजन्ति विविधाः शरीरिणो, यत्र सूक्ष्मतनवो निरन्तरम् ।

तद्ददाति नवनीतमङ्गिनां, पापतो निरयमत्र सेविनाम् ॥ १ ॥

ऊर्ध्वमन्तर्मुहूर्त्तार्त्स्युर्वहवो यत्र जन्तवः । विवेकिभिः कथंकारं नवनीतं तदद्यते ॥ २ ॥

तक्रतो बहिर्नीते नवनीतेऽन्तर्मुहूर्त्तार्त्परतः सूक्ष्माः सत्त्वा उत्पद्यन्ते इति श्लोकमूलार्थः । इमाश्चतस्रो
विकृतयोऽत्रह्या चोक्तुमनर्हा इति विज्ञाय त्याज्याः विवेकिभिर्धर्मज्ञैश्च, यतस्तासु निश्चयेन जीवास्तघर्षा
मभ्वादिजातयो दृश्यगोचरा अस्माद्दृशां सामान्यजीवानां, न तु महाज्ञानिनां, संमूर्धन्ति उत्पद्यन्ते । उक्तं च

मज्जे महुम्मि मंसम्मि नवनीयम्मि चउत्थए । उववज्जति अणंता तव्वष्ठा तत्थ जंतुणो ॥ १ ॥

गमनिका—तेषां मद्यादीनां वार्णं इव वार्णो तेषां ते तद्वर्णाः । अनन्ता निगोदरूपाः जन्तवः । अतोऽ-

१ नाशयति.

त्रदया इति । केचित्तु निगोदजीवानामवारितप्रसरत्वेन सर्वत्रोत्पत्तिसन्नावात्सर्वस्यापि त्यागप्रसक्तेरुकार्थस्य सहदानामहृदयंगमत्वमाकलय्य निगोदवत्सूक्ष्मा एव जीवा रसजास्तेषामुपपात इति व्याख्यान्ति । अत एव पूर्वगाथायां केषुचिदादर्शेषु 'उप्यङ्गति आसंखा' इति पाठोऽपि समर्थितः । मद्ये च रसजजीवोत्पत्तिमत्त्वेनासङ्घातजीवत्वं श्रीहैमात्रिधानकोषे "रसजा मद्यकीटाद्या" इति वाक्येनाहृतं । रसजाश्च वीन्द्रिया एवासङ्घाता एव नानन्ता इति । तथा तैरेवोक्तं योगशास्त्रेऽपि—'अन्तर्मुहूर्त्तात्परतः' इति शब्दोक्तं जीवोत्पत्तिकालप्रतिपादनाग्निगोदजीवोत्पत्तिर्नोक्ता, तस्याश्च तत्र पुरापि संज्ञवात् न कालनियमः । तथा च निगोदजीवैर्नात्र त्रदयान्नद्वयत्वं, किं त्वसङ्घै रसजैरेवेति विचार्यम् । इति प्रसङ्गादुक्तम् ।

प्रोचिता विकृतयोऽत्र चतस्रस्तास्यजन्ति शुवि जाबुकमर्त्याः ।

प्राप्नुवन्ति सुरसंपदमुच्चैर्जनशासनजुषो यदि ते हि ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तंभे पञ्चदशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११५ ॥

॥ अथ षोडशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११६

अथ शेषाण्यत्रदयाण्याह—

बहुजीवाकुलात्रदयं त्रवेदुम्बरपञ्चकम् । हिमं विषं तथा त्याज्याः कर्कराः सर्वमृत्तिकाः ॥ १ ॥

बहुजीवैर्मशकाकारैः सूक्ष्मसत्त्वैराकुलं निचितं तेनात्रदयं । उदुम्बरपञ्चकं वटः १ पिप्पल १ उदुम्बर ३ प्लव ४ काकोदुम्बरीफलाख्यं ५ त्रवेत्, तद्वर्जनीयं । एवं महाविकृतिभिः सह नव ए । एवं हिमं शैल्यं

शुभ्रासङ्ख्येयाक्कारूपत्वात् १० । विषं सोमदाहिफेनादिकं, ओषध्यादिना निर्विषीकृतमपि उदरान्तर्व-
 तिगणमोलकादिजीवघातहेतुत्वादत्रद्वयं ११ । करका-लोकं करह इति असङ्ख्यातजलजीवसंयुक्तत्वात्
 त्याज्याः । नन्वेवं पानीयमप्यत्रद्वयं ? सत्यं, परं पानीयं विना निर्वाह एव न स्यात्, तान् विना तु सुखं
 निर्वाह एव, अतस्त एव निषेध्याः १२ । सर्वमृत्तिका उदरान्तर्भेक्यादिपञ्चेन्द्रियजीवोत्पत्तिहेतुत्वान्म-
 हारोगादिकारित्वाच्च । सर्वग्रहणं धवलिकादितद्भेदत्यागार्थं । लवणमप्यभ्यादिभिः प्रासुकं जातं तदेव न
 त्वितरत् । अन्यदपि प्रासुकत्रवनव्यवहारोऽस्ति । यतः श्राद्धविधौ—

जोयणसयं तु गंतु अणहारेण तु चंभसंकंति । वायागणिधूस्रेण य विद्धत्थं होइ लोणई ॥ १ ॥

हरिआलमणोसील पिप्पली खजूर मुदिया अत्रया । आईसमणाइन्ना ते वि हु एमेव नायबा ॥ २ ॥
 योजनशतात् परतो गत्वाऽचित्तं लवणादिकं । कथं ? यत्रोत्पन्नं तद्देशीययोग्याहारप्राप्तेन एकत्रांभा-
 दन्यत्रांभेषु संक्रान्त्या तथा वातेनाग्निना धूमेन च विध्वस्तमचित्तं स्यात् । यतः त्रिधा शखं तत्र स्वकाय-
 शखं यथा क्षारोदकस्य मधुरोदकं, परकायशखं यथाऽग्निरुदकस्य, तदुत्रयं शखं यथा मृत्तिका(जलमिश्रा)
 शुद्धोदकस्येति गाथागमनिका ? । मुद्दि(मृची)का ज्ञाह्या, अत्रया हरितकी । एतेऽप्येवमेव लवणवत्
 योजनशतादागताः । परमेकेऽत्राङ्गीकृता अन्ये तु न । तत्र पिष्पलीहरितकीप्रच्युतय आचीर्णा इति गृह्यन्ते ।
 खर्जूरमुद्दि (मृची) कादयः पुनरनाचीर्णा इति न गृह्यन्ते २ ।

लवणमग्निना प्रासुकं तदेवं व्यापार्थं, नापक्कं, मृत्तिकारूपत्वादत्रद्वयं १३ ।

अथ चतुर्दशं रात्रिचो जनाव्यमत्रद्वयं निरूप्यते—

चतुर्विधं त्रियामायामशनं स्यादत्रद्वयकम् । यावज्जीवं तत्प्रत्याख्यं धर्मैस्तु त्रिरूपासकैः ॥ १ ॥

रात्रौ चतुर्विधं अशनं १ पानं २ खादिमं ३ स्वादिमं ४ इति । अश्यते शुज्यते तदशनं त्रोज्यं अत्र-
द्वयकं स्यात् बहुजीवसंज्ञवेन । यतः श्रावकदिनकृत्ये—

तज्जोषिञ्च जीवाणं तहा संपाश्रमाणा य । निसिञ्चते बहो दिवो सबदंसीहि सबहा ॥ १ ॥

तस्मिन् संसक्तौ ऋक्ते निगोद उरणिकादीनां योनिरुत्पत्तिर्येषां ते तद्योनिकत्वात् तेषां । तथा संपा-
तिमानां कुन्धुपिपीलिकादीनां । निशि ऋक्ते बधो दृष्टः सर्वदर्शिञ्जिः सर्वथा १ ।

तथा शीतयोनिका जीवास्त्रसाश्च ऋमिवस्त्रज्रक्तादातुपद्यन्त इति निशि असंख्यजीवानां घातः । तथा
आकाशे तु दिवसाष्टमत्रागतोऽपूकायानां वृष्टिर्जवति, प्रजातेऽपि चतुर्घटिका यावत्, अत आकाशस्थले
चो जनतोऽनन्तजीवघातः स्यात् 'जत्थ जलं तत्थ वणं' इति सूत्रवाक्यप्रमाणात् । तथा—
मेहा पिपीलिआण उ हणंति वामणं च मब्धिया कुणइ । जूआ जलोदरं तु कोखिउ कुचरोगं च ॥ १ ॥

इत्यैहिकफलं । तथा—

जीवाण कुंशुमाइण घायणं जायण धोअणार्इसु ! एमाइ रयणिओअण दोसे को साहाइउ तरइं ॥ १ ॥

तथा—बहुदोस आयु थोवं तह पुण पचणंमि किं पदोसस्स ।

पव ठण्डु हणइ जीवा सर सोसंत इक्क तं पवं ॥ १ ॥

एकः कश्चिज्जीवोऽजस्रं षष्ठवतिं भवान् यावज्जीवहिंसां करोति तत्परिमितं एकसरोवरशोषकस्य पापं स्यादित्यर्थः १ ।

सरसोसे अद्भुत्तरज्रवंमि जीवो करेइ जं पावं । तं पावं दव इक्के इकुत्तरज्रवं दवदंति ॥ २ ॥

अथोत्तरशतभवपर्यन्तं नित्यं सरः शोषयन्तं यत्पापं तन्मितं सकृद्दवदानेन स्यात् २ ।

इकुत्तरज्रवं दवदावे जं पावं समुपज्जाइ जीवो । एग कुवणिजे पायं (वं) ज्रवसयचउआल कुक्कम्मे ॥ ३ ॥
एकोत्तरशतभवपर्यन्तं दवदानेन यत् पापं स्यात्, तन्मितं एककुवाणिय्येन स्यात् । चतुश्चत्वारिंशदधिकशतभवपर्यन्तं कुवाणिय्यैर्यत्पापं तन्मितमेकेन कुकर्मणा स्यादिति ३ ।

जं कुकम्मे पावं तं पावं होइ आलमेगं च । ज्रवसय एगावन्ने आलं तं गमण परइत्थी ॥ ४ ॥

चतुश्चत्वारिंशदधिकशतभवानां कुकर्मत्रिर्यत्पापं तत्तुह्यं सकृदलीकालदानेन स्यात् । एकपञ्चाशदुत्तरशतभवसम्बन्धि आलदानजं यत्पापं तन्मितं सकृत्परस्त्रीगमनेन भवति ४ ।

नवनवइ ज्रव इत्थीगमणेणं होइ जं पावं । तं पावं रयणीय ज्ञोयण करेइ जीवाणं ॥ ५ ॥

नवनवतिज्रवपर्यन्तं नित्यं परदारगमनैर्यत्पापं तन्मितं सकृद्भ्रात्रिजोनेन पापं स्यादिति ५ । इति रत्नसञ्चयसूक्तत्राषितं । तत्त्वं तु बहुश्रुता एव विदन्तीत्यर्थः ।

ये रात्रौ सर्वदाहारं वर्जयन्ति सुमेधसः । तेषां पद्मोपवासस्य फलं मासेन जायते ॥ १ ॥

तस्मादुपासकैर्यावज्जीवं तत्प्रत्याख्यं रात्रौ चतुर्विधोऽप्याहारस्त्याज्यः, तदशक्तौ त्वशनं स्वादिमं (च)

त्याज्यं । स्वादिमं पूगीफलादि दिवा सम्यक् संशोधितं गृह्णाति अन्यथा त्रसहिसादयोऽपि दोषाः । मुख-
चागेन तु प्रातः सायं च रात्रिप्रत्यासन्नत्वाद् द्वे घटिके चोजनं त्यजेत् । यतः—

अह्नो मुखेऽवसाने च यो द्वे द्वे घटिके त्यजेत् । निशाचोजनदोषज्ञोऽश्वात्यसौ पुण्यचाजनम् ॥ १ ॥
उदककाकमार्जारा गृध्रशंवरशूकराः । अहिवृश्चिकगोधाश्च जायन्ते रात्रिचोजनात् ॥ ३ ॥

इति पारलौकिकं फलं । तथा रामायणग्रन्थेऽपि दोषो ज्ञातेनोक्तोऽस्ति । तथाहि—लक्ष्मणीतास-
हितौ रामो वनवासं गहन्नन्तराले कुर्वन्नगराद्बहिर्वटाघः स्थितः वासं करोति । अत्रान्तरे तन्नगरे मही-
धरनृपपुत्री वनमाला लक्ष्मणोपरि रागिणी तस्य वनवासमाकार्यं रात्रौ दैवात्तस्मिन्नेव वटे गलपाशं कुर्वती
ज्ञात्वा लक्ष्मणेन पृथा सा सत्यं प्राह । ततः पाशं नित्त्वा तेन परिणीता । तथापि शुभ्रलक्ष्णचेष्टया स्वप्र-
तिज्ञायोग्यं वरं निश्चित्य स्वामी कृतः । ततो लक्ष्मणः प्राह—‘त्वयाऽधुना पितृगृहे स्थेयं, वलमानोऽहं
सार्धे ग्रहीष्ये’ । सा नानुमन्यते । ततो लक्ष्मणेन स्त्रीगोवालहत्यादिशपथाः कृताः । तथापि नानुमन्यते ।
ततस्तेनोक्तं—‘यत्त्वं ब्रूय त्वह्यथान् कुर्वे’ । तयोक्तम्—‘जगन्मध्ये यं रात्रिचोजनं कुर्वन्ति तेषां पापेन गृह्ये-
ऽहं चेष्टवलमानोऽहं त्वां सार्धे न लामीति शपथं करोषि तदाऽहं मन्ये’ । तदा तेन तथा विहिते स मुक्तः ।

स्त्रीब्रह्मगोभ्रूणविधातकदम्भात्, मत्वा निशाचोजनपापतुङ्गताम् ।

सा ग्राहयामास तु लक्ष्मणं प्रति, शार्वर्यशुक्तेः शपथं प्रसह्य तम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमे स्तंभे शोरुशोचरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११६ ॥

॥ अथ सप्तदशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११७ ॥

अथैतच्चान्त्रिज्जोजनव्रतरूपमत्रद्वयं दुस्त्यजत्वात्पुनः प्रतिबोधाय निरूप्यते—

स्वपरसमये गर्ह्यमाद्यं श्वत्रस्य गोपुरम् । सर्वद्वैरपि तत्त्यक्तं पापात्म्यं रात्रिज्जोजनम् ॥ १ ॥

स्वश्च परश्च स्वपरौ तयोः समयं शास्त्रं तस्मिन् गर्हितुं योग्यं गर्ह्यं । यतः स्वागमे—

जइ वि हु पासुगदबं कुंश्रुपणगा तथा वि दुप्पस्सा । पच्चरूणणिणो वि हु राईअत्तं परिहरंति ॥ १ ॥

जइ वि हु पिपीदिमाइ दीसंति पईवमाई उज्जोए । तह वि खलु अणाइअं मूलवय विराहणा जसं ॥ २ ॥

तथा परागमेऽपि

मृते स्वजनमात्रेऽपि सूतकं जायते किल । अस्तं गते दिवानाथे ज्जोजनं क्रियते किमु ॥ १ ॥

मद्यमांसाशनं रात्रौ ज्जोजनं कन्दचक्षणम् । ये कुर्वन्ति वृथा तेषां तीर्थयात्रा जपस्तपः ॥ २ ॥

वृथा चैकादशी प्रोक्ता वृथा जागरणं हरेः । वृथा च पौष्करी यात्रा कृतं चान्द्रायणं वृथा ॥ ३ ॥

इति पद्मपुराणे ।

उदकं नापि पातव्यं रात्रावत्र युधिष्ठिर । तपस्विना विशेषेण गृहिणा च विवेकिना ॥ १ ॥

इत्यष्टादशे पर्वणि ।

रक्तीजवन्ति तोयानि अन्नानि पिशितानि च । रात्रौ ज्जोजनसक्तस्य ग्रासे तन्मांसत्रक्षणम् ॥ १ ॥

इति महाभारते ।
 नैवाहुतिर्न च स्नानं न श्राद्धं देवतार्चनम् । दानं वा विहितं रात्रौ जोजनं तु विशेषतः ॥ १ ॥ इति ।
 तथा श्वन्नस्य नरकस्य गोरुरं पुरधारं श्राद्धं । यतः—
 चत्वारो नरकधाराः प्रथमं रात्रिजोजनम् । परस्त्रीगमनं चैष संधानानन्तकार्यिके ॥ १ ॥
 संधानं बोलकीर्त्तनीप्रमुखं । इति पद्मपुराणे प्रजासखंके ।
 हृन्नात्रिपद्मसंकोचोऽस्तंगते चंरुरोचिषि । अतो नक्तं न ज्ञोकव्यं सूक्ष्मजीवादनादपि ॥ १ ॥

इत्यायुर्वेदेऽपि ।

एकत्रकाशानात्रित्यमग्निहोत्रफलं लभेत् । अनस्तजोजनान्नित्यं तीर्थयात्राफलं लभेत् ॥ १ ॥
 इति स्कन्दपुराणे रुद्रप्रणीतकपालमोचनस्तोत्रे सूर्यस्तुतिरूपे । इत्याद्यनेकयुक्त्या पापात्म्यं किटिबष-
 मयं रात्रिजोजनं । तत्तस्मात्सर्वं अव्याज्व्यं पश्यन्तीति सर्वदर्शिनः, तैस्त्यक्तं दूरीकृतं । कुतः ? तत्रो-
 त्पन्नसूक्ष्मजीववधनिवारणेऽहमेण सर्ववेदिनापि निषिद्धं, तर्हि अस्मादशां बाह्येदिकाणां विशेषेण
 त्याज्यमिति तत्त्वार्थः ।

एतद्भूतविषये प्रबन्धो यथा—एकस्मिन् ग्रामे श्रावकप्रज्ञकमिथ्यात्विनस्त्रयो मित्रवणिज आसन् ।
 तेऽन्यदा जैनगुर्वन्तिके धर्ममसुं शुश्रुवुः—

पाणाइ कुगुण खाइमं खाइमं तिगुणेण साइमं होइ । साइमं तिगुण असणं राईजोई सुणेयबं ॥ १ ॥

रात्रौ जलपानात् खादिमन्नक्षणे दूषणं विगुणं स्यात् । शेषं सुगमम् ।
 नयणे न दीसई जीवा रयणीए अंधयारंमि । रयणी वि हु निफ्नं दिण्चुत्तं राइओयणं ॥ २ ॥
 रात्रौ निष्पादितमन्नं यद्द्विवा शुक्तं तज्जात्रिजोजनसमं स्यात् । इति रत्नसञ्चये ५४ पत्रे । तथा हि—
 निसि जे ल न वज्जति बाला कुगहमोहिया । एलगहु व डुस्काइं लहंति मरुठं जहा ॥ १ ॥

‘एलगहु वेत्ति’ एरुकाद्ववत् । यथा दशार्णपुरे धनश्रीः श्राद्धसुता स्वपतिं धनदेवं प्रति कथमपि दिव-
 सचरिं कारितवती । ततो देव्या तस्य ऋग्निरूपं कृत्वा परीक्षार्थं जोजने आनीते स्त्रिया निषिञ्चोऽपि
 चोक्तुं स्थितः । देव्या चपेटान्यां पातितहृद्युगः सोऽचूत् । पत्न्याः कायोत्सर्गेण देव्या पुनर्दत्तं तस्य
 सद्यः केनचिन्मारितैरुहृद्युगं । तदनु एरुकाद्वनाम्ना प्रसिञ्चोऽचूत् इति ।

तथा ‘मरुठं’ इति मरुकः । मरुकज्ञातं तु श्राद्धदिनकृत्यबृहद्भृत्तितो ज्ञेयं इति गाथार्थः । इत्यादिरा-
 त्रिजोजनदेशानां निराम्य श्राद्धेन कुलाचारत्वात्पूर्णे जगृहे बहून् नियमान् । ऋक्स्तु विमृश्य विमृश्य
 एकमेव प्रस्तुतनियमं जग्राह । मिथ्यात्वी तु न प्रतिबुध्यः । तदनु घयोः कुटुम्बमपि तन्नियमपरं जातं ।
 क्रमाद्ब्राह्मः प्रातः सायं च त्याज्यघटिमध्येऽपि शुक्ले, कदाचिन्नात्रापि । इत्थं शिथिलो जातः । अन्यदा
 तौ राजकार्ये प्रातरशुक्लौ स्थितौ, सायं गृहे गतौ, तावदुत्सूरोऽचूत् । तत्र मित्रादिन्निरत्यर्थं कदर्थितो-
 ऽपि ऋक्को न शुक्ले । श्रावकस्तु निःशूकतया ‘क्व रात्रि संपूर्णा जाता ?’ इति वदन् किञ्चिदन्धकारे-
 ऽपि बुभुजे । यतो दिवसेऽपि सान्धकारस्थले चोक्तुस्तथा फारीचंबूप्रमुखसंक्रममुखैर्चाजनैर्जलपानकस्य

रात्रिचुकदोषाः श्लोकाः । यतः—

रथणी चोजन जे दोसा ते दोसा अंधयारंमि । जे दोसा अंधयारंमि ते दोसा संकरंमुहे ॥ १ ॥
 तर्हि रात्र्यन्धकारे तु महान् दोषः । तदा तस्य चोजने मूर्ध्नः पतितयूकाचक्षणेन जलोदरव्याधिना
 पञ्चत्वमगमत् । ततो मार्जारोऽजनि । तत्राशुचध्यानेनाद्यनरके जातः । मिथ्यात्वी अपि अहिगरत्नमि-
 श्रितनिशिचोजनतो मृत्वा स्थूलोत्वेनोत्पन्नः । तत आद्यश्वत्त्रेऽजनि । चक्रकजीवस्तु सौधर्मे सुरोऽ-
 च्रूत् । ततः श्राद्धजीवो निःस्वघ्निस्य तनुजः श्रीपुञ्जनामा मिथ्यादृष्टिश्च तस्यानुजोऽच्रूत् । ततो चक्रक-
 देवेन नियमचक्रफलमुक्त्वा तौ प्रबोधितौ सर्वाचह्यनियमान् जगृहतुः । पित्राद्यैस्तु तयोः कदाग्रहनि-
 ग्रहाय सर्वथा चोजनं निषिद्धं । लङ्घनत्रयं जातं । तृतीयरात्रौ तत्सुरेण चूपतिजठरे व्यथा चक्रे । अने-
 कोपार्थैर्न शान्ता । तदा देवेनोक्तं—“निशिचोजननियमवान् श्रीपुञ्जः, तस्य हस्तस्पर्शेनैवास्य राज्ञः
 समाधिर्चर्विष्यति” । सचिवाद्यैः श्रीपुञ्जस्तत्रानीतः उच्चैराह—‘यदि मद्गतमाहात्म्यमस्ति तदा नृपरोग
 उपशान्त्यतु’ इत्युक्त्वा नृपं स करस्पर्शनं पदूचक्रे । नृपेण पञ्चशतग्रामाधिपत्यं दत्तं । श्रीपुञ्जः सर्वत्र
 स्वनियममहिमानमतनोत् । ततः स्वानुजेन सार्द्धं सौधर्मे प्राप्तः । त्रयोऽपि क्रमात् सेत्स्यन्ति ।

व्रतात्तमात्रान्न हि धर्मपूर्णाता, निमित्तमुख्यं परिणामसंगतः ।

सचक्रकोपासकयोः प्रबन्धतः, विचार्य तत्त्वं निशिचोजनं त्यजेत् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तंभे सप्तदशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११७ ॥

॥ अथाष्टादशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११७ ॥

अथ शेषाण्यत्रदयाण्याह—

अनन्तकायसंधाने बहुबीजं च (त्व) ऋदयकम् । आमगोरसमिश्रं च द्विदलं सूक्ष्मसत्त्वजम् ॥ १ ॥
लुब्धफलं च वृन्ताकं रसेन चलितं तथा । अज्ञातफलमेतानि अत्रदयाणि द्वाविंशतिः ॥ २ ॥
अनन्तकायं साधारणवनस्पतिः अनन्तजीवघातहेतुत्वादऋदयं, तत्स्वरूपमग्रे लिखिष्यते १५ । तथा
संधानं निंबुकविद्विवकादीनां, अनेकजीवोत्पत्तिनिमित्तत्वात् । ह्यारव्यञ्जनस्य राजिकामिश्रस्य दिनत्रयाद-
धिकमऋदयं व्यवहारवृत्त्येति । तथा ह्यारह्मिष्ठार्जनिंबुकादेर्वर्णगन्धरसादिपरावृत्तावातपत्रयलमात्रावे-
ष्यनार्जिता ऋवतीति वृष्ट्वादः १६ । बहुबीजं पंपोटकादि अंजीरकादिकमान्यन्तरपुटादिरहितं केवलबी-
जमयं । तत्र प्रतिबीजं जीवघातः स्यात् । यच्चाभ्यन्तरपुटादिसहितबीजमयं दामिमटिंशुरकादि तन्ना-
ऋदयं १७ । आमगोरसं कच्चकदध्यादिकं तेन संमिश्रं मिलितं यद्विदलं तस्मिन् केवलिंगम्यसूक्ष्मजीवो-
त्पत्तिसंभवात् । द्विदललक्षणं त्विदम्—

जामलपिलिङ्गंति नहु नहु हवंति तं विदलं । विदले विहु उपन्नं नेहजुअं होइ नो विदलं ॥ १ ॥

अतः कगोलकमिश्रं तक्रादिकं न सेव्यं । परशास्त्रेऽप्युक्तं—

गोरसं माषमध्ये तु मुजादिस्तु तथैव च । ऋदयमाणं ऋवेष्टूनं मांसतुदयं च सर्वदा ॥ १ ॥

तथा घोलवटका नाम घोलमिश्रवटकानि अत्रदयाणि । यद्याद्यं कच्चकतक्रादिकमुष्णीकृत्य पश्चाद्वि-

दलनिष्पन्नं ब्रह्मं द्विष्टं न दोषायेति वृद्धेभ्यः श्रुतमस्ति । इदं केचित् दुर्लभादयो न मन्यन्ते, तदसत्यं, यतो विचारसंसक्तनिर्युक्तौ विद्याल्यवृद्धस्य यष्टिः अंकोलवृद्धस्य घ्राणिका एतद्व्ययोगेनेह्यपीवने समूर्द्धि-
ममत्स्याः समुत्पद्यन्ते तददत्रापि ज्ञेयं । यतः—

जइ मुग्गमासमाइ विदलं कच्चम्मि गोरसे परइं । ता तस्स जीबुप्पत्तिं अणंति दहिए वि इदिणुवरिं ॥ १ ॥
'तिदिणुवरिं' इति पाठस्तु न सम्यग्ज्ञायते 'दध्यहर्षितयातीतं' इति योगशास्त्रवृत्त्युक्तत्वात् । अत एव आत्मगोरससंसक्तं विदलं सूक्ष्मसत्त्वजं सूक्ष्मा जीवा जायन्ते यत्र तत्सूक्ष्मसत्त्वजं अभ्रह्मं ज्ञेयमिति १७ । इति प्रथमश्लोकार्थः ॥ १ ॥

तुल्लफलं मधुकजंबूबदरीफलादिकं उपलक्षणात् तुल्लं पुष्पं पत्रं च ग्राह्यं, पुष्पं कंरीराणिप्रमुखं, तुल्लं पत्रं वर्षाकाले तंतुलीयकादिकं कोमलमुज्ज्वलसिंगादिकं च बहुजीवसंसक्तत्वाद्बहुतृषेरकरणाच्चेति १८ । चापरं । वृन्ताकं तन्मदनप्रकटनादिना दोषान्वितत्वात् । लोकग्रन्थेऽपि यतः—

यस्तु वृन्ताककालिंगमूलकानां च जट्टकः । अन्तकाले स मूढात्मा न स्मरिष्यति मां प्रिये ॥ १ ॥
वृन्ताकं श्वेतवृन्ताकं मूलकं रक्तमूलकम् । वज्रयेच्चैव शास्त्रज्ञ इत्येवं मनुरब्रवीत् ॥ २ ॥

इति आरते शान्तिपर्वणि प्रथमपादे इति २० । तथा रसेन चक्षितं निःस्वादजातं पथुषितं विदलमपि मूलककेवलराजकूरादि तथाऽन्यदपि सर्वं कुथितं बहुजीवसंसक्तत्वात्त्याज्यं । यतः—

१ केरको इति प्राषायां ।

मिथुना संचङ्गए विराहणा पाणजार्डल । समुञ्जणाय तरूण देवे य दोसा इमे हुंति ॥ १ ॥
 अशनादिकं रजन्यां परिवासमानं वीक्ष्य शैक्षोऽन्यो वा मिथ्यात्वं गच्छेत् उड्डाहं वा कुर्यात्—‘अहो
 प्राणिजातयः समूर्धन्ति । पिपुलकादिषु लालादिसंमूर्द्धिमाश्च ज्वन्ति, लंदिरा वा तत्राहारार्थमागताश्च-
 र्वाणं कुर्वन्तो मार्जारादिना जह्यन्ते । एवमादिदोषा ज्वन्तीत्यादि बृहत्कटपटीकायां ज्ञेयं । लालाजी-
 वास्तु घीन्त्रिया इति वृद्धसंप्रदायः । केचित् लुंढकादयो न मन्यन्ते, तदयुक्तं, प्रत्यक्षं रोटिकादिषु दृश्य-
 मानत्वादिति । तथोपलक्षणत्वात् कालातीतपक्वान्ने तु एवमुक्तं—

वासासु पनर दिवसं १ सीलं २ एह ३ कालेसु मास २ दिन वीसं ३ ।
 लंगाहिमं जर्षणं कप्पइ आरंजपढमदिणा ॥ १ ॥

केचित्तु वर्णगन्धादिनाऽविनशनं यावदवगाहिमं शुध्यतीत्याहुः । तथार्जानकृत्रात्परतः सहकारफलर-
 सोऽपि दिनघयातीतं दधि च तक्रं च न सेव्यं इत्यादिजह्यविचारः संप्रदायान्निर्धार्यः इति २१ । तथा-
 ऽज्ञातफलं नामजाल्याद्यगम्यं फलं, उपलक्षणतः पत्रं पुष्पं मूलं च त्याज्यं २२ । यतो ब्रह्माण्णपुराणेऽपि-
 ‘अजह्यजह्णदोषात् कंठरोगः प्रजायते’ ।

तथा शातातपोकशास्त्रेऽपि—‘अजह्यजह्णो चैव जायन्ते कृमयो हृदि’ । इति । एतानि पूर्वोक्तैः
 सह मीढने घाविंशतिः अजह्याणि ज्वन्तीति द्वितीयश्लोकार्थः ॥ २ ॥

एतद्वचनं किल पापरूपं सर्वत्र काले त्रित्तिचिर्गृह्यैः ।

कृत्वा द्ववश्यं न हि सेवनीयं, श्रीमज्जिनेन्द्रागममर्मविद्भिः ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशग्रासादेऽष्टमस्तम्भेऽष्टादशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११८ ॥

॥ अथैकोनविंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११९ ॥

अथ चक्षितरसं पयुषिताद्यत्रद्वयमाबालगोपालादीनां दुस्त्याज्यत्वात् पुनस्तववर्णयते—
रसैश्चक्षितं निःस्वादं ह्यद्वयाणां योनिस्थानकम् । पयुषितं कुत्सितान्नं चक्षणाहुःखमासदेत् ॥ १ ॥

स्पष्टार्थः । उक्तमर्थं दृष्टान्तेन दृढीक्रियते—

कनकपुरे जिनचन्द्रश्रेष्ठी । तस्य पत्नी शीलवती । तयोः पुत्रो गुणसुन्दरनामाऽभूत् । पुत्रो धर्मर-
हितः । तं प्रति माता प्राह—“हे पुत्र त्वं वासिञ्जो जनाद्यत्रद्वयं मा कुरु, येन देहे ददुःकरो वियावाज्जणि-
वातबुद्धिहीनत्वादिदोषा जायन्ते, तथा त्रसहिंसापि स्यात् । त्वयास्य दोषाः समयामृतसूरीनापृच्छ्य
धार्याः” । स तत्रोद्यानागतगुरुं नत्वा तद्दोषान् पप्रह । तैरुक्तं—‘सुभागनगरे आवरमातङ्गोऽस्ति । स
त्वां कथयिष्यति’ । स तत्र नगरे गत्वा आवरगृहमन्वेष्य आवराय तद्दोषान् पप्रह । तेनोक्तं—‘कथ-
यिष्ये’ । ततो मातङ्गेनेभ्यहृद्वात् शाह्यादिकं दापितं । तेन गृहीतं । कृपणगृहे मूड्येन पाचितं । स चोज-

नाय निविष्टः । तदा कृपणपत्न्या पृष्टं—‘त्वं कुतः समागतः?’ । तेन सर्वं प्रोक्तं । तथा आतेति उपल-
 क्षितः । तथा द्वितीयदिने चक्षुःश्लेष्माद्यदि मार्गितं । तेनोक्तं—‘वृद्धतैलं
 गृहीत्वा चोजय’ । तथाऽन्यहृद्वादान्तीय चोज्यं धेवरादिकं क्रियमाणं श्रेष्ठिना ज्ञातं । तेनातीव खिन्नः ।
 क्रोधेन पथुषितमन्नं चक्षुषित्वा हृदयस्फोटेन मृतः । आता चोजनार्थं स्थापितः । स्त्रिया तत्स्वरूपं ज्ञातं,
 परं ब्रुव्यं राजसान्नवतीति त्रिया नोक्तं, तं गर्त्तायां निक्षिप्य बन्धुमाह—‘त्वं चतुःकोटिब्रुव्येण व्यापारं
 कुरु, लोकानां पुरः श्रेष्ठी वेलाकूले गतोऽस्तीत्येव वाच्यं, तज्जीवितेन मंरिता मृतेन च रंरिता, किमत्र
 शोकेन रोदनेन च’ । तद्वचसा हृद्दे स व्यवसायमकरोत् । अथ स मातङ्गस्तं प्रति चोजनं दापयित्वा-
 गृहे गतः । चोजनसमये स्त्रिया इदमद्यैव रन्धितमस्तीति परुषवाक्यमुक्त्वा वासिञ्जो जनं घात्रिंशत्पह-
 रीयं तक्रं तस्य परिवेषितं, किञ्चिदन्धकारे तच्छुक्तं । तेन ज्ञातमपि नियममवगणय्य शुक्तं । शूलरोगेण
 गाढनिद्रामध्ये मृत्वा सुन्दरज्जगिनीकुक्षाद्युत्पन्नः । केषुचिद्विषसु गतेषु सुन्दरो मातङ्गपाटके गतः । आव-
 रगृहे शोकाकन्दं वीक्ष्य कस्यचित् पृष्टं । तेन आवरनिमीजनं ज्ञापितं । श्रुत्वा स विषयः ‘हा किमेतत्
 संदेहोऽपि न ज्ञः’ । ततो गमनोत्सुको जगिन्या पुत्रजन्म यावत् स्थापितः तस्थौ । एकदा विपणिस्थित
 एकया स्त्रियाऽवाचि—‘जामयेनाधुना त्वमाकार्यसे’ । स आश्चर्येण गतस्तत्र । तेन जातमात्रो बालो
 दृष्टः । तेनोक्तं—‘आवरगृहे जातमानं बालं आवरपत्न्या मार्यमाणं रक्ष’ । स तत्र गत्वा मातङ्गीं प्राह—
 ‘किमर्थं हिंसां करोषि?’ । साऽवोचत्—‘किं करोमि? यदा कुक्षागागतस्तदा तव सुहृन्मृतः परमदा-

रिद्धं च गेहे प्रसृतं, किं बहुना ?” । सुन्दरेण बहुधनदानेन मोचितः । पुनर्गृहमागतः । आग्निनेयोऽवदत्—“मातुल जग्मः संदेहः ?” मातुलेनोक्तं—“न जग्मः” । बालोऽवदत्—“तव साधर्मिकस्य भक्तिं कृत्वा नियममचक्ष्यस्य प्रपाह्याहं आवरोऽत्र चतुःकोटिज्वल्येणो जातः । किञ्चिद्विराधितं, तेन तद्भवे शूलैरोगेण महाव्याधिना मृतः । उषिताद्यचक्ष्यत्रक्षणेन श्रेष्ठी आवरसुतो जातः । अतः परं त्वमपि अचक्ष्यनियमं स्वीकुरु” । तदङ्गीकृत्य स स्वपुरे एत्य सर्वस्वरूपं मातरं प्राह । माता हृष्टा । यतः—

अथमा सान्वयासुना मध्यमा ऋविणार्जनैः । उत्तमा हृष्यति (स्त्री) च तैस्तैः सुकृतकर्मजिः ॥ १ ॥

एकदा स गुरुं प्राह—“स्वामिन् मत्संशयो जग्मः, परं मज्जामेयस्य वाक् कथं जाता ?” । गुरुञ्चिरूचे—“मातङ्गेन प्रान्तसमये मित्रचेटकाय पृष्टं—“सुन्दरसंशयो मत्तो न जग्मः, अथ किं करोमि ?” । देवेनोक्तं—“कृपणैकसि तव मुखेऽवतीर्य तं निःसंशयं करिष्ये” । ततो वाग् वचूव” । इति श्रुत्वा स सुन्दरः श्रावकधर्मं मुनिधर्मं च प्रपाह्य देवचूमिमियाय ।

एतच्चरित्रस्य विभाव्य तत्त्वतां, सर्वाङ्गपाठव्यविशेषजीवितम् ।

तन्मानुपत्वं च समाप्य तन्वतां, पशुपितामहकदनस्य सद्गतम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तम्भे एकोनविंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११९ ॥

॥ अथ त्रिंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ३१० ॥

अथाज्ञातफलविषये गुणदोषानाह—

फलान्यज्ञातनामानि पत्रपुष्पाण्यनेकधा । गुरुसाहाय्यात्मसौख्यार्थं त्याज्यानि वंकचूलवत् ॥ १ ॥

स्पष्टः । वंकचूलप्रबन्धस्त्वयम्—

ढीपुरीतिपुर्यां विमलयशोराज्ञः पुष्पचूलापुष्पचूलाख्यौ पुत्रीपुत्रावभूतां । पुष्पचूलस्तु प्रकृत्योद्धवत्वा-
ह्नोकैर्वंकचूल इत्यञ्चिधानं कृतं । तदौघ्रल्यं महाजनादाकर्ण्य राज्ञा क्रोधेन नगरान्निःसारितो महारण्ये
गतः । तस्य पत्नी स्वसापि च स्नेहेन तदनुगते । त्रिह्वैः स स्वपट्ट्यां नीत्वा स्वभ्रूपः कृतः । एकदा तत्र
सिंहगुहापट्ट्यां सूर्यः प्रापुः । वर्षाकाले वसतिस्तत्पार्श्वे तैर्योचिता । वंकचूलः प्राह—‘मम सीमानं याव-
द्दमो न वाच्यः, मौनेनात्र स्थेयं’ । त ऊचुः—‘भवद्भिर्जीववधो न कार्यः’ । तेन स्वीकृतं । चतुर्मास्यन्ते
विहारसमयस्तस्मै ज्ञापितः । यतः—

समणाणं सञ्जाणं जमरकुलाणं च गोकुलाणं च । अनिआढं वसईढं सारईआणं च मेहाणं ॥ १ ॥
ततो गह्वद्भिस्तैः सह कंचित्प्रदेशं गत्वा स्थितः । सूरिस्तमाह—‘हे ऋष त्वममुमञ्जिग्रहं गृहाण, अज्ञा-
तफलानि नाद्यानि, सप्ताष्टपदान्यपसृत्य धातो देयः, राज्ञः स्त्री न सेव्या, ध्वाङ्गमांसं न खाद्यं इति’ ।
सुकरत्वात्तेनासं व्रतैकदेशत्वं, गुरुत्वात्वा गृहभगवत् । एकदा स सार्धं चौरैः सह हत्वाऽरण्ये प्रविष्टः ।

१ गुरुः साक्षी यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात्तथेति क्रियाविशेषणम्.

तत्र छुत्क्षामैरन्यखुंटाकैः किंपाकवृक्षफलानि चुक्तानि, स्वयं त्वज्ञातनामानि मत्वा नादत् । ते तु मृताः । ततोऽसौ दध्यौ—‘अहो नियमफलं’ । ततो रात्रौ स्वगृहे प्रविष्टः पत्न्या सह सुसैकनरं वीक्ष्य चुकोप । तं हन्तुमिहन् नियमं संस्मृत्य सप्ताष्टपदान्यपसृत्य खड्ग उद्यहति तावत्खड्गो घारे पश्चात्संघट्टितः । तत्र-वेण स्वसा विनिघ्नोत्थाय कस्त्वमित्यवदत् । ततः स्वरेण स्वसारं तां ज्ञात्वा पप्रह—‘कथमयं पुंशेषः कृतः ?’ । साह—‘नरवेषेण नटनृत्यं विलोक्यात्रैव सुसा’ । तदाकर्ण्य स्वगुरुमश्लाघत । एकदा तत्रागत-तसूरिशिष्यान्नत्वा जिनप्रासादबिम्बविधापनदेशनां श्रुत्वा तस्यामेव पट्ट्यां चर्मणवतीनदीतीरे श्रीवी-रप्रासादमकारयत्, तत्तीर्थं जातं । कालान्तरे एको नैगमः सन्नार्यस्तद्यात्रायै प्रस्थितः । क्रमेण चर्मणवती नदीमुत्तरितुं नावमारूढौ दम्पती । तच्चैत्यशिखरं वीक्ष्य चन्दनादि चृतस्वर्णकच्चोलेन तद्भव्यं देमुमार-ब्धवती नैगमस्त्री । तावत्तस्या हस्तात्पतितं जलमध्ये । तदा वणिजाऽत्राणि—‘अहो इदं राक्षः कच्चोले ग्रहणके रक्षितं रत्नखचितं, किं प्रत्युत्तरं तस्मै दास्ये ?’ । ततस्तदाज्ञया धीवरो मध्ये प्रविष्टः, तत्रान्तः श्रीपार्श्वबिम्बाङ्के स्थितं गृहीत्वा दत्तं । तत्रात्रौ नाविकेन स्वमं दृष्टं—‘नद्यां द्विसा पुष्पमाला यत्र गत्वा तिष्ठति तत्र बिम्बं संशोध्य एकं वंकचूलाय देयं’ । तेन तथा कृते स तस्य दानं दत्त्वा श्रीवीरप्रासादस्य बहिर्मण्डपे श्रीपार्श्वबिम्बमस्थापयत् । ततो नव्यं चैत्यं कारयित्वा तद्विम्बस्थापनार्थं बहिर्मण्डपाद्महीतुमा-रचन्ते बहुनराः । परं तद्विम्बं तत्रैव तस्थौ । अद्यापि तथैवास्ते । पुनर्धीवरेणोक्तं—स्वामिन् तत्र द्वितीयं बिम्बं सुवर्णरथं चास्ति । ततो वंकचूलेन पृष्टा स्वपरिषत्—‘जो जानीते कोऽप्यनयोबिम्बयोर्ज्ञातं’ । केन-

चित्स्थविरेणोक्तं—“देव पुरा प्रजापालनृपः शत्रुसैन्येन सार्धं योद्धुं गतः । तदा ज्रीत्या तस्य स्त्री निजं
 स्वमेतच्च विम्बघयं कनकरथस्थं विधाय जलदुर्गमिति मत्वा चर्मणवत्यां नौकायां प्रक्षिप्य स्थिता । इतश्च
 केनचित् खलेन नृपकथाशेषत्वमुक्तं । ततः सा तां नावमाक्रम्य जलतले प्राक्षिपत् । सा मृत्वा जिनध्या-
 नेन सुरो भूत्वा एतद्विम्बत्रको जातो न विव्यति । अन्यथा महिमा कथं स्यात् । तत्रैकं विम्बं नवद्वि-
 रानीतं । द्वितीयं तत्रास्ति” । इति श्रुत्वा तद्विम्बग्रहणायानेकोपायानकार्षीत् । न च तन्निरगतं । श्रूयते-
 ऽद्यापि वर्षमध्ये एकदिने दर्शनं ददाति । अथ श्रीवीरविम्बापेक्षया लघीयस्तरं श्रीपार्श्वनाथविम्बं इति
 महावीरस्यार्चकोऽयं देव इति मत्वा चेह्लण इत्याख्यां लोका प्राचीकथन् । सा सिंहगुहापत्नी क्रमान्महा-
 पुरं जातं । अद्यापि श्रीवीरः सचेह्लणपार्श्वनाथः संघैर्यात्रोत्सवैराराध्यते इति । अन्यदा वंकचूल उज्ज-
 यिन्यां राजकोशाद्दहिर्गोधापुञ्जे विलग्य प्राविशत् । कोशो दृष्टः । राजाग्रमहिष्या रुष्टया पृष्टः—
 ‘कस्त्वं ?’ । तेनोचे—‘चौरोऽहं’ । तयोक्तं—‘मा नैषीः, मया सह संगमं कुरु’ । सोऽवोचत्—‘का त्वं ?’ ।
 साप्युचे—‘नृपराहयहं’ । चौरोऽवादीत्—‘यद्येवं तर्हि ममाम्बा नवसि, अतो यामि’ । इति श्रुत्वा तया
 स्वनखैः स्वाङ्गं विदार्य पूट्कृतिपूर्वकमाहूता रक्षकाः । तैर्वध्वा रक्षितः । तदा लभो नृपोऽप्यचिन्तयत्—
 ‘अहो स्त्रीचरित्रं कीदृशं ?’ । ततः प्रजाते सत्रायां तैः स नृपस्य पुरो नीतः । नृपेण बन्धनान्मोचितः,
 नत्वोपाविशत् । ‘कथं मन्मन्दिरे त्वं समागतः ?’ इति नृपेण कथिते सति वंकोऽवदत्—‘देव चौर्यायाहं
 प्रविष्टः, पश्चाद्युष्मदेव्या दृष्टोऽस्मि’ । यावदन्यन्न कथयति तावत्तुष्टो नृपस्तं पुत्रतयाऽरक्षत् । मार्यमाणा

देवीं ररह सः । 'अहो नियमानां शुभ्रं फलं इत्यजस्रं दध्यौ । एकदा नृपेण युध्दार्थं प्रेषितस्तत्राहवे गाढ-
प्रहारादितः सेवकैः नृपात्रे नीतः बहुवैद्या आकारिताः, तैः काकमांसौषधं प्रोक्तं, स नेहति, तदा तन्मि-
त्रजिनदासो न्यूनाहूतः । जिनदासोऽवन्ति समागच्छन् वने धे देव्यौ रुदयौ अघ्राहीत् । तेन पृष्टे—
'किं रुदियः ?' । ताभ्यामुक्तं—'देव्यावावां हि सौधर्मवासिन्यौ चर्तवर्जिते काकमांसमनश्नन् आवयो-
रेष पतिर्नवेत्, त्वघचसा नियमजंगात्तस्य दुर्गतिर्चाविनीति रोदनहेतुः' । तच्छ्रुत्वा स आह—'अहं तं
दृढं करिष्ये' । ततः स श्राद्धो नृपप्रेरितोऽपि तं प्राह—

वरं मच्छु वरं वाहि वरं दारिद्रसंगमो । न पुन गहियवयजंगं कज्जमकज्जं च ॥ १ ॥

इत्यादिना विशेषप्रतिपन्नव्रतनियमोऽच्युतकल्पमगमत् । वलमानेन तेन सुयौ प्रोक्ते—'किमित्यधु-
नापि रुदियः ? न तावत्स मांसं संग्राहितः' । ताभ्यामभिदधे—'स चाधिकाराधनावशादच्युतं प्राप्तः,
ततो नात्रवदसन्नर्त्ता' । इति श्रुत्वा श्राद्धो गृहमाससादेति । अस्य ढीपुरीतीर्थस्य निर्मापयिता वंकचूळः ।

श्रीवंकचूळोऽच्युतदेवलोके, स्वल्पव्रतेनाप स सत्यसन्धः ।

सर्वाण्यत्रद्वयाणि नरास्त्यजन्ति, तन्वन्ति तद्वन्ननु सौख्यपुष्टिम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादेऽष्टमस्तंत्रे विंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११० ॥

॥ समाप्तोऽयमष्टमः स्तम्भः ॥ ८ ॥

॥ श्रीउपदेशप्रासादे ॥

॥ नवमः स्तंभः ॥ ए ॥

॥ एकविंशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १२१

अथानंतकायस्वरूपमाह—

प्रसिद्धा आर्यदेशेषु, कंदाद्यनंतकायिकाः । चात्रिंशत्संख्यया ज्ञेया—स्त्याभ्यास्ते सप्तमे व्रते ॥ १ ॥
कंदाद्यनंतकायिका चात्रिंशद्विधाः । यदाहुः—

“सवाय कंदजाई, सुराणकंदो अ वजाकंदो अ । अह्वहरिदाय तथा, अह्वंजह अह्वकचचूरो” ॥ १ ॥
“सत्तावरी विराढी, कुंआरि तह शोहरी गलोई य । लसुणं वंसकरिद्धा, गजार लूणो अ तह लोढी” ॥ २ ॥
“गिरिकसि किसलिपत्ता, खरिसुआ श्रेग अह्वमुत्था य । तह लूण रुकढ्ही, खिद्धहो अमयवही य” ॥ ३ ॥
“मूढा तह अमिरुहा, विरुहा तह ठक वत्थुलो पढमो । सुअरवहो अ तथा, पहको कोमलंबिलिआ” ॥ ४ ॥
“आढू तह पिंभाढू, हवंति एए अणंतनामेणं । अन्नमाणंत नेयं, लरकणजूत्तीइ समयआओ” ॥ ५ ॥

व्याख्या—

सर्वकंदजातिरनंतकायिका, तत्रं प्रसिद्धजेदाब्नामत आह—सुराणकंदः (अशोमः), वज्रकंद, आर्द्ध-हरिद्राः, आर्द्धशृंगवेर 'आडू' इति लोके, आर्द्धकचचूरकः, शतावरीविराडिके वद्विजेदो, कुमारी, शोहरी

स्तुही तरुः, गजुचिः 'गलो' इति लोके, लशुनं, वंशकरिद्वानि, गर्जरकाणि, लवणको वनस्पतिः, येन दग्धेन सज्जिका निष्पद्यते, लोढकः पद्मिनीकंदः, गिरिकाणिका बद्धिः, किशलयपत्राणि श्रौढपत्राण्यर्वाक् बीजस्योद्धूनावस्थायां सर्वाण्यपि, न तु कानिचिदेव, ननु 'सबोवि किसलश्रो खलु उगममाणो अणंतश्रो ञ्णिश्रो' इति वाक्यं तु सत्यं कृतं परमागमे—'जोविय मूले जीवो, सोवि य पत्ते पढमथाएत्ति' एतद्वाक्यस्य किं समाधानं ? एकत्र संध्यतेऽन्यत्र प्रच्यवते । शृण्वन्नोत्तरं मात्वरिष्टाः—बीजस्यांबुकालक्ष्मादिसामग्र्या बीजजीवोऽन्यो वा छद्गमावस्थायां ञ्चवति तत्र बीजस्य मूलप्रथमपत्रे एकजीवकर्तृके एतद्वयमपि जानीमः, परं—

“बीजे मूलतयोत्पद्य, बीजजीवोऽथवापरः । करोत्युत्सूनावस्थां, ततोऽनंतराविनीम्” ॥ १ ॥

“ध्रुवं किशलयावस्थां, सृजंत्यनंतजंतवः । ततश्च तेषु जीवेषु विनष्टेषु स्थितिहयात्” ॥ २ ॥

“स एव जीवमूल(मूलजीव)स्तां, तनुमंतदेहिनाम् । समासाद्य स्वग(क)तया, तावद्ध्रयते किल” ॥३॥

“यावत्प्रथमपत्रं स्या—त्तश्च न विरुद्ध्यते । किशलयेऽनंतकायित्व—मेककर्तृकतापि च” ॥ ४ ॥

अन्ये तु प्रथमं पत्रत्वशब्देन बीजस्याद्यसमुद्धूनावस्थामेव वदंति, प्रत्येकोऽथवापरः किशलयसर्वमंतकायिकम् । खरिशुकः, श्रेगश्च गोपकंदः, आर्क्षी मुस्ता, लवणापरपर्यायस्य द्रमरनाम्नो वृद्धस्य ढविस्त्वक्, न त्वन्येऽवयवाः, खिलहृन्तो (डः) कंदः, असृतवह्नी, मूलकं, महाचारतेऽप्युक्तं—

“पुत्रमांसं वरं शुकं, नतु मूलकजद्वणम् । जद्वणान्नरकं गळे—धर्जनात्स्वर्गमाशुयात्” ॥ १ ॥

“रक्तं मूत्रकमित्याहु-स्तुह्यं गोमांसत्रक्षणम् । श्वेतं तद्विद्धि कौतेय मूत्रकं मदिरोपमम्” ॥ २ ॥
 “यस्मिन् गृहे सदन्नार्थं, कंदमूत्रानि पच्यन्ते । इमशानतुह्यं तद्वेत्स, पितृभिः परिवर्जितम् ॥ ३ ॥
 अमिरुहाणि तत्रकाणि पर्जन्यकाले अमिरफोटकानीति, विरूढान्यंकुरितानि विदलधान्यानि, ढंक-
 वास्तुलः शाकज्रेदः, शूकरनामा वह्नः न तु धान्यवह्नः, पट्यकः शाकज्रेदः, कोमलाम्लिका, आलुकपिंपा-
 लुकौ कंदौ । न चैते एवानंतकायाः किंतु सिद्धांतयुक्त्याऽन्येऽपि ज्ञेयाः । यतः—

“गूढसिरसंधी(धि)पत्रं, समभ्रंगमहीरुगं च लिन्नरुहं । साहारणं सरीरं तद्विवरीयं च पत्तयं” ॥ १ ॥
 तेषामेकदेहे स्थितानंतजीवानां शरीरोद्ध्वासनिःश्वासाहारादयः सर्वेषां सममेवोक्तास्तेन दुःखमप्यनंतम् ।
 साधारणवनस्पतेस्त्वग्मात्रखंकेऽनंता जीवा निगदिताः । एतद्विपरीतत्वह्येण प्रत्येकवनस्पतिः स्यादिति ।
 अत्र बहु वक्तव्यं तच्च लोकप्रकाशवनस्पतिसप्ततिकातो ज्ञेयं ।

लोकशास्त्रे त्वेवं—

“शून्यससांकहस्ताश्व-सूर्येऽवसुवह्यः (३७११२७३ए७०) ।

एतत्संख्यांकनिर्दिष्टो, वनजारः प्रकीर्तितः” ॥ १ ॥

पाठांतरे च—

“रामो वसवतश्चंद्रः (रामश्च वसवश्चन्द्रः) सूर्यो अमिस्तथैव च ।

मुनिशून्य (३०११११०) समादिष्ट-चारसंख्या निगद्यते” ॥

“एकैकजातेरैक-पत्रप्रचयतो जवेत् । प्रोक्तसंख्यैर्मणैर्चार-स्ते त्वष्टादश चरूहां” ॥ २ ॥

“चत्वारीऽपुष्पका चारा, अष्टौ च फलपुष्पिताः । स्युर्वल्लीनां च षड्चाराः शेषनागेन जाषितम्” ॥ ३ ॥

अथवा पद्मांतरे च—

“कडुकस्य चारचत्वारिं, दौ चारं तिकमुच्यते । त्रीणि चारं जवेन्मिष्टं, मधुरं चारकत्रयम्” ॥ ४ ॥

“द्वारं च चारमेकं तु, कषायं चारमेकं तु, दौ चारं निर्विषं यथा” ॥ ५ ॥

“षड्चाराः कंटका शैयाः, षड्चाराश्च सुगंधकाः । षड्चाराश्च निर्गंधा, चारानष्टादश विदुः” ॥ ६ ॥

“चार चार फूलांविण जोय, फलविण आठ चार जग होय ।

फलफूले षट् चार विचार, एहवी वणसद् चार अढार” ॥

अनंतकायमजह्वयं चाचितीचूतमपि नादेयं, शुंठ्यादिकं तु ग्राह्यमित्याद्यनंतकायस्वरूपं ज्ञात्वा सप्तम-
व्रते ते त्याज्या हेया, अनंतजीवात्मकादिवस्तु नैव जह्वयमित्यर्थः । अत्रार्थे धर्मरुचिसंबंधोऽयं—

“वसंतपुरे जितशत्रू राजा, धारिणी चार्या, तयोर्धर्मरुच्यत्रिधानः सुतः । स च राजान्यदा तापसपार्श्वे
प्रव्रजितुमिहन् स्वसुतं राज्ये स्थापयितुमुद्यतस्तेन च जननी पृष्टा—“किमिति पिता राज्यं त्यजति ?”
तयोक्तं—“किमनया चपलयया नरकादिसकलदुःखहेतुचूतया स्वर्गापवर्गमार्गाग्लययाऽवश्यमपायिन्या

परमार्थत इह लोकेऽप्यन्निमानमात्रया राजविभूत्याऽतः सर्वभुलसाधकं धर्मं कर्तुमुद्यतः” । धर्मरुचिस्तदा-
 कर्योक्तवान्—“यद्येवं किमहं तातस्यानिष्टो येनैवंभूतं सर्वदोषञ्चमि मयि नियोजयति ?” इत्युक्त्वा
 पित्रा सह दीक्षां लब्धौ, तत्र च सकलां तापसक्रियां यथोक्तं प्रयाजयन्नास्ते ।

अन्यदा चामावास्यायाः प्राग्दिन एकेन तापसेनोद्घोषितं यथा—“जो जोः तापसाः श्वोऽनाकुड्डिर्ज-
 विता, तदद्यैव कुसुमसमित्कंदमूलफलाद्याहरणं युक्तं, एतच्च श्रुत्वा धर्मरुचिना जनकः पृष्टः—“तात ।
 केयमनाकुड्डिर्नाम ?” तेनोक्तं—“पुत्र लतादीनामुद्भेदनं तद् ह्यमावास्यादिके विशिष्टे पर्वदिने न वर्तते
 सावद्यत्वाद्भेदनादिक्रियायाः । श्रुत्वा चैतदसावचितयत्—“वनस्पतेः सात्सकत्वं स्फुटमेवं प्रतीयते,
 जन्यादिधर्मोपेतत्वान्मनुष्यादिशरीरवत् ॥ १ ॥

यदि पुनः सर्वथाऽनाकुड्डिः स्याद्धोचनं भवेत्” । एवं ध्यायिनस्तस्याममावास्यायां तपोवनासन्नपथेन
 गच्छतां साधूनां दर्शनमभूत्, तेन ते पृष्टाः—“किमद्य भवतामनाकुड्डिर्न जाता ? येनाटवीं प्रस्थिताः” ।
 तैरञ्जितं—“यथास्माकं तु यावज्जीवमनाकुड्डिः” इत्यञ्जिघायातिक्रान्ताः साधवः, तस्य च तदाकर्णो-
 हापोहसविमर्शेन जातिस्मृतिर्जाता—“यथाहं जन्मांतरे प्रब्रज्यां कृत्वा देवद्वोकसुखमनुभूय्येहागतः पूर्वं
 मया सर्ववनस्पतिजीवानामभ्रयं दत्तमत्र तेषां हननं न योग्यं,” इति ध्यात्वा प्रत्येकबुद्धोऽचवत्, अन्य-
 तापसानां कंदादिभ्रष्टकाणां प्रत्याख्यानमकारयत्” ।

‘मेषोद्ग्रहस्यादिचवेषु ऋक्षणं, वह्न्यादिकानां बहुधा विधायितम् ।
 श्राद्धत्वमृत्वाथ विधेहि रक्षणं, तासां यथा धर्मरुचिर्मुनींश्चवत् ॥ १ ॥
 ॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायापुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तावेकविंशोत्तर-
 शततमं व्याख्यानम् ॥ १११ ॥

॥ अथ द्वाविंशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११२ ॥

तत्र जोगोपजोगव्रते विंशतिरतिचारास्तेषु पूर्वं जोगतः पंचातिचारानाह—
 सचिच्छेन संबन्धः, संमिश्रोऽन्निषवस्तथा । दुष्पक्काहार इत्येते, जोगोपजोगमानगाः ॥ १ ॥
 सचिच्छस्तु कंदादिस्तं च कृतनिधमवतोऽनाजोगादिना खादतः सचित्तातिचारः प्रथमः । धान्यानां
 सचित्तत्वमिथत्कालं यावत्, तत्परं बीजं निर्बीजमुप्तमं कुरितं न प्रवेत् । यतः—
 जवगोडुमसालीश्रो, वरसतिगं पंचवरस तिलविदले । अथसी कुसुंज कुद्दव, पत्रिर्दणं सत्तवरिसाणं ॥ १ ॥
 जघन्यतस्त्वंतर्मुहूँत्तादूर्ध्वं योनिध्वंसस्तथा सेडुकं कर्पासखिवर्षतीतो निर्बीजं इत्यादि सचित्तविचारं
 सूत्रतो ज्ञात्वा त्याज्योऽतिचारः १ । तेन सचित्तेन संबन्धः प्रतिबद्धो, वृक्षादिना संबन्धः, तत्कालगृहीत-
 गुंदादी, राजादनादिर्वा खर्जूरालुखारिकादिर्वा सचित्तांतर्बीजं पक्कफलं कटाहमेव ऋक्षयिष्यामि पक्कं तेन
 प्रासुकत्वाद्, बीजं पुनरप्रासुकत्वात्त्यह्यामीति बुद्ध्या मुखे प्रक्षिपतः सचित्तप्रतिबद्धाहारः (२) । तथा

सचित्तेन मिश्रः शबलाहारः स मिश्राहारः, तिलमिश्रो यवधानादिर्वा, अथवा संजवत्सचित्तावयवस्या-
 पक्कमग्निनाऽसंसकृत्य, कणिकादेः पिष्टत्वादिनाऽचेतनबुद्ध्याहारः । चालितपिष्टमंतमुहूर्तात्परमचित्तमचा-
 लितं मिश्रं धान्यनखिकावयवानां परिणतत्वसंभवात् । मिश्रकालमानं च पूर्वमुक्तं, अत्रानाजोगादिना-
 तिचारः ३ । अग्निपवोऽनेकद्रव्यसंधाननिष्पन्नः, सुरासौवीरकादिर्मसप्रकारखंभादिर्वा सुरामध्वाद्यग्निस्त्वं-
 दिद्रव्योपयोगो वा । अयमपि सावद्याहारवर्जकस्थानाजोगः ४ । तथा दुष्पक्को मंदपक्कः स चासावाहा-
 रश्च दुष्पक्काहारः स चार्द्धस्विन्नपृथुकचणकयवगोधूमस्थूलमंरुक्तंतुलफलादेः । दुःपक्कतया संजवे-
 त्सचेतनावयवत्वात्पक्कत्वेनाचेतन इति शुंजानस्यातिचारः पंचमः ५ । तथा श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रे—‘अप्योल
 दुष्पोल तुन्नोसहि’ अपक्कतुन्नौषध्याहारः सचित्तांतर्ज्ञेयः । एते पंचातिचारा जोगोपजोगपरिमाणगता
 बोद्धव्या । इमे जोजनमाश्रित्य हेयाः । अत्रार्थे धर्मनृपस्योदाहरणं तच्चेदं—

“कमलपुरे कमलसेननृपस्य पुरोऽन्यदा नैमित्तिको षादशवार्षिकं दुर्भिक्षत्रावमकथयत् । इति श्रुत्वा
 लोके राज्ञि च चिंतातुर एव नित्यं तिष्ठति सत्याषाढमेधोऽतीव वृष्टस्तेन सर्वे हृष्टाः । काव्यम्—

“तावन्नीतिपरा धराधिपतयस्तावत्प्रजाः सुस्थितास्तावन्मित्रकदन्नप्रुपितरस्तावन्मुनीनां तपः ।

तावन्नीतिसुरीतिकीर्त्तिविमलास्तावच्च देवार्चनं यावत्स प्रतिवत्सरं जलधरः क्षोणीतले वर्षति” ॥ १ ॥

सर्वे नैमित्तिकमुपहंसन्ति स्म । अन्यदा चतुर्ज्ञानी युगंधरगुरुरागमत् । राजादयस्तं वंदित्वा नैमित्ति-
 कोक्तं कथं विघटितमित्यप्राहुः । (गुरुराह) “राजन् ! शृणु—पुरिमतालनगरे कोऽपि प्रवरदेवनामा

निन्नकुलस्सदाप्यविरतत्वेन सर्वत्रदयजीर्णत्वेन कुष्ठञ्चूत् । लोकैर्धिककृतो मुनीन् दृष्ट्वाऽवक्—“कथं मे कुष्ठरोगः ? कथं चोपशाम्यत्येषः ?” तेऽन्यधुः—“जह ! अवरितो ह्यात्माऽसंतोषतो यत्र तत्र यत्तद्यदा तदा खादति, ततोऽजीर्णप्रावद्वयेन कुष्ठादिरोगोद्भवः । यदि च विरतो च्छ्वा चतुर्विधाहारतः परिमाणे (मितं) भोजनं कुरुषे तदा रोगक्षयश्च स्यात् । तत एकमन्नमेका विकृतिरेकं शाकमेकं च प्रासुकनीरमिति परिमितजोजी बञ्चूव । क्रमेण नीरोगतां गतः सः । ततोऽवगतधर्ममाहात्म्यो निष्पापवृत्त्या व्यवहरन् क्रमतः प्राप कोटीमितं धनं । स्वयं भोगोपभोगपराङ्मुखो नियमिताहारजोजी पात्रादीनां दानपरोऽजनि । एकदा दुर्भिक्षसमये प्रत्यलाजयत् प्रासुकवृत्तादिर्निर्लक्षमितान्महर्षीन् प्रहन्नदानादिनोदभे च लक्ष्याः साधर्मिकान् । एवं यावज्जीवमखंभितप्रतो मृत्वाऽसौ सौधर्मे शक्रसामानिकोऽञ्चूत् । स सुरः स्वर्गचैत्यान्नमस्कुर्वंश्चयवनासन्नक्षणे इति दध्यौ—

“सावयकुलंमि वर हुज्ज, चेन्नञ्चो नाणदंसणस्सिञ्चो । मिहत्तमोहिञ्चर्मई, म सक्को (राया) चक्कवट्ठीवि ॥१॥ इत्यादि विभावयंस्ततश्च्युतोऽत्रैव पुरे शुद्धबोधश्चाद्यगृहे विमलापह्युदरेऽवतीर्णलज्जन्मना दुर्भिक्षे ग्रहचारादियोगेनोत्पन्नमपि प्रणष्टं—“इति गुरुवचः श्रुत्वा विस्मितमना राजा राजन्यादिपरिवृतः शुद्धबोधश्चेष्टिगृहे गतः । पुत्रं सर्वलक्षणं प्रेक्ष्योत्संगे कृत्वोवाच—

“मूर्त्तिमानिव धर्मस्त्व-मिहं दुर्भिक्षभ्रंगञ्चूत् । इति तस्यान्निधा धर्म, इति धात्रीच्युता कृता” ॥ १ । अहं तव तवारहोऽसीति, त्वं तु ‘धर्मनृप’ इति नाम दत्त्वा नृपो गृहे गतः । यौवने बह्वी राजकन्याः

परिणिनाय सः, तत्पुण्यात्यजास्वतीवदुर्जिह्वादिनामाप्यनेशत्, सदाप्रमोदघृतं चाचूत् । सम्यक्त्वघ्राद-
शत्रताराधकः स युक्तभोगः क्रमादीह्यिमादाय तद्भव एवाप्तकेवलः प्राप मुक्तिमिति—
इति निशम्य धर्मस्य जवघ्नयनिर्दर्शनम् । जैनधर्मरतैः श्राद्धिर्ग्रहं हि सप्तमं व्रतम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमे स्तंभे
घाविंशोत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १११ ॥

॥ अथ त्रयोविंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११२ ॥

अथ कर्मादाने पंचदशातिचारानाह—

अंगारवन शकट-चाटकस्फोटजीविका । दंतलाहारसकेश-विषवाण्ण्यकानि च ॥ १ ॥

यंत्रपीठा निर्वातन-मसतीपोषणं तथा । दवदानं सरःशोष, इति पंचदश त्यजेत् ॥ २ ॥

जीविकाशब्दः प्रत्येकं संवध्यते, अङ्गारकर्म काष्ठदाहेन नव्याङ्गारकरणं । चूर्णकेष्टिकात्राष्टिकुञ्जका-
रायस्कारकलादन्नाफयुञ्जादिकृतं वाङ्गारकर्म तेन यजीवनं तदङ्गारजीविका, अनयाऽग्नेर्दशधा खड्गत्वात्
सर्वजगदाहकशक्तित्वात् घषां जीवनिकायानां वधः स्यात्, अत एतद्भव्यवसायो गृहिजिस्त्याज्यः १ ।
बिनाबिचवनपत्रपुष्पफलकंदमूलतृणकाष्ठवंशादिविक्रयणं आरामवनकल्यादिकरणं तपनकर्म, अनेन वृक्षा-
द्याश्रित्य व्रसादीनां वधः स्यात् । २ ॥ शकटशकटावयवकरणखेटनविक्रयादि, शकटेन मार्गस्थपड्जी-

उपदेशात्-

॥ ६१ ॥

वानां वधः स्यात् । ३ ॥ ज्ञाटकेन करञ्चवृषजमहिषेसरसुरंगार्देर्ज्ञाटकग्रहणेन चारवाहनं ज्ञाटककर्म, तेन चारवाहकानां बहुदुःखं स्यात् । ४ ॥ यवगोधूममुज्जमाषचणककरदेघासकुदाखितंशुलकरणादि तदा- कवापीकूपाद्यर्थचूखननहलखेटनपाषाणघट्टनादि च स्फोटककर्म (तेन जीविका स्फोट) जीविका, अनया कणदलनादौ वनस्पतेर्चूखननादौ पृथिव्यास्तद्गतत्रसोदेश्च वधः स्यात् । ५ ॥

अथ पञ्चवाणिज्ये दन्तवाणिज्यं, तत्राकरे गत्वा दन्तिदन्तहंसादिरोमचर्मचमरीचमरसाबरादिशृङ्गशङ्ख- शुक्तिकर्पिककस्तूरिकादि त्रसाङ्गग्रहणं दन्तवाणिज्यं, आकरे व्यापारिणो वीह्य लोत्रात्पुत्रि- न्दादयो ऊटिति हस्त्यादिवधं कुर्वत्यतस्त्याज्यम् । ६ ॥ लाक्षावाणिज्ये लाक्षाया बहुत्रसाकुलत्वात्तत्रसस्य च रुधिरत्रमकारित्वाद्, धातकित्त्वक्पुष्पयोर्मद्याङ्गत्वात्, तत्कटकस्य कृमिहेतुत्वाद्, गलिकाऽनेकजीव- घातजातत्वात्, मनःशिलाहरिताले जलामक्षिकादिहिंसा स्यात् । पटवासस्य त्रसाकुलत्वात्, टंकाणसा- बुद्धारादेः प्रत्यङ्गं महादोषः, लाक्षादेर्दुष्टत्वं मनुस्मृतावप्युक्तम्—

“लाक्षानीखितिलक्षार-कुसुञ्जहीरसर्पिषाम् । विक्रेता दधितकस्य, विप्रः शूद्र इवोच्यते ॥ १ ॥”
मधुमद्यमांसनवनीतदुग्धदधिघृततैलादिविक्रयो रसवाणिज्यं, तत्र दोषाः प्रागुक्तयुक्त्या ज्ञेयाः । दुग्धे- संपातिमजीववधः, दिनघयातीते दधितक्रे महान्दोषः, तथा तक्रं च षोरुशप्रहरमध्येऽपि गलित्वा पेयं, यतः- “अगलियतक्रेण्यगह-णेण्य तत्थ इति बहुदोसा । सम्मं मरकेण जोगे, तो तस्स जीवउप्पत्ति ॥ १ ॥”

तथा घृततैलेऽप्यध्यानेन महापापं स्यात् । कदाचिदन्यवाणिव्याजाव आज्ञीविकार्यं करोति तदाऽ-
शुभ्रध्यानं त्याज्यं, यतः—

“अग्निप्रायवशात्पाप-ध्यानं नो वस्तुदर्शनात् । वाच्यात्र विदुषां मुख्यै-र्घृतचर्मवणिक्रथा ॥ १ ॥”
एकत्र पुरवासिनौ द्वौ वणिजावाषाढमासे स्वस्वव्यापारार्थं ग्रामान्तरं गतौ । तत्र श्राविकागृहे जेमनाय
स्थितौ, तदा तथा पृष्टौ—“युवां किं व्यापारविधायिनौ ?” तावूचतुः—“हे मातः ! आवयोर्मध्य एको
घृतव्यापारी द्वितीयश्च चर्मव्यवसायी” इति श्रुत्वा सा दक्ष्यौ—“नूनं घृतव्यवसायकस्य परिणामः
शुभ्रः, यथा मेघा वर्धति, तदा गावो महिष्यः प्रचूतदुग्धदाः स्युर्घृतानि समर्घाणि ज्वंतीति । यो हि
चर्मव्यापारी स पापवान्, यतः—धनाधना न वर्धति तदा पशवो म्रियंते, तदा चर्माणि चूसांसि स्युरि-
ति ध्यानं न श्रेयः,” इति मत्वा साऽऽदिवणिजं गृहे चंजोदयाधस्तादमंन्यत्, द्वितीयं गृहाद्बहिराकाशे
च । अथ तौ प्रगे स्वसमीहितार्थं गत्वा निजं व्यापारं च कृत्वा पुनस्तदुपासिकागृहे प्राप्तौ, परं चुकेरवसरे
व्यत्ययेन निवेशितौ, तदनु पृथक् पृथक् तां पृष्ठतः स्म—“हे मातः ! प्रथमं त्वया योग्यं कृतं, यद्घृत-
व्यापार्येकृतः श्रेयस्तरत्वात्, अधुना तु व्यत्ययः कथं कृतः ?” अथान्यः प्राह—“मातः ! अधुनाऽ-
धमव्यापारी गृहे जोजनाय स्थापितोऽन्यो बहिरिति वैपरीत्यस्य को हेतुः ?” । (साऽब्रवीत्) “हे पुत्रौ !
श्रुतुं-घृतवणिजो हि स्वांतवृत्तिरिदानीमशुजा, यतोऽयं घृतं महार्घमीहते, घृतमहार्घता हि पशूनामु-
पज्वेणैव स्यात्, तन्मेघतृणाद्यचावेन स्यात् । चर्मवणिजो मनोवृत्तिः श्रेयसी, यतोऽयमधुना चर्माणि

महार्घाणि समीहते, चमर्णी महार्घता हि पशूनामारोग्यैव स्यात्, हे जज्ञौ ! तेनैषा युवयोः प्रतिपत्ति-
विपरीतता, यतोऽहं श्राविका गुणिनो विना आसनं न दास्ये, तेनेत्थं कृतं” । इति श्रुत्वा प्रतिबुद्धौ
पापव्यापारं त्यक्त्वा शुभे प्रवृत्तौ । इति श्रुत्वा गृहस्थै रसवाणिज्यं त्याज्यमिति संदङ्कः । ७ ॥ दासादि-
नृणां गवादितिरश्चां च विक्रयः केशवाणिज्यं । ए ॥ विषवाणिज्यं कुशीकुहाखलोहह्लादिविक्रयः,
आदिशब्दाघत्सनागसोमिवादेर्विषस्य ग्रहणं, शस्त्रं विषं च जीवघ्नं प्रत्यहं दृश्यते । परेऽपि विषादिवा-
णिज्यं निषेधयन्ति, यतः—

“कन्याविक्रयिणश्चैव, रसविक्रयिणस्तथा । विषविक्रयिणश्चैते, नरा निरयगामिनः ॥ १ ॥”

इति । १० ॥ प्रथमश्लोकार्थः ।

अंगारकर्मप्रमुखाणि पंच, कर्माणि दन्तादिकविक्रयाणि ।

विहाय शुद्धव्यवसायकश्च, गृही प्रशस्यो जिनशासनेऽस्मिन् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्दिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ त्रयोविंशत्युत्तर-
शततमं व्याख्यानम् ॥ १२३ ॥

॥ अथ चतुर्विंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १२४ ॥

अथ द्वितीयश्लोकार्थमाह—

यञ्चपीनेति—शिलोदूखलमूखलधरद्वारधृनिशातरकङ्कपत्रिकादिविक्रयः, तिलेक्षुसर्षपालसीनोलैरन्कफ-
लादिपीरुनेन तैलगुरुविधानं जलयञ्चवाहनादिर्वा यञ्चपीना, तस्याः कर्मण्यनेकत्रसवधोऽपि तत एवोक्तं—
“खरुनी पेपणी चूही, जलकुम्भः प्रसार्जनी । पञ्च शूना गृहस्थस्य, बध्यते यास्तु वाहयन्” ॥ १ ॥

तिलयञ्चं तु कुर्वेति, तिलसंख्या नराधिप । तावर्षसहस्राणि, रौरवे परिपच्यते” ॥ १ ॥

“तिलत्रह्युता तेषां, तिलवत्क्षुद्रता पुनः । तिलवच्च निपीड्यन्ते, ये तिलव्यवसायिनः” ॥ २ ॥

तत्र फाल्गुनमासानन्तरं तु तिलपीलनतिलत्रह्यणतिलव्यवसायस्य महादोषस्त्रसजीवोत्पत्तिसंज्ञ-
यात् यतः—

“स्थापयेत्फाल्गुनादूर्ध्वं, न तिलात्रालसीमपि । गुरुदुष्परकादीनि, जन्तुघ्नानि घनागमे” ॥ १ ॥

तन्मासोपरि न रक्षणीयास्तिलव्यवसायोऽनेन ज्ञातेन दुःखदो मान्यः । तथाहि—

“पृथ्वीपुरे गोविंदविप्रः, तिलव्यवसायेन तिलत्रहृ इति नाम प्रसिद्धं । तस्य प्रिया स्वैरिणी तिलव-

द्वारेभ्यः पंचमूढकतिलान् प्रह्वन्नं विक्रीय स्वेषिताशनवसनचूषणानि व्यसनानि च सेवते । एकदा सा
दध्यौ—“यदि मद्भर्ता तिलविक्रयित्वं ज्ञास्यति तदा मां विरुम्बयिष्यति, अतः पूर्वं कञ्चिदुपायं कुर्वे ।
ततो रात्रौ शालिद्वेत्तरद्वणाय द्वेत्त्रे तद्भर्तारि गते सा पुरो बहिरेत्य पिशाचरूपमकरोत् । तत्र मुनिपतिराज-
र्षिर्धादराप्रतिमावही वने हेमन्तमासे कायोत्सर्गेण स्थितोऽस्ति । पूर्वं संध्यायां पुरमध्यं गह्वन्तो गोपालं

मुनिं दृष्ट्वा शीतत्वत्यागार्थं स्वस्ववस्त्राणि मुनिदेहे परिधाय गृहं जग्मुः । ततस्तपुरस्तात्तया मुखं कञ्च
 लवर्णीकृतं, कृष्णवस्त्राणि (परिधाय) करे निखिंशखड्गं कृत्वा, शिरसि ज्वलन्तीं सगन्धिकां संस्थाप्य,
 त्रयानकराब्दं कुर्वत्येत्य तिलत्रहं प्राह—“ओ अहं छुत्क्षामा त्वां त्रक्षयिष्यामि, जीवनेह्युश्चेत्तदा तिल-
 सेदं चरित्रं कृत्वा पुनर्यत्र मुनिस्तत्रैत्याऽर्चितयत्—“अहो ! मत्तः ! गृह मातः ! गृह सर्वास्तितान् त्रक्षय” ।
 पुरोऽयं कथयिष्यति, अतो ज्वलदग्निर्न दहामि” इति ध्यात्वा मुनिदेहस्थवस्त्राणि प्रज्वालय गृहं गता,
 कृत्रिमवेषमत्यजत्, मुनिस्तु प्रबलायुषा जीवितः, युत्रध्यानं नाभुञ्चत्—“अहो ! जग्मुः पुनर्गता दहन्ति
 दूरस्थं परगृहं ज्वलदवेदय मूढ एव नरः शोकं धत्ते । अहो चेतन ! तव गृहं तु ज्ञानादिगुणरूपं तद्यत्नेन
 सास्यजलेन सिंचय, यथा क्रोधाग्निरूपज्वाला न समेति” इत्यादिध्यानपरस्य मुनेर्मुखावलोकनाय सूर्य
 उज्जतः । प्रगे तजोर्मुनिं वीक्ष्य तादृगवस्था तन्नगरश्रेष्ठिनं कुचि(ञ्चि)कं प्रति निवेदिता, कुचिकेनाञ्ज्कारि-
 श्रावकग्रहस्थशतसहस्र (पाक) तैलेन मुनिदेहः सञ्जीकृतः ।

अथ स तिलत्रहो रात्रावेव गृहमेत्य मुसो ज्वरेण परवशो दध्यौ—“अहो मे तिलवह्दारकास्सर्वे
 गताः” इति हृदयस्फोटेन मृतः, बहुत्रवांस्तिलेष्वेवोत्पन्नः । प्रायेणैवं भाव्यते यो ह्यत्र त्रवे यांचिकस्ति-
 खान् यंत्रेण पीरुयति पुनस्ते तिलजीवा अपि तिलपीलकं प्रति पीरुयिष्यतीति विचार्य श्रावकैस्तिखादि
 यंत्रपीरुयिष्यापारस्थाज्यः । इति संदृक्कः । ११ ॥ गवादिकर्णकम्बलशृङ्गपुच्छेदननासावेधाङ्गनषण्डनत्व-

दाहादि, उष्ट्रपृष्ठगालनादि च निर्वाणनकर्म तत्र च गवाश्वोष्ट्रादीनां कदर्थना स्यादिति ॥ १२ ॥ अर-
 एयैकांशादिदाहे सति वनेचराः सुखेन चरन्ति, जीर्णतृणदाहे नवतृणाङ्कुरोज्जमे गवादयश्चरन्ति, यद्य वृष्टेः
 पूर्वं क्षेत्रे दग्धे बहुधान्यप्राप्तिः स्यादिति, तथा पुण्यबुद्ध्यापि जिह्वादयो ज्ञानन्ति यथा—“इयन्तो मम
 श्रेयोऽर्थं धर्मदीपोत्सवाः कार्या” इति श्रूयते । यथा केचित्कौतुकेन दवदानं कुर्वन्ति, तापनिका हुताशनी
 पुण्यायेत्यादि, दवदाने जीवकोटिवधः, यतः पञ्चमाङ्गे गणीशैजिनेभ्यः पृष्टं—“स्वामिन् ! योऽग्निं बृंह-
 यति तस्य बहु पापं किंवा जलधूह्यादिनाग्निं विच्वंसयति तस्य ?” प्रसुरुवाच—“गौतम ! आद्यः क्लिष्ट-
 कर्मबंधकः, अन्यस्त्वक्लिष्टतरो ज्ञेय इति ॥ १३ ॥ सरोवरादिशोषे जलचरमत्स्यादीनां षष्णामपि जीव-
 निकायानां विनाशः ॥ १४ ॥ वितार्थं तु इःशीलदासीरक्षणं शुक्रसारिकामथूरुमार्जारकुर्कुटमर्कटश्वानग-
 तांशूकरादीनां पोषोऽसतीपोषः, इमे जीवाः शुचान्नपानपोषणेन पुष्टा जाता मूषकशशकादिजीवहिंसाक-
 रणेनात्मीयसौख्यकरा जवंतीति बुद्ध्या पोषो न कार्यः, तत्पोषे पापवृद्धिरिति, अन्नयदानं तु देयं ॥ १५ ॥
 इति पञ्चदश कर्मादानातिचारांस्त्यजेत् । जगवत्यंगे तु श्राद्धानां पञ्चदशकर्मादाननिषेधः सर्वथा प्रोक्त-
 स्तदौत्सर्गिको ज्ञेयः, यतः—

“धर्मवाधाकरं यच्च, यच्च स्यादयशस्करम् । चरित्वाजमपि ग्राह्यं, पण्यं पुण्यार्थिञ्चिर्न तत्” ॥ १ ॥
 कदाचिदन्यव्यापाराजावे दुर्जिहादौ वा नृपाङ्गादिनाऽशक्वपरित्यागेऽपवादपदे सेवते, तदा स्वं

निन्दन्सशूकतयैव करोति । सिद्धराजकृतसौराष्ट्रदेशस्वामिसज्जनदंरुनायकवत् यस्तद्देशोत्पन्नं ब्रह्मं रैवते
 पुण्यात्मकमकरोत् । इति द्वितीयश्लोकार्थः । इत्यनन्तरोक्ताश्च । इन्द्रवज्रा—
 पञ्चातिचाराः परित्रोगतः स्युर्धस्रप्रमाणश्च सकर्मजोक्त्या ।
 तेषां स्वरूपं ह्यवधार्य सुज्ञोरेतद्भूतं सप्तममाचरेयम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमस्तंजे
 चतुर्विंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १२४ ॥

॥ अथ पंचविंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १२५ ॥

अथानन्तरं पापव्यवसायनिषेधः प्रोक्तस्तर्हि केन प्रकारेण ब्रह्मवृद्धिः कार्येत्याह—
 हित्वा च खरकर्माणि, न्यायवृत्तिमुञ्चकः । शुद्धेन व्यवसायेन, ब्रह्मवृद्धिं सृजेद् गृही ॥ १ ॥
 खरकर्माणि निर्दयजनोचितानि कोट्टपादगुप्तिपालसीमपालादीन्यत्यन्तपापव्यवसायत्वात् त्यक्त्वा
 न्यायवृत्तिर्विशिष्टजनानिन्दिता, तामपरित्यजन्, यतः परमार्थतोऽर्थोपार्जनहेतुन्यर्थयवृत्तिरेव । उक्तं च—
 “सुधीरर्थार्जने यत्नं, कुर्यान्न्यायपरायणः । न्याय एवानपायोऽय—मुपायः संपदां यतः” ॥ १ ॥
 तथोपलक्षणादन्यायवृत्तिस्तु देवज्ञानपाल्त्रिरुपाश्वस्थादिधनेन वा देशकालजाल्याद्यनौचित्यकरणेन वा
 देवादिब्रह्मव्यस्य व्याजेन ग्रहणाद्यपि महादोषकृत् । यदुक्तं लोकशास्त्रेऽपि—

“देवचव्येण या वृद्धि-गुरुचव्येण यञ्जनम् । तञ्जनं कुलनाशाय, मृतोऽपि नरकं ब्रजेत्” ॥ १ ॥

अत्र चारतोक्तज्ञातं—

“पुरा श्रीरामराज्य एकदा राजमार्गस्थितः कश्चिक्ुर्कुरः एकेन द्विजेन कर्णे कर्करेण हतः, ततो रुष्टः
श्वा द्विजस्य वस्त्राञ्चलं दृढं गृहीत्वा प्राह—“कथं निरागा अहं त्वया हतः ?” तत्र बहुजनाः कौतुकेन
मिलिता न्यायार्थं राजसभायां तौ प्रति निन्दुः । राजा शुनो मुखादिप्रं दण्डार्हं मत्वा पप्रब्ध—“त्वद्घात-
काय को दंभो विधीयते ?” श्वावोचत्—“रुद्रस्य मवाधिपत्ये नियोज्यतां” “कथमीदृशो दंभः ?” राज्ञेति
पृष्टः श्वा पुनर्जगौ—“प्रागहं सप्तमे ऋवे सदाशिवं प्रपूज्य देवस्वर्गीत्या प्रद्वादय करौ ऋोजनमाचरं ।
अन्यदा दुग्धदधिघृतेन पर्वणि द्विगं पूजितं लोकैः, तदुत्सारण आज्यं कठिनं मम नखांतः प्रविष्टं,
ऋोजन उष्णे तद्विलीनमजानता मया शुक्रं, तेन दुष्कर्मणा सप्तकृत्वो मंभ्रलो जातोऽस्मि । अत्र
ऋवेऽहं जातिस्मृत्या त्वत्प्रभावेण च मानुषवाग्जातोऽस्मि” । ततः स द्विजोऽपि तं प्रसन्नी-
कृत्यान्यदणं यथाचे इति ।

एवमजानता शुक्रं, देवस्वं दुःखकारणम् । रक्षणीयमतस्तद्धि, विवेकज्ञैः स्वशक्तितः ॥ १ ॥

इत्यादि श्रुत्वाऽनेकधाऽन्यायवृत्तिं परिसुच्य कुत्रापि न्यायो न मोच्यः, यशोवर्मनृपवत्—

कक्ष्याणकटकपुरे यशोवर्मा नृपो न्यायैकनिष्ठः, तेन निजगृहद्वारे न्यायघण्टा बन्धिता । एकदा राज्या-
धिष्ठान्त्री देवी नृपतिन्यायवृत्तेः परीक्षार्थं धेनुरूपं तत्कालजं च वत्सरूपं कृत्वा राजमार्गे स्थिता । अत्रांतरे

नृपपुत्रो वेगवत्तरवाहिनीमारूढस्तत्र प्राप्तो, वेगवशाच्च वाहिनी वत्सचरणयोरुपरि गता, वत्से मृते धेनुः कोकुब्धतेऽश्रूणि च मोमुच्यते, केनायुक्तं—“राजवारे न्यायं याचस्व” सा गता, तथा शृङ्गात्रेण घाटा चाविता । नृपस्तदानीं जोक्तुमुपविष्टः शब्दं श्रुत्वा बन्नाषे—“रे कोऽयं घाटां चावयति ?” सेवकैर्विलोक्योक्तं—“देव ! केनापि न, जुज्यतां” नृपः ग्राह—“निर्णयं विना कथं जुञ्जे ?” । नृपः स्थालं त्यक्त्वा प्रतोदयामागत्यान्यं कमप्यवीक्ष्य धेनुं ग्राह—“किं केनापि पराचूलासि ? दर्शय मम तं” । साऽग्रे चूला, नृपः पृष्ठे लग्नः, तथा वत्सो दर्शितः । नृपेणोक्तं—“येनेयं वाहिनी वाहिता, स पुरो ऋवतु” । कोऽपि किमपि न वक्ति, राज्ञोक्तं—“तदा जोक्ष्ये यदा स्फुटं ज्ञावि” । राज्ञो लंघने जाते कुमारेण प्रातरुक्तं—“देवाहमपराधी, मम दण्डं कुरु यथाहं” । राज्ञा स्मृतिज्ञाः पृष्टाः—“कोऽस्य दंरुः ?” तैरुक्तं—“देव ! राज्याहं एक एव पुत्रस्तस्य को दंरुः ?” नृपः ग्राह—“कस्य राज्यं कस्य वा सुतः ? मम न्याय एव गरीयान्, यतः सोमनीतौ—‘अपराधानुरूपोहि दारुः पुत्रेऽपि प्रणेतव्य इति’ ततो यदस्य योग्यं स्यात्तक्तथयत” इत्युक्तेऽपि तेष्वेकोऽवदत्—‘योऽन्यस्य यां व्यथां कुरुते तस्य तथा विधीयते, कृते प्रतिकृतं कुर्यादिति वचनात्’ इति स्वयं नृपेण वाहिनीमानाथ्य पुत्रस्योक्तं—“इह स्वपिहि” । सोऽपि विनीतस्सुष्ठः । राज्ञोक्तं—‘अस्योपरि वेगेन वाहिनीं वाहयत’ कोऽपि न वाहयति, ततो नृपः सर्वैर्निवार्यमाणोऽपि यावत्स्वयमुपविश्य पुत्रचरणयोरुपरि वाहयति, तावद्देवी प्रकटीच्य पुष्पवृष्टिं चक्रे, न गौर्न वत्सः, देव्योक्तम्—‘राजन् ! मया तव परीक्षा कृता, प्राणप्रियैकपुत्रादपि तव न्यायो बह्वजः इति राज्यं निर्विघ्नं कुरु’ । इति

न्यायदृष्टान्तो मनस्यवधार्यः । सर्वत्र न्यायवृत्तिममुंचको गृहस्थ उपासकः शुद्धेन व्यवसायेन अव्यवृद्धिं सृजेत् । शुद्धव्यापारश्चतुर्धा, यतः—

उजुववहारो चउहा, जहत्थजणणं ? अवंचगा किरिया ३ ।

हुंतावायपगासणं ३ मित्तिजावो य सप्पावो ध' ॥ ३ ॥

कजुव्यवहारश्चतुर्धा—‘यथार्थजणनं यतः—

“परवंचणबुद्धीए, धम्ममधम्मं व जाणिकण सया ।

न जणंति जावसह्हा जणंति सच्चं च मडुंरं च” ॥ ३ ॥

तत्र धर्मपीनाकरं कदाचिदपि न ब्रूते कमलश्रेष्ठ्यादिवत् ॥ ३ ॥ तथाऽवञ्चिका क्रिया परव्यसनहेतुका मनोवाक्कायव्यापाररूपा चेष्टा, यतः—

“तप्यनिरुवगविहिणा, तुलापलार्इहिं जणमझ्हियं । खितोदित्तोपि परं, न वंचए सुद्धधम्मत्थी” ॥ ३ ॥

इति । ३ । हुंता०—अशुद्धव्यवहारकृतौ ये जाविनोऽपाया अनर्था राजदण्डनरकपातादयस्तेषां प्रकाशनं स्वस्यावधारणं चेति ३ । मिति०—मित्रस्य जावः कर्म वा मैत्री, तस्या जावो-भवनं निष्कपटतया सुमित्रवत् । न तु दम्भेन जनं वञ्चयति, एवं हि गोमुलव्याघ्रवृत्त्या व्यवहरन्सर्वेषामविश्वासस्थानं पापजाकृ ष चवेदिति ध ज्ञात्वा शुद्धवृत्त्या अव्यवृद्धिं करोतीत्यर्थः । गृहस्थानां अव्यादेव कार्यसिद्धिः, अतो धर्माद्यविरुद्धव्यवसायेन विजवृद्धिविधेयेति समस्तजावार्थः ।

‘देशजातिकुलधर्महृत्कुधीमुंचनाद्भवति नीतितत्परः ।
तेन यान्ति सद्रुपासकाः शुभ्रां सम्पदं च वणिजां विशुद्ध्यताम्” ॥ १ ॥
॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमस्तंभे
पञ्चविंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३५ ॥

॥ षड्विंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३६ ॥

अथ शुद्धव्यवसायो यथा जवति तदाह—
निन्दायोग्यजनैः सार्द्धं, कुर्यान्न क्रयविक्रयौ । इव्यं कस्यापि नो देयं साक्षिणं भूषणं विना ॥ १ ॥
निन्दायोग्यजना नटधूर्त्तपण्याङ्गनाकौनि (खि) केशौनिकमात्सिकवागुरिकराजज्ञोहकदेवार्चकादिजनाः,
तैः सार्द्धं क्रयविक्रयौ न कुर्याद् गृहीति शेषः । तथा ह्यत्रियव्यापारिन्तृपादैः सह व्यवहारः स्वह्योऽपि न
प्रायो गुणाय, स्वहस्त इत्तवित्तयाचनेऽपि येन्यो ज्ञीतिसैः सह शुजफलं कथं । यतः—
“न्यापारिचिश्च विप्रैश्च, सायुधैश्च वणिग्वरः । श्रियमिहन्न कुर्वीत, व्यवहारं कदाचन” ॥ १ ॥
“यो द्यूतघातुवादादि—सम्बन्धाद्जनमीहते । स मषीकूर्चकैर्धाम धवलीकर्त्तुमिहति” ॥ २ ॥
कदाचित्तैः सार्द्धं प्राप्नो लाभो, बहुकालं न तिष्ठेत् स लाभो, यतः—

“धनं यच्चार्यते किञ्चित्, कूटमानतुलादिभिः । नश्येत् नैव दृश्येत, तप्तपात्रेऽबुविंशुत्त ॥ १ ॥”
इति । तथा ब्रव्यं साक्षिणं बहुजनसाक्ष्यं विना नो देयं न दातव्यं कस्यापि, तथाऽदृष्टमपरीक्षितं पण्यं
न ग्राह्यं तदपि समुदायैरेव ग्राह्यं, कष्टे साहाय्यकादिजावात् । साक्षीकृत्य दत्तं तद्वस्तु कालांतरेऽपि
प्राप्यते । यथा—

बहुवित्तवता वणिजा धूर्तेन विदेशेऽरण्यस्थले तस्करधाटीमिलने जोत्कारे कृते तैर्ब्रव्यं मार्गितं । वणि-
जोक्तं—साक्षिणं कृत्वा सर्वं गृह्णतु, पुनरवसरे चवद्भिर्ममार्थमहं च न मार्यः । ततस्तैर्भुग्धोऽयमिति मत्वा-
ऽरण्यमार्जारः साक्षीकृतः, सर्वस्वं गृहीत्वा मुक्तः, स परंपरया तद्ग्रामाद्यवगम्य स्वग्रामं गतः ।

क्रियति काले गते ते चौरा बहुवस्तु दात्वा तत्राजगमुः । तेन स्वब्रव्यमार्गणे मिथः कल्लहे न्यायकारकैः
‘साक्षी कोप्यस्तीति’ घृष्टेन वणिजा कृष्णविमालमेकं कक्षे क्षिप्या प्रोक्तं—‘एष साक्षी’ तस्करैरुक्तं—
‘विदोष्यते चोः कीदृशः साक्षी ?’ ततस्तेन स दर्शितस्तैरुक्तं—‘एषोऽसन्, कृष्णत्वात्, स तु कर्तुरोऽभू-
दिति’ स्वमुखेनैव माननाश्यायकारकैर्वलेन सर्वस्वं पश्चाद्गृहीतं तेनेति साक्षिफलं मत्वा गुप्तवृत्त्या
ब्रव्यं न मोच्यं नो देयमिति, तथा भ्रूषणमदंकारादिग्रहणं विनोच्चारके ब्रव्यं न दातव्यं कदाचिन्मूल-
नाशो न स्यात्, यतः—

“नटे पण्यांगनायां च, द्यूतकारे विटे तथा । दद्यादुच्चारके नैव, धनरक्षापरायणः ॥ १ ॥
मुख्यरीत्या तु गृहस्थैः समधिकाचरणदिरक्षणेनैव ब्रव्यादिदानमुचितं अन्यथा मार्गणादिहेतुकक्षेश-

विरोधधर्महानिलंघनधरणशपथाद्यनेकानर्थपत्तेः । कदाचिह्नपथकार्ये प्राप्तेऽपि यथा तथा शपथं न विद-
 ध्यात्, तत्र विशेषेण देवगुरुज्ञानधर्मतीर्थयात्रादिसंबन्धिनः शपथं नैव विदध्यात् । यतः पूर्वमनीपिञ्जिः—
 “अद्विण्वि सञ्चेणवि, चेइअ संम्मं करेइ जो मूढा । सो वमइ बोहिवीअं, अणंतसंसारिओ होइ” ॥१॥
 तथा कदाचिह्नंघनेन कार्यसिद्धिस्तदा स्वयं लंघयेन्न परेषां बालवृद्धादीनाम् । क्षणमात्रलङ्घनं पंचदशशत-
 जीवानां कारितं, तेन ढंढणर्षिणा पणमासान् यावदाहारो न प्राप्तः । इत्यादि स्वबुद्ध्याऽनेकदोषापत्तिं
 निर्धार्य समधिकवस्तुग्रहणेन इव्यं देयं । अत्रार्थे हितशिद्धान्तं पूर्वसूरिचिज्ञातं प्रोक्तमस्ति, तद्यथा—
 श्रेष्ठिजिनदत्तसुतो नाम्नापि मुग्धः पितृप्रसादाच्चिञ्चितः प्रांते तथैव गुणदर्शनाद्ब्रूढार्थवाक्यैरेव
 शिद्धितः—‘वत्स ! गृहस्थांते सर्वतो दंतानां वृत्तिर्विधेया १ । परस्य धनं दत्त्वा पश्चात् न मार्गणीयं २ ।
 मस्तके कश्चिदपि चारो नोत्पाद्यः ३ । सदा दिवसः सफलीकार्यः ४ । चार्या स्तंत्रे वक्ष्व ताड्या ५ ।
 मिष्टान्नं ज्ञोज्यमेव ६ । सुखेनैव शेषं ७ । ग्रामे ग्रामे गृहं कार्यं ८ । दौःस्थ्ये गंगायमुनयोर्मध्ये खन-
 नीयं ९ । क्षेत्रे क्षेत्रे धनं वपनीयं १० । तदर्थसंदेहे मम मित्रश्रेष्ठी सोमदत्तः प्रष्टव्यः । इति प्रोच्य स
 कथाशेषत्वं प्राप्तः । ततस्तत्सुतस्तदर्थज्ञस्तथैवाकरोत्तेन निःस्वो जातः । ततः पाटलीपुरे सोमदत्तगृहे गतः,
 तं मुग्धं मत्वा श्रेष्ठिना सुचिरं विलंबेन जोजने चवलादिद्विदलं परिवेषितं सोऽपि बुभुक्षितत्वेन सुखा-
 द्यमिवामन्यत । ततो नामकलेखकादिना बहूयां रात्रौ गतायामुञ्जंजामंगमोटनं च कुर्वन्तं प्रेक्ष्य मत्कुण-

शुनसंचकः शयनाय दत्तः । तूर्णं निजामाप । पुनः श्रेष्ठी तस्य ब्राह्मणमुहूर्त्तं निजानेदमकारयत् । ततः प्रत्युरे तन्नावार्यं पप्रथ, तेनोक्तं—‘सर्वेषां प्रियं हितं च वाच्यं येन स्वमुखस्थदंतानां वृत्तिर्भवति, यतः—“जिज्ञासं अमृत वसे, विपत्नी जनके पास । एके वोढ्ये कोमीगुणः, एके कोमी विनाश ॥ १ ॥ इति ।

समधिकग्रहणकादानादिना तथा धनादि देयं यथा स्वयं परोऽर्पयति ३ । तथा मस्तके कृणसंनंधिचारो न धार्यः, उक्तं च जैनागमे—

“तत्तेय मितं जंपह, जत्तेय मित्तस्स निबहं वहह । तं उखिन्नेह चारं, जं अचपहे न ठंमेह” ॥ १ ॥

कृणञ्जेदे न विलंब्यं, को हि मूढधीर्नवधयपराज्वकारणमृणं कृणमात्रमपि धारयेत्? यतः—

“धर्मरंजे कृणञ्जेदे, कन्यादाने धनागमे । शशुघातेऽग्निरोगे च, कालक्षेपं न कारयेत्” ॥ १ ॥

“तैलान्यंगमृणञ्जेदं, कन्यामरणमेव च । एतानि सद्योऽुःखानि, परिणामे सुखानि च” ॥ २ ॥

अन्यथा कृणमदाता जवांतरे तद्गृहे कर्मकर्महिषादिः स जवेत् । कृणरक्षणे द्वयोर्मिश्रो जवांतरे धैरवृद्ध्याद्यापत्तेः । श्रूयते हि—‘श्रेष्ठिज्जायस्य कृणसंबंधेन पुत्रजवनादि, यथा दुःस्वप्नादिदुष्टः आद्यः सुतो मृत्युयोगोत्पन्नो नदीतीरे तरोरधस्यक्तः । रुदित्वा हसित्वा चाह—‘स्वर्णलक्षं मे उत्तमर्णं देहि नो चे-त्तवानश्रो ज्ञावीति’ । ततो जन्मोत्सवादिना पष्ठीदिने लक्षपूर्त्तौ स मृतः; एवं द्वितीयखिलक्षपूर्त्तौ मृतः । सुस्वप्नादिहेतुस्तृतीयपुत्रस्वेकोनविंशतिः स्वर्णलक्षा मया देया इत्यवादीत् । जावरुः पित्रोर्धर्मव्यये ताव-ज्वनमानीय काश्मीरे नवलक्ष्या कृपजपुंफुरीकचक्रेश्वरीमूर्त्तीर्वात्वा दत्ता, लक्षणे च प्रतिष्ठाप्याष्टादशपो-

तैरर्जितासंख्यस्वर्णः शत्रुजये लोप्यमयं बिंबमुत्थाप्य तत्र मणिमयं बिंबमस्थापयत् । इति श्रुत्वा तद्भव
एव कृष्णसंबन्धो यथा कथञ्चिन्निध्याप्यः । धर्मार्थिना कृष्णदानेऽसमर्थं तं मत्वा यदा शक्नोषि तदा दद्या
नो चेदिदं धर्मपदे मे श्रूयादिति वाच्यं, न तु कृष्णसंबन्धः चिरं स्थाप्य इति द्वयोर्मिश्रो विवेकः कार्यः ।
इति प्रस्तावाच्चर्चितं, परमृणञ्जारः शिरसि न धार्यः, इति मुग्धस्य शिक्षा दत्ता ३ । वासरः सफलस्तु
गृहिणां धनलाभेनैव स्यान्न तु व्यसनात्, यदुक्तं—

“वणिग्वेशया कविर्जडुलस्करः कितवो धिजः । यत्रापूर्वार्थलाभो न, मन्यते तदहर्बुधा” ॥ १ ॥

न तु गीतनृत्यविकथादिनावसरः शुभः स्यादिति ४ । सापत्यैव प्रिया ताड्या, पुत्रादिषु स्नेहस्तंज्रेन
बंधिता ताम्नितापि न किञ्चिद्विपरीतं तनोति ५ । बुयुक्ष्यैव युज्यते यत्तत्सर्वं मिष्टं न त्वत्र पक्वान्नमेव,
कट्ये यद्भुक्तं तत्कीदृशं कदन्नमपि मिष्टं लभं, तद्वत्सदा भोक्तव्यं । यत उक्तं च पंचत्रिंशत्पञ्चगुणविवरणे—

“अजीर्णे भोजनत्यागी, काले भोक्ता च सात्स्थितः” ।

पूर्वकृतभोजनेऽपक्वे बहुरोगाः स्युः । यतो वैद्यके—

“मलवातयोर्विगंधो, विड्भेदो गात्रगौरवमरुच्यम् । अविशुद्धश्चोजारः षरुजीर्णे व्यक्तलिंगानि” ॥ १ ॥

अजीर्णे सति भोजनं त्यजतीति, तथा काले बुयुक्षासमये भोक्ता लौढ्यादिपरिहारात्, यतः—

“कंठनालमतिक्रांतं, सर्वं तदशनं समम् । क्षणमात्रसुखस्यार्थे लौढ्यं कुर्वीत नो बुधः ॥ १ ॥

“जिह्वे प्रमाणं जानीहि, भोजने वचने तथा । अतिभुक्तमतीवोक्तं, प्राणिनां मरणप्रदम्” ॥ ३ ॥

हृधात्तेन युक्तं त्रिपमथमुतायते, श्रूयते हि—

क्वचिरकाले चोक्तारं नृपं सगदं कर्तुं केनचिद्वैशेन सूत्रकारः शिद्धितः—“त्वया रमवतीपाककालो-
ऽद्य मियेणोवृद्धयः” । तेन तथा कृतं, नृप एत्य त्रिलवं जाल्या जज्ञान्नामकपिटं गुप्तवृत्तमिश्रं कृत्वाऽदुक्क,
काले युक्तत्वाज्जीर्णं, वैद्यो विद्वद्वाऽचृदिति प्रसंगात्प्रस्तुतम् । अतीन ह्यधि भोजनं मिष्टं स्यादिति तदु-
त्तरम् ६ ॥ निजालुनैव शयितव्यं, कट्ये मम मंचकवत्, यत्रतत्रापि सुखं निद्रैति ७ ॥ ग्रामेग्रामे मैत्री
कार्या यथा स्वगृहवद्भोजनादि सर्वं सुसाध्यं स्यात् ८ ॥ अतिदौःस्थ्ये तव गृहस्थगंगायमुनाख्ययोग्योः
स्थाने खन्यं न तु नदीतटे, यथा पित्रा प्राश्यस्तं निधिं लभसे इति ए ॥ क्षेत्रं तु धर्मस्थानं, तत्र धर्मं
उप्यं येन महत्फलं स्यात्. यतः—‘एकगुणं दानं सहस्रगुणं पुण्यं’ इति जनप्रवादात्, न तु द्वात्रपुंजाहिक्षेत्र
धनं केष्यं । अथवा साधर्मिकादिरूपक्षेत्रे धनं देयं, तैः सह व्यवसायो न्याय्यस्तत्पार्श्वे स्थितस्य निजस्वस्य धर्मो-
पयोगित्वसंभवात्, न तु नीचजनरूपक्षेत्रे धनं स्थाप्यं । १० ॥ इत्यादि श्रुत्वा गतसंशयः सोऽपि तथा कुर्वन्
धनी सुखी महनीयश्च जज्ञे । इत्थं यथायोग्यमन्यैरपि शिक्षां गृहीत्वा शुक्रव्यापारः कार्यः । इति ।

‘पित्रा प्रदत्ता व्यवसायशिक्षा, तद्वाक्यत्रावाश्रमव्रतस्य सुगधः ।

दुःखी वञ्चयानु स एव सखो, विज्ञाय तत्त्वं व्यवसायशुद्ध्या ॥ १ ॥

॥ इत्यब्दिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमस्तंभे

पद्मविंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १२६ ॥

॥ सप्तविंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११७ ॥

अथ व्यवसायविषयिकां हितशिखामाह—

कार्पण्याच्चातिराटित्वं, न कुर्यादर्थम (स्या) जकः । मायाबुद्धिं च सर्वत्र, संत्यजेद्व्यवसायवान् ॥ १ ॥
 अर्थम (स्या) जकः, इव्यवृद्धिमिष्टुकः कृपणत्वात् न कुर्यात् । कुतः कृपणत्वेन युवनानुजीवेन
 सोमदत्तत्रये मातुलपुत्रं निजमार्गइव्यनामकार्थं निराहारं रत्नकोटिगृहीता, शेषपंचकोट्यर्थे स्वात्मानं तं
 च सप्तरात्रं यावत् बुभुक्षितमरुहत् स तु मृतः । तद्यार्ता लोके प्रसृता, कोऽपि तेन सार्द्धं न व्यवस्यति ।
 एकदा पंचशतशकटानि लात्वा वनकर्मार्थं गतः । गह्वर एकाकी वृद्धेदेनाय तत्परो व्याघ्रेण ऋद्धितः,
 एकेन्द्रियत्वं प्राप्तः । इत्थं कृपणत्वात्वेन दिग्विदिक्षु गतवान् परं पुण्यादधिकं नाम्नं इव्यादिकं । अतस्त-
 त्याज्यमिति । ननु यत्र तत्र इव्यविकिरणात् कथं तस्य स्थैर्यं स्यात् ? उच्यते—‘गृहस्थानामचिंत्यस्थले
 तन्न रक्ष्यं, यथा—कस्यापीन्यस्य नव्या स्नुषा श्वशुरं दीपात्पतिततैलत्रट्टयोपानहमर्च्यंजंतं वीक्ष्य किमि-
 दमतिकार्पण्यं किमुतातिवैदग्ध्यं ?’ इति संदिहाना परीक्षाार्थं ‘मे शीर्षं दृश्यति’ इति मिपात्सुप्ता चुरां
 क्रंदति, श्वशुरेण बहुप्रतिकारे कारिते तयोक्तं—“मम प्रागव्यंतरांतरं मांघं स्याद् गुणस्तु जाल्यमुक्ता-
 फलचूर्णलेपेनैव स्यात्” तदा श्वशुरो हृष्टस्तान्यानीय यावद्वर्त्तयति तावत्तया सम्यक्स्वरूपं प्रोक्तमिति ।

यः काकणीमप्यथप्रपन्नां, मन्येत तां निष्कसहस्रतुड्याम् ।

काले च कोटिष्वपि मुक्तहस्त-स्तस्थानुबंधं न जहाति लक्ष्मीः ॥ १ ॥

अपरं च इव्यार्थी अतिह्वेषं न विदध्यात्, कुतः? इमा हि श्रीवृद्धिहमा । यतः—
“होममंत्रवलं विप्रे, नीतिशास्त्रवलं नृपे । राजा बलमनाश्रानां, वणिकपुत्रे इमात्रलम्” ॥ १ ॥

“अर्थस्य मूलं प्रियवाक् इमा च, कामस्य वित्तं च वपुर्वयश्च ।

धर्मस्य दानं च दया दमश्च, मोक्षस्य सर्वाश्रनिवृत्तिरेव” ॥ २ ॥

यतः—‘लक्ष्मीदारिद्र्ययोर्मिश्रो विवादे जाते शक्रांतिके जग्मतुः । दारिद्र्यं ग्राह—मत्त इयं विन्नेत्यतः
सर्वत्र जगति, अहं निर्जाकं—

‘दारिद्र्य पण रलीयामणुं, कियती केती वार । एक उचाले पत्नीवणे, जूया खेलणकाल’ ॥ १ ॥

शक्रेण श्रीः पृष्टा—‘त्वं कुत्र वससि?’ साह—

“गुरवो यत्र पूज्यंते, वित्तं यत्र नयार्जितम् । अदंतकलहो यत्र, तत्र शक्र वसाम्यहम्” ॥ १ ॥

तत इंपृष्टं दारिद्र्यमवक्—

“द्यूतपोषी निजक्षेपी, धातुवादी सदाबसः । आयव्ययमनालोची, तत्र तिष्ठाम्यहं हरे” ॥ १ ॥

शक्रः ग्राह—‘अह्वेषादिस्थले श्रीस्तिष्ठत्वित्तरस्मिंस्त्वं’ इति विवादो जग्नः । इति श्रुत्वा श्रावकेण
सान्नेव कार्यं साध्यं न ह्वेषेन । यतः—

“मार्दवैनेव वश्याः स्युः, सर्वेऽपि तीक्ष्णनिष्ठुराः । जिहामुपासते पश्य, दंताः कर्मकरा इव” ॥ १ ॥

लक्ष्यमार्गणाद्याद्यकठिनवृत्त्यैव युक्तमन्यथा धर्मयशोहान्याद्यापत्तेः । जातु महता सहार्थोदिसंबंधः स्यात्तदा प्रणिपातादिनैव सर्वकार्यसिद्धिर्नतु बलकलहादिना, यतः—

“उत्तमं प्रणिपातेन, शूरं जेदेन योजयेत् । नीचमदपप्रदानेन, स्वतुह्यं तु पराक्रमैः” ॥ १ ॥

इति तथेति शेषः । व्यवसायवान् सर्वत्र क्रयविक्रयादौ परकीयग्राहकव्युद्ग्राहणमपीभेदलं चादानादिषु च मायाकरणं परवंचनं संत्यजेन्न कुर्यादित्यर्थः, यतः—

“विधाय मायां विविधैरुपायैः परस्य ये वंचनमाचरंति । ते वंचयंति त्रिदिवपवर्गसुखान्महामोहसखाः स्वमेव”
मायारहितमपि निष्पन्नवस्त्रसूत्रनाणकस्वर्णरूप्यादिपण्यं, प्रायो वाणिज्ये च यथा यथा स्वदपपापं स्यात्तथा विधेयमिति । ननु मायादिरचनां विना दुःस्थादीनां शुद्धव्यवसायेन निर्वाहः कथं स्यात् ? उच्यते—बहुकूटकदहनोपाजितं वर्षादिप्रांते राजचौराग्निजलराजदंष्ट्रादिचिरपहियमाणत्वान्न चिरस्थायि, नापि स्वदेहजोगधर्मव्ययादिहेतुरपि, यतः—

“अन्यायोपाजितं वित्तं, दश वर्षाणि तिष्ठति । प्राप्ते चैकादशे वर्षे, समूलं च विनश्यति” ॥ १ ॥

सागरश्रेष्ठिपापबुद्धिरंकश्रेष्ठ्यादिवत्, अतोऽमायित्वमिहापि प्रतिष्ठाहेतुः, यतः—‘विहाराहारव्यवहारस्तपस्विनां गृहिणां तु व्यवहार एव शुद्धो विलोक्यते । श्रुयते हि—‘नित्यं पंचविंशतिदोक्कनकानां स्वामी पुणिकश्रेष्ठी सार्धद्वादशदोक्कनकोपार्जनेन शुद्धवृत्त्या चेत्यं गृहचारं निर्वहतीति श्रुतं वृद्धेभ्य इति । ननु न्यायधर्मकनिष्ठा अपि केचिद्द्वैःस्थ्यादिपीमिता एव हृश्यंते, अन्ये त्वधर्मव्यापारनिष्ठा अन्यै-

श्वर्यादिना सुखिनश्च, तत्कथं शुद्धव्यवहारस्यैव प्राधान्यं ? उच्यते—‘अयं प्राक्कर्मकृतो त्रिपाकविशेषो न त्वेतन्नवकर्मकृतः । कर्म च चतुर्धा, यदाहुः श्रीधर्मघोषसूरिपादाः—

“पुषाणुवंधिपुषं, तर्हेव पावाणुवंधि पुषं च । पुषाणुवंधि पात्रं, पात्रं पात्राणुवंधि तह” ॥ १ ॥

अविराधितजिनधर्मस्य ऋतस्यैव पुण्यानुवंधि पुण्यं ? । अज्ञानकष्टेन कोणिकस्यैव रुद्धिप्रापणं पापानुवंधि पुण्यं १ । तद्भवे पापोदयाद्भ्रिणो जमकमुनेरिव पुण्यानुवंधि पापं ३ । कालशौकरिकादिकस्यैव पापानुवंधि पापं । ४ । एवं च यद्यपि कस्यचित्पापानुवंधिपुण्यकर्मवशाद्देहलौकिकी त्रिपन्न दृश्यते तथाप्यायत्यामवश्यंनाविन्येव । श्रूयते हि—‘कश्चिद्ब्राह्मः कश्चिच्चौरश्च स्वस्वगृहाद् घावपि निरीयतुः । श्राद्धस्तपार्ध्वादिभेदे जिनदर्शनार्थं गह्वन् कंटकविद्धपादोऽचूत्, तस्करश्च श्राद्धपुरस्ताद्भ्रजन् रूपकं प्रापत् सहस्रो जातः । ततः श्राद्धो दध्यौ—‘अहो ! अधर्मिणः कथं महत्फलं’ इति संदेहे गत्वा गुरुं पप्रब्ध, गुरुराह—‘तव तु पापं कंटकजशपादेन गतं, अग्रे गह्वतं चौरं नृपन्नदा बद्ध्वा शूलिकायामारोपयिष्यंति’ इति । द्वाणंतरे तथैव जातं, तद्ब्राह्मणेन श्रुतं । ततः श्राद्धो नित्यं शुद्धव्यवसायपरो जात इति ।

अमुं प्रबंधं हृदये निधाय, स्वहानिहेतून् कृपणादिदोषान् ।

विहाय नित्यं व्यवसाय एष्यः, सर्वत्र तेनैव विवर्द्धते स्वं ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमस्तंभे

सप्तविंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११७ ॥

॥ अष्टाविंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११७ ॥

अथ पुनर्मायाकरणकरणयोः फलमाह—

कूटस्य जडपनं मोक्ष्यं, राज्ञां पुरो विशेषतः । दंष्ट्रात्कीर्त्तिश्रियां हानि-सस्माद्ब्रह्मः परित्यजेत् ॥ १ ॥

गृहस्थ इति शेषः । क्रयादानदानादौ कूटजडपनं त्याज्यं । ननु गुह्यं परेषां न प्रकाश्यं, यतः—

“स्वकीयं दारमाहारं, सुकृतं ब्रविणं गुणम् । दुष्कर्म मर्म मंत्रं च, परेषां न प्रकाशयेत्” ॥ १ ॥

अत्र श्लोके सत्यत्रापणं निषिद्धं, तत्कथं कूटजडपनं न्रवन्निर्निषिद्धं ? उच्यते,—‘केनाप्यायुर्वित्तं गृह-
द्विजमित्यादिकं पृष्टं (सत्) कूटं न वदेत्, किंतु “किमनेन प्रश्नेन ?” इत्यादिभाषासमित्या प्रत्युत्तरयेत्,
तथा राज्ञां पुरोऽग्रे विशेषतस्वत्याज्यं । उपलक्षणाद् गुर्वादिप्रश्ने तु यथास्थितमेव वाच्यं, यतः—

“सत्यं मित्रैः प्रियं स्त्रीञ्चि-रत्नीकं मधुरं द्विषा । अनुकूलं च सत्यं च, वक्तव्यं स्वामिना सह” ॥ १ ॥

श्रूयते हि—“दिदृष्ट्यां श्रेष्ठी महणसिंहोऽकूटवादी शुद्धव्यवसायी, इति श्लघायां श्रुत्वा परीक्षार्थं सुर-
त्राणेन ‘तव कियन्मितं धनमस्ति ?’ इति पृष्टो ‘लेख्यकं वीक्ष्य विज्ञपयिष्यामि’ इत्युक्त्वा सर्वं नामकं
सम्यक् कृत्वा राज्ञोऽग्रे—चतुरशीतिटंकसहस्रं मद्गृहे संन्रवि नोऽनुमानेनेत्युचे । ‘मया स्लोकं श्रुतमनेन
तु बहूकं’ इति सत्योक्तिहृष्टो नृपस्त्वं कोशाध्यक्षं चक्र इति” । तथा कूटजडपनात् किं स्यात् ?—दंष्ट्रः कपटविरो-
षस्ततश्च कीर्त्तिश्रियां हानिरत्रावः, अतः श्राद्धस्तदंजं परित्यजेदित्यर्थः । अत्रार्थे धर्मबुद्धिज्ञातं, तच्चेदं—

१ अस्माकम्.

“त्रीमपुराध्वनार्जनाय धौ सुहृदौ चक्षितौ । धनमुपाज्यं पश्चात्स्वगृहं प्रति चेन्नतुस्त्वरितं, यतः—
“प्राप्तविद्यार्थशिष्या (ह्य) णां, देशांतरनिवासिनाम् । क्रीशमात्रोऽपि ऋज्ञागः, शतयोजनवघ्नवेत्” ॥ १ ॥

ततस्तौ महाभारत्यात्किंचिच्छनं ग्रामाद्बृहन्न्यासीकृत्य गृहमागतौ, यतः—

“न वित्तं दर्शयेत्प्राज्ञः, कस्यचित्स्वल्पमग्न्यहो । मुनेरपि यतस्तस्य, दर्शनाच्चक्षते मनः” ॥ १ ॥

“यत्रामिपं जले मत्स्यैर्जद्वयते श्वापदैर्भुवि । आकाशे पक्षिजिश्चैव, तथा सर्वत्र वित्तवान्” ॥ २ ॥
एकदा रहो रात्रौ पापबुद्धिना तत्र गत्वा धनं गृहीतं, कर्करैर्गत्तौ पूरयित्वा स्वालय आगात् ।

अन्येद्युर्धर्मबुद्धिः प्राह—“धनं विना सीदामि तेन धनमानीयते” पापधीः प्राह—“गम्यते” ततो
दावपि धनं दातुं गतौ, धनरिक्तं तत्स्थानं वीक्ष्य प्रथमं दाञ्जिकः शिरस्तान्मयन्नाह—“त्वयैव धनं गृहीतं”
धर्मबुद्धिः प्राह—“त्वया गृहीतं, मायां कुर्वाणोऽसि त्वं, मया तु दंभवृत्तिः प्रत्याख्याताऽस्ति” । एवं दौ
विवदमानौ राजकुले गतौ, मिथो हूयणानि प्रोचतुः । अधिकारिजिः प्रोक्तं—“दिव्यं क्रियतां” तदा पाप-
बुद्धिः प्राह—“अहो न दृष्टो न्यायः सम्यग् जवद्भिः, उक्तं च—

“विवादेऽन्विष्यते न्याय-स्तदज्ञावे च साक्षिणः । साहयज्ञावे ततो दिव्यं, प्रवदंति मनीषिणः ॥ १ ॥

यदत्र विषये मे वनदेव्येव साक्षिण्यस्ति, सा च वदयति चौरं । ततस्तैरुक्तं—“सत्यमुक्तं त्वया, यतः—

“अंत्यजोऽपि यदा साक्षी, विवादे संप्रजायते । तत्र न विद्यते दिव्यं, किं पुनर्यत्र देवता” ॥ १ ॥

ततोऽधिकारिजिः प्रोक्तं—प्रातर्वनदेवता प्रेक्ष्यते । ततः पापबुद्धिना रात्रौ प्रह्वन्नं पिता शमीकोटरे

स्थापितः, सिंहूरतैलादिना तस्यारवव्यत्यथं कृत्वा शिक्षितः—‘त्वयेदं वाच्यं’—‘धर्मबुद्धिर्गोमुखव्याघ्रो धनं ललौ’ । द्वितीयदिने तौ द्वावन्ये नृपादिलोकाश्च वने गताः, वनदेव्याः पूजां कृत्वा तैः प्रोक्तं—‘ओ वनदेवते ! येन धनं गृहीतं तत्कथय’ । ततः शमीकोटराह्वन्दो निःससारेति—‘धर्मबुद्धिर्धनं ललौ’ । ततो यदाधिकारिणो जगुः—‘त्वया धनं गृहीतं ’ तदा धर्मबुद्धिना शमीवृद्धो वह्निना ज्वालितः, शमी-तरौ ज्वलत्यर्द्धदग्धांगः पापधीपिता स्फुटिताह्वः शमीकोटरान्निर्ययौ । ततोऽधिकारिभिः प्रोक्तं—‘श्रेष्ठि-न्नेतत्किं त्वया वृद्धत्वे पापं कृतं ?’ श्रेष्ठ्याह—‘पुत्रेण कारितोऽहं’ । ततो लोके धर्मबुद्धिपापबुद्धीति नाम्ना-प्रसिद्धौ जातौ । नृयेण दांन्निकस्य सर्वस्वं गृहीत्वा स्वदेशान्निष्काशितः । यतः—

“मायामविश्वासविलासमंदिरे, डुराशयो यो कुरुते धनाशया ।

सोऽनर्थसार्थं न पतंतमीक्षते, यथा बिभालो लगुणं पथः पिबन्” ॥ १ ॥

शुद्धधर्मिणं नृपः प्राशंसदिति ।

मित्रघयोर्ज्ञातमिदं निशम्य, सर्वत्र कार्यां व्रतित्रिगृहस्थैः ।

दंभं जहित्वा (विहाय) व्यवसायबुद्धिः, सौभाग्यलक्ष्मीप्रददानशक्ता ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमे स्तंभेऽष्टा-

विंशत्युत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३८ ॥

॥ एकोनत्रिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १५ए ॥

अथ पुनर्व्यवसायविषये हितशिक्षामाह—

त्राधा मिथस्त्रिवर्गस्य, न कार्या ह्यास्तिकैर्नरैः । विश्वासघातकार्यं च, सुवृत्त्या द्रुपणं मतम् ॥ १ ॥
 त्रिवर्गस्य—धर्मार्थकामलक्षणस्य मिथः—परस्परं बाधा—प्रतिबंध आस्तिकैर्नरैः—श्राद्धैर्न क्रियेतेत्यर्थः ।
 तत्र धर्मो निःश्रेयससुखसाधकश्च, सर्वार्थप्रयोजनसिद्धिः सोऽर्थः, शब्दादिभिः सर्वैर्द्रियप्रीतिः स कामः ।
 एतत्रिवर्गस्यान्योन्यपीना त्वेकैकसेवनेन स्यात्, यतः—‘कश्चिद्धर्ममेव सेवतेऽतिमुक्तकजंबूस्वाभ्यादिरिव ।
 यथा म्लेच्छकुलेऽपि केचिद्धुक्कर्मिणः श्रूयन्ते, यथा—अहम्मदसुरत्राणः सपादमण्णुष्पशय्यायां शेते ।
 एकदा तत्र शय्यायां कौतुकादासी सुप्ता, तद्दृष्ट्वामेव निद्रां गता । राजा सजात एत्य तां दासीमेकया कंव-
 याऽमारयत् । सा सहसा हसंत्युत्थाय श्रुवि तस्थौ । राज्ञा हास्यकारणं निर्वधेन पृष्टा सा प्राह—‘महाराज !
 मम तु पापं शुष्मदत्तप्रहारेण नष्टं तूर्णं, यूयं तु नित्यमनेकवृक्षाणां तनुजसमानि पुष्पाणि शय्यायां स्थाप-
 यित्वा निद्रां कुरुथ, तत्पापंदरुः कियन्मितो जावी ? इति विचार्याहं हसितवती.” तदाकर्ण्य नृपस्ततः
 पुष्पशय्यां न्यवारयत् । एकदा स एव सुरत्राणश्चतुरंगचमूवृत उपवनमार्गेऽगच्छदा पुर एक लष्टो गच्छ-
 न्नन्तराले मृतस्तेन सर्वसैन्यं स्थिरीचूतं वीक्ष्य नृपः प्राह—‘कथमेतदग्रे न चलति ?’ अमात्यादिचतुत्येन
 क्रमेणकमरणं प्रोक्तं । स मरणतत्त्वमजानन्पप्रह—‘मरणं किं ?’ चतुल्यः प्राह—‘स्वामिन् ! श्रवणत्वे-
 द्दणत्वाशानादिरहितं मरणं.’ नृपः सविस्मयस्तत्र गत्वा करजं पप्रह—‘ओ ! उत्तिष्ठ, खानं पानं च विधेहि,

क्रोधनेहरी निजा न कार्या! तदान्यैः प्रोक्तं—‘महाराज ! अयं तु निर्जीवो जातः’ । अनेकयुक्त्या मर-
णस्वरूपं विज्ञाय स्वयं दध्यौ—‘अहो ! यदेहशमचित्नीयमात्मनः समेति तदा को रहति ? इति विचिंत्य
तदैव सर्वं त्यक्त्वा स्वजातीयश्रेष्ठधर्मं स्वीचकार, अत एव लोका अपि प्रशशंसुः, यतः—
“सोऽद्य सहस्र साहेबीयां, तुरी अघारह लरक ।
साहेब तेरे कारणे, लोड्या सेहेर बलरक” ॥ १ ॥
इति श्रूयते परशास्त्रोक्तसंबंधोऽपि किंचिदुपयोगित्वाद्ब्र प्रोक्तः । अर्थकामौ त्यक्त्वा धर्मोऽहिंसा-
लीकल्यागादिलक्षणः स्वीकृतस्तेन । एवमन्येष्वपि यथाहं ज्ञाव्यमिति । ? । तथा कश्चिदर्थमेवैकं साधय-
तीति मग्मणनंदादिरिव । धर्मकामातिक्रमाश्चनमुपार्जितमपि परेऽनुजवंति स्वयं तु परपापस्य ज्ञानं
सिंह इव सिंधुरवधान्मौक्तिकदंतादीनां स्वामी अन्य एव । यथा—
“कीटिकासंचितं धान्यं, महिकासंचितं मधु । कृपणोपार्जिता लक्ष्मीः, परैरेवोपचुज्यते ॥ १ ॥
इति त्रितीयजंगः १ । तथा कश्चित्काममेवैकं सेवते, न धनं न च धर्म, विषयसुखलुब्धो ब्रह्मदत्तादि-
वत् । यथा श्रूयते लोकशास्त्रेऽपि—‘सपादलक्षत्रामाधिपः पृथु(पृथ्वी)राजचहुवाणनृपो दिद्वीशः कामासक्तो
राज्यत्रष्टो बभूव, तथाहि—‘पृथ्वीराजेन पंगुनृपस्यांतःपुराब्धेन संयोगितां तत्पुत्रीं गृहीत्वा नष्टः स्वपुर-
मेत्य तथा सह कामासक्तो राज्यचितारहितो म्बेहेशसुरत्राणेन ज्ञातः सुखेन तत्राज्यं दात्वा बन्धो घयो-
नेत्रयोः पुटं संसीन्य सदवरकसूचीबोहंपंजरे निश्चलीकृतो महाडुःखमापेति । स्वाग्मेऽप्यनंगसेनकला-

दशीलोपदेशमालावृत्त्युक्तस्त्रीदासत्वरिपुमर्दनादिप्रबंधाः कामलौह्ये ज्ञेया इति । ३ । इत्येकसंयोगिका ज्रंगाः
 ३ । द्विकसंयोगाः इमे यथा—कश्चिद् धर्मधनासक्तः, न तु कामपरः, यथा कुमारपालनृपेण धर्मप्राप्तेः
 पूर्वं बह्वथोऽपि राजकन्याः परिणीताः, परं व्रतसमये तासां स्वदृपायुष्कादेकैव ज्योपलदेवी वचूव, कियता
 कालेन सापि परासुरजायत । तदनु ७२ सामंतादिवर्गो विज्ञपयति—‘हे प्रजापाल ! पुनः पाणिग्रहणं
 कुरु.’ राजोवाच—‘अलममुना संसारवृश्चुपायेन पाणिग्रहाग्रहेण, जवतु मेऽतः परं यावज्जीवं शीलं, येन
 । सर्वक्रियाः सफलाः, यदागमः—‘जेण सुचरियेण वयाणि दाणाणि तवो नियमाणि सुचरियाणि’ इति ।
 ‘राजन् ! पट्टराज्ञीं विना कथं मंगलोपचारा राज्ञो जायंते, न ह्यन्यलोकवन्नृपा राज्ञीरहिताः श्रुता दृष्टा वा.’
 राजाह—‘अहो राजन्याः ! श्रीगांगेयः पितामह आजन्माकृतपाणिग्रह एव किं विस्मृतिपथमानीयते ?’ ।
 ततः सामन्तादिवृतः श्रीगुरुमुखेन ब्रह्मव्रतमङ्गीकृतवान् । तदनु मंत्रिभिः समग्रराजधर्ममंगलोपचारारा-
 त्रिकमंगलप्रदीपकरणवसरे स्वर्णमयीं ज्योपलदेवीं निर्माण्य राज्ञः पार्श्वे स्थाप्यते, गुरुञ्ची राजर्षिविरुदं
 दत्तमिति । महापुरुषत्वात्तस्य युक्तं परं व्यवहारस्थितस्य गृहिणः कामपीरुया ह्यादिकृतोपज्वो जव-
 तीति । ४ । तथा कश्चिद्धर्मकामौ सेवते, न तु धनोपार्जनपरः । एवमर्थवाधया धर्मकामौ सेवमानस्य
 कणाधिकत्वं मानहानित्वं च, गृहिणां तु प्रयत्नेन धनमुपार्ज्यं, यतः—

“नहि तद्विद्यते किंचि—द्यदर्शेन न सिद्ध्यति । यत्नेन मतिमांस्तस्मा—दर्थमेकं प्रसाधयेत् ॥ १ ॥

यथा धनदत्तश्रेष्ठी मिथ्यात्वी, तेन धर्मबुद्ध्या विजेषु दानं ज्ञातिपोषणं पुनः पुनः कन्यादानं गोदान-

मित्यादियुक्त्या लक्ष्मणं व्यथितं, नव्यं नोपार्जितं, तथा कामलौह्येन तस्य बहु धनं गतं, इत्थं स निर्धव्यो जातो, अपमानं च प्राप्तः । ततः स्वधर्मविक्रयाय सकुशंवलं गृहीत्वाऽचलत् । कानने जोजनाय स्थितस्तावदेको मुनिर्मासह्यणकस्तत्रायातः, दानं दत्तं, ततः स्वैगितेच्यगृहे गत्वा पूर्वकृतधर्मं व्यक्री-
 णीत । स्वपूर्वजादेशादिच्यः प्राह—‘यदि मुनिदानफलं दत्से, तदा मुखमार्गितं दन्निः’ तदाकार्यं व्यक्री-
 हात्रिमुखो जातोऽरण्यस्थोऽुवरफलानि गृहीत्वा गृहमागतः । दानपुण्यात्सर्वं तत्स्वर्णं जातं मुनिभक्त-
 वनदेवप्रसादात् । ततो व्ययमायोचितं कुर्वन् सुश्राद्धो जातः । इति श्रुत्वा गृहस्थेन यथाहं स्वीकार्य-
 मिति । ५ । तथा कश्चिदर्थकामावेव सेवते, न धर्मं, सागरश्रेष्ठी इव, नास्यधार्मिकस्यायत्यां किमपि
 कल्याणं । यथा धवलश्रेष्ठी इवेति ६ । तथा कश्चिन्नयमपि न सेवते, एतन्नयातीतचतुर्थवर्गवर्तिन एवैत-
 इभंगकस्वामिनो भवतीति स्वयमभ्यूह्यमिति । ७ । तथा कश्चिन्नयमपि न सेवते, एतन्नयातीतचतुर्थवर्गवर्तिन एवैत-
 कुमारसुलसादयो भवन्ति । ८ । इति श्रुत्वा त्रिवर्गस्य बाधा गृहस्थस्य कर्तुमनुचिता, यतः—
 “यस्य त्रिवर्गशून्यस्य, दिनान्यायांति यांति च । स लोहकारत्रस्त्रेव, श्वसन्नपि न जीवति ॥ १ ॥
 यदा तु दैववशान्मिथः प्रतिबंधः संभवति, तदोत्तरोत्तरपीनायां पूर्वस्य पूर्वस्य बाधा न कार्या,
 तथाहि—कामबाधायां धर्मार्थयोर्बाधा रक्ष्या, तयोः सतोः कामस्य सुकरत्वात् । कामार्थयोस्तु बाधायां
 धर्मो धार्यः, यतः—

“धर्मे सिद्धे ध्रुवं सिद्धि—धुम्नप्रद्युम्नयोरपि” ।

इत्यादि, तथा नीतिशास्त्रेऽपि—

“पादमायास्त्रिंशं कुर्या—त्पादं विचाय कल्पते । धर्मोपजोगयोः पादं, पादं जर्त्तव्यपोषणे ॥ १ ॥
तथा सिंदूरप्रकरणे—

“त्रिवर्गसंसाधनमंतरेण, पशोरिवाशुर्विफलं नरस्य ।

तत्रापि धर्मं प्रवरं वदंति, न तं विना यद्भवतोऽर्थकामौ” ॥ १ ॥

अन्योन्याऽवाधया शुद्धो—पधयाराधयन्सुधीः ।

त्रिवर्गे क्रमतः स्वर्गा—पवर्गसुखचाग् जवेत् ॥ २ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमे स्तंभे

एकोनत्रिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ११९ ॥

॥ त्रिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३० ॥

अथानंतरोक्तश्लोकपदषयस्य व्याख्यामाह—

विश्वस्तेति—विश्वासघातकरणं शुद्धव्यवसायस्य दूषणं ज्ञेयमित्यर्थः । विश्वस्तवंचने महत्पापं, यतः—इह पापं द्विप्रकारं गुप्तं प्रकटं च, तत्र गोप्त्यं ठन्नमपि विधा, अद्वयं महच्च, अद्वयं कूटतुलामानादि, महद्विश्वास-

घातादि । प्रकटमपि विधा—कुलाचारेण गृहिणामांजादि ग्नेहादीनां हिंसादि चेति, निर्बलत्वादिना तु यतिवेशस्य हिंसादि, तत्प्रकटकरणेऽनंतसंसारित्वं, प्रवचनो ड्वाहकारणत्वात्, कुलाचारेण पुनः स्फुटेऽस्य कर्मबंधो गोप्ये तु तीव्रतरोऽसत्यमथत्वात् । परवंचनादौ महत्पापं, अत्रार्थे विसेमिरासंबंधो यथा—
 “विशाखायां नंदो राजा, विजयपालसुतः, बहुश्रुतनामामात्यः, जानुमती राज्ञी । राजा तदासक्तः सजा—
 “अत्यासन्ना विनाशाय, दूरस्था न फलप्रदाः । सेव्या मध्यमज्ञोवेन, राजा वह्निर्गुरुः स्त्रियः” ॥ १ ॥
 अतो राज्ञीरूपं चित्रस्थं कारयित्वा पार्श्वे रक्ष, तेन तथा कृतं, यतः किराते—

“स किं सखा साधु न शास्ति योऽधिपं, हितान्न यः संशृणुते स किं प्रभुः ।
 सदानुकूलेषु हि कुर्वते रतिं, नृपेष्वमात्येषु च सर्वसंपदः” ॥ १ ॥

तच्चित्रं स्वगुरोः शारदानंदनस्य दर्शितं, तेन स्वविज्ञताज्ञापनायोक्तं—‘यामोरुप्रदेशे तिलोऽस्ति स न कृतः’ । राजा तं स्वभार्यारमणं संकटय सचिवमाह—‘अयं मार्य एव.’ विमृश्यकारी स गृहे रहस्तमस्था-

पयत् । अन्यदा राजपुत्र आखेटके सूकरमनुब्रजन् दूरं गतः, सायं सरसि जलं पीत्वा व्याघ्रचीत्या तरौ चटितः, तदुपरि स्थैकवानररुद्धृदवासिर्व्यंतराधिष्ठितो मनुष्यवाचोवाच—‘जोः कुमार ! अघो व्याघ्रोऽस्ति’ इत्युक्त्वा तेनांके पूर्वं शाशितो, व्याघ्रेण सुबहु याचितो न दत्तः । पश्चात्तदुत्संगे कपिः सुप्तः, व्याघ्रस्त-
 मयाचत—‘जोः कुमार ! वानरस्य को विश्वासः, यतः—

“नदीनां च नखिनां चेत्यादि०”

“क्षणे रुथाः क्षणे तुष्टा—स्तुष्टरुथाः क्षणे क्षणे । अव्यवस्थितचित्तानां, प्रसादोऽपि त्रयंकरः ॥ १ ॥

ह्युधार्त्तव्याघ्रवचसा तेन कपिर्मुक्तः, स च पतन्नंतराले शाखासु लभः, उवाच च—‘ओः त्वं स्वकृतं कर्म जानासि.’ प्रजाते तेन अहिदीकृतः । सर्वत्र ‘विसेमिरा’ इति शब्दमुच्चरन् त्राम्यति । स्वीयतुरगो जयात्रस्तो नृपपुरो गतः । ततस्तं संशोध्य गृहे आनयत् । कथमपि गुणो न, तदा नृपः स्वगुरुगुणान् संस्मृत्य स्वं निनिन्द । राज्ञा राज्यार्द्धदानपटहे दापिते मंत्रिणोक्तं—‘मत्पुत्री किंचिद्वेत्ति’ राजा सपुत्रो मंत्रिगृहे प्राप्तः । ततो जवनिकामध्यांतरेण शारदानंदनेन श्लोकः पठितः—

“विश्वासप्रतिपन्नानां, वंचने का विदग्धता ? । अंकमारुह्य सुप्तानां, हंतुः किं नाम पौरुषम् ?” ॥ १ ॥

इति श्रुत्वाद्याह्वरं मुक्त्वा स ‘सेमिरा’ इति पठति ।

“सेतुं गत्वा समुद्रस्य, गंगासागरसंगमे । ब्रह्महा मुच्यते पापै—मित्रजोही न मुच्यते” ॥ २ ॥

द्वितीयश्लोके द्वितीयाह्वरं मुक्त्वाऽपठत् ।

“मित्रजोही कृतमन्त्र, स्तेयी विश्वासघातकः । चत्वारी नरकं यांति, यावच्चंद्रदिवाकरौ” ॥ ३ ॥

तृतीयाह्वरं तेन मुक्तं ।

“राजंस्त्वं राजपुत्रस्य, यदि कल्याणमिहसि । देहि दानं सुपत्रेषु, गृही दानेन शुद्ध्यति” ॥ ४ ॥

इति श्रुत्वा नृपसूः स्वस्थो जातः । सर्वे वनवृत्तांतमुवाच, तदा राज्ञा प्रोक्तं—
 “ग्रामे वससि कौमारि, वनस्थं चरितं खलु । कपिव्याघ्रमनुष्याणां, कथं जानासि पुत्रिके !” ॥ १ ॥

ततो जवनिकांतरितः स प्राह—

“देवगुरुप्रसादेन, जिह्वाम्रे मे सरस्वती । तेनाहं नृप जानामि, जानुमत्यास्तिलं यथा ॥ १ ॥
 अनेन श्लोकेन नृपस्य संदेहः पूर्णस्ततो गुरुराजानौ मिलितौ हृष्टौ” । इति वृत्तांतं श्रुत्वा श्राद्धैः
 स्वामिमित्रविश्वामिदेवगुरुवृध्वाब्रह्मोहन्यासापहारादीनि महापातकानि सर्वथा विशिष्य वर्जनीयानीति ।

“शुद्धस्य व्यवसायस्य, दूषणानि परित्यजेत् । इहामुत्रजवे श्राद्धः, स्याद्यशस्वी निरंतरं ॥ १ ॥
 ॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमसंज्ञे
 त्रिंशत्तत्परशततमं व्याख्यानम् ॥ १३० ॥

॥ एकत्रिंशत्तत्परशततमं व्याख्यानम् ॥ १३१ ॥
 उक्तं सात्त्विकारं द्वितीयं गुणव्रतं । अथानर्थदंरुपरिहाराख्यं गुणव्रतं तृतीयमाह—
 शरीराद्यर्थदंरुस्य, प्रतिपक्षतया स्थितः । योऽनर्थदंडस्तस्याग—स्तृतीयं तु गुणव्रतम् ॥ १ ॥
 स्पष्टं—अनर्थं निष्प्रयोजनं प्राणी पुण्यधनापहारेण दंड्यते पापकर्मणा विलुप्यते येनासावनर्थदंरुः,
 स च चतुर्थेत्याह—

“आर्त्तरौद्रमपध्यानं, पापकर्मोपदेशिता । हिंसोपकारिदानं च, प्रमादाचरणं तथा ॥ १ ॥

अपकृष्टं ध्यानमपध्यानं, ध्यानं नामांतर्मुहूर्तं यावन्मनःस्थिरत्वमेकाग्रता च । यतः स्थानांगवृत्तौ—

“अंतोमुहुत्तमित्तं, चित्तावघ्राणमेगवत्युम्भि । नृजमत्थाणं जाणं, जोगनिरोहो जिणाणं तु” ॥ १ ॥

तत्रापध्यानं आर्त्तरौद्रजेदात् विधा, तत्राप्यार्त्तं चतुर्धा—अनिष्टशब्दरूपगंधादिकं प्राप्य कादत्रयेऽपि तद्विप्रयोगचिंता १ । अञ्जीष्टशब्दादिकं लब्ध्वा कादत्रयेऽप्यविभेदचित्तनं तत् २ । एवं रोगादिवेदनाव्यथाया विप्रयोगचिंता ३ । शुक्तानां कामजोगानां स्मरणं चतुर्थं ४ । यथावश्यकनिर्युक्तिगतध्यानशतकवृत्तौ तु तदिदं—‘देवेंद्रचक्रवर्चित्वादीनां गुणा रूपादय कृञ्जिस्तत्पार्थनात्मकमधमं निदानचित्तनं ‘अहमनेन तपस्यागादिना देवेंद्रः स्याम’ इत्यादिरूपं । आह—किमिति तदधमं ? उच्यते—यस्मादज्ञानानुगतमत्यंतं, तथा च ज्ञानिनो विहाय सांसारिकेष्वन्येषामचिदापः स्यात्, इति धर्मनिदानचित्तनं तच्चुरीयकं ४ । अथैतद्दुध्यानस्यात्मैकवर्चित्वादलङ्घ्यमध्ये त्रिलक्षणेऽथतुर्जिरिंदं लङ्घ्यते—”तस्स कंदए सोयए, परिदेवएतारुनादिंलिंगाइं । इच्छाणिष्ठविर्लगाविर्लगावेयएणानिमित्ताइं” ॥ १ ॥

तस्य ध्यानस्य चत्वारि लिंगानि—तत्राक्रंदनं महता शब्देन विरचणं, शोचनं त्वश्रुपरिपूर्णेनेत्रस्य, परिदेवनं दैन्यं पुनः क्लिष्टप्रापणं, तारुनमुरःकुट्टनादि,—एतानि लिंगानि इष्टानिष्टवियोगावियोगवेदना-निमित्तानि । १ । अनेन ध्यानेन तिर्यगतिः, अथवावश्यकहारिज्रध्यां—

“अद्रेण तिरिक्काइ, रुद्वज्जाणेण गमयंति निरयंमि । धम्मए देवलोयं, सिद्धिगइ सुक्कजाणेण” ॥ १ ॥

आर्त्तध्यानेन संयत्याख्या साध्वी गृहगोधात्वं प्राप्ता । एतद् ध्यानं देशविरतिं यावत्स्यादतः नन्दमणि-
कारश्रेष्ठी मंडूकत्वं प्राप्सः, सुंदरश्रेष्ठी चंदनगोधात्वं प्राप्सः, इत्यार्त्तध्यानम् ।

वेधनं बंधनं अंकनं प्राणवियोजनं असिश्चिकुंतादित्रिस्तथा वीरपिशाचमुष्टिप्रयोगविषमंत्रयंत्रादिभिः
मारणं चिंतनं क्रोधेनेति हिंसानुबंधि ? । पैशुन्यं चाटिकाकरणं, अन्यवचनं, चकारमकारादि च स्वगु-
णाधिक्यादन्यदोपप्रकटनं, यद्वा स्वेप्सितनृपस्य जयं श्रुत्वाऽन्यनृपोपरि रौद्रबुद्ध्या 'श्रेष्ठं जातं अहो
अस्मदीयनृपस्य खड्गे जयः, एकेन महारौतेतावंतो हताः,' इत्यादिचिंतनं पुनः पुनः कथनं च तन्मृपा-
नुबंधि २ । तीव्ररोपतस्तन्नायकोपघाताद्यैः परद्रव्यापहारचिंतनं तस्तेयानुबंधि ३ । स्वधनादिरक्षणार्थं
सर्वतः शंकमानस्य परोपघाताध्यवसायस्तस्त्वं संरक्षणानुबंधि ४ । यतो ध्यानशतके—
“इयं करणकारणानुमतिविषयं परद्रव्यापहारचिंतनं तस्तेयानुबंधि ३ । स्वधनादिरक्षणार्थं
एवं करणकारणानुमतिविषयं पर्यालोचनं चतुर्भेदमिति रौद्रध्यानं स्यात् । अविरतसंसेवियमहसं ॥ १ ॥

देशासंयताः श्रावकास्त एव जनास्तेषां मनांसितैः संसेवितं संचित्तमधन्यमश्रेयस्करं पापं निंद्यमिदमिदं ॥ १ ॥
अस्य चत्वारि लिंगानि तद्यथा—‘हिंसादिषु एषु चतुर्षु यदेकादिसेवनं श्रूयो ज्ञेयः तदाद्यं ? । एषु चतु-
र्ष्वपि प्रवृत्तिस्तत् २ । कुशाखं श्रुत्वाऽज्ञानतो वा हिंसात्मकयागादिषु धर्मबुद्ध्या प्रवर्तनं तद्विगं ३ । मर-
णांतं यावद्दुःखसादेरनिवर्तनं कालशौकरिकादिवत् तत् ४ । यद्वा विचारामृते लकं—

“रौद्रस्मृतेस्तं कुलनाममीनो, हिंसादिदुष्कर्म विनापि याति ।
असंख्यदुष्कर्मपरानुचूतं, तत्रैव भूयो नरकं डुरंतम् ॥ १ ॥

तथा रौद्रध्यानविषये कुरुकोकुरुकुरुसंबंधोऽयं—

“कुणालानगर्याः खालान्यर्णे षौ ऋषी कायोत्सर्गेण स्थितौ । तन्महिम्ना मेधो नगरस्य बहिर्वर्षति
साध्वोर्जलोपसर्गो मा न्नवत्विति । लोकैः संभूय ताडुपडुतौ । ‘शुश्रयोर्महिम्ना नगरे महातापोऽस्ति, अरि-
ष्टमेतदस्माकं’ । इत्युक्त्या तयोर्ध्यानत्रंगो जातः, तेषामुपरि रौद्रध्यानमुत्पेदे, तेन दान्त्यां तान्त्यामंत्रं
श्लोकः प्रोक्तः—

“वर्ष मेघ कुणालायां, दिनानि दश पंच च । मुशलप्रमाणधारान्त्रि-र्यथा रात्रौ तथा दिने” ॥ १ ॥

एतत्कथनानंतरं जलैः पुरं प्लावितं तरडुदधौ गतं, तौ ऋषी अपि नगरजलेन प्लावितौ अशुभध्या-
नेन सार्धं स्वदेहौ प्रोहतुः इव्यत्रावाप्त्यां झुम्तौ तौ नरकं जग्मतुः ।

आर्त्ताधिपध्यानवलाहकस्य, वृष्टिं प्रतन्य व्रतिनौ ह्यजावात् ।

हांत्याः पुरप्लावयनं विधाय, तौ प्रापतुः श्वन्नमनर्थदंभात् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायासुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ

नवमे स्तंभे एकत्रिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३१ ॥

॥ द्वात्रिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३३ ॥
 अथ द्वितीयश्रेयोऽर्थं—‘पापकर्मोपदेशिता’ पापकर्माणि—क्षेत्रे खननं कुरु, हलफालादि सजीक्रियतां,
 वृषान्दमय, शत्रून्मारय, इमां कन्यकां विवाहय—इत्यादीनि, तेषामुपदेशः । श्रूयते हि—‘कृष्णचेटका-
 दीनां स्वापत्यविवाहेऽपि नियम इति ३ ।

तथा “हिंसोपकारिदानं च”—हिंसायोग्योपकरणानि शकटशस्त्रधरोदुखलशुश्रूदातररुककृपाणि
 कांक्षुशिकाकुहाखरेचकौपध्वणकृम्यादिघातहेतुगर्जशातनपातनाद्यर्थं मूलद्वारादिदानमित्यादीनि हिंसा-
 धिकरणानि तेषां दानं, यथा—‘दारवत्यां धन्वंतरिवैद्यो बहुसावद्यात्मकः, द्वितीयो वैतरणी मूलपुष्पा-
 दिवहुजीवहिंसात्मकोऽपि ग्लानमुनीनां निरवधं ददाति त्रैपजं । एकदा कृष्णो जिनं पप्रब्—‘स्वामिन् !
 वैद्यानां का गतिः ? यतो लोका अपि पठंति—
 “कवि चित्रकर पारधी, वली विशेषे ऋह । गांधी नरक सधावीया, वैद्य देखाके ऋह” ॥ १ ॥

असन्नगरवासिनौ धन्वंतरिवैतरणिनौ । तयोः क्व गतिर्चाविनी ? । ‘हे ऋष ! आद्योऽप्रतिष्ठानप्रस्तटे,
 द्वितीय आरंभं कुर्वन्नपि मनसा विभ्रंति किंचिदतः वनवानरत्वं प्राप्स्यति, तत्र मुनिं कंटकविष्पपादं वीक्ष्य
 जातिस्तृत्या च शह्योऽरिण्यौपध्या निःकंटकं करिष्यति, मुनिप्रोक्तधर्मोपदेशात्पूर्यकृतपापान्यालोच्य
 त्रिदिनानशनेन वानरः सहस्रारं प्राप्स्यति, आद्यस्तु पद्मकायहिंसातः पुनः पुनस्तत्रैवोत्पत्स्यते, कपर्दिका-
 नंततमे जागे च क्रयविक्रयत्वं प्राप्स्यति इति तृतीयश्रेयः ३ ।

तथा “प्रमादाचरणं तथा” प्रमादा मद्यादयः पंच तेषामंगीकरणं, यतः—
 “भजं विसयकसाया, निहा विकहा य पंचमी ऋणिया । एए पंच पमाया, जीवं पारंति संसारे” ॥ १ ॥
 मद्यं मदिरा लपलक्षणाद्यजनमांससरकताड्यादिपरिश्रहः । मद्यं लोकोत्तरे निधं, यतः—

“गायति त्रमति वक्ति गद्गदं, रौति धावति विगाहते क्लमम् ।
 हंति हृष्यति न बुध्यते हितं, मद्यमोहितमतिर्विषीदति” ॥ १ ॥

तथा संत्रोधसित्तरिवृत्तौ—मद्यमत्तकृष्णपुत्रेभ्यो जातः दोषो यथा—

“वत्सीसुत्तरसयसंखसु, कुलकोनी जायवजणस्स । वारवइएमहा—वज्जगिरिनिवायलयहेळ ॥ १ ॥

षट्पंचाशत्कुलकोल्यः पुरमध्यवर्त्तिन्यः घासप्ततिकुलकोल्यः पुरपार्श्ववर्त्तिन्यः ये संयमं प्रतिपन्नास्तान्
 विहाय दूरं गतास्तेऽप्याकृष्य वह्नौ हुताः चतुःकोल्यः कुलानां । कुलसंख्येयं—एकस्य यादवस्य गृहाद-
 द्योत्तरशतं कुमारा निःसरंति तदेका कुलकोटिः, इति वृक्षमुखात् श्रूयते, तत्त्वं तु बहुश्रुता विदंति, इति
 मद्याख्यप्रमादः ॥ १ ॥ तथा विषयाः शब्दादयः पंच, यतः—

“विषयव्याकुलचित्तो, हितमहितं वा न वेत्ति जंतुरयं ।

तस्मादनुचितचारी, चरति चिरं दुःखकांतरे ॥ १ ॥

इति द्वितीयः । २ । कपायाः—कपः संसारस्तस्य लाजो येन्यस्ते कपायाश्चत्वारस्तेषां स्वरूपमग्रे वक्ष्यते
 इति ३ । निजा स्वापः सा पंचधा, यतः—

“सुखप्रबोधा निजा स्या—दन्त्या दुःखप्रबोधिका । निजानिजा प्रपत्ना च, स्थितस्योर्द्धस्थितस्य वा” ॥१॥
 “गह्वतोऽपि जनस्य स्या—त्यचलाप्रचलात्रिधा । स्थानार्द्धिर्वासुदेवार्द्ध—बलाऽहार्द्धिर्तितार्थकृत्” ॥२॥
 “आद्यसंहननापेक्ष—मिदमस्यां बलं मतम् । अन्यदा तु वर्तमान—युवज्योऽष्टगुणं तु कर्मग्रंथावचूर्णै—
 मुत्थाय प्रसाधयति, केशवार्द्धबलश्च जायते, तदनुदयेऽपि सति अतिसंक्षिष्टपरिणामादिनाऽदृष्टमर्थ—
 नरकगामिन एव स्यादित्युक्तमस्तीति । अत्रार्थे ज्ञातानि महात्राण्योक्तानि यथा—

“पोग्गलमोयेगदंते”, फेरुसगवर्णसात्वजंजणे चैव ।
 श्रीणञ्चियस्स एए, आहरणा हुंति नायवा ॥ १ ॥

प्रबोध्य दीक्षां ग्राहितः । स कदाचित् कचित्स्थले महिषवधं प्रेक्ष्य तदत्रिलाषेणैव रात्रौ सुप्तः, ततस्त्या-
 नर्द्धिनिजोदयो जातस्तदुदये चोत्थाय गत्वाऽन्यं महिषमेकं हत्वा चाजहयत् । तदुच्चरितशेषं च मांसं
 समानीयोपाश्रये निधाय सुप्तः । प्रगे गुरुं ग्राह—‘इत्थंचूतो मया स्वप्नो दृष्टः’ । ततः साधुचित्तदासि-
 षमहश्यत् । पंचमीनिजोदयोऽस्यास्ति इति ज्ञातं च । संघेन विंगमपहृत्य विसर्जितोऽसाविति ॥ १ ॥
 तथा एकः साधुः श्रावकगृहे मोदकान् वीक्ष्य तदीहापरः सुष्वाप । अंतिमनिजोदये रात्रौ तद्गृहं

गत्वा स्फोटयित्वा कपाटान् तान् ऋक्षयित्वा शेषं पतद्गृहे द्दिष्ट्वा एत्य सुसः, उत्थितेन तथैवालोचितं ।
पुनस्तत्प्रत्यक्षेण गुरुर्चिद्वृष्टं, 'अंतिमनिजोदयः' इति ज्ञात्वा तथैव विसर्जितः । १ ।

तथा एकः साधुर्दिवा विरदेन खेदितः कथमपि नंद्योपाश्रयमागतः । दंतिनं प्रति सकोप एव निशि
सुप्तः । तन्निजोदये च पुरकपाटे जंत्त्वा हस्तिनं व्यापाद्य दंतौ गृहीत्वा स्वस्थले द्दिष्ट्वा सुसः । प्रजाते तं
संयमेऽयोग्यं ज्ञात्वा तथैव निष्कासितः । ३ ।

फरूसगः कुंजकारः समयवास्था । यथा—एकः फरूसगो महति गह्वे प्रव्रजितः । अन्यदा तन्निजायां
यथा पूर्वं मृत्पिंकानतोरुयत्, तवत्साधूनां शिरांसि त्रोटयित्वा कबंधैः सदैकांते उज्जांचकार । ततः
शेषाः केचन मुनयोऽपसृताः । प्रगे तत्सर्वं ज्ञात्वा संधेन दूरीकृतः । ४ ।

तथा कश्चित्साधुः गत्यागतिकाले एकं वटवृक्षं दुःखदं मत्वा तन्निजायां तं जंक्त्वा स्वस्थले निक्षिप्य
सुप्तः । 'स्वप्नो दृष्टः' इत्यालोचिते तज्ज्ञाते विंगापनयनतः गणद्बहिष्कृतः । ५ । इति विशेषतो ज्ञातानि
निशीथादवसेयानीति—

अथ सामान्यतः निजादोषश्चायं—

“सर्वगुणघातिनी निजा, निजा संसारवर्द्धनी । निजा प्रमादजननी, तस्मात्स्याज्या बुधैः सदा” ॥ १ ॥
तथा मुनिधार्मिकाणां विनिजत्वं श्रेष्ठं, यतः—पंचमागमे श्रीवीरशय्यातरी श्राविका मृगावतीपति-
ऋगिनी जयंत्याख्या प्रभुं प्रति प्रश्नमिदमकरोत्—‘सुत्तं जंते साहु जागरिञ्चितं साहु ?’ ‘जयंति ! अत्ये-

गइआणं सुत्तत्तं साहु, अत्थेगइआणं जागरिअत्तं साहु । जे इमे जीवा अहम्मिआ अहमामणुआ अह-
मेण चैव वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति एसि णं जीवाणं सुत्तत्तं साहु, एसिं जीवा सुत्तासमाणा णो बहूणं
जीवाणं पाणाणं ऋआणं सत्ताणं दुक्काणं जाव वहंति । एसिं जीवा सुत्ता समाणा अप्पाणं परं वा तडु-
जयं वा नो बहुहिं अहम्मिएहिं संजोअंति, एसिणं सुत्तत्तं साहु । जयंति ! जे इमे जीवा धम्मिया
जाव धम्मेणं चैव वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति, एसिणं जीवाणं जागरिअत्तं साहु—इत्याद्यालापकः । एवं
बल्लिअत्तं दुब्बलिअत्तं दक्कत्तं आलसत्तं इच्चाइ, यावज्जेयं इति चतुर्थः । ४ ।

सामस्यपूर्वश्रुतपोऽपि साधुर्विस्मार्य (विस्मृत्य) ग्रंथान् प्रमिलादियोगात् ।
कालं निगोदेषु वसत्यनंतं, निद्रादिदोषांश्च विमुञ्च सुरे ॥ १ ॥
॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमे स्तंत्रे

घात्रिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३१ ॥

॥ त्रयस्त्रिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३३ ॥

अथ विकथाख्यं पंचमं प्रमादमाह—

राज्ञां स्त्रीणां च देशानां, ऋचकानां विविधाः कथाः । संग्रामरूपसवस्तु—स्वादाद्या विकथाः स्मृताः ॥१॥

राज्ञां संग्रामादिवर्णनं राजकथा । यथायं ऋषो ऋीमवद्युष्कारकः सुचिरं राज्यं करोतु, अथवायं नृपो
दुष्टः स्त्रियतामित्यादि ज्ञेयं । १ । तथा च स्त्रीणां कथा तद्रूपनिंदाप्रशंसादिरूपा यथा—

“घिजराजमुखी गजराजगति—स्तरु राजविराजितजंघतटी ।

यदि सा दयिता हृदये वसति, क्व तपः क्व जपः क्व समाधिरिति” ॥ १ ॥

तथा—

“करहर्गई कागसरा, दुग्गगा लंबजवरपिंगदसी । दुह्नीला दुग्गसी, विहिको नियई श्रीइसुहं ॥ १ ॥

तथा देशजातिकुलरूपनामनेपथ्यपरिजनकथा स्त्रीणां संबन्धिनी न कार्या । तत्र देशसंबन्धेन स्त्रीणां
वर्णनं यथा—‘लाटोन्नवा मंजुलवचना रतिनिपुणाश्च ऋवन्ति’ इत्यादिका, तथा जातिविकथा—‘धिग्ब्रा-
ह्मणी; या विधवा जीवन्ति मृता एव धन्या मन्ये, पुंश्चली पतिलक्षेऽप्यनिंदिता’ । तथा कुलकथा—
“अहो चौलुक्यपुत्रीणां, साहसं जगतोऽधिकम् । पत्युर्मृत्यौ विशंल्यग्नौ, याः प्रेमरहिता अपि” ॥ १ ॥

रूपकथा—‘रूपशोभावर्णनं’ । नामकथा—‘याहशं नाम ताहशः परिणामः’ इति । नेपथ्यकथा—
‘धिक् धिक् नारीरूपं यद्यौवनं नेपथ्यं च न यूनां चक्षुर्मोदाय ऋवति’ । परिजनकथा—‘अस्याश्चेटीदा-
सादिपरिकरो दहो विनीतश्च’ इत्यादिस्त्रीकथा त्याज्या इति । २ ।

देशानां कथा—‘यथा—

“रस्यो मालवकः सुधान्यकनकः कंच्यास्तु किं वार्यते?, दुर्गा गुर्जरश्चमिरुद्धचटप्रटा लाटाः किरातोपमाः ।

काश्मीरे वरमूर्खता सुखनिधौ स्वर्गोपमाः कुंतला—वर्ष्यादुर्जनसंगवहुत्राधिया दैवी कथैवंविधा” ॥१॥
 इति ३ । तथा ऋक्तानां कथा स्वादादिसंबंधिनी यथा—‘अहो अनेन विवाहादिकार्ये वर्या रसवती
 कृता, व्यंजनादिस्वादोऽद्यापि दंष्ट्रामध्येऽस्ति । अथवा ज्वलत्वेन कृतं पक्वान्नादिकं, एकं पर्यटादिकं
 मुक्त्वा सर्वमनिष्टं कृतमन्नूतं’ इत्यादि स्वयमन्बूहं । ४ । इति चतस्रो विकथाः स्मृताः । संबोधसित्तरीवृ-
 त्तौ तु सप्तविधास्तद्यथा—‘चतसस्तु पूर्वोक्ता एव तिस्रस्त्वमाः—श्रोत्रजनहृदयमार्दवजनानामृषी सा
 चासौ पुत्रादिप्रजाप्रधानत्वात्कारुण्यवती मृडकारि(रु)णिकी यथा—
 “हा पुत्र पुत्र हा वल्ल वल्ल मुक्कामि कह मणहाहं । एवं करुणपलावा, जलंतजलाणंमि सा पन्धिया ॥१॥
 दर्शनत्रेदिनी ज्ञानाद्यतिशयतः कुतीर्थिकप्रशंसारूपा, यथा—सूक्ष्मार्थबुद्धिहृष्टं श्रोतव्यं बुधरासनं
 इत्यादि ३ ॥ चारित्रत्रेदिनी कथा—यथा कथया प्रतिपन्नव्रतस्य व्रतार्थमुपस्थितस्य वा चारित्रत्रेदः
 क्रियते यथा—केवल्यादिरहितेऽधुना काले तस्य शुभ्रायुधं चावं चरणं को जानाति ? अन्यच्च—
 “जह मंचाल पन्धियस्स, देहपीना सुभोविया होई । गिरिसिहरालं महंती, तहणंतत्रवो तलं जहे” ॥१॥
 तथा—

“काले पमायबहुले, दंसणनाणेहिं वडए तित्थं । बुद्धिसं च चरित्तं, तो गिहिधम्मो वरं कालं” ॥ १ ॥
 इति । ३ । अत्र श्लोके तु आवश्यकादिसूत्रप्रसिद्धत्वाच्चतस्र एव संदर्शिता इति । अत्र विकथा-
 विषये रोहिणीसंबंधः मागधीप्राकृतभाषात उद्धृत्यात्र लिख्यते—

कुंरुनपुर्यां सुजज्ञश्रेष्ठी, तस्य पुत्री रोहिणी नाम्ना बालविधवा गुरुपाभ्वेऽध्ययनं कुर्वती कम्मपयस्ती-
 प्रमुखग्रंथान् कंठे स्वनामपाठवदकरोत् । अजस्रं त्रिसंध्यं जिनाचार्यं त्रिसंध्यमावश्यकं च नामुंचत् । नित्यं
 पठन्ती साधिकलक्षस्वाध्यायपाठिनी जाता । इतश्च कुवोधदूतः स्वं नृपं चित्तपुरवासिनं मोहन्नृपं व्यजि-
 ज्ञपत्—‘स्वामिन् ! युष्मद्दोषान्पुनः पुनः सर्वेषां ज्ञापयति इयं रोहिणी’ तद्भुत्वा मोहनृपः रागद्वेषसुतयो-
 मिथ्यात्वमंत्रिणोऽष्टादशपपस्थानादिसन्धानां पुरः रुरोद गद्गदवाण्या चाह—‘अहो ईदृशः कोऽपि
 नास्ति यो मदाज्ञाखंनिनीं रोहिणीं अस्मद्वैरिचारित्रधर्मनृपमिलनोत्सुकां वशीकृत्य मम ददाति’ । तत एकत्र
 कोणे स्थिता मोहचार्या कुदृष्टिलस्याः सखी विकथा योगिनी उवाच—‘स्वामिन् ! अहपकार्ये युष्माकं
 खेदो न योग्यः, यतः—युष्मदीद्वैकैकेन सेवकेन सम्यक्त्वव्रतश्रुतपूर्णा गुणेभ्यः पातितास्तेऽद्यापि स्वामि-
 पादपुरः धूलिवद्बुलंति, तेषां संख्यामपि न कोऽपि जानाति । यतः जीवानुशासनवृत्तौ—चतुर्दशपूर्वधराः
 श्रुतकेवलिनश्चानंतकाये पतिता निवसंति तिष्ठंति पूर्वगतसूत्रात्रावे मृत्वेति शेषः । तस्मात् दे नृप ! किय-
 न्मात्रेयं वराकिका रोहिणी ? इति प्रोच्य मोहेन दत्तामाशिषं गृहीत्वा विकथा एत्य तन्मुखे चित्ते षाव-
 सत्, तेन सा रोहिणी सर्वत्र धर्मकार्ये विकथामकरोदकारयच्च । एकदा साधुजिः साध्वीजिश्च सा शिदि-
 ता—‘हे श्राविके ! त्वं सुज्ञा तवेदं नार्ह, यतः—

“यदीह्यसि वशीकर्तुं, जगदेकेन कर्मणा । परापवादसस्येभ्य—श्रन्तीं गां निवारय ॥ १ ॥

तदाकर्ण्य क्रोधं प्राप्ता शनैः शनैः सर्वं मोहसैन्यं समायातं विकथां प्राशंसत् । अथ सा विकथा-

न्विता सर्वं पठनादिकं मुमोच । एकदा राजपथे स्थिता रोहिणी नृपस्त्रीदोषं प्राह, राक्षीदास्याः तल्लुत्वा नृपं प्रत्यवोचत् । ततः नृपेण सुनक्षत्रश्रेष्ठिनमाकार्यं पृष्टं—‘मन्त्रार्थायाः कुशीलितवं त्वत्पुत्र्या कुत्र दृष्टं ज्ञातं च कथं ?’ स प्राह—‘स्वामिन्नस्याः स्वभावो दुष्टोऽस्ति’ । ततः कुपितेन नृपेण सा नगराद् बह्विंशजिता, शरण्ये दुःखमनुभूय मृता ब्यंतरदेवी अपरिशृहीता जाता । तत्रान्यदेवकृतदुःखमनुभूयैकैदियादिष्वनंतकालं त्रांत्वा तज्जीवो युवनजानुकेवलित्वं प्रापेति ।

एवं ज्ञात्वा दुःकथाव्यापृतानां, दुःखानंतं दुस्तरं देहजाजाम् ।

वैराग्याद्यैर्बन्धमुत्सथाऽन्नियुक्ता, नित्यं वाच्याः सत्कथा एव प्रब्यैः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमस्तंजे

त्रयस्त्रिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३३

॥ चतुस्त्रिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३४ ॥

अथ सामान्यतः प्रमादाचरणमेव चतुर्थचेदो विशिष्यते

जीवाकुलेषु स्थानेषु, मज्जनादिविधापनम् । रसदीपादिपात्राणयावत्स्थायते न हि ॥ १ ॥

लक्षोचं नैव वध्नाति, स्थाने महानसादिके । सर्वमेतत्प्रमादस्या-चरणमभिधीयते ॥ २ ॥

जीवाकुलस्थानानि—यत्र लीलफूलपिपीलिकात्मकोटककुंथुप्रमुखानां पक्षां जीवनानां हिंसा स्यात्तानि,
तेषु च्छ्मिपटलकादिषु मज्जनं स्नानकरणं न योग्यं, यतः एकादशीपुराणे—

“गृहे चैवोत्तमं स्नानं, जलाच्चैव सुशोधितात् । ततस्त्वं पांभवश्रेष्ठ ! गृहे स्नानं समाचर” ॥ १ ॥

“कूपे हृदेऽधमं स्नानं, नद्यामेव च मध्यमम् । वाप्यां च वर्जयेत्स्नानं, तटाके नैव कारयेत्” ॥ २ ॥

“पीड्यंते जंतवो यत्र, जलमध्ये व्यवस्थिताः । स्नाने कृते ततः पार्थ, पुण्यं पापं समं जवेत्” ॥ ३ ॥

तथा ब्रह्मरूपुराणे—

“ज्ञानं तीर्थं धृतिस्तीर्थं, दानं तीर्थमुदाहृतम् । तीर्थानामपि तत्तीर्थं, विशुद्धिर्मनसः परा” ॥ १ ॥

तथा विष्णुपुराणे—

“आपः स्वप्नावतो मेध्याः, किं पुनर्वह्नितापिताः । ऋषयस्तत्प्रशंसन्ति, शुद्धिगुणेन वारिणा” ॥ १ ॥

तथा मनुस्मृतौ—

“चित्तमंतर्गतं दुष्टं, तीर्थस्नानैर्न शुध्यति । शतशोऽपि जलैर्धौतं, सुराञ्जान्मिवाशुचि” ॥ १ ॥

“सत्यं शौचं तपः शौचं, शौचमिंद्रियनिग्रहः । सर्वभूतदया शौचं, जलशौचं च पंचमम्” ॥ २ ॥

तथा नागरखंभे—

“दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं, वस्त्रपूतं पिबेज्जलम् । सत्यपूतं वदेद्वाक्यं, मनःपूतं समाचरेत्” ॥ १ ॥

गृही यदि स्नानं करोति तदा दिवसे यतनयैव, न तु रात्रौ । आदिशब्दाद्बभूवुनीतिवनीनीतिकरणं, तदपि निर्जिबचूमिकायामेवेत्यादि स्वधिया ज्ञेयं चेति ।
तथा आलस्याच्चासाः—दृृततैलतक्रुग्धजलादयो रसाश्च, दीपः आदिशब्दाद्बभूवुजनादयस्तेषां पात्राणि प्राजनानि न स्थगयति न पिद्यते, स्थगितान्येव रक्षणीयानीत्यर्थः । ? ।

तथा महानसादिके स्थाने उद्धोचो वितानश्चन्द्रोदय इति पर्यायाः, तं नैव बभ्राति एतत्सर्वं प्रसादाच-
बन्धः सद्यो जीववधादिबहुदोषहेतुत्वात् । अत्र निदर्शनं यथा—
श्रीपुरे श्रीषोणो राजा तस्य पुत्रो देवराजो देवराज इवापरः । स यौवने दैववशात्कुष्ठी जातः । सप्तवर्षावधि-
विविधप्रतिकारैरपि नं गतो रोगः, चिकित्सकैरत्यक्तः । ततो 'यो मत्तनयं नीरुजं करोति तस्यार्धं राज्यं
ददामि' इति वृपः पटहमवादयत् । तत्र यशोदत्तेभ्यपुत्री शीलादिभ्रतरका, तथा पटहं निवार्य स्वकर-
स्पर्शेन कुष्ठः स्फोटितः । ततस्तयोः पाणिग्रहणमहं कृत्वा पुत्रं राज्ये निवेश्य च दीह्यामाददे राजा । तत्रै-
कदा पोद्दिलाचार्याः समेयुः । गुरुवंदनार्थं वृपराइयौ जग्मतुः, देशनांते प्राग्रृचवं पप्रह्यतुः । गुरुराह—
“वसंतपुरे व्यवहारिणो देवदत्तस्य धनेश्वरादयश्चत्वारः पुत्रा माहेश्वराः । इतश्च मृगपुरे
जिनदत्तसुता मृगसुंदरी, तस्या अग्निग्रहत्रयं—जिनानर्चित्वा सुनीनां दानं दत्त्वा च ज्योदयेऽहं,

रात्रौ च न जोदये । अन्यदा व्यवसायार्थं धनेश्वरो मृगपुरे गयौ । तत्र सा श्राद्धसुता दृष्टा, तस्यानुरा-
 गो जज्ञे, 'मिथ्यात्वने मेऽस्याः पिता न प्रयच्छति' इति विचार्य कपटश्रावकीचूय कथमपि तां परिणीय च
 स्वगृहे आनयत् । धर्मैर्ब्यया जिनपूजादौ निषिद्धा, तेन तस्या उपवासत्रयं बन्धुव । तथा गुरवः पृष्टाः,
 गुरुचिर्त्वाजालात्रं विचार्योक्तं—'त्वं बुद्धकोपरि चञ्जोदयं बंधय, तथा जावतः पंचतीर्थस्तुत्या पंचसाधु-
 दानेन च नित्यं पूर्वनियमसदृशं फलं जायते' तथा तथा कृतं । श्वशुरादिजिः किमपि कार्मणमनया कृत-
 मिति विचार्योक्तं धनेश्वराय, तेन स उल्लोचो ज्वालितः, तथा द्वितीयो बन्धुः सोऽपि ज्वालितः, एवं सप्त
 दग्धाः । ततः श्वशुरेणोक्तं—'जज्ञे ! किमर्थमयं प्रयासः' तयोक्तं—'जीवदयार्थं' पुनस्तेन सरोषमुक्तं—
 'तर्हि पितृगृहे गह्व' । तयोक्तं—'सकुटुंबेन त्वयाऽहं पितृगृहे मोच्या' । ततः सर्वेऽपि चक्षिताः । कापि
 मार्गग्रामे श्वशुरपत्नीः प्राघूर्णकार्थं रात्रौ पाकः कृतः । सा बधूर्बहु कथनेनापि न चुंक्ते । ततो यस्य गृहे
 जातं तस्यैव कुटुंबेन चुक्तं मृतं च । प्रातर्यावद्विलोक्ते तावदन्नस्थाऽयां सर्पो दृष्टः, सर्वैरर्चति—'रात्रौ
 पाके धूमाकुलः सर्पोऽन्नजाजने पपातेति' पश्चाद्बधूः ह्यमिता, तयोक्तं—'अत एव बुद्धकोपरि चञ्जोदयं
 ददे, रात्रौ च न चुंजेऽहं' ततस्ते प्रतिबुद्धाः सर्वेऽपि जीवितप्रदानात्तां कुलदेवीमिव मन्वानाः पश्चादा-
 ययुः । तौ दंपती धर्ममाराध्य स्वर्गं गतौ । ततश्च्युत्वा युवां जातौ । त्वया प्राग्जवे सप्त चञ्जोदया दग्धा-
 स्तेनात्र सप्तवार्षिको व्याधिस्तेऽच्यूत्' । तत उन्नयोर्जातिस्मृतिर्जाता । पुत्रे राज्यं न्यस्य प्रव्रज्य च स्वर्गं गतौ ॥

निजापयःस्थानमहानसादिके, चंद्रोदयं साधुजिनेन्द्रश्रमिषु ।
 वशाति यो जाववशेन धार्मिकः प्राप्नोति सत्कल्पवितानमन्तिमम् ॥ १ ॥
 ॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमस्तंभे
 चतुस्त्रिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३४ ॥

॥ पंचत्रिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३५ ॥

अत्रतत्रत्ययिबंधं, प्रत्याख्यानेन वारयेत् । सर्वमयत्नतोऽकार्यं, तथा द्यूतादिसेवनम् ॥ १ ॥

कुतूहलाश्रुत्यप्रेक्षां, कामग्रन्थस्य शिक्षणम् । सुधीः प्रमादाचरण—मेवमादि परित्यजेत् ॥ ३ ॥
 अचिरत्या यो बंधः कर्मणां, तं प्रत्याख्यानं कृत्वा वारयेदित्यर्थः । यतः—चातुर्गंतिकापारसंसारे पर्य-
 तत्पूर्वमुक्तदेहस्वामी भवांतरप्राप्तोऽपि तत्सत्ताद्यपरित्यागात्तत्पापेन लिप्यते, तत्पापं यत्र गतस्तत्र समाग-
 ह्यचिरत्या चेति तत्त्वं । यदुक्तं पंचमांगपंचमशतकप्रष्टोद्देशके—‘पुरिसेणं धणू परामुसति उमु परामु-
 सति उहं उबिहति उहं उबिहति समाणे जाई तत्थ पाणा अत्रिहणति तएणं जंते से पुरिसे कति किरिण्? गोयमा ! पंचहिं किरिआहिं पुठे, तेसिंपिअ जीवाणं सरीरोहिंतो धणू निवत्तिए तेविअ जीवा पंचहिं

किरिआहिं पुषा इत्यादि ज्ञेयं । यो नरः धनुः इष्टुं च गृहीत्या मुंचति तेन स पंचजिः क्रियाजिः स्पृष्टः,
 परं धैर्जीवदेहैर्धनुरादि जातं ते जीवा अपि पंचजिः क्रियाजिः स्पृष्टाः अत्राह—ननु मुंचतो नरस्य
 तदुक्तं, परं अन्येषां कथं ताः कायमात्रस्यापि तदानीमचेतनत्वात् गुरुराह—तज्जीवानामपि ताः
 क्रियाः स्युः; तेषामविरतत्वात् । एवं चेत्तर्हि सिद्धानामपि बलात्तद्धंधः; सिद्धदेहानामपि जीवघातहेतु-
 त्वात्कुत्रचित् । यथा यथा धनुरादीनि पापकारणानि स्युस्तद्देहकर्तृकजीवानां तथा पात्रदंभादीनि जीव-
 रद्दाहेतुत्वेन पुण्यनिमित्तानि स्युन्यायस्य समानत्वात् । अत्रोच्यते—अविरतित्रात्राद्धंधस्तस्य, तेषां च
 सिद्धानां सर्वसंवरत्वात्तास्ति बंधः । पात्रादिसत्त्वानां विवेकाद्यत्रावात्र पुण्यबन्धः । अथवा परमेश्वर-
 वाक्यात्सर्वं तथ्यमिति । तस्मादनंतरत्रवांतरे देहशस्त्रादीन्यप्यधिकरणत्वात्प्रत्याख्येयानि इति ज्ञातार्थः ।
 तथा यत्नतः सर्वक्रियां परिहरेत् स्वकार्यार्थं विहितमपि ज्वलादिंधनादिकं विध्यापयेत् । ‘नन्वग्निविध्याप-
 नेऽपि दोष एव’ सत्यं, परं दिग्मुखशस्त्रत्वादन्येषां त्रसादीनां जीवानां बधो न स्यादतः विध्यापनीयः ।
 तथा अशोधितेधनगणधान्यजलव्यापारणं, मार्गं सति हरितकाद्युपरि अशोधितमार्गगमनं, वृथा पत्र-
 पुष्पत्रोटनं, चित्तिमध्यार्गलाकरणं, अयत्नेन कपाटार्गलादानं, अप्रासुकलवणग्रहणं, मुधा वृहृशाखामृ-
 त्तिकादिमर्दनं, बलस्थितयूकादिजीवाननवेद्य धापकार्यार्पणं, श्लेष्मादीनामुत्सर्गस्थगनमित्यादिकां सर्वा-
 मयत्नेन क्रियां न कुर्यात् । श्लेष्मादिषु मुहूर्त्तानंतरं बहुजीवोत्पत्तिः, यतः लोकप्रकाशे—

पुरिषे च प्रश्रवणे, श्लेष्मसिंघाणयोरपि । वांते पित्ते शोणिते च, शुक्रे मृतकलेवरै ॥ १ ॥

पूये स्त्रीपुंससंयोगे, शुक्रपुद्गलविच्युतौ । पुरनिर्ऋमने सर्वे—ष्वपवित्रस्थलेषु च ॥ २ ॥

गर्जजनरसंबंधिषु एषु वस्तुषु संमूर्द्धिममनुजा अंतर्मुहूर्त्तार्थुष्का अंगुलासंख्येयतमत्रागदेहाश्च सप्ताष्टौ वा प्राणचृतः समुत्पद्यंते । नव प्राणाः संग्रहिया अवचूर्णौ इति, तथा प्रज्ञापनायां आर्यश्यामास्तथैवाहुः । अतः श्लेष्मादीनां यतनया स्थगनमिति । तथा द्यूतादिसेवनं आदिशब्दात्सारिपाशिकगंजीफकसेत्रंजक-
कीमादि सप्तव्यसनानि वा, यतः—

“द्यूतं च मांसं च सुरा च वेश्या, पापद्धिचौर्यं परदारसेवा ।

एतानि सप्त व्यसनानि लोके, घोरान्तिघोरं नरकं नयंति” ॥ १ ॥

द्यूतादि कृतं हि पदे पदे विपत्स्यात् । अत्रार्थे प्रबंधोऽयं—

सिद्धपुरे पुरंदरनृपः । स चान्यदा सुंदरेण दुरोदरक्रीमां कुर्वन् राड्याऽमृतवाण्या वारितः—“हे नाथ ! द्यूताम्रलपानत्रादयो भूषाः पदे पदे निंदां प्रापुस्तेन निम्मोकं शुजंगममिव मुंचेदं दुरोदरं” इत्यादिना निपिञ्जोऽपि कितवं न जहौ । अन्यदा जितराज्येन तस्यानुजेन पुरान्निष्काशितो देव्या पुत्रेण च युतः स राजा पश्चि ब्रजन् काप्यरण्ये स्वशिरः अन्यस्य च प्रियां पणीकृत्य द्यूते जिगाय । कञ्जद्वैर्जनितामिव श्यामलां दौर्भाग्यैर्निर्मितामिव कुरूपां चिह्नचामिनीमादाय पुरः प्रस्थितः । अथ सा ‘सपत्नी वैरिणी’ति विचिंत्य जलग्रहणमिषेण तां राहीं कूपांतः प्रक्षिप्य ‘केनाप्यन्येन सह सा गता’ इति चिह्नी पुरंदराय जगौ

स तत्खेदेन चिह्न्या पुत्रेण च सहितोऽध्वनि गज्जनेकां महतीमापगां प्राप्य तां चिह्नीं सुतं च युगपदुत्तारयितुमशक्तो चिह्नीमादाय प्रविष्टो महामकरेण गलितः । चिह्नी तु मृता । तन्नाराक्रांतः स मकरस्तटे लभ्यो धीवरैश्च विदारितः, तस्योदरास्त्रिगंतः शीतवातैश्च लब्धसंज्ञो राजा धीवरैर्दीप्सीकृत्य गृहे रक्षितः । अन्यदा स मीनग्रहणार्थं नदीं प्रविष्टो नदीपूरेण मृतः ।

इतश्च पथिकैः सा कूपान्निष्काशिता । सार्थशेन पृष्टा यथाजातमवादीत् । ऋग्नीकृत्य समीपे रक्षिता । स राजपुत्रः कयाचिद्विद्याधर्या त्रैताद्व्ये नीतः, बहुविद्यानां पात्रीकृत्य क्रमेण पितुराज्ये न्यथाश्रि । अथैकदा सार्थेशस्तत्र समेतः । स्वपुरं ज्ञात्वा सार्थशेन सह सा राज्ञी नरत्रेपं धृत्वा सन्नायां गता, स्वसुतमुपलब्धय मुदा स्थिता । राज्ञापि तां प्रेक्ष्य सार्थेशः पृष्टः पूर्वं वृत्तं प्राह । ततो मुदितेन राज्ञा पार्यद्यानां पुरः तत्पादौ प्रणम्य सा सुखविलासमयी कृता । ततो नगरमध्ये द्यूतादिनिवारणपटहो दापितः । स्वयमप्यनर्थदंभादिनिवृत्य स्वर्गतः ।

सर्पक्रीमामिवात्रीमा—द्यूतक्रीमां करोति कः । यच्चशात्पाथिवः प्राप्तो, विपदो हि पदे पदे ॥ १ ॥

तथा द्यूतादिकरणेन हास्यमौखर्यनिष्ठुरन्नायणादिकं तु ज्वल्येव तेन वैरवृद्ध्यादि जायते । यथा पूर्वमत्रैव वर्णितकुमारपालचरिणीं प्रति चर्त्ता द्यूतक्रीमायां 'मारय मुंनकान्' इति हास्योक्त्या महानर्थं प्रापेति । तथा कुतूहलाश्रुत्यप्रेक्षणमुपलक्षणाद्गीतं वेदयादीनां तथा चांभेज्जालिकादीनां प्रेक्षणं मुधा पापनि-

उपदेशात्.

॥ ७६ ॥

बंधनं, तथा कामग्रंथस्य कोकशास्त्रगतासनमंत्रौषधकामोद्दीपनादिकस्य शिक्षणं । एवमादिप्रमादाचरणं
सुधीर्धर्मज्ञः परित्यजेदिति द्वितीयश्लोकार्थः ।

अनर्थदंभोऽप (शुभ्र) चिन्तनादिकश्चतुर्विधोऽत्र अश्रितः सदागमे ।
॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशाग्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ

नवमे स्तंभे पंचत्रिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३५ ॥

॥ इति नवमः स्तंभः समाप्तः ॥

स्तंभ. ए

॥ ७६ ॥

॥ अथोपदेशप्रासादे ॥

॥ दशमस्तंभे ॥

॥ षट्त्रिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३६ ॥

अथैतद्गते पंचातिचारास्त्याज्याः, तानाह—

संयुक्ताधिकरणत्व-मुपजोगातिरिक्ता । मौख्यमथ कौकुब्धं, कंदर्वोऽनर्थदंरुगाः ॥ १ ॥
इत्यनर्थदंरुव्रतगामिन एते पंचातिचाराः । संयुक्ताधिकरणत्वं—अधिक्रियते पृथ्वादिष्वात्माऽनेनेत्य-
धिकरणं अधिकरणंतरेण यथा खलेन मुरालं, हलेन फालः, धनुषा वाणः, शकटेन धूसरं, धरट्टिकापुटं
द्वितीयपुटेन, कुवारेण दंरुः, इत्यादिसंयुक्तमनर्थक्रियाकरणयोग्यं सज्जीकृतं तच्च तदधिकरणं च तस्य
भावस्तत्त्वं । यतः आवश्यककबृहद्भूतौ—‘सावगेण संजुताणि चैव सगमादिणि न धरेयवाणि’ एवं वासी-
परश्वादि विचासते । असंपृक्ताधिकरणतायां सुखेन परः प्रतिषेधितुं शक्यते । तथाग्निरपि यदाऽन्यगृ-
हेष्वन्यैः प्रज्वालितस्तदा ग्राह्यः । गृहापणारंभग्रामांतरगमनचतुष्पथावत्त्रांचलेनास्थगितसर्वदृष्टि-
समहं व्यंजनाद्यानयनमपि प्रथमं न कुर्यात्, परंपरापापवृद्धिः स्यात् । यतः—

कार्ये शुभेऽशुभे वापि, प्रवृत्तियैः कृतादितः । ज्ञेयास्ते तस्य कर्त्तारः, पश्चादभ्युपचारतः ॥ १ ॥

एतच्च हिंस्रप्रदानरूपस्यानर्थदंशस्यातिचारः ॥ १ ॥ तथा उपजोगोपलक्षणत्वाज्ञोवस्तूनां स्नानजो-
जनवसनाद्यतिरेकः तथा तैलाभ्यंगनादि चेत्यादिकः प्रमादाचरितवृत्तेरतिचारः । २ ।
तथा कौकुच्यं—अनेत्रौष्ठनासाकरचरणवदनादिविकारगर्जहास्यजनकं विद्चेष्टितं, येन परो हसति,
आत्मनश्च लाघवं भवति । न च तादृशं वक्तुं चेष्टितुं वा कल्पते प्रमादात्, तथाचरणञ्चातिचारश्चतुर्थः । ४ ।

येन स्वस्य परस्य वा मोहोत्रेको भवतीति पंचमः । ५ । एतौ घावपि प्रमादस्यातिचारौ । अत्र निरति-
चारव्रते निदर्शनमिदं—
बंधुरापुर्थां सूरसेनमहीसेनाख्यौ राजपुत्रौ सदाचारौ प्रीतिज्ञाजौ सुखं तिष्ठतः । अन्यदा महीसेन-

जिह्वायां दुःसाध्यो गदः समुत्पन्नः, वैद्यास्तमसाध्यं मत्वा मुमुक्षुः । तस्य जिह्वागददुर्गंधेनाभ्यर्णं कोऽपि
स्थातुं न शक्नोति, सूरसेनः स्नेहात्सकाशे तिष्ठति । यदा गदात्स्यां अरे अरे इति शब्दं करोति तदा प्राता
प्राह—‘हे बंधो ! सकलजगत्तारणसमर्थानेककर्मजालध्यानाग्निप्रस्मीकृतत्रयप्रपंचश्रीमत्सर्वज्ञस्मरणं कुरु’ ।
तदनु स पंचनमस्कारं मनसा ध्यायति । मुक्तबंधुजीविताराः सूरसेनः अनेकपापनियमान् कारयित्वा
प्रासुकजलेन तस्य जिह्वां सिषेच, मंदं मंदं सिंचनात्तद्गदो गतः । ततः यत्प्रत्याख्यानं कृतं, तदपालयत् ।

अन्यदा ऋषवाहुगुरोरगमनं श्रुत्वा तौ द्वौ वंदनाय गतौ । देशानां श्रुत्वा रोगकारणं पृष्टो मुनिरेवं जगौ—“मणिपुरे मदनाख्यसुचटस्य वीरधीराख्यौ तनयावचूतां, कदाऽपि तौ वने गतौ । वीरः स्वमातुलं वसंताख्यं मुनिं ऋसौ पतितं वीह्य जनानपृच्छत् । कश्चिदवोचत्—‘एकः सर्पः कायोत्सर्गस्थमेनं मुनिं दृष्ट्वा विले प्रविष्टः’ मातुलस्नेहेन लघुना धीरेणोक्तं—‘रे रंकाः ! किमयं नश्यन्नेव न हतः?’ । वीरस्तमुवाच—‘त्रातः ! किं मुधा कर्म वभ्रासि?’ स प्राह—‘मुनिदंशके सर्पे हते धर्म एव स्यात्’ । यतः—

“दुष्टस्य दंरुः स्वजनस्य पूजा, न्यायेन कोशस्य च संप्रवृद्धिः ।

अपहृपातो रिपुराष्ट्रचिंता, पंचैव यज्ञा नृपपुंगवानाम्” ॥ १ ॥

कृत्रियाणां न दोषः? द्वितीयः प्राह—‘बंधो ! जैनानां तु यष्टिका न चंजंति पयःपात्रमपि, पयोऽपि न विशीर्यते, जीवधोऽपि न स्यात्तथा कार्यं । जीवनंदैवेद्येनेव वाक्यमपि विचार्य वाच्यं । ततस्तत्राक्यं सत्यं मत्वा उपचारेण मुनिः सज्जीकृतः । क्रमात्तौ मृत्वा युवां जातौ । अनालोचितताद्दृगनर्थदंभो महीसेनो धीरजीवो जिह्वारोगेण व्याप्तः कृपिसंजीवनात्त्वह्वन्धितोऽयं असामजोऽभूत् । इति श्रुत्वा जातिस्मृत्या मूलतोऽर्थानर्थदंभनिवारणाय मुनित्वं जगृहतुः ।

सूरसेनमहीसेन—दृष्टंतेनामुना जनाः ! । अनर्थदंभमागोनि—मितं त्यजत दूरतः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्द दिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ दशमस्तंभे
षट्त्रिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३६ ॥

॥ सप्तत्रिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३७ ॥

अथानर्थदंरुमेव वर्णयति—

अज्ञानमन्युदंज्ञेभ्योऽ—नर्थदंरुः प्रजायते । स चूर्ण्यो व्रतवज्रेण, चित्रगुप्तकुमारवत् ॥ १ ॥
 स्पष्टार्थः; चावार्थस्तु श्लोकसूचितसंबंधावद्वयते स चायं—
 कोशलेशो जयशेखरो नृपः; तस्य पुरुषदत्तपुरुगसिंहाख्यौ पुत्रावचूतां । तुल्यशीलगुणयोस्तयोः सह्य-
 महिच्यां शिक्षितमिव ऐक्यप्रख्यमचूत् । यतः अर्थदीपिकायां—
 “पाण्योरुपकृतिं सत्त्वं, स्त्रिया चम्रशुनो बलम् । जिह्वाया दहतामदणोः, सखितां शिक्षयेत्सुधीः” ॥ १ ॥

तस्य नृपस्य वसुनामा गुरुः, तस्य चित्रगुप्तः पुत्रः कुतूहलप्रियोऽस्ति । अन्यदा नृपः सहसा विपन्नः,
 तदा राजन्यैर्ज्येष्ठराजसू राजा कृतः; कनिष्ठस्तु कनिष्ठराज्ये स्थापितः कथमपि । अथ राजा सन्नास्थ
 उवाच—“यदिद्यं सर्वोद्भिर्मत्पित्रे शरणदा नाचूत्, तदा ममापि कथं च विज्यति” ? । श्रुत्वाह तद्गुरुः—
 ‘स्वपितुः श्रेयसे स्वर्णादिपुत्तलकानां गवां शुवां शक्योपानत्तिलकन्यादीनां च दानं च्छेदेभ्यो देयं, पुत्र-
 दत्तं फलं पिता प्राप्नोति इति श्रुतौ, अतो जनैः सुतः प्रार्थ्यते” । ततः सर्वदर्शनिन आहूय नृपस्तेभ्योऽ-
 दात् । साधवो निमंत्रितास्ते प्राहुः—“हे नृप ! जीवघातकृदादातुं मुनीनां न योग्यं । यतो वंदारुवृत्तौ—
 “तथाहि येन जायंते, क्रोधलोभादयो नृशम् । स्वर्णरूप्यं न तद्देयं, चारित्रिच्यश्चरित्रहत्” ॥ १ ॥

अन्यच्च—

“विभ्रवो वीतसंगानां, वैदग्ध्यं कुड्ययोपिताम् । दाक्षिण्यं वणिजां प्रेमा, वेश्यानाममृतं विषम्” ॥ १ ॥
तथा हे नृप ! अमेध्यमत्ति, शृंगलुराद्यैर्जैतूनपि च हंति, तत्पश्चादिदानं कथं श्रेयसे इत्यादि ज्ञेयं, दानं त्वेकमत्रयदानमेव श्रेष्ठं, यतः—

“कपिलानां सहस्रं तु, यो द्विजेभ्यः प्रयत्नति । एकस्य जीवितं दद्यात्, कजां नार्हति पोनशीम्” ॥ १ ॥

परमन्यकृतधर्मकर्मफलमन्यः कथं प्राप्नोति, यतः—

“एकस्मिन् शुक्रवत्यन्यः, साक्षादपि न तृप्यते । मृतस्य कटपते यत्तु, तन्नस्मनि हुतोपमम्” ॥ १ ॥

तत्कर्मकर्तारमेवानुवर्तते, अन्यथा कृतनाशाकृतागमनदूषणं स्यात्” । इत्याकार्यं नृपः प्राह—‘तर्हि वः किं किं प्रदीयते ?’ ततो मुनिना सर्वमेपणीयाहारादिस्वरूपं प्रोक्तं । ततो मुनिधर्मे निर्दोषत्वं विज्ञाय कनिष्ठत्रातरं राज्ये न्यस्य स्वयं दीक्षामाददे, राजपुत्रशतान्वितश्च क्रमादवधिज्ञानं प्राप्य ज्ञातिजनं प्रति-बोधयितुं तत्राययौ । नृपेण सह पुरोहितसुतश्चित्रगुप्तो वंदितुं समागात् । तत्र देशनासमये एकः काष्ठ-वाहकः प्रबुद्धः, तदा धर्माज्ञानतः मिथ्यात्वेन धर्मसमन्युतश्च नृपत्रीत्या दंजतश्चित्रगुप्तः प्राह—‘अहो अयं धन्यः, येन सर्वस्वं मुक्त्वा चारित्रं गृहीतं, अप्रयासेनान्नादि लप्स्यते, राजवेष्ट्याद्यैर्निश्चितः, अहो वेपमहिमा !’ । इति तषाक्याकूतं ज्ञात्वा गुरुत्वे—‘अद्याप्यनर्थदंरुस्त्वां ताम्रयति’ । स परब्रह्म—‘किं

नामानर्थदर्पत्वं ?' तदा ज्ञानिनोक्तं—'अज्ञानमन्युदं चैज्योऽनर्थदंरुः प्रजायते, एतत्फलं चवे चवे कुयो-
निप्रापणं । अथवा शृणु विभवनां—

पुरा जद्विलपुरे जिनदत्तपुत्रः सेनाख्यः बाह्येऽपि वैराग्यवान् । पित्रा ज्ञात्वा विदगोष्ठ्यां मुक्तः । तत्र
ऋपयुवा समं मैत्रीं व्यधात् । विदादिसंगेन पापपरो राजपुत्रं ग्राह—'हे मित्र ! जरंतं पितरं हत्वा राज्यं
कथमाद्यु न गृह्यते ?' तन्मंत्रं विज्ञाय मंत्रीनृपायावोचत् । नृपेण वणिक्मुतं कुबुद्धिदं ज्ञात्वा 'वध्योऽयं'
इत्यादिष्टं । नृपचटैर्वह्ना स मारितः । मृत्वा नरके नारकोऽचवत् । असंख्यकालं ज्ञात्वा पुरोधसः पुत्र-
स्त्वमच्छुः । इति श्रुत्वा जातिस्मृत्या प्रबुद्धस्तं काष्ठवाहिनं मुनिं ननाम, तदा गुरुः पुनः ग्राह—'हे चित्र-
गुप्त ! शृणु संबंधमेकं—

“श्रीवीरपार्श्वे केनचिद् इमकेण प्रब्रज्या प्रपन्ना । स प्रष्टुं व्यजिज्ञपत्—'स्वामिन्नहं ज्ञानज्ञानूदयं
विना चारित्रमार्गं कथं पश्यामि ?' प्रष्टुणा चतुर्दशपूर्वरहस्यं 'त्वं सर्वत्र मनो वश्यं कुरु' इत्युक्तं । ततः
स मासहृपणादिके पारणे पर्यटन्नाहारमप्राप्याक्रोशादिकं च श्रुत्वा जगवद्वाक्यं स्मृत्वा शुभ्रध्यानं दधाति ।
एकदाऽङ्गैर्जनैर्हसितं—'अहो अनेन किं धनादिकं मुक्त्वा संयमं गृहीतं ? पाखंरुमेतत्कृत्वाऽयं लोकान्
दमयति' तद्वाक्यमजयेन चतुष्पथे श्रुतं । ततोऽजयो लोकान् ग्राह—'यः कोऽपि चहुरिन्द्रियविषयं
त्यजति, तस्येदं रत्नं बहुमूढ्यं ददामि,' तदा कोऽपि न वक्ति । 'पुनः स्पर्शविषयं । एवं पंचेन्द्रियाणि यो
वश्यानि कुरुते, तस्य पंचैव रत्नानि ददामि' । कोऽपि प्रत्युत्तरं न ददाति, ततोऽग्निमुखमागहंतं तं मुनिं

नत्वा प्राह—‘हे स्वामिन् ! यूयं पंच रत्नानीमानि गृहीत पंचेंद्रियजनशीलाः’ । ततो मुनिराह—
 अनर्थद एवार्थः, श्रीवीरसाहयं मम प्रत्याख्यानं यावज्जीवमस्ति । ततोऽत्रयः प्राह—‘जो लोकाः ! अस्या-
 किंचनत्वं पश्यत, युष्माञ्चिः कथं हास्यं कृतं ?’ ततः सर्वे मुनिं प्रणम्य क्मयामासुः । स मुनिर्वीरवाक्य-
 तत्परः केवलं मुक्तिं च प्राप । इति प्रबंधेन गतदर्पश्चित्रगुप्तः सर्वानर्थदंरुनिवारणाय साधुत्वं संगृह्य
 तत्पापं दुस्तपतपोभिर्दूरीकृत्य ऋवप्रपंचं न्यवारयत् ।

प्रमादमन्युकपटाज्ञताञ्जित्वा कुञ्चितादिञ्जिरस्ति हेयः ।

अनर्थदंनो निजधर्महतां, लघुं च हित्वा ऋजु जैनधर्मम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ दशमस्तंभे

सप्तत्रिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३७ ॥

॥ अष्टात्रिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३८ ॥

अथ चत्वारि शिद्दात्रतानि पुनः पुनरासेवार्हाण्युच्यन्ते—तत्र प्रथमं सामायिकाख्यं शिद्दात्रतमाह—
 मुहूर्त्तावधि सावद्य-व्यापारपरिवर्जनम् । आद्यं शिद्दात्रतं सामा-यिकं स्यात्समताजुयाम् ॥ १ ॥
 मुहूर्त्तावधि विघटिकां यावत् सावद्यः पापान्वितः स चासौ व्यापारः—मनोवाक्कायकुचेष्टारूपस्तस्य
 परिवर्जनं प्रथमं शिद्दात्रतं पुनः पुनः शिद्धितुं योग्यं, समता रागद्वेषहेतुमध्यस्थता, यतः—

“इतो रागमहांजोधि—रितो धेपदवानलः । यस्तयोर्मध्यगः पंथा-स्तसाम्यमिति गीयते” ॥ १ ॥
 तत्राजां जीवानां सामाधिकं स्यात् । समस्य रागधेपरहितस्य सतः आथो ज्ञानादीनां लाजः, समो हि
 प्रतिक्षणमपूर्वज्ञानादिपर्याधैरधःकृतचिन्तामणिकल्पद्रुमादिप्रज्ञावैनिरुपमसुखहेतुत्रिर्युज्यते, समायः प्रयो-
 जनमस्येति सामाधिकं, तच्च सावद्यकर्मपरिहारं विना न स्यात्, यतः परमर्षिञ्जिरुक्ते—
 “सावज्जजोगं परिवज्जियाण, सामाङ्गं केवल्लिइं पसत्थं ।
 गिहत्यधम्मं परमं ति नच्चा, कुज्जा बुहो आयहिं परत्था” ॥ १ ॥
 तस्य फलं महत्केनापि गणयितुं न शक्यं, यतः—

“दिवसे दिवसे लरुके, देइ सुवन्नस्स खंभियं एगो ।

इयरो पुण सामाङ्गं करेइ न पहुप्पए तस्स ॥ १ ॥

अत्र दृष्टान्तोऽयं—

एकत्र नगरे कश्चिदिन्यः प्रत्यहं पात्रापात्रविचारं विना दानशौकत्वाह्वयं लक्षं हेम दत्त्वा खड्वायाः
 समुत्तरति । एका वृद्धा तत्प्रातिवेशिनी प्रत्यहं सामाधिकं करोति । एकदा घयोरपि केनचित्कारणेन
 दानसामाधिकविषयेऽन्तरायोऽभूत् । घयोरपि खेदः समभूत् । श्रेष्ठी वृद्धायाः खेदं श्रुत्वा प्राह—“अहो
 वस्त्रखनं गृहीत्वा हस्तादिप्रमार्जनं न कृतं तेन किं पुण्यं गतं ? तत्र धनव्ययस्तु कश्चिदपि न दृश्यते,
 इत्थं यदि धर्मः समेति तदा सर्वैः सदा क्रियते, लक्षखंभिसुवर्णदानं न कोऽपि विदधाति” । तयोक्तं—

‘भैत्रं वद’ यतः—‘कंचणमणिसोबाण०’ इत्यादि । ततः श्रेष्ठी अंतं आर्त्तध्यानमृत्वा करी जातः, वृञ्च च सामाधिकध्यानेन मृत्वा राजसुता जाता । क्रमात्स करी तेनैव राज्ञा धृत्वा पट्टहस्ती कृतः । स एकदा राजमार्गे स्वगृहादि व्रीहय जातिस्मृतिमूर्ध्या ऋसौ पतितः, तद्ब्रह्मं राजसुताऽऽयाता । सापि स्वस्थानादि व्रीहय जातिस्मृत्या पूर्वत्रववृत्तांतं दृष्टवती । करी करान्यामुत्थापितोऽपि नोत्तिष्ठति । ततो राजसुतयोक्तं—
 “ऊठ सिद्धि मम अंत कर, करी हूळ दाणवसेण । हुं सामाड्य रायधुञ्ज, बहुगुण समहिय तेण” ॥ १ ॥

इति तद्वचः श्रुत्वा शीघ्रं करी उत्थितः । ततो नृपादीनां महदाश्चर्यं जातं । पृष्ठा सती सा सर्वं प्राग्-
 त्रववृत्तांतमकथयत् । स करी तद्वचसा प्रबुद्धः । काद्वदये सामाधिककरणाय ऋमिं चळुञ्च्यो निरीहय स्वगु-
 र्णाग्रच्येणं समतया मुहूर्त्तं यावत्तिष्ठति चावसामाधिकेन । ग्रहणपूर्णसमये च गुरुं नत्वा तिष्ठत्युत्तिष्ठति ।
 ऋदयात्रदयपेयापेयादिज्ञानपरः समाधिना पूर्णयुया च मृत्वा सहस्रारे देवत्वं प्राप्तः ।

दानं सदा यच्चति मार्गणेच्यः, सुवर्णंऋसेः स्वपतिश्च कश्चित् ॥

ततोऽप्यधिकं गदितं मुनींभैः सामाधिके पुण्यमतो विधेयम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमस्तंभे

अष्टत्रिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३७ ॥

॥ एकोनचत्वारिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३९ ॥

अत्रापि पंचातिचारा हेयाः, तानाह—
 कायवाङ्मनसा बुद्ध-प्रणिधानमनादरः । स्मृत्यनुपस्थापनं च, स्मृताः सामाधिकव्रते ॥ १ ॥
 रावथवानां हस्तचरणदीनां पुनः पुनश्चालनं, अप्रमृज्य कायकंडूयनं, त्रित्याद्यालंबनं, तत्र शरी-
 निषदनादिकं च कायदुःप्रणिधानं । १ ।
 वचनेन कर्कशभाषणं, अथवा 'जहि, पच, आगढ, गढ, इमां हृद्वादिकुंचिकां गृहाण' इत्यादिकं वचन-
 दुःप्रणिधानं । २ । यतः—

“करुसामाश्लं पुत्रिं, बुद्धीए पेहिजाए चासिजा । सइनिरवज्जं वयाणं, अन्नहा सामाइयं न ज्वे” ॥ १ ॥
 मनसा—गृहहृद्वादिसावद्यचित्तनं मनोदुःप्रणिधानं । ३ । यतः—
 “सामाइयं तु काजं, गिहकम्मं जो य चिंतए सड्ढो । अइवसड्ढोवगळं, निरत्थयं तस्स सामइयं” ॥ १ ॥
 यः श्राद्धः सामाधिकं तु कृत्वा आर्त्तवशार्त्तमुपगतः, गृहव्यापारं—

“अज्ज घरे नत्थि घयं, हिंण लोणं च रंणं नत्थि । जाया य अज्ज तज्जणी, कल्ले कहवो होहिय कुटुंबं” ॥ १ ॥
 इत्यादि चिंतयति तस्य सामाधिकं निरर्थकं, इति तृतीयं दुःप्रणिधानं । ३ ।

अनादरोऽनुत्साहः, प्रतिनियतवेलायां सामाधिकस्याकरणं तद्व्युत्पत्तयेव पारणं, यतः—
 “काञ्चन तस्मिन् चिय, पारेऽ करेऽ जहिञ्चाए । अणवच्छिन्नं सामिदं, अणायराळं न तं सुद्धं” ॥ १ ॥

इति । ४ ।

स्मृतौ स्मरणे सामाधिकस्याऽनुपस्थापनं ‘सामाधिकं मया कृतं न वा ? प्रबलप्रमादाद्यदा न स्मरति तदा-
 तिचारः पंचमः । १५ अत्राह—‘ननु सामाधिके द्विविधत्रिविधेन प्रत्याख्यानं कृते मनसो रोकुमशाक्यत्वा-
 त्तदुःप्रसिद्धानसंचये व्रतचंग एव, अकृतेन तेन तु प्रायश्चित्तं जायते, अतस्तदकरणमेव श्रेयः इति चेन्नैवं,
 अत्र च मनसा न करोमि इत्यादि षट्प्रत्याख्यानानि । तत्रानाचोगादिनैकतरचंगेऽपि शेषसन्नावान्न सर्वथा
 जंगः । मनोऽऽप्रणिधाने च मिथ्याऽऽकृतेनैव तस्य शुद्धिजणानात्त सामाधिककरणं श्रेयस्करं । अन्यथा सर्व-
 विरतेरप्यस्वीकार्यप्रसंगः स्यात्, यच्चाविधिकृतादनुष्ठानाघरमकृतमिति केचिद्वदन्ति तदप्यशोचनं, उक्तं च—
 “अविहिकया वरमकयं, उस्सूअवययणं जणंति गीयत्था ।
 पायच्छित्तं जग्हा, अकए गुरूअं कए लहुयं” ॥ १ ॥

किञ्चित्सातिचारादपि अनुष्ठानादभ्यासतः कालेन निरतिचारमनुष्ठानं भवति । न हि प्रथमत एव
 धनुर्धरादीनां सकलकलापारीणत्वं, अभ्यासे सत्येव प्रायः कुशलताभावहति । न हि सकृदुद्विंशुपतनेनैव
 सरः पूर्णतां याति । अतः सम्यग् मनःशुश्रूयादिना पुनः पुनः कर्तव्यं । तथा चागमः—

“जीवो पमायवहुलो, बहुसो वि बहुविहेसु अत्थेसु । एएण कारणेणं, बहुसो समाइयं कुज्जा” ॥ १ ॥

सामायिकस्थश्रावकोऽपि यतिरिव भवति । यदाहावश्यकनिर्मुक्तौ—
 “सामाह्यंमि उ कए, समणो इव सावळ हवइ जम्हा । एएण कारणेणं, बहुसो सामाह्यं कुज्जा” ॥ १ ॥

इदमजस्रं महणसिंहवदाराधं । तथाहि—
 दिह्यां पुरि पीरोजसुरत्राण आसीत्, स एकदाऽन्यपुरं प्रति च्वात्त, तदा तेन महणसिंहसाधुः
 सार्धे आकारितः । मार्गे सूर्यास्तमनसमये स तुरंगमाडुत्तीर्य प्रतिक्रमणं कर्तुं ऋमिं प्रमृज्य स्थितः । उपक-
 रणानि सदैव सार्धं रक्षति । दृपस्त्वग्नेतने ग्रामे गतः, तं श्रेष्ठिनं पार्श्वस्थमदृष्ट्वा आकारयितुं जनं प्रैषीत् ।
 ततः पूर्णसामायिकं पारयित्वा राज्ञः पार्श्वे समेतः । राज्ञा पाश्चात्यस्थितिस्वरूपं पृष्टं । महणसिंहेनोक्तं—
 ‘रवावस्ता(स्तोदया)चलमालंबिते सति ग्रामेऽरण्ये च नद्यां स्थले नगे वाऽवश्यमुग्रयोः कालयोः प्रतिक्रमणं
 मया क्रियते’ । राजाऽवक्—‘अनेकवैरिणः संति, कदाचित्तैर्मारितः स्यात्तदा का गतिः ? । स ग्राह—
 ‘धर्मं कुर्वतो यदि मे मरणं, तदा स्वर्ग एव स्यात्, तेन मया तत्रैव कृतं’ । ततो राजा हृष्टः । यत्रारण्ये
 वने वा श्रेष्ठी धर्मं कर्तुं तिष्ठति, तत्र सुरत्राणस्यादेशात्सहस्रमितत्रटपमाणं सैन्यं तं रक्षति । अन्यदा
 दिह्यां सुरत्राणेन कंचिदोषमुज्जाव्य सर्वांगनिगमितः स कारगृहे ह्यसिः । वंघने जातेऽपि सायं प्रतिक्रम-
 एणार्थं रक्षकेभ्यः स्वर्णटंककमर्पयित्वा घटीघयावधि हस्तनिगर्कषणपूर्वं प्रतिक्रमणं चक्रे । एवं मासेन षष्टिं
 सौवर्णटंककान् प्रतिक्रमणार्थमेव प्रददे । तन्नियमदाढ्यस्वरूपं ज्ञात्वा तुष्टेन दृपेण मुक्तः, परिधापितः, प्राग्व-

धर्मेषु दाढ्यान्महणादिसिंहः, स्वर्णादिकोशाधिपतां समाप ।
पीरोजचूपेन प्रशंसितश्च, तत्सर्वतेजो नत्रमत्रतस्य ॥ १ ॥
॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ नवमे संज्ञे
एकोनचत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १३ए ॥

॥ चत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४० ॥

अथ सामायिकेनेदान् आह—

सामायिकं स्यान्नैविध्यं (त्रिविधं) सम्यक्तन्त्रं च श्रुतं तथा । चारित्रं तृतीयं तच्च, गृहिकमनगारिकम् ॥ १ ॥
आद्यं सम्यक्तन्त्रसामायिकं औपशमिकादित्रैदैः पंचधा । १ । श्रुतसामायिकं द्वादशांगीरूपं सम्यक्श्रुतं
। २ । तृतीयं चारित्रसामायिकं, तच्च द्विधा—गृहिकं देशविरतिरूपं द्वादशव्रताराधनात्मकं, अनगारिकं
च सर्वसावद्यवर्जनरूपं पंचमहाव्रतं । सर्वविरतिचारित्रसामायिकं सर्वज्ञव्यवैपयिकं, यतः—

“पढमंमि सब जीवा, वीए चरमे य सबदवांडं । सेसा सहद्वया खलु, तदिकेसेण दवाणं” ॥ १ ॥
प्रथमे व्रते सूक्ष्मवादराः सर्वे जीवास्तेषां पालनमित्येकज्ञव्यविषयं आद्यं । द्वितीये पंचमे व्रते च सर्व-
ज्ञव्याणि, यतो ‘लोकः पंचास्तिकायात्मकः केन दृष्टः ? अलिकमिदं’ इत्युक्त्या षड्ज्ञव्यसंबंधि द्वितीयं,
तथा मूर्ध्निषारेण चिंत्यते ‘सर्वलोकस्वामी जवामि’ इति सर्वज्ञव्यविषयं पंचमं परिग्रहविरमणव्रतं । शेषाणि

उपदेशमा.

॥ ए३ ॥

महाव्रतानि प्रव्याणामेकदेशेन, यथा ज्वयं ग्रहणीयं धारणीयं इत्यदत्तादानविरमणवैषयिकं तृतीयं व्रतं । रूपसहगतज्वयसंबंधिकं अब्रह्मविरतिरूपं चतुर्थं । आहारज्वयवैषयिकं षष्ठं व्रतं इत्येवं चारित्रसामायिकं सर्वज्वयवैषयिकं । एवं श्रुतसामायिकं ज्ञानरूपत्वात्सर्वज्वयवैषयिकं । एवं सम्यक्त्वसामायिकं सर्वज्वय-
श्रद्धात्मकत्वात्सर्वज्वयविषयि । एतत्सामायिकान्येको जीवः संसारे पर्यटन् संख्येयासंख्येयवाराणि
प्राप्नोति । यतः—

“सम्मत्तदेसविरया, पलियस्स असंखजागमित्ताळ । अछत्रवाळ चरित्ते, अणंतकालं य सुअसमए” ॥१॥
सम्यक्त्वं देशविरतिसामायिकं च क्षेत्रपटयोपमासंख्येयजागे यावंतः प्रदेशास्तावन्मितेषु ज्वेष्वेकत्र
जीवः उत्कृष्टतो विसामायिकं लक्षते जघन्यतश्चैकत्रवे । चारित्रसामायिकं तु उत्कृष्टमष्टसु ज्वेष्वेकत्र
पश्चात् सिध्यति, जघन्यतस्तु एकत्रवेऽपि मरूदेव्यादिवत् । सामान्यश्रुतसामायिकं चानंतत्रवेव ज्वति
पद्यते, जघन्यतस्त्वेकत्रवेऽपि कृषत्रमातृवत् । किंचिद्भ्रुतसामायिकलाजोऽत्रव्यानामपि ज्वति त्रैवेयक-
सुरपदं यावदिति । तथा अंतरघारेऽप्युक्तं, यतः—

“कालमाणंतं च सुए, अद्यापरिअइळ अ देसूणो । आसायणबहुलाणं, उक्कोसं अंतरं होइ” ॥ १ ॥
कश्चिदेकजीवोऽह्मरात्मकं श्रुतं प्राप्य पतितः, पुनरनंतकाले गते प्राप्नोति इत्युत्कृष्टमंतरं ज्ञेयं । सम्य-
क्त्वादिके सामायिके जघन्यमंतमुहूर्तमंतरं, उत्कृष्टं तु देशोनार्धपुद्गलपरावर्तमंतरं आशातनाबहुलानां
जीवानां । यतः—

“तित्थयरपवयणसुअं, आयरिअं गणहरं च महद्धियं । आसायंतो बहुसो, अणंतसंसारिणं होइ” ॥ १ ॥

ततोऽवश्यं सम्यक्सामायिकमहिम्ना सिद्ध्यत्येव । तत्र चतुर्णां चौराणां निदर्शनं, तथाहि—

क्षितिप्रतिष्ठितपुरवासी कश्चिद्बाधो निह्वपद्भयां लात्रार्थं तत्र गत्वोष्टः । पुण्यात्कोटिधनेशोऽचूत्, तदा किराताश्चत्वारः स्वकुलेशाः श्राद्धस्य विभ्रुतिं वीक्ष्य दध्युः—‘अहो अनेन गृहिणाऽस्मान् प्रलोन्य मुषित्वा च बहुव्रण्यं गृहीतं, अतो रात्रौ द्वात्राणि दत्त्वा पश्चाद् गृह्णीमः, अन्यथाऽयं दानिकत्वात्सर्वस्वं लाल्वा स्वपुर्यां ब्रजिष्यति, यतः—

“पासा वेसा अग्नि जल, उग उक्कुर सोनार । ए दस न होय अप्पणा, मंकर वणिक विलारु” ॥ १ ॥

इति तैर्विचारितं । अथ स गृही प्रतिदिनं सप्ताष्टौ च संख्यया सामायिकानि करोति । मध्यरात्रानंतरं स गृही चार्यया सह सामायिकमुच्चार्य स्थितः । ते चौरा अपि द्वात्रं दालुं समेयुः, तं जाग्रतं दृष्ट्वा दध्युः—‘कथं धनं गृह्यते?’ स श्राद्धो दध्यौ—‘बहुव्रणेषु धनं मिलिष्यति । अत्रैव चवे धनं गतमागतं च, परं ज्ञानादिचावधनं क्रोधचिंतादिचौरा हरिष्यति तदा किं कर्तव्यं? अस्य रक्षणेन सर्वं सुव्रतं’ इति निर्धार्य सामायिके संलग्नः पुनः पुनर्नमस्कारादिकमपठत् । चौरैस्तद्ब्रुत्वा ऊहापोहवशाज्जातजातिस्मृत्या पूर्वमसंख्यचरोपरि यत्कृतमनुष्ठानं ज्ञातं च तत्सर्वं स्मृतं, ततः सर्वे दध्युः—‘अहो ! धिगस्मान् परव्रव्यानिलापुकान् । चौर्यकरणत् बाह्यतो धनादिकं समेति चावतश्चात्सधनं ज्ञानादिकं गच्छति, तज्जीवो न पश्यति । अहो धन्योऽयं श्राद्धः पश्यन्सन्नपि स्ववह्यं नात्येति । इति तत्प्रशंसया तैर्दर्शनं प्राप्तं, ततः

चौर्यादिप्रत्याख्यानं कृतं, तेन देशविरतित्वं जातं । ततो वैराग्यपूरेण खड्गादिकं मुक्त्वा नवविधजावलो-
चपरिणामो जातः, तेन सर्वविरतिसामाधिकं प्राप्तं, इत्थं क्रमानुह्वयानं रूपकश्रेणिं च प्राप्य ते चत्वारोऽपि
सयोगिकेवल्लिगुणस्थानकं प्रापुः । सूर्योदये जाते प्रव्यलोचं चक्रुः, आसन्नदेवैर्दत्तं वेपं जगृहुः । स श्राज-
स्तान्सर्वदर्शिनो नत्वा पुनः पुनः स्तुतिं चकार । ते मुनयोऽन्यत्र विजहुः, क्रमाच्च मुक्तिं प्रापुः ।
गृहस्थसामाधिकचिह्नवीक्षणान्मुहुसामाधिकशावमन्वगुः ।
मलिम्बुचा ज्ञानधनस्य पोटिकां, समाप्य जग्मुः पुरमव्ययं ततः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ दशमस्तोत्रे
चत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४० ॥

॥ एकचत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४१ ॥

अथ सामाधिकं सर्वगुणानां राजनमशुभकर्महान्या प्राप्यते इत्याह—
तदेव सर्वगुणस्थानं, पदार्थानां नञ इव । दुष्टकर्मविधातेन, सुध्यानतस्तथा ज्ञेयत् ॥ १ ॥

तत्सामाधिकं सर्वे ज्ञानदर्शनचारित्रादयस्ते च ते गुणाश्च तेषामाधारी राजनं स्थानं, किमिव ? खमिव
सर्ववस्तूनि घटपटलकुटपुटादीनि, तेषां, यथाकाशाधारेण सर्वाधेयवस्तूनि स्थितिं कुर्वति, तथा सामा-

यिकं विना चरणादिगुणा अपि न जवंति इति । तत्सामाधिकं कथं लभ्यते ? अशुचकर्मविघातेन । यथा तद्वाचो जिनागमे एवं निवेदितोऽस्ति—सामाधिकोपधातिज्ञानावरणीयदर्शनावरणीयमिथ्यात्वमोहनीय-कर्मणां सर्वघातिषु स्पृक्षकेषु उद्घाटितेषु सत्सु देशघातिषु (च) स्पृक्षकेषु अनंतेषु उद्घाटितेषु अनंत-गुणवृष्ट्या प्रतिसमं विशुद्ध्यमानः शुभशुभ्रतरपरिणामवान् प्राणी ज्ञावतः सामाधिकपूर्वाक्षरं ककारं लभते । एवं अनंतगुणवृष्ट्यैव प्रतिसमं विशुद्ध्यमानः सन् रेफादिवर्णत्रिलिं प्राप्नोति । एवं ज्ञावतः सामाधिकस्य लाभो ज्ञानस्य स्यात् । एवं 'करेमि जंते सामाड्यं' इत्यादि सर्वं लभ्यते, यतः—

“कह सामाड्यलम्भो, तस्सुवघाई देसवाघाई । देसविघाइफड्डुग, अनंतबुद्धि विसुद्धस्स” ॥ १ ॥

अत्र बहु वक्तव्यं तद्विशेषावश्यकतो ज्ञेयमिति । तथा तत्सामाधिकं सुध्यानतो ज्ञेयं । सुध्यानं धर्म-ध्यानं शुक्लध्यानं च, अत्र धर्मध्यानस्य विशेषप्रचारत्वात् धर्मध्यानं चतुर्विधं—तत्राद्यमाज्ञाविचयं—श्री-वीतरागवचनं यथास्थितं श्रद्धाति, निश्चयव्यवहारनित्यानित्यस्याप्रादप्रकारेण जिनवचनं सर्वोत्तमत्वाद-मूढ्यं, यतः—ध्यानशतकवृत्तौ—

“कल्पद्रुमः कल्पितमात्रदायी, चिंतामणिश्चित्तमेव दत्ते ।

जिनेन्द्रधर्मातिशयं विचिंत्य, ध्येऽपि (यं हि) लोके लघुतामुपैति” ॥ १ ॥

तथोक्तं च—

“स्वरूपपररूपान्यां, सदसद्गुणशालिषु । यः स्थिरप्रत्ययो ध्यानं, तदाज्ञाविचयाह्वयम्” ॥ १ ॥

अथापायविचयो द्वितीयो ज्ञेदः—अनेन जीवेन संसारे ज्रमता जरुसंगाद्बहवोऽपाया लब्धाः, आत्मायत्तं मुक्तिमार्गं प्रविहाय हे आत्मन् ! त्वयैवैष स्वात्मा सहस्रेष्वपायेषु पातितः, परमयमात्मा तत्त्व-कर्माबंधकानुदयानुदीरकायोग्यज्ञेद्येद्यकपाय्यदेहात्मकर्ती ज्ञियानाश्रवलोकोक्क्षायकः सर्वप्रदेशेषु कर्म-धतमसा विवशीकृतचेतसा कः कोऽपायो नावापि ? यतः—

“इत्यात्मनः परेषां च, ध्यात्वा पापपरंपराम् । अपायविचयं ध्यान—मधिकुर्वीत योगवित्” ॥ १ ॥
इति द्वितीयो ज्ञेदः ।

अथविपाकविचयस्तृतीयो ज्ञेदो निरूप्यते—अनंतज्ञानादिगुणयुक्तोऽपि जीवः विपाकं—कर्मकृत-शुभाशुभफलं ज्वयहेत्रादिसामग्र्याऽनुभवति । तत्र(ज्वये)अङ्गनामाह्यसुखाद्यादिषु ज्वयजोगेज्यः शुभ-विपाकः, अशुभस्त्वहिशस्त्राग्निविपादिभ्यो ज्ञेयः, हेत्रे—सौधादौ वसनाह्नुजः, इमशानादावशुभश्च । ज्ञे-देवजोगचूमिषु शुभः, अरत्यादेरशुभश्च । ज्ञे मजःप्रसन्नज्ञावेषु शुभः, रौद्रादिज्ञावेष्वशुभश्च । प्रयहंति, अतः सुखदुःखे प्राप्य न खेदहर्षौ (हर्षखेदौ) धार्यौ । यतः—

“सर्वकर्मप्रकृतीनां, विपाकास्तान्विचिन्वतः । विपाकविचयं नाम, धर्मध्यानं प्रवर्त्तते” ॥ १ ॥

इति विपाकविचयस्तृतीयो भेदः ॥

अथ संस्थानविचयश्चतुर्थः—तच्चतुर्दशरज्ज्वात्मकसंस्थानचिंतनं—ऊर्ध्वाधस्तिर्यग्लोकस्वरूपचिंतनं, तत्स्वरूपं विशेषेण लोकप्रावनातो वाच्यं । तथा सर्वलोकस्थानेषु जीवेनासंसृष्टं जन्मादिजिस्तन्नास्ति इति चिंतनं संस्थानविचयश्चतुर्थभेदः । ४ । एतद्धर्मध्यानं चतुर्थगुणस्थानादारभ्य सप्तगुणस्थानं यावज्ज्ञेयं । तथा कष्टे प्राप्तेऽपि यो धर्मध्यानं चंज्रावतंसकवन्न मुंचति, तस्यैव सामायिकं भवति । तथाहि—

विशालापुयीं चंज्रावतंसकनृपो राज्यं परमधर्मनैष्ठिकः करोति । सोऽन्यदा चतुर्दशीदिने स्वसौधमध्ये कायोत्सर्गेण तस्यौ, मनस्येवमचिग्रहं जग्राह—‘यावदयं प्रदीपः प्रज्वल्लिप्यति, तावत्कायोत्सर्गं न पारयिष्यामि’ । स्वामिन्नस्या दास्या पुनः पुनरपि तैलेन सिक्तो दीपो न विध्यातः । राजा रात्रौ चतुरोऽपि यामान् धर्मध्यानं दध्यौ किदृशं ? यतः—

“सुत्रार्थसाधनमहाव्रतधारणैश्च, बंधप्रमोहगमनागमहेतुचिंता ।

पंचेंद्रियन्यपगमश्च दया च श्रूते, ध्यानं तु धर्म्यमिति तत्प्रवदंति तज्ज्ञाः” ॥ १ ॥

इति शुभ्रध्यानपरः ‘जावनियमं पञ्जुवासामि’ इति पाठे यच्चिंतितं, तत्पर्यंतं कायोत्सर्गं न पारयामास । रवाबुद्गते दीपे विध्याते च स पारितः । ततो रुधिरेण ऋतचरणो गिरिशृंगमिव झुटित्वा ऋमौ पपात । शुभ्रध्यानेन सुगतिं प्राप । यतः—

“सामायिकं द्विघटिकं चिरकर्मज्ञेदि, चञ्जावतंसकवडुञ्चधियोऽत्र किं नु ।
 स्पर्शोऽपि सत्यमुदकं मखिनत्वनाशि, घोरं तमो हरति वा कृत एव दीपः” ॥ १ ॥
 ॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ दशमे स्तंभे
 एकचत्वारिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४१ ॥

॥ द्विचत्वारिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४२ ॥

अथैतत्सामायिकं दोषरहितं विधेयमित्याह—

घात्रिंशद्दोषनिर्मुक्तं, सामायिकमुपासकैः । विधिपूर्वमनुष्ठेयं, तेनैव फलमश्नुते ॥ १ ॥
 घात्रिंशद्दोषा इमे—तत्र कायदोषा षादश—वस्त्रकरादित्रिः पर्यस्तिकां वध्नाति । १ । आसनमितस्त-
 तश्चात्तयति । २ । दृष्टिं काकाक्षिगोलकमिव त्रामयति । ३ । कायेन सावद्यं करोति । ४ । अप्रमृज्य सं-
 त्रिचिन्त्यादिकमवष्टंभयति । ५ । अंगोपांगान्याकुंचति पुनः पुनः लंबं प्रसारयति । ६ । आलस्यं मोटयति
 । ७ । करपदांगुलीर्वक्रीकृत्य शब्दयति । ८ । अप्रत्युपेक्ष्य शरीरं कंठूयते । ९ । देहमलं समुत्तारयति
 । १० । शरीरविश्रामणं बांढति । ११ ! निद्रादिकं सेवते । १२ ।

इत्थ वचनदोषा दश—सामायिके मकाराद्यसंबंधं वदति । १ । सहसाकारेणोच्चरति । २ । सावद्याज्ञां

ददाति । ३ । यथावदेन जडपति । ४ । सूत्रालापकं संक्षिपति । ५ । कलहं विकथां हास्यं च वचोञ्जि-
करोति । ७ । उदघाटितेन मुखेन जणति । ८ । अक्विरतिजनानागढ गढेति संलपति । १० ।

अथ मनसो दोषा दश—अविवेकमनसा सामाधिकं करोति । १ । यशःकीर्त्तिं वांठति । २ । धनाः
शानवसनादिकमञ्जिलपति । ३ । मनसा गर्वं वहति । ४ । पराश्रवं दृष्ट्वा निदानं चिंतयति । ५ । आजी-
विकादिचयेन मनसा विभ्रेति । ६ । तद्धर्मफलं प्रति संशयति । ७ । रौद्रचिंतया लोकरीत्या च कालमा-
नपूर्त्तिं नयति । ८ । इतः कारागारात्कदाडुड्विध्यामीति विचारयति । ९ । गुर्वोदिकमंधकारादौ मनसाऽ-
लक्ष्यीकृत्यौघत्थेन च सामाधिकं शून्यचित्तेन करोति । १० ।

एतदोषनिर्मुक्तं विधिपूर्वकं श्राद्धैः सामाधिकमनुष्ठेयं, अनुष्ठानं कार्यमित्यर्थः । अनुष्ठानं क्रिया, तत्पं-
चविधं । तथाहि—इह लोकार्थं तपः क्रियां वा यत् करोति, तद्विपानुष्ठानं । मागधि(का)गणिकादिवत्
। १ । परलोकसुखार्थं तपःक्रियादि वा यत्करोति, तद्गुणानुष्ठानं, वसुदेवजीवनंदिषेणर्षिवत् । २ ।
उपयोगशून्यं यत्तपः सामाधिकं वा, अथवा अन्येषां क्रियां दृष्ट्वा तत्समाचरति समूर्द्धिमवत् तदन्योन्या-
नुष्ठानं, यतो लोकशास्त्रेऽपि—

“विना गुरुपदेशं यो, यथादृष्टं तथाचरेत् । स एव हसनीयः स्या—ज्जटिनो जम्बुशिष्यवत्” ॥ १ ॥

वर्द्धमानपुरे कश्चिन्नरटकशिष्यः । स एकदा पुरमध्ये त्रिद्वार्थं गतः । तत्र कस्यचित्सूत्रधारस्य गृहे
वंशं तैलान्ध्र्यंगपूर्वकं वह्नितापेन सरलीक्रियमाणं ददर्श । तं तथास्थितं दृष्ट्वा स धीजरुः सूत्रधारं पप्रह—

‘किमिदं क्रियमाणमस्ति ?’ ततस्तेनोक्तं—‘वक्रवंशस्य सरलत्वं’ स दक्ष्यौ—‘वातविकारेण वक्रीभूतस्य महद्गुरोरपीदमेवौषधमस्तु, सर्वत्राप्ययमेव सरलीकरणत्वप्रकारः’ । ततः स स्वगुरुं तैवान्यंगपूर्वकं वक्रा-
वत्यर्थं तापयति स्म । तापदूनो वराको गुरुः पूत्करोति स्म । तस्याक्रंदं श्रुत्वा भ्रूयांसो लोका मिलिताः,
सोपयोगित्वेनान्यासानुकूलं यत्क्रियादिकं तत्तच्छेत्वनुष्ठानं, आनंदादिवत् । ४ । मोक्षार्थं यथाविधि
तपःक्रियादिकं तदमृतानुष्ठानं वीतरागसंयममिवाहुनारामिकवत् । ५ । एषु त्रीणि आद्यानि हेयानि
द्वाे अंत्ये स्वीकार्ये इति । तथाऽन्यान्यपि चत्वारि संति तथाहि—यत्कुर्वतः प्रीतिरसोऽतिरुचिरुप्यो
वर्धते तत्प्रीत्यनुष्ठानं कजुस्वप्नावानामनवरतं क्रियायामिति । १ । बहुमानेन त्रव्यजीवानां पूज्येषु ग्रीत्य-
नुष्ठानसममपि कारणं त्रस्त्यनुष्ठानं, ग्रीत्या वह्नत्रायाः पालनादिकं क्रियते, जनन्यास्तु सेवनादिकं त्रस्त्येति
वयोर्विशेषः । २ । या क्रिया सूत्रवचसा क्रियते तद्वचनानुष्ठानं, सर्वत्रागमानुसारप्रवृत्तिरूपं चारित्रिणः
साधोर्नान्यस्य पार्श्वस्थादेः । ३ । यत्पुनरन्यासबलाह्युतापेक्षां विनैव यथास्थितं क्रियते फलनिराशंसया
जिनकद्विपकादिवत्, तदसंगानुष्ठानं । ४ । यथा कुडालचक्रप्रमाणं प्रथमं दंरुसंबंधाज्जायते, एवं वच-
नानुष्ठानमभ्यागमात्प्रवर्तते पश्चाद्यच्चक्रस्य त्रमणं तदंरुसंयोगं विनापि केवलं संस्कारमात्रेणैव स्यात्, एवं वच-
नानुष्ठानसंस्कारेण क्रियाकाले यद्वचननिरपेक्षं तदसंगानुष्ठानमिति युक्त्या वयोर्ज्ञेदः, तथा चत्वार्यपि क्रमेण
विशुद्धानि । यतो बृहन्नाथ्ये—

“पढमं ज्ञावलवार्ड, पायं बालादिआण संजवड् । तत्तोवि उत्तरुत्तर-संपत्ती निअमलं होइ” ॥ १ ॥
 एतदनुष्ठानस्वरूपं श्रुत्वा विधिपूर्वकमनुष्ठेयं, तेनैव फलं वदयमाणं प्राप्नुते, नान्यथेति तात्पर्यम् ।

शरीरवाङ्मानसदोषमुक्तं, त्रिकं त्वनुष्ठानमिहाद्यमेतत् ।
 मुक्त्वा विधेयं विधिना च सर्वं, सामायिकं तेन फलत्यजस्रम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितह्रितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ दशमस्तंभे
 द्विचत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४१ ॥

॥ त्रिचत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४३ ॥

अथ सामायिके धर्मोपकरणानि घटंते, तद्विष्यते—

धर्मोपकरणान्यत्र, पंचोक्तानि श्रुतोद्घौ । तदालंब्य विधातव्यं, सामायिकं शुक्रास्तिकैः ॥ १ ॥
 अत्र सामायिकक्रियायां धर्मोपष्टंजदानि धर्मकार्योपकारकाणि पंचसंख्यानि श्रुतसमुद्भे निगदितानी-
 त्यर्थः । यतोऽनुयोगवारचूर्णौ—सामाश्चक्रमस्त समणोसावगस्त कश्चिहे धम्मोवगरणे पन्नत्ते ? ठव-
 णयश्चित्ति । १ । मुहपत्ति । २ । जपमाद्विअत्ति । ३ । दंफं (रजोहरणं) । ४ । पाळणत्ति (कट्या-
 सनं) । ५ । प्रथमं स्थापनागुरुं स्थापयित्वा सामायिकं कार्यं, स्थापना तु दशधा, यतः—

“अरके वरारूपे वा, कठे पुत्रे अ चित्तकम्मे अ । सप्रावमसप्रावं, गुरुववणा इतरावकहा” ॥ १ ॥
इति आवश्यकनिर्गुणौ वंदनकाध्ययने । अनया गाथया गुरोरत्रावे स्थापनाचार्याग्निं वंदनादिकर्त्ता
मुख्यवृत्त्या साधुरेवोक्तः, यथा—

“पंचमहद्वयजुत्तो, अणालसमाणपरिवज्जिअमड्लं । संविगनिज्जरुि, किइकम्मकरो हवइ साहू” ॥ १ ॥
परं साधुवद्भावकेणपि वंदनकं दीयते । ‘ननु किं श्रावकस्यापि क्वाप्यागमे स्थापनाचार्यस्थापनाऽस्ति ?’

उच्यते—

“दिवह्ठुकुसुमसेहर-उज्जइ दवाहिगारमड्ढंमि । ववणायरिअं ठविळं, पोसहसावाइं विइळं सीहो” ॥ १ ॥
“उम्मुक्कञ्जूसणो सो, इरिआइपुरस्सरं य मुहपत्ती । पम्पिलेहितो पढ्ढा, चउबिहं पोसहं कुणइ” ॥ २ ॥

इति व्यवहारचूडिकायां सिंहश्रावकेण सा प्रकटमेव गृहीता । तथा विशेषावश्यकैऽपि—
“गुरुविरहंमि छवणा, गुरुवएसोवदंसणत्थं च । जिणविरहंमि जिणविंव-सेवणमंतणं करणं” ॥ १ ॥

अथ यत्तिसामाधिकप्रस्तावे ‘अंते’ इति शब्दव्याख्यानयता ‘गुरुविरहंमि’ इत्यादि ज्ञान्यकृता साधु-
माश्रित्योक्तं न श्रावकमिति चेत् तर्हि प्रष्टव्योऽत्र प्रवान्—किं श्रावकः सामाधिकमुच्चरन् अदंतशब्दं
जणति न वा ? यदा जणति तदा साधुवत्साक्षाद्गुरोरत्रावे तां स्थापयति उच्यत्रापि न्यायस्य समान-
त्वात् । द्वितीयपक्षस्तु दीक्षासमये जिनानामेव घटते, किं च यदि सर्वज्ञानक्रियाप्रवीणः साधुस्तां स्थाप-
यति तर्हि गृहकार्यव्यग्रमनस्केन सुतरामेतद्विधेयमित्यागमप्रमाणमुपदर्श्य युक्तिमपि दर्शयामः, तथाहि—

यदि स्थापनागुरुं विनाऽनुष्ठानं विधीयते, तदा वंदनकनियुक्तौ—‘आयप्यमाणमित्तो च षडसि होइ
 छगहो गुरुणो’ इति कथं घटते ? नहि गुर्वज्ञात्रेऽद्यग्रहो युज्यते, ग्रामाज्ञात्रे तत्सीम्नो व्यवस्थावत् । तथा
 समवायांगे पंचविंशत्यावश्यकानि प्रोक्तानि वंदनाह्राणि, तत्र दुपवेसं एग निरुक्मणं इत्यादि गुरुं विना
 कथं कार्य ? । अत्राह परः—‘ननु वयं हृदये गुरुं स्थापयामः’ इति अहो तदपि त्रविणालात्रएववर्णनमिव,
 हृदयमध्यवर्तित्वाद् गुरोर्वंदनकं दात्रा मह्य मंचरणन्न कथंचिदपि तदानननिर्गमप्रवेशौ स्यातां, तदसत्त्वे च
 न पंचविंशत्यावश्यकमंपूर्तिः, तदसंपूर्त्तौ वंदनकाशुद्धिः, अतः स्थापनागुरुं संस्थाप्य क्रिया कार्येति स्थितं ।

अथ मुखवस्त्रिकया सह सामायिकं कार्यं, यतो व्यवहारसूत्रे—“जो मुहपत्तिं अप्पन्निजेहिता वंदणं देइ
 गोअमा ! तस्स गुरूअं पड्डित्तं, तथा पात्ररणं मुत्तूणं, गिण्हित्ता मुहपत्तिअं तत्थकायत्रिसुच्चिए करंइ पोस-
 हाइअं” इति व्यवहारचूर्णौ । तथा च ‘सो अ किरइ सामाइयं करित्तो मउमं अत्रणंइ कुंरुले नाममुदं
 पुफ्तं वोलपात्ररणमोई योसिरइ” इत्यावश्यकचूर्णौ । उत्तरिअं नाम पाउरणं श्रीनिशीअचूर्णौ १४ उद्देशे,
 अत्र चोत्तरीयमोचनेनार्थापत्त्या श्राद्धानां मुखपट्टी(वस्त्रिका)ग्रहणं ज्ञापयति । ‘तएणं से कुंरुकोल्लिए सम-
 णोत्रासए अत्रया कयाए पुवावरएहकालसमयंमि जेणेव असोक्कवणिया जेणेव पुढविसिद्धावट्टए, तेणेव
 जवागल्लइत्ता नाममुदगं च उत्तरिज्जगं च पुढविसिद्धावट्टए तवेइ १ ता समणस्स जगत्रलं महावीरस्स
 अंत्तिअं धम्मं पन्नत्तिं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ” इति जपासकदशांगे पष्ठेऽध्ययने । अत्रैव देवपरीक्षानं-
 तरं—‘तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसठे तएणं से कुंरुकोल्लिए इमिसे कहाए लज्जे जह काम-

देवो तहा निगहइ जावपखुवासइ' इति । तथा -कामदेवश्च गृहीतपौषध एव निर्गतः । यथा तं सेञ्चं खलु मम समणे जगवं महावीरं वंदित्ता, तलं पन्नियत्तस्स पोसहं पारएत्ति कहुं, एवं संपेहेइ इत्यादि । एणत्तिप्रायो न घटते इति । तथाऽपरः कृष्णवारुदेववंदनकवृत्तं जणत्ति, तत्रापि मुखवस्त्रिकया वंदनं न जणितं तथा वस्त्रप्रांतेनापि नोक्तं । तथा चोक्तमनुयोगधारे—'से किं तं लोउत्तरिअजावावस्सयं ? जं णं समणो वा समणी वा सावलं वा साविथा वा तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदध्ववसाए तदणेवत्ते तदप्पिअकरणे अन्न-त्थकइ मणं अकुवमाणे उज्जलकालं आवस्सयं करंति । अत्र 'तदप्पिअकरणे' इति पदस्य चूर्णिः—'यथा तस्साहणे जाणि सरीरलंहरणमूहणंतगाइआणि दबाणि ताणि किरिअकरणत्तएलं अप्पिआणि । तस्यैव पदस्य वृत्तिः—तदर्पितकरणः—रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्नावश्यके यथोचितव्यापारनियोगेना-र्पितानि करणानि येन स तथाविधो प्रव्यतः स्वस्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः, एतद्दृहरिअकृतानुयोगधार-वृत्तौ । तथा महधारीहेमचन्द्ररिवृत्तावपि चैवं चूर्णौ वृत्तिव्येऽपि तदर्पितकरण इति विशेषणस्य साधूपा-सकादिसंबंधिनः सहस्रमेव व्याख्यानं कृतं, परं न कापि केवलं श्रावकं प्रतीत्य समग्रस्यावश्यकविधेरु-पलंजो दृष्टः । तथावश्यकचूर्णौ सामायिकाधिकारे यथा—'साहूणं सगासालं रयहरणं निसिजं वा मग्गइ, अहवा घरे नो से उवग्गहिय रयहरणं अत्थि, तस्स असइ वत्थस्स अंतेणंति तथा वंदनजाब्बेऽपि—'एवं सुसावलंवि इ, उवालसावित्तवंदणारित्तो । मुहपत्तिमन्नगंगंमि, वावणे पुज्जपायजुगं' ॥ १ ॥

इति श्राद्धस्य रजोहरणमुखवस्त्रिकादिग्रहणं, विशेषयुक्तिस्तु कुलमंरुनसूरिविचितग्रथाङ्केया इति । तथा सामाधिकं जपमालिकापि रक्षणीया । पङ्कविधावश्यकान्द्रुषु सामाधिके जपकरणार्थमिति । तथा दंमेति शब्दस्य प्रमार्जनार्थं पदभूम्यादीनां रजोहरणदंनसण(न)कं चेत्यर्थः । अथवा बहुश्रुताः यत्कुर्वन्ति तदेवेति । तथा पादप्रौढनकं कंवलसूकलातमयं चेति । तानि पूर्वोक्तानि धर्मोपकरणानि आलंबन्य शुभास्तिकैः सामाधिकं विधेयमिति । तदुपकरणदानेनापि महत्पुण्यं । यतः श्रूयते—श्रीकुमारपालनृपः अष्टादशशतसाधर्मिकेन्यानां धर्मोपकरणानि ददाति स्म । एकदा कश्चिच्चरणः एकवर्णान् पंचशततुरंगान् दृष्ट्वा कंचन पग्रज—‘कस्यैते तुरंगाः ?’ इति, तेनोक्तं—‘श्रीकुमारपालपौषधशालायां मुखवस्त्रिकादिकां योऽर्पयति सारां च करोति तस्यैते, षादश ग्रामाश्च राज्ञा दत्ताः । तत्संबन्धि सर्वज्ञव्यं धर्मोपकरणवृद्ध्यर्थं सारार्थं च मुक्तं’ इति श्रुत्वा विरुदं पपाठ—

“रुनो पारसनत्थ, जइ एहवो जाइसिइं । सहसिइंसे वरुसत्थ, कुमरनरिंदहवाहिरो” ॥ १ ॥

इति धर्मवर्णनं श्रुत्वा नृपस्य लक्ष्मणं ददौ इति ।

एवं साम्यसुधास्वाद-सुहितात्मा महीपतिः । धर्मोपकरणवृद्ध्यर्थं ग्रामाभ्यान् बहुशो ददौ ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसङ्ग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ दशमस्तंभे
त्रिचत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४३ ॥

॥ चतुश्चत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ३४४ ॥

अथैतत्सामाधिकफलमाह—

देशसामाधिकं श्राद्धो, वितन्वन्घटिकाघयम् ।
 व्रव्यादीनां व्ययात्रावा—दहो पुण्यं महद्भवेत् (समर्जयेत्) ॥ १ ॥

श्राद्धो घटिकाघयं मुहूर्त्तं यावत् तद्देशसामाधिकं वितन्वन् सन् महत्पुण्यमुपार्जयेत् । तत्कथं वि-
 धेयं ?—पूर्वोक्तयुक्त्या गृहीतरजोहरणमुख्योक्तिकः श्राद्धः—‘गोयमा इरियावद्विआए अप्पन्किंताए न
 कप्पइ चेव । किंचि चेइवंदण सज्जाणाइयं काणं’ इत्यादिमहानिशीथवचनात् । ईर्यापथिकीमप्रतिक्रम्य न
 किंचिदन्यत्कुर्यात्, तदद्युष्वापत्तेरिति हारित्रजदशवैकालिकवृत्तिवचनाच्च । अतः पूर्वमीर्यापथिकीं प्रति-
 क्रम्य सामाधिकं कार्यमिति । तथा पंचाशकवृत्तौ च नवपदप्रकरणे चावश्यकनिर्गुक्तिद्वितीयखंरुप्रांते च
 दिनकृत्यसूत्रे च प्रथमं ‘करेमि जंते’ इत्यादिसूत्रमुच्चार्य तत ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामति इत्येवमुक्तमस्ति,
 तर्षीइय श्रीमच्छर्मे न व्यामोहः कार्यः । यतः श्रीगणधरसामाचार्योऽपि त्रिन्ना त्रिन्नाः श्रूयंते तत्त्वं तु बहु-
 श्रुतेभ्यो ज्ञेयमिति, परं बुद्धिमद्भिः पूर्वाचार्यपरंपराऽनागतस्वमतिकद्विपतपक्षो न स्वीकार्यः । तथा सामा-
 यिकग्रहणविशेषविधिस्तु धर्ममंग्रहादिन्योऽन्यूह्यः । एवं विधिना तत्कुर्वन् इव्ययत्वादीनां व्ययात्रावा-
 न्महत्पुण्यमर्जयेत् । यतः पूज्यैरुक्तं च—

“सामाङ्ग्यं कुण्ठो, समज्जावं सावगो घमिअङ्गुं । आळं सुरेसु बंधु, इत्तिअमित्ताइं पळिआइं ॥ १ ॥

“वाणवई कोनीळं, लखा गुणसठी सहस्स पणवीसं । नवसय पणवीसाए, सत्तिहा अरुजागपळिअस्स ॥२॥

अंकतोऽपि—ए१ए१ए१ए१ । तथा च—

“जे केवि गया मोळं, जेवि अ गडंति जे गमिस्संति । ते सबे सामाङ्अ-पहावेण य नायघा” ॥ १ ॥

अपरं च—

“हूयते तप्यते नैव, दीयते वा न किंचन । अहो अमूह्यक्रियेयं, साम्यमात्रेण सिद्ध्यति” ॥ १ ॥

अत्रार्थं दृष्टांतः प्रोच्यते—

श्रीपुरे पद्मश्रेष्ठिपुत्रः केशरिनामा नटविदाधर्मिणां संगत्या चौर्यं करोति । ततो लोकरात्रं श्रुत्वा राज्ञा धृतः शिक्षां दत्त्वा मोचितः, तथापि तल्लसनासक्तं तं मत्वा तत्पितृवचसा निष्कासितः । मार्गे गङ्गान् दध्यौ—“अद्य कस्य गृहे चौर्यं करिष्ये” इति विचिंत्य सरःपालीवृद्धे चटित्वा दिदु दृष्टिं दत्ते तावत्कोप्यकस्मात्सरस्यां नप्तसः सिद्धपुररुप उत्तीर्य पाडुके उत्तार्य च स्नानं कुर्वन् दृष्टो । ततः स उत्तीर्य ते पाडुके परिधाय व्योम्न्युत्पपात । नागरिकाणां सर्वस्वं चोरयति नृपांतःपुरेऽपि त्रमति च । स्वयं खिन्नो राजा खड्गं करे कृत्वा सर्वत्र चौरं विलोक्यन् क्वापि वने दिव्यपूजायुक्तं चंम्बिकाप्रासादं वीक्ष्य तत्र चौरागमनं निर्धार्य च उन्नं स्थितः । तदा स स्तेनोऽच्येत्य पाडुके उत्तार्य च देवीं नत्वा जगाद—“यदि मम बहु धनमद्य चटिष्यति, तदा तव विशिष्टपूजां करिष्येऽहं” एवमुक्त्वा यावत्ते पाडुके

परिधत्ते, तावदेका पाण्डुका राज्ञा गृहीता । चौरस्तं दुःशासनं वीक्ष्य नष्टः । उन्नस्थापितराजयोधा अपि राज्ञा सह तत्पृष्ठे लग्नाः । स्तेनो त्रयविक्रलो दध्यौ—‘अद्याहो मत्पापं फलितं’ । अग्रे मुनिं दृष्ट्वा स त्रव-पापत्यागोपायं पप्रह । मुनिराह—

“तय्येघर्षशतैर्यश्च, एकपादस्थितो नरः । एकेन ध्यानयोगेन, कलां नार्हति षोरुशीम्” ॥ १ ॥

ततो गुरुमुखात्सामायिकफलं श्रुत्वा तद्गृहीत्वा च स्थितः सन् दध्यौ—‘अहो नास्तिकमत्या मया महद्दुष्कृतं विहितं, धिग् धिग्मां इत्यादिशुभ्रध्यानारूढः ह्यपकावड्या केवलज्ञानं प्राप । देवै रजोहरणा-दिकं दत्त्वा महश्चक्रं । राजापि शमिनं दमिनं वीक्ष्य जाताश्चर्योऽनिमेषदृष्ट्या पश्यति तदा ज्ञानी प्राह—‘हे नृप ! त्वं किं विचारयसि ? अन्यायिनश्चरमं ज्ञानं कथं ? परमिदं सामायिकतांरुत्रारुंबरं ज्ञेयं, यतः—“प्रणिर्हति क्षणार्धेन, साम्यमालंब्य कर्म तत् । यन्न हन्यान्नरस्तीत्र-तपसा जन्मकोटिभिः” ॥ १ ॥

तदाकार्यं नृपोऽपि दिनं प्रति सामायिकसप्ताष्टकरणान्निग्रहं दात्वा गृहमाजगाम । मुनिर्ज्ञानेन क्रमान्मुक्तिं प्राप ।

सप्तव्यसनमासके, सर्वसंतापकारिणि । चोरेऽपि दत्तं निर्वाणं, सेव्यं सामायिकं बुधैः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ

दशमस्तंभे चतुश्चत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४४ ॥

॥ पंचवत्वारिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४५ ॥

अथ नवमसामयिकव्रतकथनानंतरं देशवकाशिकव्रतमुच्यते—

दिग्व्रते परिमाणं यत्, तस्य संक्षेपणं पुनः । दिने रात्रौ च देशव-काशिकव्रतमुच्यते ॥ १ ॥
स्पष्टः । प्रथमगुणव्रते यद्दशस्वपि दिक्षु गमनपरिमाणं, तस्य दिवारात्रौ चोपलक्षणत्वात्प्रहरादौ यत्सं-
क्षेपणं तद्देशवकाशोऽवस्थानमत्रास्तीति देशवकाशिकं । पूर्वं दिग्व्रते यावज्जीवं संवत्सरादिकं वा योज-
नशतादीनि मुक्तवीकृतानि, अत्र पुनस्तन्मध्यादपसारयति मुहूर्त्तदिवसप्रहराद्यन्नीष्टकालं यावत् गृहह-
इराथ्यादिसारंजैकदेशवस्थानं, तेन निर्वृत्तं देशवकाशिकं । हविषाहेर्घ्रादशयोजनानि हविषयः
विधायता न्यूनीकृतो योजनमात्रं स्थितः, यथा वा शरीरस्थं विषमगदवलेनांगुष्ठ्यां स्थाप्यते । एवं विवे-
किना यावत्कथिकदिग्व्रतादिने दिनेऽपसारयितव्यं । अनेन व्रतेन सर्वव्रतनियमानां प्रतिदिनं संक्षेपः
कार्यः । अत एव पूर्वोक्त 'सञ्चित्तद्वेति' गाथोक्तनियमान् संप्रति प्रातः श्राद्धा गृह्णति सायं च संकोच-
यंति । प्रत्याख्यानप्रांते 'देसावगासियं पञ्चस्कामि' इत्यादिना गुरुसमक्षं प्रतिपद्यंते । उक्तं च—
“देसावगासियं पुण, दिसिपरिमाणस्स निच्च संखेवो । अहवा सबवयाणं, संखेवो पइदिणं जाल” ॥ १ ॥

आद्यव्रतसंक्षेपप्रकारस्त्वयं—यतः—

“पुढविदगगणिमारुय, वणस्सइतसेसु पाणेषु । आरंजमेगसो सब सो य सत्तीए वज्जिजा” ॥ १ ॥

एवं सर्वव्रतेष्वपि यथाहं ज्ञाव्यं । स्वापाद्यवसरे तु विशेषेण सर्वाहिसामृषादिसंक्षेपः कार्यः । एतद्व्रत-
पालनात् सुमित्रस्येव शुभश्रियो जायन्ते । तन्मन्त्री जैनः सुमित्राख्यः । वयोः सदा वादः संजायते । राजा धर्मं न
चञ्चिकापुर्यां प्रजापालनृपः । तन्मन्त्री जैनः सुमित्राख्यः । वयोः सदा वादः संजायते । राजा धर्मं न

शिक्षाया दौ खलौ क्रियेते । एकेन प्रतिविंबं कृतं, द्वितीयेन च सोपानानि कृतानि, अत्रयोर्मध्ये केन
धर्मः पापं च कृतं ? स्थानविशेषत्वं । मन्त्री प्राह—‘अयोग्योऽयं पदः, तत्र त्रसजीवानामत्रावाद्युक्तिवि-
कलः । ननु जीवस्तु स्वात्मशक्त्या पूज्यापूज्यकर्म समुपार्जयति । अथवैकलंरगतजीवैः पूर्वं महत्पुण्यं
कृतं, तेन प्रतिविंबं जातं, तत्रर्षमहत्सादिकं यावत् किमपि तारुनघर्षणपाकादिषु चूर्णकजवनादिदुःखं
ते नानुव्रंति । अन्यखंरगतजीवास्तु महद्दुःखं तत्पूर्वकृतपापैर्नवानुभवन्ति इति प्रधानोक्त्या नृपो मंत्रिणं
जगाद—‘प्रत्यहृष्टफलं विना पुण्यं न श्रद्धामि’ इति तयोर्नित्यं संवादो जायते ।

एकदा मन्त्री पादिकरात्रौ गृहार्हचर्हिर्गमनं प्रत्याचख्यौ । तदा राज्ञा किञ्चित्कार्योत्पत्तौ सत्यां तमाह्वानुं
प्रतिहारः प्रेषितः, तं प्रति मन्त्री स्वनियममज्ञापयत् । प्रतिहारेण तद् राज्ञे निवेदितं । राज्ञाऽतीवरुष्टेन
वेत्रिमुखानुजारलं याचितं । मन्त्री प्रतिहाराय तां सद्यः समर्पयत् । प्रतिहारः कौतुकेन तां मुञ्चिकां
परिधाय स्वपदातिषु हसन्नेवं जगौ—‘जो चृत्याः ! राज्ञा मम मंत्रिपदं दत्तं । सेवकैः ‘ हे मंत्रिवर !

पादमवधारय इति प्रजह्यनपरैर्यावन्मार्गमतिक्रामति, तावद्दैववशात्कैश्चिद्भटैः स विनाशितः । तदाकर्ण्य नृपेण चिंतितं—‘नूनं मंत्रिणैव स हतः, अत एनं हन्मि’ इति जह्यन् राजा तत्रागतः । दीपकोद्योतेन नश्यंतस्तंजितारो राजभटैर्वज्राः पृष्टाश्च—‘जोः ! के यूयं ? कुतः समेताः ?’ । तैरुक्तं—‘राजन्नस्मानुदर-
 चृत्यान् किं पृच्छसि ? । वयं त्वदैरिस्वरराजेन मंत्रिवधार्थं प्रेषिताः । एष मंत्रिसदृशो दृष्टो हतोऽस्मान्निः’ ।
 ततो नृपो मंत्रिगृहे एत्य तं प्रति मिथ्या दुष्कृतं दत्त्वा तत्स्वरूपं प्राह । मंत्रिनिस्ते जीवंतो मुक्ताः ।
 नृपः प्राह—‘हे मंत्रिन् ! अद्य पुण्यफलं प्रत्यहं दृष्टं’ इति प्रशस्य गृह्णिष्ये मंत्रिणम् जग्राह । तौ वावपि पुण्य-
 मुपाज्य महाविदेहे सिञ्चौ ॥

सुमित्रमन्त्री दशमव्रतोद्यतः, अत्रापि पूर्णं फलमाप धर्मतः ।

नास्तिव्यत्रावं प्रविहाय श्रूमिपस्तवीक्ष्य दुष्कः शुचिधर्ममातनोत् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादाद्यंशस्य वृत्तौ दशमस्तंजे
 पंचचत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४९ ॥

॥ षट्चत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४६ ॥

अथैतद्ब्रतस्य पंचातिचारास्त्याज्याः, तानाह—

श्रेष्ठ्यप्रयोगानयनं, पुद्गलक्षेपणं तथा । शब्दरूपानुपातौ च, व्रते देशवकाशिके ॥ १ ॥

दिग्ब्रतविशेष एव देशावकाशिकब्रतं । इयंस्तु विशेषः—दिग्ब्रतं यावज्जीवं संवत्सरं
माणं वा, इदं तु दिवसप्रहरमुहूर्त्तादिमानं । तस्य पंचातिचाराः । तथाहि—
प्रेष्यस्यादेशस्य प्रयोगो विवक्षितक्षेत्राद्बहिःप्रयोजनाय कर्मकरादीनां व्यापारणे
व्रतभ्रंगः स्यादिति प्रेष्यप्रयोगः । १ ।

आनयनं—नियमितक्षेत्राद्बहिःस्थितस्य सचेतनादिद्वयप्रस्थि(प्रेषि)तकर्मकरादिपार्श्वानाययति तदा-
नीमानयनप्रयोगः । २ ।

तथा पुद्गलानां लोष्ठुकाष्ठादीनां नियमितगृहादेर्बहिःक्षेपणेन स्वकार्यं स्मारयतः पुद्गलक्षेपः । ३ ।
शब्दरूपानुपातौ—तत्र नियन्त्रितक्षेत्राद्बहिःस्थस्य स्वकार्यकरणार्थं व्रतत्रिया साक्षादाहातुमशक्य-
तथा दंभानुच्चैः काशितादिरवेणात्मानं ज्ञापयतः शब्दानुपातोऽतिचारः । ४ ।
एवं निजरूपं दर्शयतो रूपानुपातः, निश्रेयहालकादौ काप्यारुह्य पररूपाणि प्रेक्षमाणस्य रूपानुपातः । ५ ।
एतद्ब्रतं हि 'गमनादिना मा भ्रूजीववधः' इति बुध्या गृह्यते, स तु स्वयंकृतोऽन्येन कारित इति न
कश्चित्फले विशेषः, प्रत्युत स्वयं गमने ईर्यापथविशुद्ध्यादयो गुणाः, नृत्यादेः पुनरनिगुणत्वनिःशकत्वादी-
र्यासमित्यन्नावादिदोषाः । इत्यानयनप्रयोगादयो न कल्पन्ते । इह चाद्यघयातिचारौ व्रतभ्रंगो मे मा भ्रूदिति
व्रतसापेक्षत्वेनानाजोगादिना प्रवर्त्तितौ, अंत्यत्रयं तु मायावितयाऽतिचारतां याति इत्यर्थः । अत्र निरति-

चारव्रतपालने नृपकोशाध्यक्षधनदसंबंधः श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रार्थदीपिकेतो ज्ञेयश्च, पवनंजयोदंतो दिन-
कृत्यवृत्तितश्चेति । तथैतद्व्रतं यो न गृह्णाति सर्वत्र गमनं मुत्कलं रक्षति, स महदुःखमाप्नोति । यतः—
“गुरुवचननियोगाज्ज्ञातदेशावकाशो, विपदि तरति पुण्याच्चेद्यथा लोहजंघः ।

हयमयवृषजा वा स्वामिना बाह्यमानाः, सततममितगत्या किं हतं स्वस्य कुर्युः ॥ १ ॥

लोहजंघस्य दृष्टांतस्त्वयं—

उज्जायिन्यां चंरुप्रद्योतेन राज्ञा ‘कोऽप्यत्रयधीसखं बध्वाऽऽनयति तस्येप्सितं दास्ये’ इति पटहो
वादितः । तद्यारस्त्रीभिः स्वीकृत्य कपटश्राविकावेपेण राजगृहपुरमेत्य मंत्रिणं प्रलोच्य चंद्रहाससुरया
घूर्णितः कथमपि बहुदिनैरवंतीशस्याग्रे नीतः । राज्ञा च बंदिस्थाने द्विष्टः । वेश्यामुखात्तदानयनवृत्तं
ज्ञात्वा राज्ञोक्तं—‘न युष्माभिः साधु कृतं, यदयं धर्महृद्भानाऽऽनीतः’ ।

अथ तस्य अग्निजीरुरथः । १ । शिवादेवी पद्मिनी । २ । अनिलवेगो हस्ती । ३ । लोहजंघो दूतः
। ४ । अमूनि रत्नानि संति । तत्र लोहजंघः प्रतिदिनं पंचविंशतियोजनानि गच्छति, अनेकजनपदेशगुह्यं
प्रकाशयति च । ततः सर्वैरुद्विष्टैः सामंतैस्तन्मारणार्थं विपमिश्रशंवलं तस्मै दत्तं तेन गृहीतं च । अग्रे गत्वा
जोरुमस्थात्, अपशकुनैः पुनः पुनर्वीरितः । प्रद्योतनाग्रे तेन स वृत्तांतो न्यवेदि । नृपेणाजयः पृष्टः
प्राह—‘एतन्नैवलमध्ये गंधेन निश्चीयते दृष्टिविषसर्पः समुत्पन्नोऽस्ति । विषज्ञानप्रकारस्त्वयं—यतः—

विपात्रदर्शनात्नेत्रे, चकोरस्य विरज्यतः । म्रियते कोकिलो मत्तः क्रौंचो माद्यति तत्क्षणात् ॥ १ ॥

गकुलो हृष्टलोमा स्या-न्मयूरश्च प्रमोदते । अस्य चालोकमात्रेण, विषं मंदायते क्षणत् ॥ २ ॥
 छर्षेणं याति मार्जारः, पुरीषं कुरुते कपिः । गतिः स्वदति हंसस्य, ताम्रचूको विरौति च ॥ ३ ॥
 अन्नं सविषमाघ्राय, चृंगः कूजति चाधिकम् । सारिका सविषेऽन्ने तु, विक्रोशति तथा शुक्रः ॥ ४ ॥
 इति श्रुत्वा प्रद्योतेन शाङ्खले वने शंबलं मोचितं । तन्मध्यान्निर्गतं सर्पं दृष्ट्वा वनं शुष्कं । इत्याद्यनेका-
 जयबुद्ध्या प्रसन्नीचूताऋपादात्मा वरमार्गणेन मोचितः । विनयेन सोऽवक्—‘त्वां धर्मबलं विना दिवा
 पुरमध्ये रदंतं नेष्यामि ततोऽहमन्नयः’ । क्रमात्स्वपुरे गतः । कियद्दिनानंतरं वेश्यापुत्र्यौ लात्वा कृतव-
 णिवेषोऽवंत्यां राजसौधसमीपे हृष्टमग्रहीत् । अथ राजा ते दृष्ट्वा विकलः स्वाप्तजनमुखेन तत्संगमयाचत ।
 ताभ्यां प्रोक्तं—‘अस्मदृच्छत्राता प्रेताविष्टदेहलघुबांधवसमाध्यर्थं मांत्रिकगृहे गहति, तदा प्रहन्नं यदि
 नृपः समेति ततः संगो जावीति’ । अथाचयेनैको निजनर उन्मत्तीकृतः, तस्य प्रद्योतनामेति । ‘इद्दग्मे
 त्राता त्राग्यतीतस्ततो हा कथं मया रदयोऽयं’ इति स जनेऽवक् । तं मांत्रिकालयनयनहृत्वात्प्रत्यहं बही
 रदंतं मंचारूढं निनाय, स आर्त्त इवोह्यमानश्चतुष्पथे उच्चैरारटीति ‘प्रद्योतोऽहं द्वियेऽत्रयेन बंधनान्मो-
 चयत’ । लोकैर्विकलोऽयमिति मत्वोपेक्षितः । अथ नृपश्चमेक एव तत्रागात् । अन्नयनैः कामांधक-
 रीव बह्ना पर्यंकस्थो मार्यमाणो दिवा रतन् लोकसमहं राजगृहे नीतः । तं स्वपितुरार्षयत् । मगधेशस्तं
 सन्मान्य मुदा व्यसृजत् । ततोऽवंतीशः स्वराज्ये स्थितः तं लोहजंघमेवमशिह्यत्—‘त्वया सर्वत्र दिङ्मु

स्वेष्ट्या गमनं न कार्यं, येनारिकृतदुःखं न स्यादिति' । अत्रायमुपनयः—यथा स दिग्गमनसंक्षेपावैरि-
कृतवधादिकं नाप, तथा श्राब्धोऽप्येतद्त्रतेन कर्मकृतोपज्ञं नामोतीति ।

एतद्त्रतेनार्जितपापकर्म, संक्षिप्यते स्याद् ब्रह्मनामघानाम् ।

संक्षेपणं तेन ततः क्रमेण, सौजाग्यब्रह्ममीमचिरान्नजेत्सः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितद्वितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रथस्य वृत्तौ दशमस्तंजे षट्च-
त्वारिंशत्तत्तशततमं व्याख्यानम् ॥ १४६ ॥

॥ सप्तचत्वारिंशदुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४७ ॥

अथ सामाधिकप्रमुखशिखात्रतचूद्भिर्वृत्तं परुष्टादिकपर्वाण्यासेव्यानि इत्याह—

अष्टाद्विकाः परमेवोक्ताः, स्याद्वादात्रयदोत्तमैः । तत्स्वरूपं समाकर्ण्य, आसेव्याः परमाहृतैः ॥ १ ॥

स्पष्टः । नवरमष्टाद्विकाः षट्, ताश्चेमाः, तत्स्वरूपं चेदं—एका चैत्रमाससत्काऽष्टाद्विका । १ । द्वितीयाऽऽ-

पाढमासोद्भवा । २ । तृतीया पर्युषणवासरजा । ३ । चतुर्थ्याश्विनमासजाता । ४ । पंचमी कार्तिकमास-

प्रसृता । ५ । षष्ठी फाल्गुनमासस्य । ६ । अत्राष्टाद्विकासूत्राध्ययनवृहद्वृत्तौ द्वे शाश्वत्यावन्निहिते । यदाहुः—

“दो सासयजत्ताळं, तत्थेगा होइ चित्तमांसमि । अछाद्विआइ महिमा, वीया पुण अस्सिणे मासे ॥ १ ॥”

“एआळं दोनि सासय, जत्ताळं करंति सबदेवा नि । नंदीसरंमि खयरा, नरा य निअएसु गाणेषु ॥ २ ॥”

“तह चउमासिअतिअग्रं, पञ्जोसवणा य तह्य इय ठकं । जिणजम्म दिस्सकेवल-निघाणाइसु असाइआ ॥३॥”
जीवाजिगमे चोके—“तत्थणं बहवे जवणवइवाणमंतरजोइसवेमाणिआ देवा तिहिं चउमासीहिं पञ्जो-
सवणाए अ अघाहिआउं महासहिमाउं करंतीत्ति” । अत्र चैत्राश्विनाष्टाहिकायां श्रीपावमयणादिवत्
श्रीसिद्धचक्रयंत्रारधनं । बाह्यतो यंत्रस्वरूपं निर्धार्य मनसा ललाटादिदशस्थानेषु यंत्राकृतं संस्थाय ध्यानं
चित्तं ज्ञावतः । सामान्यतः सर्वास्वष्टाहिकासु अमार्जुद्घोषणं, विस्तरतो जिनमंदिरेषु अष्टाहिकामहोत्सवः
कार्यः । खंरुनदलनपेषणशूलननवल्लधापनस्त्रीसेवनादिकं करणं कारापणादि च निषेधं, पर्युषणाष्टाहिका
तु वदयमाणैः पंचसाधनैः साध्या इति । तत्राद्यं—सर्वत्रामारिप्रवर्तनं विधेयं । १ । द्वितीयकृत्यं—साध-
र्मिकवात्सह्यं । २ । तृतीयं परस्परद्वामणं । ३ । चतुर्थं—अष्टमतप आराध्यं । ४ । पंचमं—चैत्यपरिपा-
टीकरणं । ५ । तत्राद्यवर्णनमत्रे लिखिष्याम्यहं । साधर्मिकार्चनं सर्वेषां कियतां वा यथाशक्ति कार्यं, साम्य-
धर्माणो हि प्रायेण दुष्प्रायाः । यतः—

“सर्वैः सर्वे मिथः सर्व—संबंधा लब्धपूर्विणः । साधर्मिकादिसंबध—लब्धारस्तु मिताः क्वचित् ॥ १ ॥”

तेषां संगमो हि महते पुण्याय, किं पुनस्तददुरूपा सेवा । यतः—

“एगत्थ सबधम्मा, साहम्मिअवह्वलं तु एगत्थ । बुद्धितुलाए तुलिया, दोवि अ तुल्लाइं जणिआइं ॥ १ ॥”
अत्र भरतनरदेवदंरुवीर्यकुमारपालादिचूचूतामवदाताः स्वयमभ्युह्याः । तथा पर्युषणायां परस्परद्वामणं

कार्यं, श्रीचंद्रप्रद्योतं प्रति श्रीमदुदाधिष्णुवदिति । अथ द्वयोर्मध्ये यद्येकः क्षमयति नापरः, तदा च उपशाम्यति तस्याराधकत्वं नान्यस्य । तस्मादात्मनोपशमितव्यं । क्वचिद् द्वयोरप्याराधकत्वं, तथाहि—

अन्यदा कौशांब्यां सूर्याचंद्रमसौ स्वविमानेन श्रीवीरं वंदितुं समागढतः स्म । चंदना द्वाहास्तसम्यं विज्ञाय श्रीतोपाश्रयमागत्येयांपथिकीं प्रतिक्रम्य च निजाणाञ्छूत् । ततः सूर्याचंद्रमसोर्गतयोः सहसा तमस्ततिर्व्याप्ता । तदा रजनीभवगम्य त्रयचीता मृगावती साध्वी सत्वरमुपाश्रयमागत्येयांपथिकीं प्रति-
क्राम्यंती निजाणां चंदनां 'क्षम्यतां ममापराधः' इत्युक्तवती । चंदनापि—'ऋद्धे ! कुलीनायास्सवेदशं न युक्तं' इत्युवाच । साप्यूचे—'ऋयो नेदशं करिष्ये' इति प्रोच्य पादयोः पतिता तावत्प्रवर्त्तिन्या निजागात्, तथा च तथैव क्षामणेन केवलं प्राप्तं । ततः समीपगतं सर्पं वीक्ष्य तथा करपसारणे बोधिता यथाजातं च विह्वलिता, प्रवर्त्तिन्यपि 'कथं महात्ममि सर्पांश्छाश्रि?' इति पृष्ठंती, तस्याः केवलं ज्ञात्वा मृगावतीं क्षमयंती केवलमाप । तत ईदृशं मिथ्यादुष्कृतं देयं न पुनः कुंचकारदुष्कृतत्वं ज्ञातेन तद्दर्शयति । तथाहि—

कश्चित् छुह्वको चांरानि काणीकुर्वन् कुंचकृता निषिञ्चो मिथ्यादुष्कृतं दत्ते, न पुनस्ततो निवर्त्तते । ततः सोऽपि कर्करैः छुह्वककर्णमोटनं कुर्वन् 'पीड्येऽहं' इति छुह्वकेन पुनः पुनरुक्तोऽपि मुधा मिथ्या-
दुष्कृतं ददौ इति ।

तथा पर्युपणायामवश्यमष्टमतपो विधेयं । यतः—पाद्विकृतपस्तु एकोपवासमितं, चतुर्मासिकोचितत-
पस्तु षष्ठमितं, वार्षिकपर्वणि तु अष्टमतपोऽभिहितं जिनैः । अष्टमतपोविधानाद्दमैस्तत्तपःपूर्यर्थं परमा-

चाग्नानि विधेयानि, तदशक्तौ सत्यां च नव निर्विकृतिकानि वा द्वादशैकारानानि वा चतुर्विंशतिस्त्रिंश-
नानि, अथवा षट्सहस्रमितः स्वाध्यायो विधेयः, षष्टिप्रमाणे नवकारवाहिका गण्या । अत्र प्रसंगात् नवकारसिकादितपःफलानि
तपःपूर्तिः कार्या, अन्यथा जिनाशोद्धनदोषः स्यात् । अत्र प्रसंगात् नवकारसिकादितपःफलानि
प्रदर्शयते—एकरातवर्षाणि यावन्नारकजीवोऽकामनिर्जरया कर्माणि क्षिपति, तावन्मितकर्माणि पापजनि-
तानि नवकारसीप्रत्याख्यानेनापनयति । १ । पौरुषीप्रत्याख्यानेनैकसहस्रवर्षदुरितमपनयति । २ । सार्ध-
पौरुषीप्रत्याख्यानेन तु दशसहस्रवर्षमितं पापमपनयति । ३ । एवं पुरीमाञ्जनैकलक्षवर्षमितं पापमपनयति
। ४ । अचित्तजलसत्कैकाराशनेन दशलक्षवर्षमितं पातकं हन्ति । ५ । एवं पुरीमाञ्जनैकलक्षवर्षमितं पापमपनयति
यति । ६ । एकलगाणप्रत्याख्यानेन दशकोटिवर्षमितं पापं हन्ति । ७ । नीवितपसैककोटिवर्षमितं पापमपनयति
हन्ति । ८ । आचाग्नतपसैकसहस्रकोटिवर्षमितं पापं हन्ति । ९ । एकलदत्तेन शतकोटिवर्षमितं पापमपन-
मितं पापमपनयति । १० । षष्ठतपसैकलक्षकोटिवर्षमितं पापमपाकरोति । ११ । अष्टमाख्यतपसा च
दशलक्षकोटिवर्षमितं दुरितं हन्ति । १२ । सर्वत्र श्रावक इति शेषः, तदनु सर्वत्रैककोपवासवृष्ट्या क्रमेण
दशगुणोऽकः प्रवर्धनीयः । अष्टमतपसा नागकेतुरत्रैव त्रये प्रत्यहं फलं प्राप इति । सर्वमपि तपो गत-
शह्यं कार्यं, सशह्यं तु दुष्करमपि तपो निरर्थकं । तथाहि—

दुष्कर्मतश्चतुरिकांतमृतपत्निका, सुशीला, सतीषु प्राप्तेखा, सुश्राद्धर्मनिष्ठा । अन्यदांऽत्याहृता दीक्षिता
इतोऽशीतितमचतुर्विंशतौ बहुसुतस्य नृपस्योपयाचितशतैर्जाता पुत्री बहुमान्या । स्वयंवरमंफये वृतवरा,
दुष्कर्मतश्चतुरिकांतमृतपत्निका, सुशीला, सतीषु प्राप्तेखा, सुश्राद्धर्मनिष्ठा । अन्यदांऽत्याहृता दीक्षिता

लक्ष्मणार्या कदाचिच्चटकयुगमसुरतं वीक्ष्य दध्यौ—“अर्हता किमेतन्नानुमतं ? अवेदोऽसौ वा न वेत्ति सवेददुःखं” इत्यादि । दृष्टान्तरे जातपश्चात्तापया तथा ध्यातं—“कथमालोचयिष्यामि ?” इति प्रोद्भूतत्र-
पापि ‘सराह्यत्वे सर्वथा न शुद्धिः’ इत्यालोचितुं स्वं प्रोत्साह्य यावद्याति, तावदचित्ते कंटके जग्नेऽ-
पराकुनेन ह्युव्या ‘य ईहगृ दुर्धर्यायति, तस्य किं प्रायश्चित्तं ?’ इति परव्यपदेशेन पंचाशद्वर्षी तीव्रं
तपस्तेपे । लुकं च—

“बृहठमदसमदुवालसेहिं, निबिगइएहिं दसवरिसेहिं । तहय खवणेहिं दुन्नि दोचेव य द्युज्जिएहिं च ॥१॥
मासखमणेहिं सोलस, वीसं वासाइं अंविदोहिं च । लरकमणा अज्जा एवं, कुणइ तवं वरिसपन्नासं ॥२॥”
एवं सक्रियदुस्तपोविधानेऽपि सा न शुद्धा । प्रत्युतार्त्तध्यानान्मृता । दास्याद्यसंख्यजवेध्वनुश्रुततीव्रत-
रदुःखा श्रीपद्मनाचतीर्थकृत्तीर्थं सेत्स्यति । तदुक्तं—

“ससहो जइवि कहुगं, धोरं वीरं तवं चरे । दिवं वाससहस्सं तु, तलं तं तस्स निप्पलं ॥ १ ॥”

इति । तथा वार्षिकप्रतिक्रमणेऽष्टोत्तरसहस्रश्वासोद्वासमितः कायोत्सर्गो ज्ञेयः । प्रतिचतुर्विंशतिसत्त्वं—
‘चंदेषु निम्मलयरा’ इति यावता पंचविंशतिश्वासोद्वासा गण्याः, ४० लोगस्सध्यानैकनमस्काराधिके १०००
पयसमा ऊसासा इत्यत्र ज्ञेयं । चातुर्मासिकप्रतिक्रमणे ५०० श्वासोद्वासाः, पादिकप्रतिक्रमणे ३०० श्वासो-
द्वासाः । अत्रैकैकश्वासोद्वासमध्ये कियत्परिमितं देवायुर्वद्भाति ? तदुच्यते—“द्विलक्षपञ्चत्वारिंशत्स-

उपदेशमा-

॥१०७॥

हस्रचतुःशताष्टमितपह्योपमानि (१४५४००), एकपह्योपमस्य नव त्रागाः क्रियंते, तन्मध्यगताश्चत्वारो त्रागा ग्राह्याः । यतः—

“लोकदुःखसहस्रपणचत, चण्ड सया अठ चैव पलियाइं । किंचूणा चण्डत्रागा, सुराडबंधो इगूसासे ॥१॥”
समस्तानमस्काराष्टश्वासोद्ध्वासमध्ये एकोनविंशतिलक्षत्रिषष्टिसहस्रद्विंशतसप्तषष्ठीमितपह्योपमानि १५६३२६७ तावन्ति सुराडूषि बध्यन्ते । तथैकोद्योतकरश्वासोद्ध्वास १५ मध्ये ६१ लक्ष ३५ सहस्रविंशतोपरि दशेति संख्यया पह्यानि, देवलोकैषु येषां देवानामायुरेतावत्पह्यमितं स्यात् तत्रोत्पद्यते ।

तथा पर्यूषणापर्वणि चैत्यपरिपाटी कार्या, चैत्यार्चादिभिः शासनोन्नतिविधेया । यथैकदा वज्रस्वामी तदनु पर्यूषणायां आधिर्विक्रमः स व्योमविद्यया माहेश्वरीपुर्यां पितृमित्रमरामिकं पुष्पप्रगुणीकरणार्थमादिश्य स्वयं हिमवदक्षौ श्रीदेवीगृहे गतः । तत्र बौद्धनृपेण जिनचैत्येषु पुष्पनिषेधः कृतः । ष्याणि च लात्वा जृञ्जकामरविकुर्वित्तिविमानस्थः समहोत्सवमागत्य श्रीजैनशासनं ग्राञ्जावयत्, दृपमपि आवकं चक्रे इति ।

तथाऽष्टाहिकपर्वसु अमारिप्रवर्तनं कार्यं । श्रीकुमारनृपसंप्रतिनृपादित्रिष्वि संप्रतिकालेऽपि श्रीहीर-
गुरूपदेशादकब्बरसाहिना स्वकीयाखिलदेशेषु षाण्मासिकामारिप्रवर्तनं कृतं । तथाहि समासतः—
एकदा स्वप्रधानादिभ्यो हीरसूरेवर्णनं श्रुत्वा श्रीअकब्बरेण स्वनामांकितफुरमानं प्रेष्यातिबहुमानेन

॥१०७॥

गंधारतः आहूताः सं—१६३ए ज्येष्ठवहुलत्रयोदशीदिने गुरवस्तत्र संप्राप्ताः । श्रीसाहिना समं मिलिताः,
 साहिना सादरं घृष्टः सूरिस्तथा धर्मोपदेशं ददौ यथा आगराङ्गतोऽजमेरपुरं यावदध्यनि प्रतिक्रोशं
 कूपिकोपेतमनारादीन् विधाय स्वकीयाखेटकलाकुशलताप्रकटनकृते प्रतिमनारं शतशो हरिणविषाणरो-
 पणविधानादिना प्राग् हिंसाकरणरतिरपि स श्रूयो दयामतिः संजातः । ततः श्रीमाहिरवदत्—“यञ्जी-
 मंतो मया दर्शनोत्कंठितेन दूरदेशादाकारिताः । अस्मदीयं च न किमपि गृह्यते, तेनास्मत्सकाशाञ्जीम-
 ङ्गिरुचितं याच्यं” । ततो विचार्य सूरिस्त्रिस्तदीयाग्निद्वदेशेषु पर्यूपणपर्यसत्काष्टाहिकायाममारिप्रवर्तनं
 वंदिजनमोचनं चायाचि । तद्गुणचमत्कृतमनसा श्रीसाहिनास्मदीयान्यपि चत्वारि दिनानि ममधिकानि
 चवंतु’ इति कथयित्वा स्ववशीकृतदेशेषु श्रावणवहुलदशमीतः प्रारभ्य चाह्रपदशुक्लपष्ठीं यावदमाग्निप्रवत्-
 नाय षादशदिनामारिसत्कानि कांचनरत्नांचितानि स्रनामांकितानि पद्मपुरमानानि त्वग्निमेव गुरुणां
 समर्पितानि । प्रथमं श्रीगुर्जरदेशीयं, द्वितीयं मालवदेशमत्कं, तृतीयमजमेरदेशीयं, चतुर्थं द्विद्वीफत्तेपुर-
 सत्कं, पंचमं लाहुरमुलतानसत्कं, श्रीगुरुपार्श्वे रक्षणाय षष्ठं पंचदेशसंवंधिमाधारणं चेति । तेन तत्तद्देशो-
 प्यमारिपटहो विस्तृतः, तथा श्रीगुरुणां पार्श्वार्द्धाद्दिश्याय तदंशानेकगव्यूनिमिते भावग्नान्नि महामरमि गत्या-
 साधुसमष्टं स्वहस्तेन नानाजातीयानां देशांतरीयजनप्राप्तृनीकृतानां पक्षिणां मोचनं चक्रे, तथा कारा-
 गारस्थवहुजनानां वंधनचंजनमपि कारितं । ततः श्रीसूरिणा साहिप्रार्थनया श्रीजंवृदीयपक्षत्तिवृत्तिविधा-

यकवाचकश्रीशांतिचंजः स्वपरशास्त्रज्ञाः पश्चिमाधीश्वररूपसुरदत्तवरास्तत्र धर्मश्रावणार्थं निहिताः । तैः
स्वोपकृष्टकारसकोशाख्यशास्त्रजलेन सिक्ता सती श्रीसाहेर्हृदये कृपालता वृद्धिमती बभूव ।
अथैकदा साहेः पुरः आमलकप्रमाणे द्वे मुक्ताफले केनचिदित्येन प्राचृतीकृते । तं सन्मान्य स्वकोशा-
धिपं बालव्यजनकारकं १२ हजारिमनसवं विभ्रतं च तं प्रति ते मुक्ताफले रक्षणाय प्रदत्ते ।

मद्गृहात्समानयामि । ततस्तेन स्वमंदिरं सर्वत्रान्वेषितं, परं कापि ते अप्राप्य चिंतादितो निस्तेजा व्यावृ-
त्त्यायाति नृपान्यर्णे, तदांतराले पुण्योदयेन वाचकैश्चा मिलिताः । तैश्चिंतास्वरूपं पृष्टं । जीवितमुक्तस्पृ-
हेण तेन यथाजातं विहसं, तदा ते प्राहुः—'त्वया गृहे गत्वा पूर्वं यत्र यस्यै दत्ते, तत्रैव तस्याः समीपे
मार्गणीये फले' । सोऽपि गृहे गतः । तत्रैव स्नानोद्यतां तां वीक्ष्य ते मार्गिते, तथापि स्वशाटिकांचलग्रंथी-
मुन्मुन्नय दत्ते । सोपि प्रासाथ्यैः साहिपार्श्वं समेतस्तपुरस्ते संस्थाप्य भूयश्चामरविजोद्यतोऽभूत्, परं
तदाश्चर्यमग्नौ भूयोभूयः स्मितजरुत्वं प्राप्नोति । तदा साहिना पृष्टः—'किमद्य चित्रलिखित इव त्वं
भवसि ?' इति निर्बन्धेन पृष्टः सर्वं ज्ञातं स्माह । तदा साहिनोदितं—'किमत्र चित्रं, स तु द्वितीयो विश्वे-
शोऽस्ति' । अथ प्रगे धर्मश्रावणार्थं सचामध्ये वाचकैः कांचनपादपीठोपरि समेत्य स्थितः । ततो भूपः
प्राणम्येति व्यजिह्वपत्—'हे पूज्य ! किमप्याश्चर्यमस्माकं दर्शय' । सोऽप्याह—'कदये गुलाबपुष्पारामे

त्वया गंतव्यं' । अग्रे साहिस्तत्र गतः; वाचकैज्योऽपि तत्रागात् । द्वौ परस्परं धर्मगोष्ठीं तनुतः; तावत्साहिनो-
 वतगर्जारवो जातः; सहसा तदाकर्ण्य चकितः स्वसेवकान् पप्रह—'अस्मदाहो विना कस्यापि ढकारवो
 षादशगव्यूतिमध्ये न जायते, पश्यत यूयं' । ततस्ते विलोक्य साधिपं प्राहुः—'हे साधिप ! युष्मत्पिता
 इमायुः स सचमूस्तव मिलनाय समेति' इति कथनानंतरमेव समेत्य पुत्रं परिरज्य च स्थितः सर्वेषामक-
 ध्वरसैनिकानां मेघामिष्टान्नचृतरजतपात्राणि ददौ । साहिं प्रति महत्सन्मानं दत्वा यथागतस्तथा ययौ;
 द्वाणेनादृश्योऽचूच्च । साहिः साश्चर्यं दध्यौ—'नेदं तांत्रिकं, यतोऽस्मदादिसमर्पितवस्तूनीमानि प्रत्यहं
 दृश्यन्ते, अतो नूनमिदं चेष्टितं गुरुणा निर्मितं' । ततो गुरवे नत्वा स्तुतिं चकार । अथैकदा साहिरटक-
 देशे शजयनार्थं ३१ क्रोशमितयथाणमकरोत् । तदा साहिना स्वचृत्येन समागतजनान्वेषणं नामग्राहपूर्वं
 कारितं, तन्मध्ये वाचकचंद्रस्यापि नाम श्रुत्वा दध्यौ 'अहो वाहनोपानदादि विनाऽमी महदुःखं प्राप्ता
 अत्रविष्यन्' । ततस्तदाकारणाय स्वोपजीविनः प्राहिणोत् । ते तं प्राहुः—'त्वां साहिराकारयति' । तदा
 वाचकैज्यवस्थेदृशी जातास्ति—सोफयुक्चरणत्वात्पदमात्रमप्यग्रे चलनाद्धमाः; दौपरकस्थितप्रासुकजलेन
 वखांचलमार्जांकृत्य स्वोरसि स्थापितमस्ति, द्वौ शिष्यौ वैयावृत्यं कुरुतः । ततः सेवकैरेतत्स्वरूपं सर्वं
 नृपाय निवेदितं । तदा साहिः सुखासनं प्रैषयत्, तदा स एकां काष्ठवह्निकामानाथ्य तदुपर्यारोह, स्व-
 शिष्यौ काष्ठप्रांतौ स्कंधे न्यस्य चक्षितौ । साहिस्तथावस्थं तमागन्तं वीक्ष्य दध्यौ—'अहो गुरुवाक्य-
 चका धन्या इमे ये मदनुयायिनः संति, अन्यथा मदन्त्यर्णे न काप्येषां प्राप्तिः; अहो द्रमाश्रमणानां

दमा' । ततः साहिरत्रिमुलीश्रूय तत्पादयुग्मं च छुन्व्यां पस्पर्शा प्रोवाच च—'स्वामिन् ! अतः परं मत्कृते मह-
 त्मयाणं युष्माचिर्न विधेयं, शनैः शनैः पश्चात्समेतव्यं' । ततः क्रमेण साहिरटकदेशाधिपपुरं परिवेष्ट्य
 'त्वं प्रत्यहं कापुरुषश्चेतपटसंगं करोषि, तेनायं दुर्गो दुर्ग्रहोऽनुमीयते' । एकदा साहिपुरो म्लेच्छा अन्ये च प्राहुः—
 'ज्ञापितं । गुरुः प्राह—'यद्विषसे दुर्गग्रहणेऽह्वा तव स्यात्, तत्समये गृह्यते, परं त्वत्समये गृह्यते, परं त्वत्समये गृह्यते' । तदृत्तं श्रुत्वा श्रुत्वा
 वस्थाप्यं, आवां दावेव ब्रजावः, परं पुरातर्बहिश्च कस्यापि केनापि हिंसा न विधेया' । ततः पटहोद्बो-
 षेण हिंसां सर्वत्र निवार्य प्रजाते दावेव दुर्गसमीपसीयतुः । सर्वे निंदका ऊचुः—'असौ कापुरुषोऽकब्धं
 शत्रुहस्ते समर्पयिष्यति' । ततो वाचकैर्नैकया क्लृप्त्या सर्वप्रखातिका रजःपूर्णकृता, वित्तीयया शत्रुसैन्यं
 स्तंभितं, तृतीयया च गोपुराणि फुल्लिका इव स्फुटितानि । ततः साहिः सोत्साहं साश्चर्यं च पुरे स्वाहा-
 मखंकां चकारेति । 'हे पूज्य ! मम किंचिदनुग्रहं विधाय समादिश' तदा वाचकैरेण १४ कोटीव्यवस्था-
 शत्रुंजयकरमोचनं याचितं, षण्मासिकामारिप्रवर्तनं च, तथा हि—श्रीमत्साहिजन्मसंबंधिमासः, श्रीपर्युष-
 णापर्यवसत्कानि १२ दिनानि, सर्वे रविवाराः, सर्वसंक्रांतितिथयः, नवरोजसत्को मासः, सर्वे इदवासराः,
 सर्वे मिहूरवासराः, सोफिआनवासराश्चेति षण्मासिकामारिसत्कं पुरमानं इत्यादिपुरमानानि च श्रीसा-
 द्विपार्श्वत्समानीय श्रीगुरुणां प्राचृतीकृतानि वाचकैरेणैति ।

अष्टाहिकापर्वसु शासनोन्नतिं, नानाविधां धर्मविद्वद्भिहेतवे ।
पूर्वोक्तयुक्त्या विदधालु ज्ञाबुकः, सौभाग्यलक्ष्म्यादिसुप्रेमसस्पृहः ॥ १ ॥
॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ
दशमस्तंभे सप्तचत्वारिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४९ ॥

॥ अष्टचत्वारिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४८ ॥

अथाष्टाहिकपर्वारार्धकैर्षकृत्यानि विधेयानीत्याह—
संघार्चादिसुकृत्यानि, प्रतिवर्षं विवेकिना । यथाविधि विधेयानि, ह्येकादशमितानि च ॥ १ ॥
स्पष्टः । नवरमेकादशसुकृत्यानि पूर्वसूरिप्रणीतगाथाभ्यां प्रदर्श्यते—

“पश्वरिसं संघच्छाणं, साहम्मिश्चरति जसत्तिगं । जिणगिहिण्हवणं, जिणधणबुद्धिं अ महपूआ ॥ १ ॥

धम्मजागरिआ सुअपूआ, उज्जवणं तह तित्थपचावणा ।

(गुरुजोगे आलोचयण कुणंताणं तस्रवे) सोहि” ॥ २ ॥

व्याख्या—प्रतिवर्षं वर्षे वर्षे जघन्यतोऽप्येकैकवारं संघार्चनं, प्रतिवर्षं श्रीसंघपूजा-तत्र साध्वीसा-
धुच्यो निर्दोषाहारपुस्तकादिकं दत्ते, आविकाश्राञ्चन्यो यथाशक्ति सन्नक्तिपरिधापनादिकं विधत्ते ।
संघार्चा त्रिविधा—उत्कृष्टा मध्यमा जघन्या च, सर्वदर्शनसर्वसंघपरिधापने उत्कृष्टा, सूत्रमात्रादिना

जघन्या, शेषा मध्यमा । तत्राधिकं व्यथितुमशक्तौ गुरुभ्यः सूत्रमुखवल्गादिकं, द्वित्रश्राविकाश्राद्धेभ्यः पूगादिकं च दत्त्वा प्रतिवर्षं संघार्चाकृत्यं जप्त्या सत्यापयति, निःस्वस्य तावदपि महाफलदं पुण्याश्राद्धस्यैव । यतः—

“संपत्तौ नियमः शक्तौ, सहनं यौवने व्रतम् । दारिद्र्ये दानमप्यहपं, महात्वाजाय जायते” ॥ १ ॥

इति साधर्मिकाणां निमंत्रणं विशिष्टारानवसनादिदानं, आपन्निसम्मानं स्वधनव्ययेनाप्युद्धरणं । उक्तं च—
“न कथं दीणुद्धरणं, न कथं साहम्मिआण वल्लहं । हिअर्थमि वीयरालं, न धारिउ हारिउ जम्मो” ॥१॥

श्राविकास्वपि वात्सह्यं श्रावकवदन्यूनाधिकं विस्तार्ये, ता अपि रत्नत्रयीवत्यः सुशीलाः सधवा विधवाः साधर्मिकत्वेन ध्येयाः । अत्र शिष्यप्रश्नः—‘स्वामिन् ! स्त्रियो लोके लोकोत्तरे च दोषान्विताः प्रसिद्धा यतः—

“अनृतं साहसं माया, मूर्खत्वमतिद्वोजता । अशौचं निर्दयत्वं च, स्त्रीणां दोषाः स्वप्तावजाः” ॥ १ ॥

सुकुमालिकासुरीकांताकपिलाऽचयानूपुरपंक्तानागश्रीप्रमुला अवदाताः स्वयमभ्यूह्याः । आगमेऽपि—
“अणंतालं पावरासीलं, जया उदयमागया । तथा इत्थित्तणं पत्तं, सम्मं जाणाहि गोयमा” ॥ १ ॥

अत्र रत्नार्यादय उदंताः, सर्वत्र तासां निंदा दृश्यते । अतस्तासु दानसन्मानवात्सह्यं कथं युक्तं ?
गुरुराह—‘नायमेकांतः, यद्धनिता एव दोषबहुलाः, पुरुषा अपि केचित् । अखाश्रावोरुसदृशा महाशूरा-
शया नास्तिका देवगुरुवंचकाश्च श्रूयांसोऽपि दृश्यंते, एवं स्त्रीणामपि कासांचिदोषबहुलत्वमुपलभ्यते,

तथापि कासांचिद्गुणबहुत्वमप्यस्ति । अत्र सुखसारेवतीकलावतीमदनरेखादयः श्राविकाः श्रीतीर्थ-
नाश्रैरप्यनेकधा स्तुताः । अतस्तासां जननीनामिव जगिनीनामिव स्वपुत्रीणामिव वात्सल्यं युक्तियुक्तमेवे-
त्यलं । १-२ । तथा प्रतिवर्षं जघन्यतोऽप्येकैक्यात्रा कार्या, (एवं च) यात्रात्रिकं, यतः—
“अष्टादिकान्निधा चैका, रथयात्रा तथाऽपरा । तृतीया तीर्थयात्रा चै-त्याहुय्यात्रास्त्रिधा बुधाः” ॥ १ ॥

अष्टादिकासु सर्वचैत्यपूजादिमहामहो विधेयः । रथयात्रा तु कुमारपालनैवं कृता । यतः—
चित्तस्य अचमिदिणे, चउत्थ पदरे महाविभ्रूँए । सहरिसमिखंत नायर, -जणकयमंगलजयसद्धो ॥ १ ॥
सोवन्नजिणवरहो, नीहरंत चखंतसुरगिरिसमाणो । कणगोरुदंरुधयन्नत्त-चमरराईहिं दिप्पंतो ॥ २ ॥
एह्विअ विखित्त कुसुमेहिं, पूइअं तत्थ पासजिणपम्मिं । कुमरविहारउवारे, महयणो ठवइ रिखीए ॥ ३ ॥
तूरवन्नरिअनुवणो, सरसनच्चंतचारुतरुणिगणो । सामंतमंतिसहिं, वच्चइ निवमंदिंरंमि रहो ॥ ४ ॥
राया रहत्थपम्मिं, पइसुअकणयभूसणाईहिं । सयमेव अच्चिंजं कारवेइ विविहाइं नइइं ॥ ५ ॥
तत्थ गमिज्जण रयाणं, नीहरिंजं सीहवारवाहिंमि । ठाइ एवं विअ धय, -तंरुवंमि परमंरुवंमि रहो ॥ ६ ॥
तत्थ पहाए राया, रहजिणपम्मिमाइ विरइंजं पूअं । चउविहसंधसमरुं, सयमेवारत्तिअं कुणइ ॥ ७ ॥
तत्तो नयरंमि रहो, परिसकइ कुंजरैहिं जुत्तेहिं । ठाणेवाणे परमंरुवंसु विखलेसु दिंछंतो ॥ ८ ॥

इत्यादि । अथ तीर्थानि—श्रीशत्रुंजयरैवतादीनि, तथा तीर्थकृच्चान्मदीक्षाज्ञाननिर्वाणविहारभूमयोऽपि
प्रभूतचव्यसत्त्वशुभ्रभावसंपादकत्वेन चवोदधितारणातीर्थानि कथ्यन्ते, तेषु दर्शनादिविशुद्ध्यर्थं विधि-

वद्यात्राकरणं । यथा श्रीसिद्धसेनाङ्कप्रतिबोधितविक्रमार्कस्य श्रीशत्रुञ्जययात्रासंघे एकोनसप्तत्यधिकशतं सौवर्णदेवालयः, पंचशतीदंतचंदनादिमयाः, श्रीसिद्धसेनाद्याः पंचसहस्रसूरयः, चतुर्दश भूपा मुकुटबन्धाः, सप्ततिवहाणि श्राद्धकुंडवानि, एका कोटिर्दश लक्षाणि नवसहस्री च शकटानि, अष्टादशलक्षाणि तुरंगमाः, षट्सप्ततिशतानि गजाः, एवं करभृशृषभाद्यपि ज्ञेयं । श्रीकुमारपादस्य स्वर्णरत्नादिमयाश्रतुस्सप्तत्यधिकाष्टादशशतदेवालयाः, आश्रुसंघपतेस्तु सप्तशतानि, तद्यात्रायां षादशकोटिस्वर्णव्ययः, साधुपेथरुस्यैकादशरूपंठंकलक्षव्ययस्तीर्थदर्शने संघे च देवमंदिराणि द्विपंचाशत् मनुष्याश्चसप्तलक्षाः, मंत्रिवस्तुपालस्य सार्धं षादशयात्राः प्रसिद्धाः इति । ३ ।

तथा चैत्ये स्नात्रमहोऽपि विस्तारेण सर्वपर्वसु कर्तुमशक्तेनापि प्रतिवर्षमेकैकः कार्यः । श्रूयते हि— साधुपेथनेन श्रीरैवतस्नात्रमहामहे षट्पंचाशद्घटीस्वर्णेनैत्रमाद्या परिदधे । श्रीशत्रुञ्जयरैवतयोश्चैक एव कांचनमयो ध्वजः प्रददे, तत्सुतेन साधु जांफणेन तु डुकूलमयः इति । ४ । तथा देवभ्रव्यवृक्षार्थं प्रतिवर्षं माळोद्घटनं कार्यं, तत्र चैत्री अन्या वा माद्या ग्राह्या । श्रीरैवते श्रीश्वेतांबरदिगंबरसंघयोस्तीर्थविवादे सति 'य इंज्रमाळां परिधत्ते तस्येदं तीर्थं' इति वृद्धोक्तौ साधुपेथनेन षट्पंचाशद्घटीस्वर्णेनैत्रमाद्या परिदधे, चतुर्घटीस्वर्णं मार्गणेभ्यो ददे तीर्थं च स्वीचक्रे, इत्यादिशुभ्रविधिना देवस्ववृद्धिः कार्या इति । ५ । तथा प्रतिवर्षं पर्वसु चैत्ये महापूजा विधेयेति । ६ । तथा रात्रिजागरणं तीर्थदर्शने कट्याणकदिनेषु गुरुनिर्वाणादौ च कार्यं श्रीवीतरागगुणगीतनृत्यादिमहैरिति । ७ । तथा श्रुतज्ञानचक्रिः प्रत्यहं कर्तुमशक्तेन

प्रतिवर्षं प्रतिमासं च कार्या इति । ७ । तथा नवपदसिद्धिचक्रैकादशीपंचमीरोहिणीज्ञानदर्शनचारित्रादिविधितपःसंबंधिपूद्यापनेषु जघन्यतोऽपि एकैकमुद्यापनं वर्षे वर्षे यथाविधि कार्यं । यतः—

“उद्यापनं यत्तपसः समर्थने, तच्चैत्यसौलौ कलशाधिरोपणम् ।

फलोपरोपोऽद्वयपात्रमस्तके, तांबूलदानं कृतचौजनोपरि” ॥ १ ॥

सर्वत्र शुक्लपंचम्यादिविधितपसामपि तत्तदुपवासादिसंख्यानाणकवर्जुदिकानालीकेरसोदकादिनानाविधवस्तुढौकनादिना यथाश्रुतसंप्रदायमुद्यापनानि विधेयानीति ॥ ९ ॥

तथा तीर्थप्रज्ञावनानिमित्तं श्रीगुरुप्रवेशोत्सवप्रज्ञावनानि जघन्यतोऽपि प्रतिवर्षमेकैकवारं कार्यं, तत्र श्रीगुरुप्रवेशोत्सवः सर्वांगीणग्रीढारुंवरचतुर्विधश्रीसंघसंमुखगमनेन श्रीगुर्वादिसंघसत्कारादिना च यथाशक्ति कार्यः । श्रीवीरवन्दनमहोत्सवे श्रीश्रौपपातिकसूत्रवर्णितकौणिकनृपवत्, प्रदेशिचूपवत्, उदायि-
क्षापवत्, दशार्णत्रचमहीनाथवधा विधेयः । तथा साधुपेथनेन श्रीधर्मधोपसूरीणां प्रवेशोत्सवे विसप्त-
(१९) सहस्रदंकव्ययश्चक्रे । ननु संविद्यसाधूनां प्रवेशोत्सवोऽनुचितः, इति न वाच्यं, यतो व्यवहार-
त्राप्ये प्रतिमाधिकारे—

“तीरिश्चा उग्रामनिर्भगोश्च, दरिसणं सन्निसाहुमप्याहे । दंमिश्चोर्दंश्चसई, सावगसंघोवसकारं” ॥ १ ॥
तीरितायां समाप्तप्रतिमायामुत्प्रावह्येन त्रमंत्युञ्जामा चिद्भवः, तेषां नियोगो व्यापारो यत्र स उद-

ग्रामकनियोगो ग्रामः, तत्रागत्य स्वात्मानं दर्शयति, ततः संयतः संज्ञिनं वा श्राविकां वा संदेशयति—
यथा समापिता मया प्रतिमा ततोऽहमागतः' । ततो दंभिको राजा ज्ञो जिको ग्रामाध्यक्षश्च तदज्ञावे
श्रावकवर्गः संज्ञश्च सत्कारं प्रवेशोत्सवादिकं करोति, शासनोन्नतेस्तीर्थकृत्वादिफलत्वात् । १० । तथा
गुरुयोगे जघन्यतोऽपि प्रतिवर्षमालोचना गुरुन्य आदेया । यतः—

“जंबूद्वीवे जइ हुज्जा, वाळुया ते चेव हुंति रयणाइं । दिज्जंति सत्तखित्ते, न बुद्धए दिवसपह्जित्तं” ॥ १ ॥

“जंबूद्वीवे जे हुंति, पळया ते चेव हुंति हेमस्स । दिज्जंति सत्तखित्ते, न बुद्धए दिवसपह्जित्तं” ॥ २ ॥

आलोचनां विना बहुवासरोपार्जितपापहानिः कथं स्यात् ? विधिवदालोच्य गुरुदत्तं प्रायश्चित्तं विधत्ते,
तदा तद्भवेऽपि शुभ्यति, कथमन्यथा हृदप्रहारिप्रमुखाणां तद्भवेऽपि सिद्धिरिति । ११ ।

कृत्यान्यमूनि प्रतिवत्सरं मुदा, श्राद्धा वितन्वंति विवेकसंभृताः ।

तत्पुण्यपुष्ट्या कृतिनः कृतार्थिनः, सिद्धिं लभन्ते प्रमुधर्मकर्मवाः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ दशमस्तंभे
अष्टचत्वारिंशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १४८ ॥

१ श्रावकम् .

॥ एकोनपंचाशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ ३४ए ॥

अथ पर्वदिनेषु पौषधो न हेय इत्याह—

ये पौषधोपवासेन, तिष्ठन्ति पर्ववासरे । अंतिम इव राजर्षि-र्धन्यास्ते गृहिणोऽपि हि ॥ १ ॥

स्पष्टः । श्लोकसूचितसंबंधोऽयं

सिंधुसौवीरदेशे वीतत्रयादित्रिषष्ट्यधिकत्रिंशती ३६३ नगराधीश उदायिनृपः, तस्य प्रजावती पट्ट-
देव्यस्ति । तयोरञ्जीचिनामा पुत्रः, केशीति नाम्ना च ज्वाग्निनेयोऽव्यस्ति । इतश्च चंपायामाजन्मस्त्रीलंपटः
कुमारनंदिस्वर्णकृद्यां यां सुरूपां कन्यां शृणोति तां स्वर्णपंचशतीं दत्त्वा गृह्णाति । एवं पंचशतानि स्त्रियो
जाताः, ताभिः सहैकस्तंजसौधेऽंस्त । तस्य नागिलश्राद्धो मित्रमस्ति । एकदा पंचशैलाधिपव्यंतरदेव्यौ
शक्राज्ञया नंदीश्वरं प्रस्थिते, तदानीं तत्पतिर्विद्युन्माली च्युतः । ततस्ते हासाप्रहासानाह्वयौ कामुकं तत्त्व-
र्णकृतं तत्रावातरतां । ते दृष्ट्वा परिरब्धुकामः प्रोवाच—‘के युवां ? किमर्थमागते ?’ ते प्रोचतुः—‘जव-
दर्थे’ । प्राप्तसंज्ञः स हेमकृत्प्रार्थनां चक्रे । ते ऊचतुः—‘त्वं पंचशैले समागच्छेः, तत्रावयोः संगो जावी-
इत्युक्त्या ते उत्पतिते । स ऋजुजे स्वर्णं दत्त्वा इति पट्टहमवादयत्—‘यो मां पंचशैले घीपे नेता, स ह्यन्य-
कोटीं लब्धा’ । तत एकेन निर्याभकस्यत्रिरेण पट्टहो धृतः, कोटीधनं चाददे । यानपात्रं सज्जीकृत्य स्वर्णकृता
साकं पोतस्थो वृद्धोऽब्धिवत्सनि सुदूरमागत्येत्यूचे—‘जोः कुमार ! अब्धिकूले तहैलपादजातोऽयं वटो

हृदयते, यदा पोतमधो याति तदाऽस्य शाखायां त्वं विलगेः, निश्यत्र चारंसा एष्यंति, तेषु सुप्तेषु कस्य-
 चिदंशौ पटेन स्वयं स्वं बद्धा दृढमुष्टिना विलगेः । प्रातरुडुनीनास्ते त्वां पंचशैले नेष्यंति । यदि वटेऽवि-
 लम्बस्त्वमेतद्यानपात्रमिव महावर्से पतित्वा विनन्दयसि । तथा कृते स पक्षिणा तत्र निन्ये । स क्रमेण
 हासाप्रहासान्यां दृष्टः, तेनापि जोगार्थं प्राञ्छिते, ताभ्यां प्रोचे—‘अनेनांगेनावयोः संगो न जवेत्, किं
 तु अग्निप्रवेशादिना कृतनिदानेन त्वं पंचशैलेशो जव’ स दध्यौ—‘उज्रयतो ज्रष्टोऽहं’ इति चिंतार्त्त-
 स्ताभ्यां स्वपुरे मुक्तः । ततः स देवांगनांगमोहितोऽग्निसाधनं प्रारेजे । तदा नागिलश्राञ्चनोक्तं—‘मित्र !
 बालमरणं नाहं तव’ इत्यादिना वार्यमाणोऽपि निदानेनाग्निशरणं कृत्वा पंचशैलेशो जहे । नागिलस्तैघरा-
 ग्यात्प्रज्ज्याऽच्युते देवो जातः । अन्यदा नंदीश्वरयात्रार्थं प्रस्थितानां देवानां पुरो गातुं तदाज्ञया हासा-
 प्रहासे ऋक्षिते स्वपतिमूचतुः—‘स्वामिन् ! त्वं पटहं वादय’ सोऽहंकारेण नोऽवादयत्, तदा दुष्कर्मणा
 पटहः कंठे व्यद्यगत्, तदानीं ताभ्यामुक्तं—‘जोः प्राणेश ! त्वं कुलोचितं कुरु मा त्वं लज्जस्व’ । ततो वि-
 द्युन्मात्मी देवो गायंतीभ्यां ताभ्यां सह पटहमवादयत्, त्रिदवौकसां पुरतश्चाल । तदानीं नागिलः
 स्वर्गी यात्रायां ब्रजन् विद्युन्मात्स्निनं निजपूर्वजवमित्रमवधिज्ञानाद्दर्श । ततः स्वर्गिणा स जाषितः—
 ‘जज्ञ ! त्वं मां जानासि ?’ स जगौ—‘तेजस्विन्नाहं जाने त्वं कोऽसि’ । ततस्तेन श्राद्धरूपं कृत्वा स्वस्य
 पूर्वजवस्वरूपं येन धर्मेण प्राप्तं देवत्वं तत् स्वरूपं षोक्तं । तच्छ्रुत्वैवमवदत्—‘जो मित्र ! किमहं करोमि ?’
 अच्युतसुरेणोक्तं—‘मित्र ! गार्हस्थ्ये चित्रगृहे कायोत्सर्गेण स्थितस्य चावसाधोर्वीरविजोर्भूत्ति त्वं कारय,

तव बोधिबीजमुत्पत्स्यते' तदुक्तमुररीकृत्य गृहे प्रतिमास्थं श्रीबीरमपश्यत् । ततो देवो हिमवंतशैले गत्वा गोशीर्षचंदनं त्रित्वा यथादृष्टां मूर्तिं सविभूषणां चक्रे, जातिचंदनस्यैकां पेटां कृत्वा कपिलकेवलिपार्श्वे प्रतिष्ठाप्य तस्यां चिद्रेप, तदानीमेकस्य सांयात्रिकस्यांबुधौ पोतस्योत्पातयोगतो ब्रमतः षण्मासी गता । देवस्तं ददर्श, तस्य पीनां संहृत्य प्रतिमागर्त्रे समुद्गकमर्पयित्वा प्राह—'त्वं वीतत्रयपत्तने गत्वा इत्युद्घोषणां कुर्वीथाः—'इयं परमात्मप्रतिमा गृह्यतां गृह्यतां' । ततः स प्रतिमानुच्चावतस्तन्नगरे गत्वोद्घोषणां चक्रे । तत्र विजतापसनृपादयोऽनेके समाजगुः, ते खेष्टदेवान्सृत्वा सृत्वोद्घाटयंति परं नोद्घटते । एवं मध्याह्ने राक्षी भोजनाय चेटीं संप्रेष्य नृपमाहूयत्, राक्षापि तथ्ये प्रोक्ते प्रप्तावती तत्रैत्य देवाधिदेवोऽर्हन् न त्वन्ये ब्रह्मादय इति मत्वा संपुटं चंदनादिभिः संपूज्य प्रोचे—

“प्रातिहार्याष्टकोपेतः, प्रास्तरागादिदूषणः ।

देयान्मे दर्शनं देवा-धिदेवोऽर्हस्त्रिकालवित्” ॥ १ ॥

इत्युक्ते स्वयं संपुटाजिनमूर्तिर्निर्गता । अथ सा तां चैत्यगृहे न्यस्य त्रिसंध्यमपूजयत् । अन्यदा इव्य-पूजानंतरं राक्षी प्रीता जिनवरस्य पुरो नृत्यति स्म, राजा च वीणामवादयत्, तदा नृपः शिरोहीनं नृत्यं तं प्रप्तावत्याः कत्रंधं ददर्श, तदनिष्टं वीक्ष्य ह्युन्नितनृपकराक्षीणाऽगलत्, तदानीं कुञ्जा राक्षी जगौ—
'हे प्राणेश ! किमेतज्जातं ? । नृपः स्त्रीकदाग्रहात्तथ्यमाख्यत् । सा प्राह—'अनेनारिष्टेन ममायुरहपमेव ज्ञायते' । पुनरन्यदा कृतस्नाना राक्षी देवार्चाहर्षिणि श्वेतवासांसि दास्या हस्तेनानाययत्, परं जाविबिम्ब-

वशाज्जाही रक्तान्युदैक्षत । अनर्हाणि वीक्ष्य कोपादादर्शनं तां जघान । ततस्तानि श्वेतान्येव दृष्ट्वाऽचित्त-
यत्—‘धिग् मया व्रतं खंनितं, एतत्पापद्वयार्थं प्रव्रजामि, वल्लवर्णानामन्यथात्वप्रेक्षणेन ममायुरदपमेव’ ।
ततः स्वान्याह्वया व्रतोत्सुका जाता, तदा नृप एवं प्राह—‘देवि ! देवत्वाप्तया त्वयाहं धर्मे बोधनीयः’ ।
ततः सम्यक्चारित्रं प्रपद्यानशनं कृत्वा सौधर्मकद्वये सुरोऽभूत् । ततस्तां मूर्त्तिं देवदत्ताख्या चेटी कुब्जि-
काऽपूजयत् । अथ स सुरस्तापसरूपधरः संसदि नृपाय दिव्यामृतफलप्राच्युतमकरोत्, राजा तत्फलास्वा-
देन मोहितस्तं मुनिं जगौ—‘मुने ! एतत्फलोत्पत्तिस्थानं दर्शय’ । मुनिनोक्तं—‘त्वं ममाश्रमे एहि’ । ततः
स राजा तेन सह वेगेन गतः । स सुरो देवमायया तादृक्फलचरोपेतमारामं किञ्चिद्गत्वा विचक्रे । तं
दृष्ट्वा नृपो दध्यौ—‘अहमेषां जक्तोऽस्मि, अतः फलादनेष्ठां मे पूरयिष्यन्ति’ इति विचिंत्य राजा कपि-
वद्भावे, तावत्तैः क्रोधात्करे दंभं कृत्वा कुट्यमानस्तस्करवदनशत्, नश्यताऽग्रे साधूनवलोक्य तेषां शरणं
कृतं, तैः साधुजिराश्वासितः हमापोऽचित्तयत्—‘अहो ! क्रूरैस्तापसैर्विचितोऽहं’ । ततः प्रजावती-
देवः प्रत्यहीचूय प्रतिबोधाय स्वकृतस्वरूपमुक्त्वा स्वर्गं जगाम, नृपोऽपि जिनधर्मैकमनाः स्वस्थानं गतः,
राजा स्वं सजास्थितमैकहत ।

इतश्च गांधारश्राद्धो नित्यार्हतप्रतिमा विधंदिषुवैताड्यमूले तपसा तस्थौ । तुष्टा शासनसुरी तदीप्सि-
तमपूरयत् । प्रसन्ना कामदा अष्टोत्तरशतगुटिकास्तस्मै ददौ । एकां गुटिकामास्ये क्षिप्त्वा स दध्यौ—‘अहं
वीतजयपत्तने देवाधिदेवमूर्त्तिं वंदितुं यामि’ इति चिंतितमात्रेण मूर्त्त्यंतिके देवेन नीतः । तां संपूज्य तत्र

सुखेनास्थात् । अन्यदा स सुधीरासत्रां मूर्तिं मत्वा साधर्मिकाया देवदत्ताकुजायास्ता गुटिका दत्त्वा स्वयं
 दीक्षां लवी । सा रूपार्थिनी एकां मुखे क्तिवा क्षणेन दिव्याकारधरा जाता । अतो राज्ञा तस्याः सुवर्ण-
 गुटिका इति नाम दत्तं । पुनः सा एकां गुटिकामास्ये मुक्त्वा दधौ—“अनुरूपवराभावे मम रूपं वृथा,
 अयं नृपस्तु मम पितैव, अतश्चरुप्रद्योतचूयो मम पतिरस्तु” तदा सा सुरी प्रद्योतपुरस्तद्रूपमवर्णयत्, नृप-
 स्तस्याः प्रार्थनाकृते दूतमादिशत्, चरस्तत्र गत्वा तामर्थयामास । सा तं प्रत्याह—“नृपदर्शनानंतरमुभयोः
 समीहितं न विष्यति” । सोऽपि गत्वा तथैव जगौ । तदाऽनिलवेगजारूढो निशि तत्रागात् । विपिने
 उजावपि मिवितौ । नृपेणोक्तं—“हे प्रिये ! त्वं मत्पुरीमेहि” कुजाह—“जिनमूर्तिं विना न जीवामि,
 अतोऽस्याः प्रतिकृतिस्त्वया समानेतव्या, तामिह मुक्त्वा एषा सहैव नीयते” । उमित्युक्त्वाऽवंतीशः
 स्वनगरे गत्वा जाल्यचंदनमर्थी वीरमूर्तिमकारयत् । ततोऽवंतीशेन प्रार्थितकपिलार्थिः पंचशतमुनियुतो
 वासनिक्षेपपूर्वं तां प्रत्यतिष्ठिपत् । ततो विधिना तां मूर्तिं संगृह्य करिराजारूढस्तत्रागत्य तां दास्यै समा-
 र्पयत् । सा चैत्यगृहे नूतनां प्रतिमां न्यस्य मूलमूर्तिं समादाय राज्ञा सह सौख्येनावर्ती प्राप ।

इतश्चोदाधि नृपः प्रातर्देवायतनं ययौ, जिनं नत्वा सन्मुखं विद्वोक्यति तदा म्लानमाह्वयं मूर्तिं दृष्ट्वा
 दधौ—“इयं मूर्तिः काप्यन्या म्लानमाह्वयत्वात्सा न भवति, पुनः साम्भलम्या पांचालिकेव या देवदत्ता
 सापि न दृश्यते, ग्रीष्मे मार्गबुवत् करिणे मदोऽत्र निष्ठितश्च दृश्यते, तन्नूनमनिलवेगेनेह चंरुप्रद्योतः

१ मत्पदेशसंबन्धिजलवत् ।

समागात् इति ज्ञायते, स घ्नं गृहीत्वा गतः” । ततः कुपितो नृपो दशमुकुटवन्नृपैः सह सबलोऽवंतीं प्राप । ततो घयोर्मिश्रः समरोऽचूत् । तत उदायनेन शिवीमुखैः प्रद्योतः कुंजरात्पातयित्वा हस्तेन धृत्वा वन्नः, तस्य ललाटपट्टे ‘मम दासीपतिः’ इत्यद्वारावलीं विदोष्य तप्तलोहशलाकया, गुप्तिगृहे चाद्विपत् । तत उदायनः प्रद्योतस्य गृहजिनालये गतः । श्रीजिनवरं नत्वा स्तुत्वा चोपादातुमुपाक्रंत, सा स्थानतो न चचाल । नृपतिर्जगौ—‘हे नाथ ! मया कोऽपराधः कृतः, यत्परमेश्वरो मया सह नैति’ । तदानीं तदधिष्ठायकः ग्राह—‘हे नृप ! तव पत्तनं पांडुवृष्ट्या स्थलं चात्रि, ततो नाहं तत्र समेष्यामि, त्वं मा शोचीः’ । ततः स नृपोऽवंतिदेशाश्चवर्त्तत । मार्गस्यांतराले चतुर्मासकं समागतं । राजा तत्रैव शिविरं न्यधात् । तत्र दशपुरं जातं । अन्यदा पर्यूपणापर्वण्युदायने पौषधिके सूदः प्रद्योतनमपृहत्—‘नृप ! किमद्य चोदयसे ?’ तह्नुत्वाऽवंतीशः क्षोजादिति दध्यौ—‘अहो ! अद्य पृष्टं तत्किं कारणं ?’ इति मत्वा सूपकारमपृहत्—‘हे सूद ! अद्य प्रश्नस्य हेतुं वद’ । ‘नृप ! अद्य पर्यूपणोत्सवः, मम स्वामी उपोषितोऽस्ति, अतस्त्वदर्थं रसवतीं करिष्यामि’ । इति श्रुत्वा नृपः साह—‘त्वया पर्वदिनोक्तेन वरं कृतं, ममाप्युपवासोऽद्यास्तु’ । सूदोऽपि उदायनायाख्यत्, स दध्यौ—‘अहो ! अस्मिन् कारागारे सति मम पर्यूपणा साध्वी न स्यात्’ । एवमवधार्य तं निष्कास्य ह्मयामास । तस्य जालांकोगोपनं स्वर्णरत्नमणिपट्टबंधेन विदधे । ततोऽवंतिदेशं ददौ । वर्षाकाले व्यतिक्रान्ते उदायनः स्वपुरीं प्राप । उदायनो मूलप्रतिमायै षादश ग्रामसहस्राणि पूजार्थं प्रददौ । ततः प्रजावतीदेव्याङ्गया तां नूतनां मूर्त्तिमपूजयत् । अन्यदा स्वपौषधगारे

पौष्यं जग्राह, मध्यरात्रौ शुक्रध्यानस्थितस्येद्गन्धवसायोऽचूत्—“ते नृपादयो धन्या वंधा ये श्रीवीर-
 जिनांतिके दीक्षादिकं प्रपेदिरे । यदि स्वामी मां पुनाति, तर्हि तत्पादमूले प्रब्रज्यामादाय कृती स्याम्” ।
 अगवांस्तन्मनोगतं विज्ञाय तत्रागात् । नृपः कौणिकवत् वंदनाय निर्गतः, त्रिधिना स्वामिदेशनां श्रुत्वा
 गृहे गतः सन्मतिरेवं दध्यौ—‘अहोऽहं नरकांतं राज्यमञ्चीचये सूत्रे न ददामि’ इति मत्वा केशिजागि-
 नेये राज्यश्रियं चक्रे । ततः केशिकृतमहामहो नृपः प्रब्रज्यामुपात्तवान् । व्रतवासरात्तीव्रतपोभिः स्वात्मा-
 नमशोषयत् । एकदा नीरसाहारैर्मुनेर्व्याधिरुपन्नः, स मुनिवैद्येन दृष्टः कश्चित्त्वं देहं दधिभक्षणैरेन रहः’ ।
 गतस्पृहोऽपि स मुनिर्दध्यर्थं गोष्ठे विचरति । श्रुवि विहरन्मुनिर्धौतत्रये गतः, तदाऽमात्यः केशिनृपं जगौ—
 ‘एष तव मातुलस्तपसा निर्विण्णस्तव राज्यं ग्रहीष्यति, त्वमस्य विश्वासं मा कार्षीः’ । केशिनोकं—‘अस्यै-
 वास्ति राज्यं सुखेन गृह्णातु’ । मंत्री प्राह—‘राज्यं पुण्यैर्लभ्यते, तद्वन्धं कथं दीयते ? अतो राजन्नस्य मुने-
 र्विषं देयं’ । मंत्रिणा प्रेरितः केशी मातुलायैकया पशुपालिकया सविषं दधि दापयामास । तद्विषं देवेन
 संहृत्योकं—‘सविषं दधि मा शुद्धव, दधिस्पृहां मा कृश्याः’ । तेन भक्षणं परिहृतं, रोगो वर्धितः, रोगनि-
 वारणाय पुनर्दधि जग्राह, सा देवता त्रीन् वारान् विषं जहार । एकदा देवप्रमादेन राजर्षिमुनिं सविषं
 दध्यञ्चो जयत् । विषवीचिञ्चिरात्मनः शरीरं व्याप्तं ज्ञात्वाऽनशनं प्रपेदे, त्रिंशद्दिनान्यनशनं पालयित्वो-
 त्पन्नकेवलज्ञानो विषद्य शिवं गतः । ततो मन्युना देवेन तत्पुरं पांशुवृष्ट्या पूरितं ।

इतश्च जनके गृहीतव्रतेऽचीचिसुतो दध्यौ—‘अहो ! मत्पित्रा मां त्यक्त्वा जाग्निनेयाय राज्यं दत्तं,

पित्रापमानितः कोणिकासन्ने जगाम । वीरवाण्या बुद्धः
 धिक् पितृविवेकं । ततः केशिनः सेवां त्यक्त्वा प्राप्ते पादिकानशनेन मृत्वा तदनालोच्य शुवनपतिदेवो
 श्राद्धधर्ममपालयपरमुदायने वैरं न तत्याज । प्राप्ते पादिकानशनेन मृत्वा तदनालोच्य शुवनपतिदेवो
 जातस्तत्रैकपथ्यायुक्तः । ततश्च्युत्वा महाविदेहेऽग्नीचिबीवः शिवं गमिष्यति । श्रीवीरनिर्वाणतः षोडश-
 शतनवषष्टिवर्षा यदा यास्यंति, तदा पांशुपूरातां प्रतिमां कुमाररूपः कर्षयिष्यति, पूर्ववत्तां पूजयिष्यति चेति ।
 छत्सृज्य सावद्यमुदायिराजा(जः), श्रीपर्वधस्त्रेषु निरीहत्रस्त्या ।
 जग्राह धर्मं शुचयोगसंयुते, तद्विधेयो व्रतिचिर्गृहस्थैः ॥ १ ॥
 ॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ दशमस्तंत्रे

एकोनपंचाशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १५० ॥

॥ पंचाशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १ ॥
 अथ तृतीयं शिक्षात्रतमाह—
 पोषं धर्मस्य धत्ते य-तन्नवेत्पौषधत्रतम् । तच्चतुर्थां समाख्यात-माहारपौषधादिकम् ॥ १ ॥
 पुष पुष्टौ—पुष्टिं धर्मस्य धारयति इति पौषधं । अष्टम्यादिपर्वदिनानुष्ठानं नियमं च, तच्चतुःप्रकारे-
 णोक्तं, एकैकमपि द्विधा । यत आवश्यकनिर्युक्तिवृत्तौ तच्चूर्णावपि च तत्पाठोऽयं—“आहारपोसहो द्वि-
 हो-देसे य सबे य, देसे अमुगविगश् आयंनिबं एकासणं वा, सबड चडबिहोवि आहारो अहोरत्तं पञ्च-
 स्कामि । १ । सरीरसकारपोसहो द्विविहो—देसे य सबे अ, देसे अमुगं न्हाणाश्यं न करेश, सबे न्हाण-

मद्वणन्नगविलेवणुप्पाड परिच्चाड । ३ । वंनचेरपोसहो देसे य सबे अ, देसे य दिवा रत्तिं वा एकत्तिं वा दोवारत्ति, सबे अहोरत्तं वंनयारि जवड । ३ । अवावारपोसहो डुविहो—देसे य सबे अ, देसे अमुगं नावारं न करेमि, सबे सबवावारे हलसगमधरपरकिंमाडुं न कीरड” । ४ । अत्र यदा देशतः पौषधं करोति तदा सामाधिकं करोति वा न वा? यदा तु सर्वतः करोति तदा सामाधिकं नियमात्करोति, अकरणे तु तत्फलान्न वंच्यते, सर्वतः पौषधं च चैत्यगृहे वा साधुमूले वा गृहे वा पौषधशालायामाचरणदिकं मुक्त्वा पौषधं प्रतिपद्य पुस्तकं वाचयति. सुध्यानं ध्यायति इति । श्रावकप्रज्ञसिधृत्तावपि सर्वमेतदुक्तं, तथा पौषधसूत्रेऽपि, यतः—“करेमि जंते पोसहं आहारपोसहं देसडं सबडं”—इत्यादिना चतुर्भेद उक्तः, अत्र पौषधशब्देन नियम एवेत्यर्थः क्रियते तदा सम्यगर्थः स्यादिति । एतेषां चाहारादिकानां चतुर्णां देश-सर्वविशेषितानामेकश्र्यादिसंयोगजा अशीतिर्जगा जवंति । एतेषां मध्ये आहारपौषध एव संप्रतं विधाऽपि क्रियते, निरवद्याहारस्य सामाधिकेन सहाविरुद्धदर्शनात्, साधुनोपधानतपोवाहिश्राद्धेनाप्याहारस्य ग्रहणात् । शेषास्त्रयः सर्वत एव ग्राह्याः, अन्यथा ‘सावज्जजोगं पच्चरुक्कामि’ इति पाठः सम्यग् न स्यात् । ननु निरवद्यदेहसत्कारव्यापारयोः कस्माद्दोषः? ज्ञेयते—विभ्रूयालोचादिहेतुत्वेन सामाधिके तयोरपि निषिद्धत्वात्, आहारस्तु सामर्थ्याच्चात्रे धर्मक्रियानिर्वाहार्थं साधुवत्स्वीकार्यः, यत उक्तं च महानिशी-असूत्रं—‘जड देगडं आहारपोसहो, तडं जत्तपाणे गुरुसक्किअं पारावित्ता, आवस्सिअं करित्ता निस्सरड, इरिआलमियं धरंमि गंतुं इरियं परिक्कमड, गगणगमणं आलोडअ, चेडए वंदड, तडं संनासं पम-

ज्जिता पाउहणे निसद, जायणं पमज्जिता, जहोचिअं जोअणं परिवेशिए पंचमंगलसुच्चरइ, समरइ पच्च-
स्काणं, तउ वयणं संपमज्जिता, असुरसुरंअचबचलमद्धुवमविदंविअं अपरिसिअं मणवयणकायगुत्तो
जुंजइ साहुबउंवलत्तो । ? । जाया मायाए सुच्चा फासुअजलेण मुहसुअिं काउं नवकारसमरणेण उछाइ
देवं वंदइ, वंदणयं दाउं संचरणं काऊण पुणेवि पोसहसाबाए गंतुं सज्जाइतो चिछइ” । श्राअप्रतिक्रम-
णचूर्णविपीत्थसुकं—“इदं सामायिकपौषधपेह्या न तु मुहूर्त्तमात्रसामायिकेऽशनं, तत्र तस्य सर्वथा
निषिद्धत्वात् । तथा पौषधिनमाश्रित्य निशीश्रजाभ्येऽप्युकं—“उद्विठकंनपि सो जुंजे” इति । निशीश्र-
चूर्णौ च—“जं च उद्विठकंनं तं करुसामाइउं जुंजे” इति । निर्विवादवृत्त्या तु सर्वाहारादित्याग एव
पौषधः सर्वोत्कृष्टः, स शंखश्राद्धवत्कार्यः । तथाहि—

श्रावस्त्यां शंखपुस्कलिनौ श्राद्धौ वसतः, तौ वीरं प्राणम्य पश्चाच्चिवृतौ, तदा शंखः पुस्कलिनं जगद—
“यूयं न्नव्याहारादिकं सज्जयत, तद्भुत्त्वानंतरं पाद्विकं पौषधमनुपालयंतः स्यास्यामः । ततः शंखश्राद्धो
गृहमेत्य दध्यौ—‘अद्याशुत्सवैव पौषधकरणं महाफलं’ इति विचिंत्य ज्ञार्यामापृढय पौषधशाखायामेका-
क्येव मुक्तालंकारदेहसत्कारः सन् पौषधं गृहीत्वा दर्शसंस्तारारूढः शुभ्रध्यानमध्यायत् । अथ पुस्कलि-
श्राद्धेनारानादिकं सर्वं प्रकटीकारितं । ततः शंखामंत्रणाय गतः । उत्पलाख्या शंखज्ञार्यां तं पुस्कलिश्रा-
द्धमागहंतं वीक्ष्यान्युत्थानादिकमकरोत् । तन्मुखात्पौषधस्थले तद्बुद्धिं ज्ञात्वा तत्रैतेर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य
जोजनार्थं तं न्यमंत्रयत्—शंखः प्राह—‘न मम किंचित्कद्वयं, यूयं तदेन न तु मदीयाश्रयाशनदि

कुरुच्चम्” । तदाकार्यं पुरकली व्याघ्रव्यान्धेषां तद्वृत्तमज्ञापयत् । ततः शंखो रात्रौ धर्मजागरणे द्यू-
‘प्रजाते वीरं नत्वा पौषधं पूर्णकिरिष्ये’ । प्रत्यूषे जिनं नत्वा स्थितः, तदा पुरकड्यपि जिनं नत्वा शंखमु-
पालंचयत्—‘ह्यस्तने दिने न युष्मानिः सुष्ठु कृतं’ । तदा प्रभृन्निरुक्तं—‘मैनं निंदतु, अयं सुददृजाग-
रिकया जागरिकोऽह्यत् ? ‘तदा गौतमः प्रभुमप्रश्नयत्—‘स्वामिन् ! कतिधा जागरिकाः ? गौतम ! त्रिधा-
बुध्रजागरिका केवलानां, अबुध्रजागरिका ब्रह्मस्थानगारिणां, सुहृदजागरिका श्रमणोपासकानामिति’ ।
ततः शंखेन क्रोधादिफलं पृष्टाः श्रीजिनैश्चः प्राहुः—‘हे शंख श्राव ! क्रोधमानादित्रिर्जीव आयुर्वर्जसस्य-
कर्मप्रकृतीः शिथिलबंधनात् दृढबंधनीः प्रकुरुते’ इति श्रुत्वा पुरकड्यादिश्रावस्तं पुनः पुनः द्यामया-
मासुः । ततः शंखः पौषधादित्रतानि प्रपाह्य सौधर्मेऽरुणात्रविमाने गतवान् । चतुःपहयोपमायुर्भुक्त्वा
महाविदेहे मोक्षं गमिष्यतीति विवाहप्रज्ञप्तिसूत्रषादशमशतकाल्विखितोऽयमुदंतः ।

श्रीपंचमांगे हि जिनैरपि स्तुतं, श्रावस्य शंखस्य सुपौषधव्रतम् ।

उत्कृष्टचंगैश्च चतुर्विधं मुदा, तत्पर्वधस्त्रेषु विशेषधारणम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ

दशमस्तंभे पंचाशत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १५० ॥

॥ इत्युपदेशप्रासाद-वृत्तौ व्याख्यानहेतवे । पंषदशजिरस्त्राजिः, स्तंभोऽयं दशमो म(ग)तः ॥ १ ॥

दशमः स्तंभः समाप्तः ॥ १० ॥

श्रीउपदेशप्रासादे ।

॥ एकादशः स्तंभः ॥ ११ ॥

॥ एकशताधिकैकपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५१ ॥

अथ पर्वाराधनविधिमाह—

चतुर्दश्यष्टमीराको—द्विष्टापूर्वसु पौषधः । विधेयः सौधस्थेनेत्थं, पर्वाण्याराधयेद् गृही ॥ १ ॥

चतुर्दशी अष्टमी पूर्णिमाऽभावास्या चेमानि पर्वाणि, तेषु गृहस्थेन पौषधो विधेयः । यतः—

“जह सध्वेसु दिणेसु, पादह किरिञ्चं तर्जं हवद् लङ्घं (लाञ्छं) ।

जे पुण तथा न सक्कह, तहवि ङ्गु पालिज्ज पवदिणं” ॥ १ ॥

“अथमिचलद्दसीसु, चेद्दय सत्त्वा साहुणो सबे । ते वंदियत्त्वा नियमा, अवसेस तिहिंसु जहासत्ति” ॥ २ ॥

तथा चोक्तं शांतिवैतालीयोत्तराध्ययनवृत्तौ—

“सर्वेष्वपि तपोयोगः, प्रशस्तः कालपूर्वसु । अष्टम्यां पंचदश्यां च, नियतः पौषधं वसेत्” ॥ १ ॥

यथा विजयदशमीदीपोत्सव्याद्यैहिकपूर्वसु चोजननेपथ्यादि विशेषेण क्रियते, तथा श्राद्धेन धर्मदिनाः

सुतरां पाह्याः । मासमध्ये षट् पर्वदिनाः चतुर्दश्यादयः पक्षमध्ये त्रयश्च पाह्याः । तथा—

“वीश्वा इविहे धम्मे, पंचमी नाणे अ अछमी कम्मे । एगारसी अंगणं, षडदसी षडदुवाणं” ॥ १ ॥
 एवं पंचपर्वा पूर्णिमाऽमावास्यायां सह षट्पर्वा । “त्रयवं ! वीश्रपमुहासु पंचसु तिहि(ही)सु विहिय-
 धम्माणुणाणं किं फलं होइ ?” ‘गोयमा ! जम्मा एआसु तिहि(ही)सु पाएणं जीवो परजवाउअं कम्मं
 सम्मज्झिणइत्ति । जयमध्ये आयुर्वधकालस्तु एक एव । आयुपस्तृतीयादिजागेन वञ्चयुस्तस्य ददति ।
 यथा श्रेणिकस्य प्राक् सगर्भमृगीघाते पृथगर्भपाते स्ववदवर्णनेन निवञ्चं नरकायुरिति । तथा परशास्त्रेऽपि
 पर्वसु स्नानमैथुनादि निषिद्धं, यतो विष्णुपुराणे—

“चतुर्दश्यष्टमी चैव, अमावास्या च पूर्णिमा । पर्वाण्येतानि राजेन्द्र ! रविसंक्रांतिपर्व च ॥ १ ॥

तैलखीमांससंज्ञोगी, पर्वस्वेतेषु वै पुमान् । विष्णुत्रयोजनं(नो)नाम, प्रयाति नरकं मृतः” ॥ २ ॥

अवसरे हि कृतं धर्मकृत्यं महाफलदं स्यात् । अतोऽहोरात्रिकपौषधो मुख्यवृत्त्या पर्वसु कार्यः, तद-
 शकौ दिनपौषधो रात्रिपौषधश्च(वा) विधेयः । इत्थमनेन प्रकारेण श्राद्धः पर्वाण्याराधयेत् । अत्र ज्ञातमिदं-
 क्षितिप्रतिष्ठितपुरवरे पृथ्वीपालनृपोऽनुपमरूपोऽचूत् । स एकदाऽऽखेटार्थं कानने ययौ । तत्रैकस्मि-
 न्पादपे मयूरपतत्रिणं वीक्ष्य त्राणं धनुषि संयोज्य तेन तत्राणान् हर्तुं मार्गणो मुक्तः । मयूरोऽपि सहसा
 युव्यपतत् । ततो नृपस्तं लुठंतमाक्रंदंतं च प्रेक्ष्य दध्यौ—‘अहो अयं जीवः स्वक्रीमारसाज्जटिति मया
 विरसीकृतः । ममापि मत्तोऽधिकवज्रः कोऽपि नरो व्याघ्रश्चासंकटपानद्व्यप्रहारेण वेदनां करोति तदा को
 निवारयति ? अतो धिग्मां पापात्मानं’ इति विचार्य तं शिखंदिनं ज्ञमौ लुठंतं प्रति पुनः पुनरनमत् ।

क्षणेन वेदनया नृपोऽफनर्मज्जपनेन च किञ्चित्सुध्यानपरो विशालपुरे नरत्वं प्राप, नृपस्तु अग्रे गणभेकत्र पृथ्वीशिलापट्टे चावादध्यात्मशिक्षास्यं मुनिं दृष्ट्वा तस्मिन्कटे मुकुटधरस्तस्यौ । मुनिः प्राह धर्म—

“धर्मस्य जननी जीव-दया मान्या सुरैरपि । तस्मात्तच्चैरिणीं हिंसां, नाजियेत सुधीर्नरः” ॥ १ ॥

इत्यादि श्रुत्वाऽवनियो दस्यौ—‘यथा मत्कृतदुष्कृतं मुनिनाऽदृष्टमप्यादिष्टं, तथाऽस्योदितधर्मोऽपि श्रेष्ठः’ इति मतिरजनिष्ट । ततः स श्राद्धव्रतानि पूज्यपादांतिके धृत्वा गृहे एत्य मत्स्यजात्रादिहिंसाधिकरणानि जज्वाल । पर्वसु तैलिकास्तिदान्न पीलयति, धापका वासांसि न धापयति च । तत्पर्वमहिम्नाऽनेकजीवा धर्मं प्रापुः । बहुकालं यावन्नृपो धर्मं कृत्वा निमिषनं प्राप्य विशालपुरे शालिजज्ञेन्यसदृशः सुनन्दनामा व्यवहारिको जातः । तत्राप्यन्यस्तपूर्वत्वादचिरेण जैनो जातः सर्वपर्वसु पौषधांश्चकार । एकदा स मयूरजीवो विशालपुरनृपसेवाकृज्जातः । स तं सुनन्दं वीक्ष्य जातकोपस्तं हंतुमिच्छति । एकदा राक्षीवक्षोहारं ब्रह्मं चोरयित्वा स राजानुजीवी पर्वदिनपौषधेन श्राद्धस्य बलं प्राप्य धर्मस्थाने एकाकिनं मत्वा तत्कंठेऽमूह्यहारं निचिक्षेप । स्वयं च नृपान्यर्णे गत्वा स्थितः । अथ राक्षी स्वहारमलब्ध्वा खानपानादिकं नाकरोत् । ततो नृपेण सहस्रशः स्वोपजीविनः पौरगृहेऽवन्वेषणाय प्रहिताः सर्वत्र । स मयूरजीविरस्तु अन्यनृपचृत्यैः सहैत्य पौषधस्थले तत्कंगतहारमदशयदन्येषां । ततस्ते सर्वे तं करेषु धृत्वा नृपोपांते निन्दुः । नृपेण पृष्टोऽपि सावद्यमुत्तरं न ददौ, तदा वधस्थले प्रेषितः । नृपादेशं गृहीत्वा स मयूरजीविरनरस्तदेहे खङ्गमवाहयत् । करालकरवालयस्य सहस्रशः शकला बभूवुः । पूर्वजवेऽनेन हिंसाधिकरणानि

चूर्णीकृतानि, तेन पुण्येनात्र स्वयमेव तानि वञ्चुः । पुनः पुनः सर्वे ऋत्या निःशस्त्रीभूता मनसि जीता
 ऋतेतारं तद्दृत्तं प्रोचुः । ऋषः प्राप्तविसयो गंतस्यस्तत्रागतः, तं स ऋत्य उवाच—‘स्वामिन् ! अनेन
 मंत्रप्रयोगाद्युष्मदीयचृत्या बहु दुःखीकृताः, तेन वधाहोँडस्ति’ । तद्भुत्वा नृपः प्राह—‘प्रत्यूपे सर्वे ऋवि-
 द्यति, सांप्रतं स्थले एनं मुंचतु’ । अथारुणोदये पौषधं पारयित्वा नृपं प्राह—‘स्वामिन् ! वयं श्रावका-
 शौर्यं न कुर्महे परमीदृशा हारा मज्जर्मप्रसादाद् बहवो मम गृहे संति, प्रेक्षणाय पादाववधार्यतां’ । नृप-
 साद्गृहसंपदं वीक्ष्य चकितः श्राद्धं पप्रह—‘इदं तर्हि कथं निष्पन्नं ?’ श्राद्धः प्राह—‘अहं श्राद्धजैन-
 त्वान्नान्यहिंसां करोमि कारयामि वा’ । ‘हे श्राद्ध ! त्वं कश्ये कथं नाजह्यः ?’ । ‘अष्टम्यादिपर्वपौषधे न
 किमपि जह्यपनं कश्यते’ इति श्रुत्वा तं त्यागिनं प्रशस्य द्वापो गृहे समेतः । ततः सुनंदः स्वपुत्रे गृहभारं
 न्यस्य दीक्षां लवौ । शुचध्यानेन केवलं प्राप्य तत्पुरे आजगाम । सपरिकरो नृपो मुनिं नत्वा तस्थौ । तत्र
 स नरः कोपपरो दुर्ध्यानमध्यायत्, तदा ज्ञानी तमुद्दिश्योवाच—

“मयूरो प्राग्भवेऽच्छस्त्रं, मन्मुक्तत्राणतो हतः । सांप्रतं मानुजं लब्ध्वा, मुंच दौष्ट्यं चवप्रदम्” ॥ १ ॥
 इति श्रुत्वा जातिस्पृत्या प्रबुद्धो दीक्षां गृहीत्वा स्वदंष्ट्रं पूर्वकृतं सर्वं प्रोवाच । ततो विशालपुरेशोऽपि
 पर्वदिनान् पौषधेनाराधयत् । केवद्वयन्यत्र विजहार । क्रमेण मोक्षं प्रापेति ।

पर्वाणि सर्वाणि च पौषधेन, आराधितानीह समोदयु(ज)क्त्या ।
 सुपूर्वसंपत्तिसमन्वितः स्याद्, यो धर्मपर्व न जहाति चित्तात्” ॥ १ ॥
 ॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ एकादशस्तंजे
 एकशताधिकैकपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५१ ॥

॥ एकशताधिकद्विपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५२ ॥

अथ पुनस्तदेव वार्यते—

सर्वारंजपरित्यागत्, पाक्षिकादिषु पर्वसु । विधेयः पौषधोऽजस्र-मिव सूर्ययशा नृपः ॥ १ ॥

श्वोकोक्तसंबंधोऽयं—

पूर्वं श्रीरुषजराज्यस्थित्यर्थं सुरेंद्राज्ञया सुवर्णवप्रमयी द्वादशयोजनदीर्घा नवयोजनविस्तीर्णा विनीता
 पुरी धनदेनाहोरात्रमध्ये निर्मापिता । जिनार्थमेकविंशत्यष्टालमितं गृहं कृतं । तत्र नगरे सपादकोटीज-
 तालमजेषु श्रेष्ठ आदित्ययशाः सपादद्वद्वपुत्रान्वितो दशसहस्रमुकुटबध्नृपाधिपः प्राज्यं राज्यमपालयत् ।
 स प्रत्यूषे नित्यं निजचमूसहितः शक्रावताराख्ये श्रीमद्युगादिदेवप्रासादे गत्वा सप्तस्तुतिमंगलं विधत्ते ।
 पाक्षिकादिषु दशसहस्रक्ष्मापान्वितोऽन्यैरपिस्वजनैर्वृतश्च पौषधं प्रतिपूर्णे विदधाति । तद्दिने स्वयमारंजान्न
 करोति न कारयति ।

इतश्च सौधर्मैः स्वसत्रायां स्थितोऽवधिज्ञानेन तत्पर्यधर्मस्थैर्यमालोक्त्व पुनः पुनर्मनमैव तं प्रशस्य मस्तकमधूनयत् । तदा तदग्रे मधुरगानं तानं हावत्रावादिकं च कुर्वन्त्यौ रंजोर्वशीगंधर्विण्यौ शक्रं पशु-
 ब्रतुः—“स्वामिन् ! मर्त्यलौकिककराजर्जरितमानुष्यमिव युष्माजिः कथं शिरो धूनितं ? अस्मत्कलाकौशलं किं वा वाजिनादिकं सशङ्क्यं दृष्टं ? हे परमेष्ठ ! सन्ध्यमनसि प्रसृतं शङ्क्यमिष्टत्राक्येन निवार्यतां” । त्रामत्रः
 प्राह—“मध्यलोके ऋतज्येष्ठपुत्रस्य धर्मदाढ्यं यादृशं वर्तते तादृशं कापि नास्ति, परमीदृशां गुणिनां घटते । यतः—

“दिग्गजकूर्मकुलाचल—फणितिविधृतापि चलति वसुधेयम् ।

प्रतिपन्नममलमनसां, न चलति पुंसां युगांतेऽपि ॥ १ ॥

नवरं तत्परिचयादन्येऽपि बहवः पर्वपालनपरा वञ्चुः । यतः—

“सुंदरजाणं संसर्गं सीलदरिद्वंषि कुण्डं सीलद्वं ।

जह मेरुगिरिविलगं, तिण्णि कण्णत्तणमुवेड्” ॥ १ ॥

इति मधवकृतं तद्वर्णनमाकर्ण्य ते प्राहतुः—“हे पुरंदर ! किं धान्यकीटकस्यान्नमात्रजीविनस्तस्य श्वाघ्रा कियते ? यावदसदास्यं नेक्षितं तावत्तद्धर्मदाढ्यं” इत्युक्त्वा ते प्रतिज्ञां कृत्वा वीणां करे धृत्वा शक्राव-
 तारे जिनमंदिरे एत्य जिनगुणगानं चक्रतुः । तत्कृतसप्तस्वरमयगीतादिश्रवणेन स्वजातिस्वरत्रांत्या पद्मिण
 आजगुः । यतः—

सरुजं रवइ मज्जरो, कुकुनो रिसइं सरं । इंसो नयइ गंधारं, मज्जिमं च गवेखका” ॥ १ ॥

अथ—

“कुसुमसंज्ञवे काले, कोकिला पंचमं स्वरं । षष्ठं च सारसाः कौचा, निषादं सप्तमं गजाः ॥ ३ ॥

एवं निम्ननिम्नपक्षिषु स्थिताः स्वरास्तत्कालया गुणपटुद्बच्चूतुः । कथं ? यतः—

“कंठात्संजायते षड्ज, ऋपञ्चो हृदयोद्भवः । गंधारस्त्वनुनासिक्ये, मध्यमो नासिसंज्ञवः ॥ १ ॥

उरःकंठाच्च संजातः पंचमः स्वर एव च । ललाटे धैवतं विद्या-ज्ञियादः सर्वसंधिजः”

इति सप्तस्वरोत्पत्तिः । अथ श्रीनात्रेयपौत्रः पाक्षिकं पौषधं पूर्णकृत्य प्रत्यूषे सपरिब्रह्मदः प्रसुं नंतुमा-
जगाम । दूरतस्तीर्थं वीक्ष्य यानाडुत्तीर्णइन्द्रं चामरं मौलिं च दूरीकृत्य निरूपानत् पादाभ्यां चचाद्य ।
इत्तश्च गीतादिकं श्रुत्वाऽश्वाः करिणः पत्यादयो नृपाश्च सर्वे नृपं विहाय शीघ्रं जग्मुः । यतः—

“सुखिनि सुखनिदानं दुःखितानां विनोदः, श्रवणहृदयहारी मन्मथस्याग्रदूतः ।
नवनवरसकर्त्ता बह्वञ्चो नायिकानां, जयति जगति नादः पंचमश्चोपवेदः” ॥ १ ॥

ततो नृपोऽपि तत्र क्रमेण जगाम । जिनं नत्वा तयोर्गतिं स्मितं नृत्यं नेपथ्यं लावायमनुपमरूपमधरी-
कृततरणिविंबं स्वकांत्या किं वार्यते ? इंजोऽपि पुनः पुनर्यद्वरूपगुणं नित्राह्यासंल्यकालेनापि तृप्तिं नाप,
एतादृशं तत्सौंदर्यवर्मवेद्य बहिर्मन्ये एत्य चूयो इव्यतो चूमौ ज्ञावतश्च तद्गुणमित्कितौ तस्यौ ।
तद्विहितोचितस्फीतसुवृतनृत्यगीतामृतरसं कर्णपुटाभ्यां निपीय स्वकीयमचिवमुत्वेन तज्जातिकुलादिकं

पप्रभ । तदा ते ग्राह्युः—‘आवां विद्याधरसुते कुमारिके अनुरूपासन्नचनानुचरान्नेपियौ प्रतितीर्थं प्रतिनगरं च पर्यटनं कुर्वहे, परं तादृशः कोऽपि नेच्छितः, अतःपरं स्वस्थाने गमिष्यावः’ तदा मच्चिवोऽवोचत्—‘अस्मत्स्वामिसदृशो मरुदेवीपौत्रो ज्येष्ठस्त्रियुवने नास्ति, क्रियतामनेनैवोवाहः, निर्यापयन् विरहदाहं, सत्यप्रतिज्ञोऽस्मत्स्वामी सुज्ञो युवयोर्वाक्यं युवाऽयं नोद्धृष्यिष्यति’ । ते प्रोचतुः—‘अत्रार्थे माझी कः?’ सचिवः ग्राह—‘अत्रार्थेऽहं प्रतिचूः सर्वे जनाश्च’ । ‘तर्हि वचनं प्रयत्नतु’ । राज्ञा वचनं दत्तं । युगादीशसमक्षं तयोः पाणिपीरुनं कृत्वा गृहे आजगाम । सुंदरावासे ते सुखेन तस्थुः । नृपोऽपि नित्यमच्चिनवकलावलोकनेन प्रीतो वचूव ।

इतश्च अन्यदा पटहोद्घोषाणां श्रुत्वा ते नृपं पपृञ्चतुः—‘हे स्वामिन् ! कस्यायं रवः श्रूयते?’ । इमापो ब्रूते—‘हे तन्वंग्यौ ! कश्येऽष्टमीपर्वदिनमस्ति, अनेकदलनखंरुनपेणरंधनात्रह्ममेवनजातिजमनतिलैरंकादिपीलिनरात्रिचोजनवृद्धेदनचूमिविदारणानि तद्दिने इष्टिकाचूर्णकपाकादिप्रञ्चालनवस्त्रधापनपथुपितज्ज्यरक्षणशालिचणकसेकनशाकपत्रक्रीणनमित्यादिपापब्यापारान्न कोऽपि जनः करोति कारयति वा । वान्नामृते सर्वेऽपि प्राय उपोषिता एव विहरिष्यन्ति । दशसहस्रभूषाः पौषधत्रियायकाः सुखमग्नाः कथं पर्वाणि विदन्ति? अतः पर्वाद्यदिनेषु सप्तमीत्रयोदश्यादिषु नित्यं पटह उद्घोष्यते मदाज्ञया, अहमपि पौषधं करिष्ये’ । इति कर्णत्रयुसमं तदुक्तं श्रुत्वा ते मूर्ध्नि दधतुः । ततो नृपेण शीतलसखिलचंदनोपचारेण सज्जीकृते आहृतुः—‘स्वामिन् ! क्षणमेकं नवविरह आवयोः कष्टपकोटितुइयः स्यात्, अतोऽद्यौ

प्रहरान् यावत् तं न सहिष्यावहे । यदि अस्मदीयांश्चसुखानिखाषश्चेत्सहिं पर्वयौषधान् शुंभ' । नृपः प्राह—'प्राणैतेऽपि न जहामि व्रतं, किं सांसारिकसुखे महत्सत्त्वमस्ति ? इंज्रदिपदं तु सुखचं परं धर्मस्तु सुष्ठु दुर्लभः' । ते प्राहतुः—'स्वामिन् ! युष्मद्वचनं यत्तत्र दत्तं तद्गतं' । स प्राह—'धनराज्यादिकं सर्वं त्वद्वचोच्चिर्जहामि, परं धर्मं तु आत्मीयकोशत्वात् न त्यजामि' । ते प्राहतुः—'हे स्वामिन् ! त्रवद्वचनंगेन सहस्रसदंगं चितायां त्रससात् करिष्यावः' । नृपः प्राह—'युवां नूनं चांफालकुलोत्पन्ने एव, अन्यथा धर्मवियथेऽतरायं कुर्वीनस्तु न करोति । अतः कुतश्चिताप्रवेशनं स्वीकुर्वीथे ? अन्यं मार्गयतं, अहं ददामि' । ते प्राहतुः—'स्वामिन् ! आवाच्यां स्नेहजरेण यज्रमाणं प्रति कायकदोशस्तपोच्चिर्मां चूर्त' इति ध्यात्वोक्तं, नात्र क्रोधावसरः । किं चावाच्यां पितृवाक्यमुद्धंध्य निर्गताच्यां पूर्वकर्मसंबंधतस्त्वं पतिवृतः, त्वयापि जिनसमं 'मया वाक्यमन्यथा न कार्य' इति प्रतिज्ञा कृता । अतोऽजस्रमंत्रंगसौख्यं मार्गयावः, अन्यथोत्तय-व्रष्टे जाते । आबालशीलतोऽस्सत्पितृराज्यसौख्यतथ, किं कुर्वहे राज्यादिना, परं यदि पर्वजंगं न करोषि तदा जिनगृहं पातय' । इति श्रुत्वा नृपो चूर्सौ पपात, शीतलोपचारैः सचेतनीकृत उवाच—'रे रे अधमे ! मया तु मोहपरवशेन मणिशंकया काचखंफो गृहीतः, तत एकं धर्मलोपं विहाय अन्यं यथेच्छं मार्गयतं, तद्वत्त्वा वाक्यदानस्यानृणीचवामीति' । ते प्राहतुः—'वरं, यदि वाक्यपात्रेण प्रयोजनं तदा स्वपुत्रशिर-श्चिबत्त्वाऽर्पय' । नृपः प्राह—'व्रजे ! किं परजीवं मार्गयथः ? पुत्रस्तु तावन्महैहादेवोत्पन्नः, ततो मदीय-मेव शिरो गृह्णीतं' । इति प्रोच्य वेगात् खड्गं कंठे वाहयति, तावत्तान्यां खड्गस्य धारा संज्ञिता, नृपोऽपि

नवं नवं खड्गं गृहीत्वा पुनर्यावद्गले स्थापयति, तावत्तंतर्धानं प्रापतुः । दृपो त्रिस्मितो दध्यौ—‘अहो किमिदं जातं ?’ । इतश्च ते पुष्पवृष्टिं विधाय प्रोचतुः सर्ववृत्तं ‘शुम्भन्महिम्नाऽस्मदीयं मिथ्यात्वं गतं’ इति प्रशस्य स्वर्गं गत्वा इंद्रसन्नायामपि तत्रैव प्रशशंसतुः । अथ दृपः क्रमादादर्शशुचने स्वपितृवत्केवलज्ञानं प्राप्य मुक्तिं जगामेति । विशेषार्थिना शत्रुंजयमाहात्म्यमवलोक्यं, मया तु यथा श्रुतं तथा लिखितमस्ति इति ।

पादिकादिकतिथौ क्रियमाणः, सौख्यमावहति पौषधर्मः ।

नात्रिपुत्रज इवात्र परत्र, संचिनोति पुरुषोऽनघकांतिम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ एकादशस्तंजे एकशताधिकत्रिपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५३ ॥

॥ शतोत्तरत्रिपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५३ ॥

अथ पौषधे प्रतिक्रमाणं कार्यमित्याह—

पर्यायाः संति ये चाष्टौ, निर्धार्य सूरिभिः कृताः । प्रतिक्रमाणशब्दस्य, कार्यं तत्पौषधे मुदा ॥ १ ॥

प्रतिक्रमाणं प्रतीपं क्रमाणं पापतः पश्चादपसरणं । यतः—

“स्वस्थानाद्यत्परं स्थानं, प्रमादस्य वशाद् गतः । तत्रैव क्रमाणं ऋयः, प्रतिक्रमाणमुच्यते” ॥ १ ॥

प्रतिकूलं वा क्रमणं रागादिभ्यो विरुद्धगमनं । यतः—
 “दायोपशमिकाप्रावा-दौदधिकवशं गतः । तत्रापि च स एवार्थः, प्रतिकूलगमात्सृष्टः” ॥ १ ॥
 अत्राह—‘ननु प्रतिक्रमणमतीतविषयं । यतः—‘अइअं पन्निक्कमामि पन्निपुन्नं संवरेमि आणगयं पच्च-
 र्कामित्ति’ तत्कथमिह कालत्रयविषयं ?’ । उच्यते—‘प्रतिक्रमणशब्दो ह्यत्राशुभयोगनिवृत्तिमात्रार्थः सा-
 मान्यतः, तथा च सत्यतीतविषयं-निंदाघारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति । वर्तमानविषयं-संवरघारेणाशुभ-
 योगनिवृत्तिः । अनागतविषयं-प्रत्याख्यानघारेणाशुभयोगनिवृत्तिः । तत्पंचविधं प्रतीतं दैवसिकादिकं
 प्रतिक्रमणं । तथोत्सर्गेण दैवसिकप्रतिक्रमणकाटास्वरूपमेवं—

“अच्चनिवुड्ढे सूरु, सुत्तं कइं (त्थं) ति गीअत्था ।

इय वयणपमाणेणं, देवसिआवस्सए काळो” ॥ १ ॥
 सुत्तं ‘करेमि अंते’ इत्यादि । ‘संपुन्ने पन्निक्कमणे तारा दो तिननि दीसंति’ इति पावांतरं । रात्रिकस्य त्वेवं—

“आवस्सयस्स समए, निद्दामुक्कं करंति आयरिआ ।
 तह तं कुणंति जह, स पन्निहेहाणंतरं सूरु” ॥ १ ॥
 किंपु उत्सर्गतः काले यथोक्तक्रियमाणं महाफलं कृष्यादिवदिति । अपवादतस्तु योगशास्त्रवृत्तौ—

“दैवसिकं मध्याह्नादनु अर्द्धरात्रं यावत्, रात्रिकमर्द्धरात्रात्पश्चति मध्याह्नं यावत् । इति प्रतिक्रमण एव

शब्दः प्रतिक्रमणशब्दः तस्य प्रतिक्रमणशब्दस्य सूरिर्निर्जवाह्लादिभिः कृता रचिता ये अष्टौ पर्यायाः सन्ति, अत्रे वक्ष्यमाणानि नामानि विद्यन्ते, ते निर्धार्य निश्चयीकृत्य तत्प्रतिक्रमणं पौषधे मुदा हर्षनरेण कार्यमित्यर्थः । अत्रार्थे चूलनीपिताश्रमणोपासकवृत्तं ससमांगतो ज्ञेयमिति ।

“गृहिणोऽपि हि ते धन्या, ये प्रतिक्रमपौषधम् । कुर्वन्ति पालयन्ति च, यथा स चूलनीपिता” ॥ १ ॥

अथ प्रतिक्रमणनामानि आह—

“प्रतिक्रमणमाद्यं ना-म प्रतिचरणपरं । तृतीयं पारिहरण्यं, वारणेति चतुर्थकम्” ॥ १ ॥

“निर्वृतिः पंचमं षष्ठं, चिंदागर्हेति सप्तमम् । शोधिरित्यंतिमं सर्वे, पर्याया एकवस्तुनः” ॥ २ ॥

प्रथमं प्रतिक्रमणमित्यत्रिधानं—प्रतीत्ययमुपसर्गः प्रतिपाद्यर्थे वर्तते, क्रमु पादविक्षेपे, अस्यानदप्रत्ययांतस्य प्रतीपं क्रमणमयमाशयः शुभ्रयोगेन्योऽशुभ्रयोगांतरं क्रांतस्य शुभ्रेष्वेव योगेषु क्रमणाल्प्रतिक्रमणं, जावार्थस्तु वृत्तेन ज्ञेयः । तथाहि—

कोऽपि ऋषो बहिः सौधं कर्तुमना एकां ऋमिमस्थ्यादिनिःशब्द्यां कृत्वा सूत्रमाहोदयत् । तत्र रक्षकाञ्च शिदां दत्वेत्यस्यापयत्—“अत्र कोऽपि प्रविशेत्स मार्गः, परंतैरेव पदैश्चेदपसर्पेत् तदा स मोच्यः” । ततः कौचिद् ग्रामिकौ तत्र प्रविशंतौ रक्षकैर्दृष्टौ पृष्टौ च—‘रे ! इह किं प्रविष्टौ ?’ एको घृष्टत्वात् ‘को दोषः?’ इति वदश्रुपानुगेन हतः, द्वितीयो ज्ञीतसैरेव पदैस्तदनुश्रया वलमानः सुखी जातः । इति इव्यप्रतिक्रमणं ।

त्रावे चोपनयोऽयं—तीर्थाधिपो राजा, संयमो रक्षणस्थलं, ग्राम्यसमः यः कुसाधुः स रागद्वेषैर्निगृहीतः, यस्तु प्रसाददोषेणासंयमं गतः सन् प्रतिनिवृत्तः स फलं प्राप्तः ।
स निर्वाणसुखाजागी, जायते मुनिपुंगवः । प्रतिक्रमणशब्दार्थं, उक्तज्ञातेन भाव्यते ॥ १ ॥

अथापरं प्रतिचरणेति नाम तल्लब्दस्य पर्यायः, प्रति प्रति तेषु तेषु भावेषु चरणं गमनं सेवनमिति प्रति-
कश्चिद्वणिग् 'रत्नादिचतुप्रसादोऽयं त्वया चिंत्यः' इति ज्ञार्यायै उक्त्वा देशांतरमगात् । सा स्वांग-
भूषादौ प्रवृत्ता प्रासादं नैहृत । जितौ वर्धमानात् पिप्पलवृक्षात्तद्विशीर्णस्तया न प्रतिचरितः । आगतेन
वणिजा हृष्टा सा गृहान्निःसारिता । नवः प्रासादः कारितः, अन्या पत्नी च परिणीता । पूर्ववत्तां शिद्ध-
यित्वा दिग्यात्रायां गतः । सा त्रिसंध्यं तं प्रतिचरति । पुनरागतः प्रासादं सम्यग् रक्षितं हृष्टा सर्वस्वेशी
कृता । एषा प्रव्यप्रतिचरण । त्रावे वणिकुस्थानीयो गुरुः, प्रासादसमः संयमः, 'स नित्यं प्रतिचर्यः' इति
गुरुणाऽऽदिष्टं, तत्सातादिगौरवेण कंफरीकवद्येन न समाचरितं स पूर्वत्रार्थेव दुःखी स्यात्, अन्यथ सुखी ।
प्रत्यचारि च येनासौ, प्रासादः संयमान्निधः । स निर्वाणसुखाजागी, जातः संसारपारगः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ एकादशस्तंभे

शतोत्तरत्रिपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५३ ॥

॥ शताधिकचतुःपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५४ ॥

अत्र परिहरणं सर्वप्रकारैर्वर्जनं, तच्च द्विविधं—अप्रशस्तं ज्ञानादिपरिहरणं, प्रशस्तं क्रोधादीनां इति तृतीयं प्रतिक्रमणशब्दस्याभिधानं पर्यायश्च । अत्र दुग्धकावन्निवृत्तमिदं—

एकः कुलपुत्रः तस्य द्वे ऋगिन्यौ स्तः । तयोः पुत्रौ तरुणौ युगपन्मालुपुत्रीपाणिप्रह्णयागतौ । मालुवेनोक्तं—‘यो दक्षो चावी, तस्मै पुत्रीं दास्ये’ । तेन कावल्थ्यौ दत्त्वा दुग्धानयनाय गोकुले प्रेषितौ । तत्र कुंजौ दुग्धेन चृत्वा निवृत्तौ । तत्र द्वौ पंथानौ, एक कजुः स दूरतरः, अपरश्च विपमः स समीपवर्त्ती । एकस्तन्मध्ये दूरमार्गेण पर्वतादिपरिहारेणअशकुञ्जः समेतः, वित्तीयश्च लाजोत्सुको निकटवक्रमार्गे प्रविष्टो घटजंगेनागतः । दक्षाय तेन सुता दत्ता । एषा इव्यपरिहरणा । चात्रे कुलपुत्रस्थानीया जिनाः, दुग्धं चारित्रं, कन्या सिद्धिः, गोकुलं मानुष्यजन्म, समन्वियमपंथानौ स्थविरजिनकल्पिमार्गौ कजुवक्रौ, अगी-तार्थौ जिनकल्पार्थौ सहस्रमह्वदिगंबरवच्चरणदुग्धं न रक्षेत्, स स्वेषितं न लभेत् ।

दुष्पापा निर्धृतिस्तस्य, स्वलितस्य कथंचन । प्रापान्यस्तु शनैः सिद्धिं, चारित्रहीररक्षकः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितद्वितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ

एकादशस्तंभे शतोत्तरचतुःपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५४ ॥

॥ शतोत्तरपंचपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३५५ ॥

अथ वारणेति प्रतिक्रमणस्याभिधानं तुरीयं—वार्थतेऽसौ वारणा । अत्रार्थे वृत्तमिदम्—
एको नृपः परचक्रागमनं ज्ञात्वा तटाकादिषु वृद्धेषु पुष्पफलादिषु सर्वत्र विपमयोजयत् । इतरेण राज्ञा
तथा ज्ञाते उद्घोषणया सैन्यं वारितं, यैस्तदाक्यं नांगीकृतं ते मृता, अपरे च सुखिनः । ज्ञात्वे विपान्न-
पानसमा विषयाः, ऋषस्तु गुरुः, नृत्यसमा प्रव्याः, निर्विषया निस्तीर्णा, अन्ये तु नेति चतुर्थं ।
अथ निर्वृतिः, सापि विधा-प्रशस्ता प्रमादादीनां, अप्रशस्ता गुर्यादीनां । निर्वृतिरिति प्रतिक्रमणस्य
पंचमं नाम, अत्र कथं—

कापि पुरे राजपुत्री चित्रकृतपुत्री च, दान्यां मिथः संकेतः कृतः 'आवयोः पतिरेक एव' । एकदा मधु-
रगानकृन्नरे द्वे अपि मोहिते, तद्वरणार्थं गते, मार्गे गाथामेकां शृणुतः स्मेति—

“जइ फुह्नी कणिआरया, चूअ य अहियमांसमि शुइंति ।

पुह न खमं फुह्जेणं, जइ पच्चंता करंति रुमराइं ॥ १ ॥

न ह्रमं न युक्तं, प्रत्यंता नीचाः, आंवरणि विप्लवरूपाणि कुर्युः । गाथां श्रुत्वा राजसुता दध्यौ—
'चूत आन्नो वसंतेनोपावन्धः, कणिंकाराद्या अधमवृद्धाः पुष्पिता यदि किं युक्तं तवोत्तमतरोः पुष्पितं
नाहं, त्वयाधिकमासधोषणा किं न श्रुता ?' इति विचार्य 'ममावंकृतिसमुद्गको विस्मृतः' इति ब्रह्मना

पश्चादागता, पितृप्रसादेन सुखिनी जाता । अन्या तु धूर्त्तसंगाद्दुःखिनीति । ज्ञात्रे चोपनयः—कन्यास्थाने कथयः; धूर्त्ता विषया एव, गाथापाठिन उपाध्यायाः—
उपदेशतत्त्वं धृत्वाऽसंयमेभ्यो निवर्त्तते । सुगतेर्जाजनं स स्या-दुर्गतेस्त्वपरः पुनः ॥ १ ॥

अथ संप्रति निंदेति नाम । तद्वदस्य पष्ठं निंदा-आत्मसाक्षिक्यात्मकुत्सा, सापि द्विधा—अप्रशस्ता संयमादीनां, प्रशस्ता त्वसंयमादीनां, निंदाया ज्ञातमिदं—

क्वापि पुरे नृपेण चित्ररहितां स्वसजां मत्वा चित्रकृतां समा नित्तिजागा दत्ताः । तत्रैकावृच्चित्रकृ-
त्युत्री पितुरर्थे ऋक्तमानयति । द्रुतगतिना राजाश्वेन कष्टान्मार्गतो नष्टा स्वपितृपार्श्वे आगता, तां वीक्ष्य
तत्पिता देहचिंतार्थं गतः । नृपस्तत्र नित्तिचित्रं पश्यन् त्रांत्या मयूरपिच्छं गृहीतुं करं वाहितवान्, गल-
शुक्तिर्भ्रंशा, तदा साऽवदत्—‘मूर्खमंचे चतुर्थपादः संप्रति जातः’ । राज्ञा पृष्टा, साह—‘एकश्चतुष्पथे त्व-
रिताश्ववाही नृपः, द्वितीयो मत्पिता ऋदयं वीक्ष्य वहिर्गतः, तृतीयोऽत्र चित्रितमयूरपिच्छग्राही लं,
चतुर्थो राजा, यतः—तरुणवृद्धवाद्यचित्रकृद्भ्यः सन्नात्रागस्तुहयोऽर्पितः’ । राजा तन्मत्या हृष्टतां पर्यण-
यत् । राजा वासवेश्मनि रात्रौ सुप्तः, नृपाज्ञया दासी राज्ञीं कथां पप्रह । नृपे निद्रिते सा प्राह—

‘एकस्य पुत्र्येका, तद्वरणार्थं मातृपितृत्रात्रानीतास्त्रयो वराः सममेयुः । सा रात्रौ सर्पदष्टा मृता ।
एकस्तथा सह दग्धः, एक उपोषितो नित्यं, तृतीयो देवमाराध्य तां संजीविनीमकरोत् । त्रयाणां मध्ये
कस्यार्हा सा ? हे दासि ! कथय’ । दासी प्रोवाच—‘त्वमेवाख्याहि’ । सोचे—‘स्वप्स्यामि निद्रैति, कश्ये

कथयिष्यते' । तदाक्यासकेन राज्ञा द्वितीयेऽहनि तस्यै वारको दत्तः । दासी पृष्टा साऽऽह—सहजीवितः स ज्ञाता, येन जीविता स पिता, तदर्थं य उपवासी तत्रैव स्थितः स चर्त्ताऽस्याः । पुनस्तथा पृष्टा सा कथामाह—'एकहस्तमितप्रासादे चतुर्हस्तमितदेवः स्थितः । कथमेतत्स्यात् ? । कट्ये कथयिष्यते' । ततस्तृतीयेऽहनि तस्योत्तरो दत्तः—'चतुर्भुजो देवो, न तून्नतो ज्ञेयः । एवं षण्मासान् यावदीहगाख्यानैस्तथा राजा गृहे नीतः । नित्यमीर्ष्या सपत्न्यस्तस्याश्चिन्त्राणि वीक्षते । सा नित्यं सायमपवरके प्रविश्य पैतृकं वस्त्रभूषादि पुरस्कृत्येति आत्मानं निंदति—'हे जीव ! एषा तव मूढसंपत्तिः । त्वं कारुणुत्री राज्ञा स्वीकृता, तेन गर्वं मा रक्षेति" । तत्कृत्यं वीक्ष्यान्या राहयो चूपं ग्राहुः—'एषा नित्यं कार्मणं करोति' । ततो राजा रहःस्थित एनां स्वं निंदतीं श्रुत्वा हृष्टः पट्टराक्षीं तां चकार" ।

एवं ज्ञावे—

साधुनात्मा निंदितव्यो, गर्वः सागरसूरिवत् ।

न कार्यः कालिकाचार्यैः, कथमपि स बोधितः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
एकादशस्तंभे शतोत्तरपंचपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५५ ॥

॥ शतोत्तरषट्पंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५६ ॥

इदानीं गृही परसाक्षिकी कुत्सा एव । एषापि विधा पूर्ववत् ज्ञेया । प्रतिक्रमणस्य सप्तमः पर्यायः
षड्व्यगर्हायां प्रबंधोऽयं—

कस्यापि वृद्धोपाध्यायस्य तरुणी पत्न्यञ्चूत् । सा नर्मदापरतटवासिनि कस्मिंश्चिद्गोपे रता । प्रत्यहं
रात्रौ घटेन नर्मदामुत्तीर्य याति । मायात्रिनी 'दिवा काकेच्यो विभ्रेमि' इति वक्ति । ततो त्रलि कुर्व-
त्यास्तस्या रक्षायै तान्नान् रक्षपालान् दत्ते । पाठकेन 'अमुकमाह्वय' इत्युक्ता वक्ति—'नाहं नरेण समं
वक्तुं वेद्मि' । ततः स स्वयमेवाह्वयति । तत्रैकेन तंत्रेणाचिंति—'न खड्गेतदार्जवदक्षणं । यतः—

“अत्याचारमनाचार-मत्यार्जवमनार्जवम् ॥ अतिशौचमशौचं च, पट्टविधं कूटदक्षणम्” ॥ १ ॥

ततस्तस्याश्चराचरं धिळोकयता रात्रौ दृष्टा सा नर्मदामुत्तरंती, कुतीर्थेनोत्तरतश्चौरान् मकरेण गृही-
तान् 'किं कुतीर्थेनोत्तरय संप्रत्यपि मकराक्षिणी पिधत्त' इति ज्ञणन्ती च । चिंतितं च तेन—'अहो
त्रिव्याः साहसं' । एकदा काकपिंसमये तथैव कुर्वती तां प्रति वात्रः प्राह—

“दिवा विजेति काकेच्यो, रात्रौ तरति नर्मदाम् । कुतीर्थान्यपि जानाति, जलजंत्वक्षिरोधनम्” ॥ १ ॥
साऽत्रदत्—'किं करोमि अत्र जवाहशा यन्नेहंति' । वात्रः प्राह—'त्वल्पतितो विभ्रेमि' । सा पतिं
हत्वा पेटिकायां क्षिप्त्वा ल्यजनार्थं वने गता, व्यंतर्था तद्दीर्घं पेटिका संजिता । वने अमंत्यास्तस्या लप-

रि मांसं गलति, तच्छयथा दुधाकुडोधिना निंदति गृहे गृहे 'पतिभ्यायै मह्यं त्रिधां देहि' इत्यं
बहुकावं निनाय ।
नमंत्या अन्यदा साध्वी, पपात पेटिका शुवि । व्रतं साध्याग्रहीदेवं, कार्यं दुष्कृतगर्हणा ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशासादग्रंथस्य वृत्तौ एकादशस्तंजे
शतोत्तरषट्पंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५६ ॥

॥ शतोत्तरसप्तपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५७ ॥

अधुना शुद्धिः, निर्मलीकरणं तल्लब्दस्याष्टमः पर्यायः । सापि विधा—प्रशस्ता ज्ञानादेः, अप्रशस्ता
अशुद्धस्य सतः क्रोधादेर्वैमह्याधानं स्पष्टतापादनमिति । शुद्धौ वस्त्रागदयोर्दृष्टांतः—
श्रेणिकेन द्यौमयुग्मं ह्यालनाय समर्पितं । कौमुदीमहे तन्नार्याघययो रजकेन परिधापितं । कौमुद्यां
दत्तं । दृपेण पृष्टः, ह्यालको यथाजातमब्रवीत्, रजकेन तद्वस्त्रं ह्यारादिभिः शोधितं प्रातरानीय
तात्तिचारस्य तत्कालालोचने शुद्धिः, सप्तमंगोक्तसुरदेवबुद्धशतकवत्—
सुरदेवश्राद्धो वाराणसीनिवासी पौषधशाखायां स्थितः । तं प्रति देवतयोक्तं—'पौरुश रोगातंकान्
जवद्देहे युगपन्नयामि, यदि धर्मं न त्यजसि' । इति वचनमुपश्रुत्याचलितप्रतिज्ञः पुनः श्रीवीरपार्श्वे आ-

सोचितः प्रतिक्रान्तो विशुद्ध्या सौधर्मे गतः, चतुःपद्यायुः प्रपूर्थं महाविदेहे सेत्स्यति । इति ज्ञावविशुद्धिः ।

अथ शुद्धावेवागदवृत्तं यथा—

परवदागमे नीरविनाशार्थं राजा कश्चिद्वैद्याद्विपमानाययत् । वैद्यो यवमात्रं विषं गृहीत्वागान्मृपोऽ-
कुप्यत् । वैद्योऽवक्—‘हे प्रजो ! मा कुप, सहस्रघाति एतत् । ततो मृतेजस्य लोमोत्पाद्य तस्मिन्, तेन
सर्वोऽपि हस्ती विषमयोऽचूत् । यस्तत्त्वादति स्पृशति वा सोऽपि विषमयः’ । ततो राजोचे—‘यावना-
ऽप्यस्ति ?’ स ऊचे—‘अस्ति’ इति प्रोच्य श्रौषधखवं दत्त्वा तद्विषं निर्विषमकरोत् । एवं वैद्यवरसाधु-
नापि आलोचनादिरूपागदेनातिचारविषमपसारणीयमिति ।

हारिजन्मनावश्यकस्य, वृत्तितो लिखिता मया । प्रतिक्रमणपर्याया—स्तद्विज्ञाय क्रियां कुरु ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ
एकादशस्तंभे शतोत्तरसप्तपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १५७ ॥

॥ अष्टपंचाशत्तुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १५८ ॥

अथ पौषध ईर्यापथिकं प्रतिक्रम्य ज्वति इत्याह—

प्रतिक्रमश्रुतस्कं—धर्मर्यापथिकं तथा । प्रतिक्रम्य क्रियाः सर्वा, विधेयाः पौषधादिकाः ॥ १ ॥

ईर्यापथिकं तथेति अपरनाम प्रतिक्रमाणश्रुतस्कंधं, तत्प्रतिक्रम्य सर्वाः क्रियाः कार्याः । यतः—
 “अम्मुक्कचूसणो सो, इरियाइपुरस्सरं च मुहपंत्तिं ।
 पन्निदोहिज्जण तत्तो, च्चडबिहं पोसहं कुणइ” ॥ १ ॥

इति विवाहचूल्विकायां । “तथ्य ढङ्करो नाम सावश्चो सरीरर्षितां काज्जण पन्निस्सयं वच्चइ । ताहे
 तेण दूरुछिएण तिन्नि निस्सिहिआळ कयाळ । एवं सो इरियाइ ढङ्करोण सरेण करेइ” इत्यावश्यक-
 चूर्णौ । जगवत्यंगेऽपि पुरस्कलिकशाश्वदित्याद्युक्तेश्च पूर्वमीर्यापथिकीं प्रतिक्रमेत् । तत्र च त्रिपथ्यधिकपंच-
 शतीमितानां जीवानामेवं मिथ्यादुष्कृतं दीयते । तथाहि—सप्तविधा नारकिणः पर्यासापर्यासजेदेन १५ ।
 पंच स्थावरजीवाः पर्यासापर्याससूक्ष्मादारचेदैश्च २० । प्रत्येकवनस्पतयः पर्यासापर्यासजेदाभ्यां २ । विकले-
 द्वियाः पर्यासापर्यासाः ६ । जलस्थलखचरा चरोऽनुजपरिसर्पाश्च संज्ञयसंज्ञिपर्यासापर्यासाः २० । एवं तिर्यग्जेदाः
 ४८ । कर्मशुबो नराः १९ । अकर्मशुवः ३० । अंतर्धीपस्थाः ९६ । एवं १०१ । एषां गर्जजानां पर्यासापर्या-
 सतया २०२ । तेष्वेव क्षेत्रजाः १०१ । संमूर्हेजाऽपर्यासा नराः । एवं ३०३ । शुवनपतयः १० । व्यंतराः
 १६ । चरस्थिरजेदान्यां ज्योतिष्काः १० । वैमानिकाः १२ । त्रैवेयकाः ९ । अनुत्तरवासिनः ९ । लोकां-
 तिकाः ९ । किट्टिबर्षिकाः ३ । अरतैरावतवैताढ्यस्थाः तिर्यग्जुंजकाः १० । परमाधार्मिकाः १९ । एवं
 सर्वे ९९ । पर्यासापर्यासाः १९८ । सर्वाग्रं ९६३ जेदाः । अत्रिहयादिदशपदगुणिताः ९६३० । रागद्वेषान्यां
 गुणिताः ११२६० । मनोयोगवचनयोगकाययोगैर्गुणिताः ३३७८० । करणकारणानुमोदनेन गुणिताः

१०१३४० । अतीतवर्तमानत्राविरूपकालत्रयेण गुणिताः ॥ ३०४०२० । अर्हत्सिद्धवाधुदेवगुर्वात्मसा-
द्विचिर्गुणिताः १०२४१२० जवंति । यतः—

“अणारस्सयलस्का, वलवीससहस्ससयत्रीसहिआ ।

इरिआमिड्ढाडुक्कम्—पमाणमेवं सुए जणियं” ॥ १ ॥

तथेर्यापथिकीं प्रतिक्रमता त्रीन्वारान् पदन्यासञ्चमिं प्रमृज्य सम्यग्मनसाऽतिमुक्कपरिवत्प्रति-
कम्या । तथाहि—

पोलासपुरे विजयराजा, श्रीदेवी कांता, तथोरतिमुक्कः पुत्रः पड्डुवार्थिकोऽञ्जत् । पठपारणे श्रीगौतमं
गौधर्वागतं दृष्ट्वा एवमवादीत्—‘के यूयं किं वाऽटथ ?’ गणेशेनोक्तं—‘वत्स ! वयं श्रमणा जिद्यार्थं पर्य-
टामः’ । ‘तर्हि जदंत ! आगड्ढ, तुच्यं जिद्दां दापयामि’ इति जणिलांगुड्या जगवंतं गृहीत्वा स्वगृहमाने-
पीत् । ततः श्रीदेवी हृष्टा तं प्रतिलाजयामास । स बुद्ध्याऽवाद्यः पुनरेवावोचत्—‘यूयं क्व वसथ ?’ । ‘हे
जत्र ! वयं वीरजगद्गुर्वैतिके वसामः’ । तेनोक्तं—‘युष्माकमपि गुरवः संति ? तत्पादांतिकं जवद्दिः म-
हाहमागड्ढामि’ । गणपतिः प्राह—‘यथासुखं देवानुप्रिय’ । ततो जिनपार्थ्वे एत्य नत्वा धर्मं श्रुत्वा गृह-
मागत्य पितरावब्रवीत् यथा—‘संसाराच्चिर्विण्णोऽहं प्रवजामीत्यनुजानीतं’ । तावूचतुः—‘त्वं वाडोऽसि
किं जानासि, दीक्षा कीदृशी ?’ स प्राह—‘अत्र तात ! यदेवाहं जानामि तदेव न जानामि, यत्र जानामि
तदेव जानामि इति’ । ‘कथमेतत् ?’ सोऽब्रवीत्—‘हे मातः ! यदेवं जानामि जातेनावश्यं मर्तव्यं, न

जानामि कदा वा क स्थले कथं वेति । तथा न जानामि कैः कर्मजिनिरियादिषु जीवा उत्पद्यन्ते, एतत्पुनर्जानामि
यथा स्वयं कृतैः कर्मजिरिति' । एवमनेकयुक्त्या पितरौ प्रबोधयामास । तत्कृतमहामहेन दीक्षां द्वां द्वां चरम-
जिनाच्ये । ततः शिक्षार्थं स्थविराणां ज्ञापितः । स एकदा बहिर्यसौ गतः, बालकाः प्रथमवृष्टौ पद्वले
पखाशपत्रकृतनावस्तारयन्तो वदन्ति—'ममौस्तरति' । ततः कुम्भोऽपि स्वपात्रं जलोपरि तारयन्नेतदेवोवाच
ततः स्थविरैर्वारितः । ततः साधुञ्चिः स्वामी प्रोक्तः—'षड्वार्षिकोऽयं जीवरक्षां कथं ज्ञास्यति ? सांप्रतं तु
षड्कायमुपमर्दयति' । वीरोऽवोचत्—'मा एनं हेखयत्, ज्ञापयत्, युष्मत्पूर्वं केवली जावी' । पश्चात्का-
मितसैः । तत एकादशांगादि अचिरेण पठन्नेकदा मार्गे तथैव बालकान् प्रेक्ष्य पूर्वकीर्त्तां निन्दन् समवस-
रणं प्रेपेदे, ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामति, अर्थं जावयन् 'दगमडी' इति पदेन सच्चित्तोदकमृत्तिकाविराधनां
स्मारं स्मारं गर्हन् शुक्लध्यानवशात्केवली जातः । देवा महं कर्तुमागताः । वीरेणोक्तं—'जोः स्थविराः !
पक्ष्तायं नववार्षिकः केवली जातः' । सर्वे तं प्रणमुः । तथातगरुसूत्रे जगत्योगे च यघर्णितस्ततोऽयं
श्रूयते । अनुत्तरोपपातिकसूत्रे यत्प्रोक्तस्तद्यादवचरित्रे वर्णितः स जत्रिव्यतीति ।

षड्वार्षिको वीरजिनांतिकेऽग्रही—दीक्षां ततोऽसौ नचमे हि वार्षिके ।
ईर्यापथिक्यर्थं विजावयन् ह्यति—मुकर्षिरापाव्ययदर्शनादिकम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ एकादशास्तंजे

अष्टपंचानाशुत्तरशततमं व्याख्यानम् ॥ १५७ ॥

॥ एकोनपद्यधिकशततमं व्याख्यानम् ॥ १५९ ॥

अथ पौषधव्रतस्यातिचारानाह—

छत्सर्गादानसंस्तारा, अनवेदथाप्रमृज्य च । अनादरः स्मृत्यनुप—स्थापनं चेति पौषधे ॥ १ ॥

छत्सर्जनमुत्सर्गस्त्याग उच्चारप्रश्रवणादीनां, अवेदय षड्रुया जीवाकुलचूमि निरीदय प्रमाज्जनं (प्रमृज्य) रजोहरणादिना विद्युद्धीकृत्य प्रतिवेद्यैः संनिवादौ उत्सर्गः कार्यः, एवमकरणे प्रथमोऽतिचारः । १ । आदानमुपलक्षणास्त्रिद्वेषणमपि यद्विपीठफलकादीनां, तदपि अत्रेदय प्रमृज्य च कार्यमन्यथाऽतिचारः । २ । तथा संस्तीर्थते प्रतिपन्नपौषधव्रतैर्दत्तलृणकंवल्लवादि इति संस्तारः, तस्य धानवेदुणादिके न करणेऽतिचारः । ३ । अनादरः पौषधव्रताचरणेऽतिचारः । ४ । तथा स्मृत्यनुपस्थापनं तद्विषयमेवेति । तथाऽन्यग्रंथे तु पौषधविधिर्विपरीतः—‘यथागृहीतपालनं, आहारादिपौषधे कृते सति छुधातापाद्यर्थ्यां पौषधे पूर्णे स्वार्थमाहारादिकमित्थमित्थं कारयिष्ये इत्यादि धारयतीति पंचमोऽतिचारः । ५ । अत्र सातिचारपौषधे नंदमणिकारश्रेष्ठिदृष्टांतो ज्ञातासूत्रस्य त्रयोदशाध्ययनात्किंचिद्विस्वयते—

राजगृहे श्रीवीरसमवसरणे प्रथमकदम्बवासी दंडुरांकदेवः सुरीयाचसुरवत् जक्तिं कृत्वा स्वर्गतः । नदा गौतमः श्रीवीरं पप्रह—‘जगवन् ! अनेन केन पुण्येन समृद्धिर्लब्धा ?’ । प्रचुरुवाच—‘राजगृहे नंदमणिकारश्रेष्ठी अस्मत्पार्श्वे धर्मं जग्राह । एकदा त्रीष्मकाले अष्टमजककपौषधं जग्राह । यतस्तत्सूत्रं—

‘अधमजसं परिगिण्हंति पोसहसालाए जाव’ इत्यादि पौषधे तृपासं इत्यचितयत्—‘धन्यास्ते ये स्वनाम्ना वापीकृपादिकं कारयंति’ । ततः श्रेणिकाक्षां गृहीत्वा वहिर्नदपुष्करिणीमकारयच्चतुर्दिक्कूपवनाव्वितां, बहु-जनास्तच्चारुत्वं प्रशंसंति । तन्नृत्वा स जहर्ष । क्रमेण जायतो मिथ्यात्वरोगं इव्यतश्च देहे पोरुश रोगान् प्राप । अनेकवैधकृतोपचारा निष्फला बचूतुः । ततः पुष्करिण्यां मूर्हितो मृत्वा तत्रैव गर्जजेकत्वं प्राप । तत्र क्रीकृन् बहुजनमुखात् पुष्करिणीवर्णनमाकर्ष्य जातिस्मृतिं प्राप्यात्मानं निनिद—‘धिग्मां, मया सर्वाणि व्रतानि विराधितानि पुनत्र जत्रे स्वीकरोमि’ इति विचार्य स्वमत्याऽजिग्रहं ब्रवीं—‘अद्यप्रच्युति यावज्जीवं पष्ठतपसा पारणं, जलमपि नंदापुष्करिण्यां बहुजनप्रखंदादिभिः कलुपं प्रासुकं, तदेव व्यापार्यं । तस्मिन्काखे लोकमुखाह्वीवीरागमनं श्रुत्वा वंदनार्थमगमत् । मार्गं श्रेणिकाश्वामपादेनाक्रांत एकांते गत्वा ‘नमुत्थुणं’ इत्यादिना धर्माचार्यं नत्वा सर्वपापानि प्रत्याख्याय सौधर्मं दर्शुरांकेदेवोऽच्युत् । तेन पुण्येनेहशी संपत्तिः प्राप्ता । चतुष्पथ्यायुः प्रपाड्य महाविदेहे जवांतं करिष्यतीति’ । पूर्वमत्रैव यहडुरां-कवृत्तं लिखितमस्ति, तच्चरित्रग्रंथानुसारेणेति ज्ञेयं ।

जेकावतारं मणिकारनंदो, जमव्रतैः स समुपेत्य पश्चात् ।

आखोच्य जातिस्मृतिना स्वपापं, देवोऽजवहर्षुरचिह्ननामा ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशमग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ एकादशस्तंजे एकोनपञ्चधिकशततमं व्याख्यानम् ॥ १ एए ॥

॥ पृष्ठयधिकशततमं व्याख्यानम् ॥ १६० ॥

अथ पौषधवृत्तिं स्तवीति—

धर्मपौषधसाराथ्य, सम्यक्सागरचञ्जमाः । समाधिना विपन्नोऽञ्चूत्, त्रिदिवे त्रिदिवोत्तमः ॥ १ ॥

स्पष्टः । श्लोकसूचितसंबंधस्त्वयं—

घारवत्यां बलदेवसूनुनिषधः, तस्य सुतः सागरचञ्जोऽञ्चूत् । इतस्तत्रैव धनसेनराजस्य सुता कमलामेला, सा उग्रसेनपुत्रस्य नजसेनस्य दत्ता । इतश्च नारदो नजसेनगृहेऽगमत् । विवाहव्यग्रचित्तेन नारदो नार्चितः, तेन क्रोधेन निषधं प्रति प्रोक्तं “यादृशं स्वरूपं कमलामेलायास्तादृशं युवनत्रयंऽपि नास्ति” । सागरचञ्जोक्तं—‘सा कस्यचिद्दत्ता ?’ । नारदेनोक्तं—‘दत्ता परं नाद्यापि परिणीता’ । तद्भुत्वा तद्विनादारभ्य सर्वत्र तन्नामजापं कुर्वन्नास्ते । ततः स इषिः कन्यांतिकं गतः । कन्यया पृष्टः—‘किमप्याश्वयं दृष्टं ?’ । स प्राह—‘दृष्टमाश्वयर्ष्यं मया सागरचञ्जे सुरूपत्वं नजसेने तु कुरूपत्वं । ततो ऊटिल्येव सा सागरचञ्जानुरक्ता जाता नित्यं तं ध्यायति । अथ चिंतासागरे मग्नः सागरचञ्चः सांजुमारणे दृष्टः । ततस्तस्य पृष्ठे स्थित्वा सांवेन करान्यां तदक्षिणी आह्लादिते । तेनोक्तं—‘किं कमलामेला ?’ । सांवेनोक्तं—‘कमलामेलोऽहं’ । ततः सांवेऽयमिति ह्लात्वा प्रोक्तं—‘सत्यमेतत्त्वमेव मम कमलदलदीर्घलोचनां तां मेलयिष्यसि, कोऽन्नाभे हसः ?’ । ततः प्रशुन्नपार्श्वद्विवाकुलवपतितेन तेन सांवेन प्रशंसिविद्या याचिता । विवाह-

दिवसे च बहुजिर्यादवैः परिवृतेन तेन पितृहादाकृष्य बहिरुद्याने नीता । तत्पाणिग्रहणं सागरचंद्रेण कारितं । ततः कन्यापितृश्वशुरपादिकाः सर्वत्रान्वेषयंतो वने विद्याधरवृत्तानं वीक्ष्य कृष्णं प्रति प्रोक्तुः । ततो हरिः कुचः ससैन्यस्तत्राययौ । सांबोऽपि वैक्रियलब्ध्या कृतानेकरूपो महद्युञ्जं चकार । पश्चात्सांबो मूलरूपेण कृष्णांशौ निपपात । ततो हरिणा सागरचंद्रस्यैव दत्ता । नञसेनस्ततःप्रच्युति सागरस्योपरि क्षेपं वहति । ललमन्वेषयति । अन्यदा श्रीनेमिपार्श्वे प्रतिपन्नश्रावकप्रतः संविन्नः सागरचंद्रः इमशाने पर्वदिने पौषधप्रतिमया स्थितः । नञसेनेन तत्र प्रमता देवाददशो । अंगारच्युता वीवी तन्मस्तके तेन पापिना मुक्ता । स तमुपसर्गं सहमानः प्रज्वलितकायोऽष्टमस्वर्गे सुरोऽजनि—

आवाद(लु)सिके हृदये न दुष्कृत—वह्निविवेशैवमथास्य मानसे ।

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ एकादशसंज्ञे षष्ठ्यधिकशततमं व्याख्यानम् ॥ १६० ॥

॥ शतोत्तरैकषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६१ ॥

अथ पौषधफलं दर्शयते—

विधेयः सर्वपापानां, मथनायैव पौषधः । सद्यः फलत्यसौ शुष्का, महारातकश्रेष्ठिवत् ॥ १ ॥

दिसुवर्णपतिः, श्रेष्ठपि अनेककोटीस्वर्णगोकुलाधिपः । एकदा श्रीवीरदेशनां श्रुत्वा प्रतिबुद्धः स पादरात्रानि जग्राह । चतुर्दशवर्षानंतरमुपासकप्रतिमा वहन् अवधिज्ञानं प्राप । अथ रेवती नित्यं सपत्नीनामुपरि क्रोधं वहती विषप्रयोगादिना क्रमेण सर्वा अपि ता हत्वा सर्वस्वस्वामिनी बभूव । नित्यं मद्यादि-कमसेवत । एकदा कामतीव्रकरणाय जातमात्रबालं स्वनरहस्तेनानाय्य हिंसां कारयित्वा संस्कार्य च तन्मांसं बुभुजे मद्यं च पयो । कामवशा यत्र पौषधशालायां स्वस्वामी स्थितोऽस्ति, तत्र केशपाशं मुकु-क्षीकृत्योरोजोरुदरजघनदशनादिकमंगं मनाग्दर्शयती निर्भीका कामक्रीमतुरा जजहप—‘हे स्वामिन् ! मुंचेदं पौषधादिव्रतं, मया सह रमस्व, धर्मफलं तु भोगसंयोगाविप्रयोगं तदेव’ इत्याद्यनुकूलोपसर्गादचल-मतिः श्रेष्ठी प्राह—‘हे पापिष्ठे ! धर्मस्य फलमधर्मेण कथं विंदसि ?, अतो ग्राहि मत्पुरतो दूरं । अतः सप्तमे दिवसे मृत्वाद्यनरके चतुरशीतिवर्षसहस्रायुष्मत्त्वं नारकत्वं ग्राप्स्यसि’ इति श्रुत्वा विवदा स्वस्थाने आययौ । ततः सप्तमे दिने सा तत्रोत्पन्ना । महाशतकः विंशतिवर्षपर्यन्तं आश्वधर्मं प्रपाड्य संलेखनां कृत्वा सौधर्मे सुरत्वं प्रापेति । विस्तरेणायं दृष्टान्तो वर्धमानदेशनातो ज्ञेयः ।

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
 एकादशस्तंत्रे शतोत्तराधिकैकषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६१ ॥

॥ शताधिकद्विषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६२ ॥

अथ चतुर्थं शिक्षाव्रतमाह—

सदा चान्नादिसंग्राहे, साधूनां दानपूर्वकम् । जुज्यते यत्तदतिथि-संविज्ञागात्रियं व्रतम् ॥ १ ॥

स्पष्टः । नवरमतिथिसंस्वरूपमिदं—

“तिथिपूर्वोत्सवाः सर्वे त्यक्ता येन महात्मना । अतिथिं तं विजानीया-ह्येपमन्यागतं विदुः” ॥ १ ॥
अतिथेः संगत आधाकर्मादिद्विचत्वारिंशदोषविरहितो विशिष्टो ज्ञागः पश्चात्कर्मादिदोषपरिहा-
रायांशदानरूपोऽतिथिसंविज्ञागः, तदेतन्नामातिथिसंविज्ञागव्रतमुच्यते । अत्र चायं विधिः—‘एतद्य
सामाचारि सात्रगेण पोसहं पारित्तेण नियमा साहुण्डं दाहं पारियबंधं, अन्नया पुण अनियमो दाऊण
वा पारेऽ, पारित्ते वा दैतित्ति’ इत्याद्यात्रशकनिर्युक्तिवृत्तौ । भोजनवेदायां मुचस्तया साधून्निमंत्र्य तैः
सह गृहमायाति, स्वयमागच्छतो वा मुनीन् दृष्ट्वा तदभिमुखगमनादिकं करोति । सविनयं बालवृ-
द्धतपस्विग्लानादीनां स्पर्शमहत्त्वमत्सरस्नेहलज्जाभयदाक्षिण्यप्रत्युपकारेण्येवमायाविलंबानादरपश्चात्तापा-
दिदोषवर्जमेकांतात्मतारणबुद्ध्या स्वयं स्वहस्तपात्रधारणादिना पार्श्वे स्थित्वा स्वचार्यादिपार्श्ववा
दानं दत्ते । तत्र गृहस्थवर्जनीयदोषाः पिंरुवियुह्यादिग्रंथेभ्यो ज्ञेयाः । ततो वंदित्वा स्वगृह्वारादि याव-
दनुव्रज्य च निवर्तते । साध्वन्नावे तु अन्नत्रष्टृष्टिवत् कदाचित् साध्वगमनं स्यात्तदा हृष्येरेण अंबिका-
आविकादिवहानं देयं, तत्संबंधस्त्वयं—

रैवतासन्नपुरे देवचन्द्रदेविलासुतः सोमचन्द्रो विज आसीत् । अंबिका त्रार्यां श्राद्धकुलोत्पन्ना चावती दान-
 प्रिया । तयोः सुतौ सिद्धबुधौ । एकदा श्राद्धदिने मासद्वयणिसाधवे ऋक्तियुञ्जानंदैर्दत्तवती दानं । तदानं वीक्ष्य
 काचित्पदीया प्रातिवेश्मकी वाढस्वरेणाह—‘अहो अद्य श्राद्धदिने मलीनस्य प्रथमं दानं दत्तं, अन्नं गृहं
 चाशुचीकृतं’ इति प्रावयत् । अत एव शास्त्रे उक्तं च—‘गृहिणा सुप्रातिवेश्मके स्थाने स्थेयं’ यतः—
 “स्वामिवचकुबुधाना—मृषिस्त्रीवालघातिनाम् । इच्छन्नात्महितं धीमान्, प्रातिवेश्मकतां त्यजेत्” ॥ १ ॥
 अत्रांतरे कापि गता गृहांतराह्वश्रुरगता । तस्याः प्रातिवेश्मक्यास्ताह्वचांसि श्रुत्वा क्रुद्धा सती
 पुत्रायाक्षापयत् । तेन निर्धाटिता—‘आः पापे ! किमेतत्कृतं ? अद्यापि कुलदेवता न पूजिता, पिंका अपि
 न योजिताः । गह्वमद्गृहात्’ । सा सुतवचं गृहीत्वाऽपरधारेण निर्जगाम । कापि स्थानमवलजमाना नग-
 राद् बहिर्याती मार्गश्रान्ताभ्यां सुतान्यां जलं मार्गिता । अग्रे शुष्कं सरः शीलमाहात्म्याज्जलच्युतं, शुष्क-
 सहकारः फलितः फलानि पुत्रहस्ते ददौ । आचढ्यायायां विश्राम्यति स्म । ततः श्वश्रूगृहांतर्गता, मुनि-
 दानार्थं गृहीतत्राजनानि सौवर्णानि, सिक्थानि मौक्तिकानि, जोजनेष्वत्रशिखां तथारूपां दृष्ट्वा हृष्टा पुत्रं
 प्राह—‘हे वत्स ! वधूं पतिव्रतां पृष्ठे गत्वा पश्चादानय’ । सोमचन्द्रोऽपि तन्माहात्म्यं वीक्ष्य पश्चात्तापपरः
 पृष्ठे जगाम । अंबिकापि ससुता पतिमागढंतं दृष्ट्वा त्रीताऽग्रतः कूपे पपात । श्रीनेमिप्रभुरारणं कृत्वा
 कोदंरुविमाने देवी महर्द्धिकांबिका नाम्नाऽजनि । यत उक्तं च पूर्वपूज्यैः—‘सुहाङ्गवसाणेणं पाणे चैज्जण
 अन्ने नृणंति रेवयसिहराजं अप्याणं कंपावित्था (त्ता) उप्पन्ना सोहम्मकप्पहिठ्ठे, चजहिं जोयणेहिं अंबि

यदेवीनामा महद्दिया, कोहंभिविमाणामेणं सा देवी चञ्चुया दाहिणहृत्त्रेण अंबुंबी पासं च धारेड, वामहृत्त्रेण पुच्छंकुस धारेड' । सोमोऽपि लोकापवादक्षीतः 'यस्य शरणं स्त्रिया कृतं तस्य शरणं मेऽस्तु' इत्युक्त्वा कूपे जंषां ददौ, सोऽपि तत्रैव विमाने सिंहरूपवाहनोऽभूत् ।

रीर्योदिपात्राण्यशुवन् सुवर्णा—न्यचूच्च देहोऽपि सुवर्णवर्णः ।

देव्या त्रवेऽचूत्मुनिदानत्रस्त्या, तां नौमि चांवां प्रचुपादत्रकाम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ

एकादशसंज्ञे शताधिकद्विषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६२ ॥

॥ शतोत्तरत्रिषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६३ ॥

अथ पुनस्तदेव वार्यते—

अतिथिच्योऽशनावास-वासःपात्रादिवस्तुनः । तल्पदानं तदतिथि-संविन्नागव्रतं त्रवेत् ॥ १ ॥

न विद्यंते (तिथयः) संसारिपूर्वोत्सवास्ते(येषां ते)ऽतिथयः, यथा—

“द्विराये वा सुवर्णे वा, धनधान्ये तथैव च । अतिथिं तं विजानीथा-द्यस्य लोचो न विद्यते” ॥ १ ॥

तत्रातिथयो मुख्यवृत्त्या चारिन्निणः, तेच्योऽशनमावासो वासो वस्त्रं पात्रादि देयं । यतः श्राद्ध-सामाचार्यो—

“निवसिक्का तत्थ सहो, साहूणं जत्थ हुक्का संपाढं । जत्थ य चेइयत्तुवणं, वियट्ठसा साहम्मिया चेव” ॥१॥
प्रजाते देवगुरुप्रणमनं विना जलपानं न कल्पते । ज्ञोजनकाले लपाश्रयं गत्वा गुरुमाहूय जत्सया
निरवधं दानं दत्ते गृहस्थः, न त्वनादरेण, यतः—

“अनादरो विलंबश्च, वैसुख्यं विप्रियं वचः । पश्चात्तापश्च दालुः स्या-दानदूषणपंचकम्” ॥ १ ॥
तथा—

“आनंदाश्रूणि रोमांच-बहुमानं प्रियं वचः । तथानुमोदना पात्रे, दानचूषणपंचकम्” ॥ १ ॥
आत्मनिस्तारणबुद्ध्या दत्त्वा योऽत्ति, तद्देवचक्रं, अन्यत् प्रेतजोष्यं । तथा दानानां मध्ये सुपात्रदानं
महाफलदं । यतः—

“दानं धर्मेषु रोचिष्णु-स्तच्च पात्रे प्रतिष्ठितम् । मौक्तिकं जायते स्वाति-चारि शुक्तिगतं यथा” ॥ १ ॥
तथा चोक्तं—

“केसिं च होइ वित्तं, चित्तं केसिंपि उचयमज्ञेसिं । चित्तं वित्तं च पत्तं च, तिन्नि पुन्हेहिं लज्जंति” ॥ १ ॥
यथा—

कश्चिज्जा दानपराज्जुलः । अन्यदा महाटव्थ्यां गतः, तत्र मधुंको गलद्बिंदून्मुञ्चति, दृष्ट्वोक्तं तेन-
‘जोः पंफिताः ! अयं मधुकः कथं रटति ? तदैकेन पंफितेन चूयं प्रति बोधाय प्रोक्तं—

१ वृक्षविशेषः.

“यदास्ति पात्रं न तदास्ति वित्तं, यदास्ति वित्तं न तदास्ति पात्रम् ।
एवं हि चिंतापतितो मधूको, मन्येऽश्रुपातै रुदनं करोति” ॥ १ ॥

श्रुत्वैतद् ऋषः सत्पात्रदानपरोऽभूत् ।

तथाऽन्येभ्युः कर्णराजो दानफलं मुक्त्वादिभ्यैख्यं श्रुत्वा प्रतिप्रचातं जारशतमितं सुवर्णं दत्वोत्तिष्ठति
सिंहासनात् ।

अत्रांतरे एकदा कर्णस्य सत्पात्रदानेह्यायां समुत्पन्नायां प्रातः प्रथमं चारणष्वयं श्राद्धमिथ्यात्वधर्मवा-
सितं समागात् । तदा ध्यातं कर्णेनेति—‘सत्पात्राय मया पूर्वदानं दातव्यं सद्गतिहेतवे, यतः—

“अन्नदानुरधस्तीर्थं—करोऽपि कुरुते कर्म । तच्च दानं जयेत्पात्र—दत्तं बहुफलं यतः ॥ १ ॥
एवं ध्यायन्कर्णः परीक्षापरो यावदानं न दत्ते, तावदेकेन चारणेनोक्तं—

“पत्तपरिक्कह किं करह, दिज्जल मंगंताह । वरसंतह किं अंबुदह, जोइं समविसमाइं” ॥ १ ॥
तदा कर्णः प्राह—

“वरसो वरसो अंबुदह, वरसीमां फल जोय । धसुरे विल इक्खुरस, एवमो अंतर होय” ॥ १ ॥

इति । तथा सर्वदानेषु अन्नदानं महत्तमं च । यतः—

“सर्वेषां चैव ज्ञताना—मन्नैः प्राणाः प्रतिष्ठिताः । तेनान्नदो विद्यां श्रेष्ठ, प्राणदाता स्मृतो बुधैः” ॥ १ ॥

१ एकः श्राद्धधर्मवासितोऽन्यश्च मिथ्यात्वधर्मनासितः

“अन्नं वै प्राणिनां प्राणा, अन्नं तेजः सुलोदधिः । तस्मादन्नसम दानं, न श्रूतं न त्रविष्यति” ॥ २ ॥
 तथा—
 “उत्तमपत्तं साहू, मज्जिमपत्तं सुसावया ऋणिया । अविश्यसम्मदिठी, जहन्नपत्तं सुण्येयधं” ॥ १ ॥
 सत्पात्रसंयोगे सति दत्त्वा ज्ञेयं, तदन्नावे नोजनकाले बहिरगत्य दिगवलोकनं कार्यं, पश्चाद्भोज्यं ।
 एतच्चातिथिदानं स्वहृदयसिद्धिद्वयं बहुफलदं सद्यश्चंदनबालाश्रेयांसनयसारादीनामिवेति ।
 यथा रत्नत्रयीयोगे, मोक्षोऽक्षेपेण लभ्यते ।
 तथा शुद्धमनःपात्र—वित्तचिन्तावपि (वित्तयोगे अपि) ध्रुवम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
 एकादशस्तंत्रे शताधिकत्रिषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६३ ॥

॥ शतोत्तरचतुःषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६४ ॥

अथ दानं वर्ण्यते—

पश्य संगमको नाम,

संपदं वत्सपालकः । चमत्कारकरीं प्राप,

सुनिदानप्रजावतः ॥ १ ॥

स्पष्टः । ज्ञातं त्विदं—
 राजगृहासन्नशालिग्रामे धन्या नाम स्त्री । तस्याः सुतः संगमनामा । ग्रामलोकानां गोकुडान्यचारयन्न-

मावर्चकः पर्वदिने गृहे गृहे क्षीरं जुज्यमानमपश्यत् । सोऽपि बालो गृहे गत्वा जननीपार्श्वे पायसं ययाचे ।
 ना जगाद—‘जोः पुत्र ! मद्गृहे पायसं नास्ति, पुनः पुनर्याचमानं वीक्ष्य सा रुरोद । तां रुदतीं प्रेक्ष्य
 प्रातिवेशिकनार्यो दुःखहेतुं पप्रञ्चुः । तथा स्वस्वरूपमभ्यधीयत । तद्वत्वालुकंपातस्ता नार्यो दुग्धादिसर्वं तस्यै
 ददुः । सा क्षीरं निष्पाद्य स्थालं चृत्वा संगमस्यार्पयित्वा केनचित्कार्येण गृहांतरं गता । तदा सोऽर्चक-
 श्रित्तयति—‘अस्मिन्नवसरे कश्चित्साधुः समन्येति, तस्याहं दत्त्वा शेषान्नं जुजे तदा वरं’ । तावता कश्चि-
 त्साधुर्मासमुपोपितस्तस्य गृहे समागात् । सोऽपि मुनिं वर्णयन् सोह्वासेन परमान्नचृतं स्थालं समुत्पाद्य
 ‘निस्तीर्णोऽस्मि’ इति बुद्ध्या साधवे सर्वं ददौ । करुणापरो मुनिस्तदन्नं संगृह्य पारणमकरोत् । ततः सा
 समागता । मुनेरागमस्वरूपमज्ञातवती ‘शुक्कमनेन’ इति मत्वा पुनः पायसं ददौ । सोऽपि पायसमाकंठं
 जुजुजे, परं तस्य तदन्नं यामिन्यां न जीर्णं, विसूचिकातो व्यपद्यत । साधुदानप्रज्ञावेण राजगृहे गोचर-
 श्रेष्ठिनो ज्ञायाया उदरे उदन्तूत् । ततः सा शालिद्धेन्नं मुनिष्पन्नं स्वमेऽपश्यत् । पूर्णकाले पुत्ररत्नमसूत ।
 स्वमानुसारेण तस्य सूनोः पितरौ ‘शालिचक्रः’ इत्यञ्चिधां चक्रतुः । स पंचञ्चिर्धात्रीञ्चिः पाड्यमानः कष्टप-
 शालीव ववृधे । क्रमेण पित्रा कला अध्यापितः । यौवनोन्मुखो जातस्तदा गोचरस्तपुरश्रेष्ठिनः शालि-
 च्छेडण सार्धं घात्रिंशत्कन्यका महामहेन पर्यणाययत् । ततः स शालिचक्रो दिव्यवधूञ्चिः समं देवैश्च इव
 विलासिनीविलासमग्नौ रात्रिदिवसयोरंतरं न विवेद । तत एकदा महावीरधर्मदेशनां श्रुत्वा संजातवै-
 राग्यो गोचक्रो वीरपादमूले व्रतं गृहीत्याऽनशनेन दिवं प्राप । अत्रधिज्ञानतो गोचरश्रेष्ठिदेवस्तत्पुण्याव-

र्जितः पुत्रवात्सह्यतपरोऽनुवासरं कष्टपशाखीव दिव्यानि वस्त्रालंकारसुगंधादीनि सचार्यस्य शास्त्रिभ्र-
 स्यार्पयामास । गृहोचितकार्यं सर्वं जज्ञा करोति । शास्त्रिभ्रः केवलं जोगसुखमनुभवति ।
 अन्यदा केचन वणिजो रत्नकंबलान् विक्रयार्थं श्रेणिकायादर्शयन् । स नृपो महार्घत्वाद्वाग्रहीत् । तत-
 स्ते वणिजः शास्त्रिभ्रजौकसि जग्मुः । तांस्तदुकार्थेन जज्ञाग्रहीत् । एतद्दृष्टांतं ज्ञात्वा चेषणा श्रेणिक-
 पार्थ्वे रत्नकंबलं यथाचे । ततो नृपेण वणिजां पार्थ्वे एकः कंबलो मूढ्येन मार्गितः । तैरुक्तं—‘ते सर्वेऽपि
 जज्ञया गृहीताः’ । तद्भ्रुत्वा नृप एकं नरं मूढ्येन रत्नकंबलग्रहणाय जज्ञापार्थ्वे प्राहिणोत् । तेन गत्वा
 कृत्य त्यक्तानि, यदि तेन कार्यं भवति, तदा त्वं राजानं पृष्ट्वाऽमूनि गृहाण’ । तेन गत्वा राज्ञोऽग्रे
 विज्ञप्तं । तद्भ्रुत्वा राज्ञा चिंतितं—‘तस्याकृतिं पश्यामि’ । ततो राज्ञा तन्मातरं समाकार्यं दृष्टं (प्रोक्तं)—
 ‘जो भ्रजे ! तव पुत्रं दर्शय’ । तयोक्तं—‘राजेंद्र ! ममात्मजो नवनीतवन्मृडुत्वात् कदापि बहिर्न याति,
 गृहे एव क्रीरति, अतो हे देव ! गृहे आगत्य ममानुग्रहः क्रियतां’ । नृपोऽपि तां वाचं प्रत्यपद्यत ।
 ततोऽन्यदा स शास्त्रिभ्रजगृहं ययौ । विस्रयस्मेरलोचनो नृपस्तपेभ्रम विवेश, क्रमेणैकां चूमिमारुह्य याव-
 च्चतुर्थो चूमिं गत्वा सिंहासने जपाविशत् । ततो जज्ञा सप्तम्यां जुवि पुत्रांतिके गत्वैवमवोचत्—‘हे पुत्र !
 श्रेणिक इहागतोऽस्ति, त्वमागत्य तं विलोकय’ । ततः शास्त्रिभ्रः ‘श्रेणिकनामकं किंचिदस्तु जावि’ इति
 मत्वा मातरमुवाच—‘मातः ! त्वमेव यथोक्तं मूढ्यं दत्त्वा गृहकोणे स्थापय’ । जज्ञोचे—‘हे वत्स ! इदं

वस्तु क्रेतव्यं नास्ति, किंत्वावयोः स्वामी श्रेणिकराट् । तत्रत्वैश्वर्यमचित्तयत्—‘यन्ममोपरि राजान्यो वर्तते,
 धिक् संसारमुखानि’ इति संवेगशुकोऽपि मातुरूपरोधतो चार्यासहितो राजानमन्धेत्य विनयेनान-
 मत् । श्रेणिकस्तमके निवेश्य सुखं प्रपन्न । नृपाकसंस्थं बालमशिसंयोगेन मदनर्षिस्मिव विलीयमानं दृष्ट्वा
 नृपं प्रति जज्ञोचे—‘देव ! अयं मुच्यतां, मर्त्योऽपि मर्त्यमादानां गंधं न सहते, यतो दिव्यश्रमिं गते-
 नास्य पित्रा प्रेषितवल्खनेपथ्यमाद्यादीनां ज्ञोक्तत्वात्’ । राज्ञा मुक्तः स सप्तमीं श्रमिं ययौ । जज्ञयाग्रहेण
 नृपो निमंत्रितः । ततः स्नानक्षणे गृहवाप्यां स्नानं कुर्वतो नृपस्य हस्तादंगुलीयकं वाप्यंजसि पपात ।
 ज्ञमीशस्तदितस्ततो यावदन्वेपयामास, तावद् जज्ञा दासीं समादिगत्—‘जो सखि ! वाप्यंजो दूरी-
 कृत्य राज्ञो मुञ्चिकामर्षय’ । दास्या तथैव कृते दिव्याञ्चरणमध्यगं स्वांगुलीयकमिगाडमिवालोक्य ‘किमे-
 तत्’ इति राज्ञोका दास्यवोचत्—‘प्रजो ! निर्मादयमिदं प्रत्यहं सचार्यस्यास्यात्र तन्निरूप्यते’ । ‘अह-
 मपि श्रपेषु धन्यो यस्य राज्ये ईदृशाः संति’ । ततस्तत्र सपरिच्छदो ज्ञमीशो बुभुजे । जज्ञया वखादिभिः
 सत्कृतः स सौधमुपाययौ । अनित्यसौख्येषु विरागिणः शालिजज्ञस्य धर्मसुहृदैत्य विज्ञप्तं—‘हे मित्र !
 अत्र पुरे चतुर्ज्ञानधरो धर्मधोपनामा मुनीश्वरः समागतः श्रौत्सुक्येन शालिजज्ञो गुर्वतिके गत्वा नम-
 स्कृत्य यथावग्रहं स्थितो मुनिराजधर्मदर्शनां शुश्राव । यतः—

“ज्ञानविज्ञानलावण्य-रूपवर्णवपुर्वलम् । क्षीयमाणं खलत्लेह, इव याति दिने दिने” ॥ १ ॥
 देवानां श्रुत्वा स ज्ञानिनमपृष्ठत्—‘जगवन् ! केन कर्मणा प्रचुरन्त्यो न जायते ?’ गुरुर्व्याजहार—

‘जज्ञ ! अयं (जीवः) जिनदीक्षाप्रज्ञावतोऽन्यजग्मन्यशेषस्याऽपि जगतः स्वामित्वं नजति’ । ‘यद्येवं तर्हि प्रजो ! गृहे गत्वा मातरमापृण्य त्वदंतिकेऽहमपि व्रतं प्रपत्स्ये’ । ‘त्वया न प्रसादवता ज्ञान्यं’ इति सुशिक्षितः स्वसदनं गत्वा जज्ञां व्यजिज्ञापत्—‘हे मातः ! अद्य मया धर्मघोषगुरोर्मुखादनादिदुःखविमोचकः परमानंदस्वप्नावसौख्यदो जिनधर्मः श्रुतः स एव सारतरः, तनस्तवाज्ञया प्रव्रज्यां ग्रहीष्यामि’ । साऽप्यवादीत्—‘वत्स ! तव व्रतवासना युक्ता, परं केशलुंचनचूमिशयनमद्यव्यारिंशदोषविरहिताशनपंचमहाव्रतचारसहादिक्रियाः कर्तुं त्वं कथं ममश्रोत्रो जवमि ?’ स उवाच—‘हे मातः ! सुरमणितुह्यं चारित्ररत्नं प्राप्याज्ञा एव काकोड्डायनाय त्यजंति’ । इति पुत्रमामर्थ्यं ज्ञात्वा पुनर्जज्ञा वजापे—‘हे वत्स ! तर्हि शनैः शनैर्मह्यस्त्रीजोगान् विमुंच, तेन व्रताच्यामो जायते’ । मातुरादेशं श्रुत्वा प्रविब्रजिषुः स प्रत्यहं (एकां) सखीकां पुष्पशाय्यामत्यजत् ।

इतश्च तत्रैव पुरे शोचनिको धन्यनामा शाखिचक्रनिष्ठगिनीपतिर्वर्त्तते । शाखिचक्रस्वमा साशुः पतिं स्तपयति । पत्योक्तं—‘शुचे ! किं रोदिषि ?’ । मगद्गदं सा जगौ—‘व्रतमादित्सुमे व्राता दिने दिने सतूखिकामेकां जार्यां मुंचति, तन्मे दुःखकारणं’ । धन्येनोक्तं—‘तव व्राता हीनसत्त्वो फेरुरिच चीरुः, यतः समंतात्सर्वं वैजवं न त्यजति’ इति श्रुत्वा सा स्वामिनं प्राह—‘हे नाथ ! व्रतं चेत् मुकरं, त्वया किं नाञ्जियते ?’ एवं सहासमन्याञ्चिर्नार्याञ्चिरपि जगदे । धन्यः प्राह—‘पुण्येन जवनीञ्चिरनुमतोऽहसतो दुतं व्रतं ग्रहीष्यामि’ । ता अप्यूचुः—‘नाथ ! इदमस्मान्निर्ममणोदितं, माऽस्माँस्त्याहीः’ । मोऽव-

दत्—‘स्वीधनाद्यनित्यं त्यक्त्वा इमामेव श्रिय्यामि’ । ताः प्राहुः—‘प्रिय ! वयमपि प्रव्रजिष्यामहे’ ।
 धन्येनापि तद्वचः स्वीकृतं ।

अथ तदा वैचारञ्छ्रे श्रीवीरं समवसृतं ज्ञात्वा धन्यः मन्त्रार्थो जगद्गुरुर्वैतिके दीक्षां जग्राह । तद्वन्वा
 शालिचक्रोऽपि परमात्मचरणमन्थेत्य जवाह्निया व्रतमग्रहीत् । ततस्तौ धन्यशालिचक्रो माधूपानं पत्रं
 च्छुश्रुतौ जातौ । एकद्वित्रिचतुर्मासद्वयानि प्रकुर्वतोस्तयोर्वपुनिर्मांमरुधिरांगकत्वं प्रतिपदे । अन्येद्युस्त्रि-
 युवनचास्करेण सह विहरंतौ राजगृहपुरे आजगमतुः । मासद्वयपरारणके जिहार्थं गंतुकामो मुनी-
 स्वामिनं नेमतुः । ईश्वरेणोक्तं—‘मातृहस्तेन तवाद्य पारणं जत्रियति’ ‘इञ्जामि’ इति जणञ्शालिचक्रो
 धन्ययुतो चक्रागृहान्तरे तस्यौ । तपःक्षामतया केनापि नोपलक्षितौ । चक्रापि श्रीवीरधन्यशालिचक्रान्
 वंदितुं गंतुकामा व्याकुला तौ नाज्ञासीत् । तत्र द्रुणं स्थित्वा पुरस्य गोपुरांतिके ईयतुः । तदा पुरस्यां-
 तर्द्धि विक्रेतुं यांती शालिचक्रस्य प्राजन्ममाता धन्या पुरोऽचवत् । तं प्रेक्ष्य संजातप्रश्रवस्तनी वंदित्वा
 द्वाप्त्यामपि दधि ददौ । तौ वीरांतिके गत्वाऽऽज्ञोच्य शालिचक्रो जगौ—‘स्वामिन् ! मातुः पाणिना
 पारणं किं नाचवत् ?’ । सर्वज्ञस्तस्मै पूर्वचवमातृप्रबंधं न्यवेदयत् । दध्नोच्चावपि पारणं कृत्वा प्रभुमापृञ्च्य
 त्रिरागिणौ वैचारमूर्धनि तौ शिलातलं प्रतिखिख्य पादपोषगमनमनशनमाश्रयतां । तदा चक्रा श्रेणिकश्च
 जगदीशस्य वंदनाय जग्मतुः । चक्रा प्रभुं प्रणम्यापृञ्चत्—ईश ! क गतौ मुनी ? जिह्वाकृते मद्गृहे कत्रं
 नागतौ ?’ । प्रभुर्जगौ—‘त्वया नोपलक्षितौ तौ प्रागूचवमातृदत्ताहारं कृत्वा इह गिरावनशनं चक्रतुः’ ।

तत्र श्रेणिकेन सह सा एत्य तौ निश्चलौ वीक्ष्य ग्राह—'हे पुत्र ! मया गृहे एतो न ज्ञातः, धिमां' इति
विलपन्ती राज्ञा बोधिता ताबुञ्चौ सर्वार्थसिद्धे प्रययतुः, ततो मोहं यास्यतः—

तदानसौभाग्यमहो स्वामी, वशीकृता येन यथा तथा सा ।

स्वर्गो गलङ्गीरत्रिसारिकेव, भेजे नृजन्मन्यपि शालिचक्रम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितद्वितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ एकादशस्तंभे

शताधिकचतुष्पष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६४ ॥

॥ शताधिकपंचषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६५ ॥

अथ तद्ब्रतस्यातिचारानाह—

सच्चित्ते द्वेषणं तेन, पिधानं काललंघनम् । मत्सरोऽन्यापदेशश्च, तुर्यशिद्धान्तरे स्मृताः ॥ १ ॥
सच्चित्ते सजीवे पृथ्व्यादौ देयस्यान्नपानादेरदानबुद्ध्या अनाजोगसहसकारादिना वा द्वेषणं निक्षेपः प्रथ-
मोऽतिचारः । १ । तथा तेन सच्चित्तेन सूरणकंदपत्रपुष्पफलादिना अदानबुद्ध्या पिधत्ते सच्चित्तेनेति ।
२ । तथा कालस्य हि साधूनामुचितसमयस्य लंघनमतिक्रमः, अयमर्थ उचितो यो जिज्ञाकावः साधूनां,
तं लंघयित्वा अनागतं वा शुंके पौषधव्रती इति तृतीयः । ३ । तथा मत्सरः कोपः, यथा मार्गितः सन्

कुञ्चति, सद्यपि मार्गितं न ददाति । अथवा 'अनेन षमकेण दानं दत्तं, अहं ततोऽपि ह्रीनः ?' इति मात्सर्याद्ददाति । अत्र परोन्नतिर्विमनस्यं मात्सर्यमिति । ४ । तथा 'अन्यस्य परस्य संवर्धीदं गुरुत्वंनादि' इति व्यपदेशो व्याजोऽन्यापदेशः । यदनेकार्थसंग्रहे—'अपदेशस्तु कारणे व्याजे लक्ष्ये' इति पञ्चमः । ५ । इति पञ्चातिचारास्तुर्यशिक्षात्रते स्मृताः । अनाजोगादिनाऽतिचाराः, अन्यथा तु जंगः । अत्र साति-चारदानविषये चम्पकश्रेष्ठिज्ञातं तच्चदं—

धन्यपुरे चम्पकश्रेष्ठी चतुष्पर्वणि पौषधपारणे प्रत्यहं अतिश्रिसंविज्ञागं करोति । संपूर्णपौषधं पारयित्वा गुरुणां विक्रयति—'स्वामिन् ! मद्गृहे अशनपानादीनां लाजो देयः' ततः स्वगृहे आत्माश्रे अशननादिकं निष्पादयति । पश्चात्काले प्राप्ते प्रतिश्रयं गत्वा साधून्निमंत्रयति । ततः साधुरपि द्वितीयसाधुना सह श्राव-केण सह गच्छति । एको न युज्यते त्रिहरणार्थं गंतुं । ततोऽसौ गृहं नीत्वा अचित्तनिर्दोषाशनपानादि वस्त्रकंबलौषधादिकं च विनयेन ददाति, साधुरपि स्वद्वयं गृह्णाति पश्चात्पाकाद्यारम्भञ्चीत्या । ततो व-न्दित्वा त्रिमूर्जयति, अनुगच्छति च कतिचित्पदानि । ततः स्वयं शुक्रे, यच्च साधुञ्चो न दत्तं तद्वाचकेण न चोक्तव्यं । यदि पुनस्तत्र ग्रामादौ साधवो न जवंति, तदा जोजननेलायां धारावलोकनं करोति, चिन्तयति च—'यदि साधवोऽन्नत्रिव्यंस्तदा निस्सारितोऽहमन्नत्रिव्यं' । पौषधपारणके(ऽयं) त्रिविधः । अ-नेन प्रकारेण स श्राद्धो दानं ददाति । एकदा चिन्तार्थं त्रिमंतं मुनिं वीक्ष्याकार्यं हृद्यो घृतं दत्तुमुद्यतः;

१ भृत्यादिभ्यः कुप्यतीति श्लेषम् .

मुनिपात्रेऽखं धारया यन्नन् ज्ञावेनानुत्तरगतिमार्जयत्, मुनिस्तस्य लाजदर्शनात्त निषेधयति, यावन्मुनिर्न विरमति, तावन्मनस्येवं दध्यौ—‘अहो ! लोत्री मुनिरेकाकी किं करिष्यति एतावता घृतेन?’ इति ध्यायन् येन क्रमेण देवलोकमार्जयत्तेनैव निपतन्नेवं ज्ञानिनोक्तः—‘इयदूर्द्ध्वं गत्वा मुग्ध मा पत मा पत’ । सोऽवक्त्वा ‘नन्विहास्म्यहं किमसंवध्यमुच्यते ?’ । ततो मुनिः पात्रमाकृष्य तं द्वादशस्वर्गे संस्थाप्यावक्त्वा—‘हे श्राद्ध ! दानफलं विकल्पेन दूषितं, अतो निर्विकल्पं दानं देयं, लोकेऽपि शकुनस्वप्नफलं विकल्पानुभव्यते’ । ततः स श्राद्धः स्वपापमालोच्यांतिमकल्पे गतः ।

सातिचारेण यद्दानं, तद्दानं स्वल्पसौख्यदम् । मत्वेति विधिना श्राद्धै-र्वितीर्थं ज्ञावधार्मिकैः ॥ १ ॥

इत्युपदेशप्रासाद-टीकेयं लिखिता मया । पंचदशच्चिरश्राद्धिः, संजश्चैकादशः स्तुतः ॥ १ ॥

अब्दाहर्मितज्ञातेषु, शताग्रं पंचषष्टितमम् । प्रेमादिविजयादीनां, नित्यं व्याख्यानहेतवे ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ एकादशस्तंभे शताधिकपञ्चषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६५ ॥

समाप्तोऽयमेकादशः स्तंभः

॥ अथ द्वादशः स्तंभः ॥

॥ शताधिकषट्षष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६६ ॥

अथ गृहिणां भोजनविधिमाह—

शुक्तिकाले गृहस्थेन, द्वारं नैव पिधीयते । बालादीन् भोजयित्वा तु, शस्यते भोजनं सदा ॥ १ ॥
शुक्तिकाले भोजनावासरे द्वारं न पिधातव्यं गृहिणा, यतः—‘तत् पिहितं दृष्ट्वा भ्रमकादयो निराशाः
पश्चाद् व्रजन्ति’ । आगमेऽप्युक्तं—

“नेव दारं पिहावेद्, भुंजमाणो सुसावर्त्त । अणुकंपा जिणिंदेहिं, सद्वाणं नश्चि निवारिश्चा” ॥ १ ॥

तथा श्रीपंचमांगे तुंगिकगिरिश्राद्धवर्णने—‘अव्चंगुञ्जुवारा’ इति विशेषेण जिह्नुकादिप्रवेशार्थं सर्व-
दाप्यपावृतधारा इत्युक्तं । जिह्नुकान्निशाशान्न प्रत्यावर्त्तयति न कारयति च धर्मगर्हो । शुक्तिकाले द्वार-
पिधानादि न हि महतां लक्षणं । दीनोद्धारश्च सांवत्सरिकदानेन जिनैरप्याचीर्णः । विक्रमात्रयोदशशते-
न्योऽनु पंचदशेऽब्दे महादुर्भिक्षे श्रीमालिसाधुजगद्दुर्घादशोत्तरशतसत्रागारैर्दानं
ददौ । तथा—

“हस्मीरस्य षादश, वीसखदेवस्य चाष्ट इन्द्रिंदे । त्रिः सप्त सुरत्राणस्य मूढकसहस्राण्यदाजागजुः ॥ १ ॥
 दयादानं भोजनसमये विशिष्य कार्यं समृद्धेन, निःस्वेन यथाशक्ति दानं देयं, यतः—
 “कुर्द्धिन्नरिर्न कस्कोऽन्न, बह्वाधारः पुमान् पुमान् ।
 ततस्तत्कालमायातान्, भोजयेद् बांधवादिकान्” ॥ १ ॥
 श्रूयते हि—
 चित्रकूटे चित्रांगदो नृपः । शत्रुसैन्यैर्दुर्गं वेष्टितेऽपि घाटयामासेति । बाढादीन् भोजयित्वा तु आदिशब्दाद् बाढाखानवृद्धमातृपितृस्युषाचृत्यादीनां गवादीनां च भोजनाद्युचितचित्तां कृत्वा नमस्कारनियमस्मृतिपूर्वं पश्चाद् भुज्यते । भोजनकालो नोद्ध्व्यः, यतः—
 “याममध्ये न भोजयन्, यामयुग्मं न लंघयेत् । याममध्ये रसोत्पति—र्यामयुग्मे बलक्षयः” ॥ १ ॥

तथा कालेऽपि स्वस्वरुयोग्याहारः कार्यः, यतः—
 “शरदि यज्जलं पीतं यस्तुक्तं पौषमाषयोः । ज्येष्ठाषाढे च यस्तुभं, तेन जीवंति मानवाः” ॥ १ ॥
 तथा च—
 “वर्षासु लवणममृतं, शरदि जलं गोपयश्च हेमंते । शिशिरे चामलकरसो, घृतं वसंते गुरुश्च ग्रीष्मांते” ॥१॥

सर्वं भोजनं लौह्यपरिहारेण कर्त्तव्यं । यतः—
 “हाणमान्नसुखसार्धे, लौह्यं कुर्वति नो बुधाः । कंठनाभीमतिक्रांतं, सर्वं तदशनं समम्” ॥ १ ॥

अधिकचोलेने त्वजीर्णवमनविरेचनादि सुलभं । यतः—

“जीहे जाणइ पमाणं, जिमिअवे तहय जंपिअवे य ।
अइजिमिअजंपियाणं, परिणामो दारुणो होइ” ॥ १ ॥

अन्यच्च—

“हितमितविपक्वजोली, वामशायी नित्यचंक्रमणशीलः ।

उज्जितमूत्रपुरीयः, स्त्रीषु जितात्मा जयति रोगान्” ॥ १ ॥

तथा साकाशे सातपे अंधकारस्थले वृक्षाधोभागे इमशाने स्वासने' स्थिते च तर्जनीमूर्ध्वीकृत्य वाम-
नासिकां बहन् केवलञ्चस्थितः उपानत्सहितश्च पुनरुष्णीकृतं भोजनं कदापि नाश्नीयात् । तथा जिनद-
त्सूरिकृतग्रन्थे त्वेयमुक्तं—

“एकवखान्वितश्चार्द्र-वासा वेष्टितमस्तकः । अपवित्रोऽतिगार्ह्यश्च, न पुंजीत विचक्षणः ॥ १ ॥
अमेध्यसंज्ञं नाधाइ, इष्टं भ्रूणादिघातकैः । रजस्वलापरिस्पृष्ट-माघ्रातं गोश्वपक्षिभिः ॥ २ ॥
भोजनादौ विपतुह्यं, भोजनांतै शिलोपमम् । मध्ये पीयूषसाहस्यं, वारिपानं चवेदहो ॥ ३ ॥
भोजनानन्तरं सर्व-रसद्विष्टेन पाणिना । एकः प्रतिदिनं पेयो, जलस्य चुबुकोऽग्निना ॥ ४ ॥
करेण सलिलार्पण, न गंमौ नापरं करम् । नेक्षणे च स्पृशेत् किंतु, स्पृष्टव्ये जानुनी श्रिये ॥ ५ ॥

१ मन्त्रकोपरि.

त्रोजनानंतरं वाम-कटीस्थो घटिकाघयम् । शयीत निज्या हीनो, यथा पदशतं ब्रजेत् ॥ ६ ॥
 अन्यच्च—
 “आग्नेयं नैर्ऋतं शुके, दक्षिणां वर्जायेद्दिशम् । संध्याप्रहणकालं च, स्वजनादेः शवं स्थितं” ॥ ७ ॥
 “त्रोजने मैथुने स्नाने, वसने दंतधावने । विभुत्सर्गे निरोधे च मौनं कुर्यान्महामतिः ॥ ७ ॥
 त्रोजनानंतरं नमस्कारस्मरणोत्तिष्ठेत् । इत्यादिविधिना सदा त्रोजनं शस्यते ।
 ॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्येधामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
 षाडशसंज्ञे शताधिकषड्षष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६६ ॥

॥ शतोत्तरसप्तषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६७ ॥

अथ दानं स्तूयते
 पूर्वकर्मादित्रिदशैर्-मुक्तं कल्प्यं शुभाशनम् ।
 साधूनां पात्रसात्कृत्य, शोकव्यं कृतपुण्यवत् ॥ १ ॥

१ मृतोत्सर्गे.

स्पष्टः । संबन्धस्त्वर्यं—

राजगृह्नगरे श्रेणिकञ्चूपोऽस्ति । तत्र धनेश्वरः सार्धपतिर्वसति, तस्य सुभ्रजानाम्नी प्रियास्ति । तयोः पुत्रः कृतपुण्यनामा, तस्य पितृभ्यां धन्यानाम्नी इत्यपुत्री परिणायिता, परं यौवनेऽपि सतां संयोगाद्विपथेषु विमुखं तं विज्ञाय पितृभ्यां चिन्तितं—‘कदाचिदेव प्रव्रज्यां ग्रहीष्यति, तदाऽस्माकं का गतिः?’ इति त्रिचिन्त्यं तं लक्षितगोष्ठिमध्ये निचिक्षिपतुः । विद्वन्संगात्स व्यसनी जातः, वेदशक्तः सन् पितरौ न स्मरति । जोगार्थं पितरौ धनं प्रेषयतः स्म । तत्र तिष्ठतस्तस्य वादशाब्दानि क्लृण्वद् गतानि । मातापित्रादिजिराहूतोऽपि नागतः । धनं प्रेषयतोस्तयोर्धनं निष्ठितं । अथाकस्मात्तीव्रज्वरोदिना तौ निमीलनं जग्मतुः । अन्येद्युः कुट्टिन्यादेशेन धनार्थं चेटी तस्यैकसि गता । तादृशे शदितपतिते गृहे संस्थितामनुमानेन तत्पत्नीं विज्ञाय ग्राह—‘कद्याणि कांते ! तवोपान्ते तेन धनार्थं प्रेषितास्मि’ । सा जगौ—‘अहं मंद्भाग्या कुतो धनं प्रेषयामि ? श्वश्रूश्चशुरौ दिवं गतौ, अधुना मत्पित्रार्पितैकैनांगञ्चूपणेन मत्कांतं प्रमोदय’ । तन्मूषणमादाय तस्यै गृहस्वरूपमुक्त्वाऽर्पितं, तेन वेत्स्याथै तद्वत् । कुट्टिन्या स निःस्वो मत्वाऽपमानितः । ततोऽक्कादेशाद् नृत्यजनस्तस्याजिमुखं रजःप्रक्षेपादि कुरुते । तदानीमनंगसेना मातुरग्रे जजद्वप—‘हे मातः ! अस्य बहु धनमावाच्यां ज्ञद्वितं, कथमधुनैवंविधा विभ्रवना क्रियते?’ । अक्का जगौ—‘आरमनः कुलाचार एवंविधोऽस्ति’ । तवात्तौ श्रुत्वा विमनस्कः स्वगृहं ययौ । दूरतोऽपि कांतमागन्तं वीक्ष्य साऽञ्जुथानासनोपवेशनाद्युचितं चकार । ततः कांतस्य स्वगृहद्वृत्तांतः प्रियया प्रोक्तः । तन्नृत्वा

सोऽचित्तयत्—‘धिग्मम जीवितं, यन्मया पितरौ दुःखाणिवे द्विष्टौ, पूर्वसंचित्तधनं निधनमानीतं’ इति पश्चात्तापपरः स तथा संतोषितः—यद्भावि तद्भवति, यतः—

“गते शोको न कर्त्तव्यो, नविष्यन्नैव चिन्तयेत् । वर्त्तमानेन कालेन, प्रवर्त्तते विचक्षणाः” ॥ १ ॥

इत्यादि प्रियावचः श्रुत्वा स्वस्थः सन् पत्न्या दत्तद्रव्येण व्यापारं करोति । क्रमात्सुरतसौख्येन पत्न्याः पुत्रो जातः । अन्यदा लोकमुखेभ्यः—‘धनेश्वरालम्बेन कुलं कर्त्तव्यं धनं च वेदसांगेन गर्त्तायां नीतं, न किमपि सुकृताय जातं’ इति श्रुत्वा प्रियां प्रत्याह—‘अहं वाणिज्याय संप्रत्यत्रागतामुक्तसार्थवाहेन सार्द्धं अनेकजनपदावलोकनाय धनार्थं च यामि’ । तथा कुलयोषितोक्तं—‘स्वामिन् ! तवेदं युक्तं’ । ततः स किंचित्क्रयाणकं दत्त्वा तस्मिन्सार्थं क्वचिद्देवकुले स्वदायां शंभलोदकयुतः पत्न्या शायितः, ततो निवृत्ता सा ।

इतश्च तन्नगरे धनदेव्यस्य चतस्रो वध्वः संति, रूपवत्याख्या जनन्यसि । अन्यदा स धनदः सहसा तीव्रव्याधिना विपन्नः । ततस्तथा रूपवत्या वधूराकार्यं प्रोक्तं—‘यदि युष्माकं पतिमपुत्रकं राजा श्रोष्यति, तदा श्रियो ग्रहीष्यति, तेन जवतीर्जिन रोदितव्यं, असौ ग्रहन्नभ्रमौ क्षेप्यः, तावदन्यः सेव्यो यावद् जवतीनां पुत्रा जवंति’ । ताजिस्तथैव कृतं । ततः कुलदेवीवचनेन श्वश्रूयुक्ताभिर्वधून्निदेवकुलसुप्तसम्प्रा-
वस्थः स गृहे आनीतस्तावता जागरितः, तस्य कंठमाहंभ्य सा स्थविरा रुदंत्येवं जगौ—‘हे वत्स ! निज-

मातरं विद्याय बहुदिवसान् यावत् क स्थितः, इदानीं तव ज्येष्ठवंशुर्विपन्नः, अतः परं पुत्र ! त्वयाऽन्यत्र
 न गंतव्यं, स्वैत्रया वंशुवधूञ्चिः नहृ त्वं जोगान् भुञ्च' । स दधौ—'यत्रात्रि तन्नवतु, सांप्रतं स्वर्गसुप्त-
 मुगस्थितं' । एवं ध्यात्वा जगौ—'मातर्मम सर्वं विस्मृतं, अधुना पुण्येन मम सातुर्दर्शनं जालं, मातर्मया
 तवादेशः शिरस्यन्वहं धृतः' । ततस्ताञ्चिः प्रियाञ्चिः सह सुरतमुखमनुभवतो चादश वत्सरा गताः ।
 क्रमेण चनमृणां पुत्रा जाताः । एकदा वृष्व्या तासां प्रोक्तं—'गुप्साकं चत्वारः सुता वचूतुः, अत्रामौ
 यतः स्थानादानीतस्तत्रैव मुच्यतां, पुरुषस्य विश्वासो न युक्तः' । वधूञ्चिरनिष्टमपि तन्नयेन प्रतिपन्नं । ता-
 न्निम्नामेव राक्षो सञ्जीकृत्य शायितः, स्नेहतो रत्नानि मध्ये क्षिप्या मोदकाश्चत्वारस्तदंचले वध्याः । तत-
 त्तस्मिन्नेव दिने स्थाने च स एव सार्थपोऽवततार । तमागतं विज्ञाय पूर्वप्रियया तत्रागत्य विन्नोक्तिं,
 पूर्वस्वर्गाण मुष्टः पतिर्दृष्टस्तावता जागरितः सपुत्रां स्वपत्नीं ददर्श, सोऽचिंतयच्च—'स्वभवत्किमिदमहो मह-
 दाश्चर्यं ! देवेन मनुष्येण वाऽत्र मुक्तः' । ततः पत्नीवाक्येन स्वगृहे समागतः । तथा प्रोक्तं—'परदेशे
 गत्वा किमुपार्जितं ? लज्जितः न मौनं दधौ । ततः पुत्राय स मोदको दत्तः । तेन लेखशाखायां गत्वा
 नशितः, तन्मध्यात्रलं निर्गतं, केनचित्कांदधिकेन तज्जलकांतं शिशोर्हस्ते इष्टं, स्वादिमेन तं विप्रतार्य
 गृहीत्वा गुप्तीकृतं । कृतपुण्योऽपि स्वमोदकतो रत्ननिर्गमनेन सहर्षो वचूत ।

अथैकस्मिन्दिने श्रेणिकस्य सेचनको हस्ती गंगामध्ये जलं पिबंस्तंजुजीविन गृहीतः । भेवकमुलेन
 तवात्तां जाला नृपेणप्रयाय प्रोक्तं । तेन बुद्धिमता कोशागारे जलकांतो विन्नोक्तिसोऽपि न लब्धः, तदा

पुरे पटहो दापितः—'यः कश्चिन्नखकांतमणिमानेव्यति, तस्मै राज्यार्द्धयुतां स्वपुत्रीं राजा दास्यति' । तदा कांदविकेन पटहं गृहीत्वा मणिर्नृपाय दत्तः । स जलकांतो गजपार्श्वे मुक्तः, तेन तजालं विधाञ्चतं, तंतुजीवो नष्टः, सेचनकारूढो नृपः स्वगृहमागत्याश्रयं रहस्यवक्—'आत्मनः पुत्री कांदविकस्य कथं दास्यते ?' । सोऽवक्—'यस्येदं रत्नं, तं नरं प्रकटीकरिष्यामि' । ततो मंत्रिणा पृष्टं—'जोः कांदविक ! सत्यं ब्रूहि, केदं रत्नं लब्धं, अन्यथा कंबादिना निमीलनमवाप्स्यसि' । तदा जयेन मूढतो वृत्तांतः प्रोक्तस्तेन । ततो राज्ञा कृतपुण्याय राज्यार्द्धसहिता मनोरमा कन्या दत्ता । किंचिद्वत्वा कांदविकोऽपि सन्मानितः । अश्वैकदा कृतपुण्येनाश्रयाय द्वादशाब्दिकं हातं प्रोक्तं—'अत्र पुरे मम चतुःपुत्रयुताश्चतस्रः पत्न्यो वर्तन्ते, ता दृष्ट्वोपलक्ष्यामि, परं गृहं न वेद्मि' । तेनोक्तं—'प्रकटं करिष्यामि' । अथामात्यः प्रवेश-निर्गमार्थं द्वारवचयुक्तः प्रासादोऽधीकरत् । मध्ये कृतपुण्याकृतिर्लेप्यमयी यद्गप्रतिमा स्थापिता । ततः स नगरे पटहं वादयामास—'एनं यदं नमस्कर्तुं पुत्रादियुताभिः स्त्रीभिरागतव्यं' । तदानीं सर्वा नगर-नार्यः स्वापत्ययुता यदं प्रणम्य द्वितीयद्वारेण निर्यति । इतश्च सा वृद्धा चतुर्वधूचतुःपुत्रयुता नंतुमा-गात् । तदा स तामुपलक्ष्याश्रयायोक्तवान् । तावता ते चत्वारः पुत्रा यद्वाकृतिं दृष्ट्वा 'तात तात' इति जल्पंतः कश्चिद्यद्दोदरे विलसतः कश्चिन्मश्रुणि । तदा तेनोक्तं—'अमी तव पुत्रा एतास्तव पत्न्यः' । ततो मंत्रिणा तस्या गृहे गत्वा सर्वं तस्मै दत्तं । ततोऽजंगसेनापि तत्राकारिता । एवं तस्य सप्त प्रिया बभूवुः ।

अन्यदा श्रीवीरो जगद्वंधुः समवसृतः। कृतपुण्यः श्रीजगदीशं वंदितुं ययौ । सर्वशुभमर्देशनांते कृतांजलिः
स पमञ्च—‘जगवन् ! केन कर्मणान्तरांतरा संपत्तिर्विपञ्चाच्छूत्’ । जिनेश्वरः प्राह—‘ओः कृतपुण्य ! पूर्व-
जयं शृणु—“श्रीपुरे गोपपुत्रो निःस्वः । एकस्मिन् दिने गृहे गृहे परमान्नं वीक्ष्य स्वांवामयाचत—
‘मातः ! मद्यं परमान्नं देहि’ । तदज्ञावेन रूदंतीमवलोक्य प्रातिवेशिमकयोपितो दुग्धादिकं तस्यै ददुः ।
तथा तन्निष्पादितं । तत्पुत्राय परिवेष्य कसैचित्कार्याय बहिर्ययौ । इतो मासिकपारणे मुनियुग्ममागतं,
तद्दृष्ट्वाऽसौ उल्लासेन पायसस्यैकजागं ददौ । पुनः स्तोक्तारं विश्वाय द्वितीयजागं, ततस्तृतीयजागं, एवं
त्रीन् चारान् ददौ । क्रमेण स वत्सपस्त्वमञ्चूः । पुराञ्जवे त्रिवारं विजज्य दानं ददौ, तेन तवांतरांतरा
सुखमञ्चूत्” । इति श्रुत्वा स जातिस्मृत्या दृष्टप्राच्यञ्जवो ज्येष्ठपुत्राय गृहचारं दत्त्वा स्वयं प्रब्रजितः, महा-
तपसा च पंचमस्वर्गं गतः, ततः शिवं गमिष्यति इति ।

पूर्णे विदंत्रेण विना स्वशक्त्या, दानं प्रदेयं हि तपोधनेभ्यः ।

यत्सत्पात्रः कृतपुण्यजन्मन्यवाप संपत्पदवीं प्रदानात् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ षादशस्तंभे

शतधिकसप्तपष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६९ ॥

॥ अष्टषष्ठ्यधिकशततमं कथार्यानम् ॥ १६७ ॥
अथ जोजनकाले मुनीन्संस्तृत्य दानं देयमित्याह—

स्पष्टः । ज्ञातमिदं—
श्रीमत्प्रथमजिनजीवो

प्रादुर्भूता, पंकाकुला पृथ्वी जाता । तदा अटव्यंतः स्थितं विरच्य सार्धेशः स्थितः । तेन सार्धं समा-
गता धर्मघोषसूरयोऽपि तत्रैवाहस्थत्वे तस्थुः । तत्र सार्धजना वनमूलफलाशिनस्तापसतां त्रेजुः । एकदा
जोजनकाले धनावहः सर्वेषां चिंतां कृत्वा जोजनं चकार, तावत्ते सूरयः स्मृतिपथमाययुः—“अहो !
धिंगमां, पंचदश दिना जाताः, परं मया साधवो न स्मृताः । इमे तु अप्राप्तुकं अपक्कमुद्दिश्य कृतं न
भुंजंति, कथमेषां निर्वाहः ?” इति विचार्य सूरियाम्भं गत्वा सूरिं नत्वा प्राह—“स्वामिन् ! अद्य प्रसद्य
निजान् मुनीन् प्रेषय” । सूरित्सेन समं मुनिवचं प्रैषीत् । निर्दोषं प्राज्यमाज्यं मुदाऽदात् । सर्वैर्मुनिजिर्मा-
सदृषणपारणं कृतं । श्रेष्ठिना त्रयोदशे जवे तीर्थपदनिर्धारणं कृतं घृतदानेन । यतः—

“आयुर्धृतमिति प्राहु—नानृतं जिषजां वराः । स्वमायुः शाश्वतं येन, सुधीः संविदधे धनः” ॥ १ ॥
क्रमेण ततः सार्धस्वामी युगविक्रुः, ततः सौधर्से, ततो महाबलखेटेजः, ततो लखितांगदेवः, ततो

न अजंघनृपः, शूयो युग्मिनरः, ततः प्रथमकश्ये, ततो विदेहे जीवानंदनामा वैद्यो जातः । तस्य चत्वारः
 सुहृदः । एकदा वैद्यगृहे उपविष्टैस्तः कुष्ठी कश्चित्साधुदृष्टः । वैद्यं ते ज्ञापति—‘एतस्य मुनेश्चिकित्सां कुरु’ ।
 वैद्यो वक्ति—‘मद्गृहे लक्ष्पाकतलमस्ति, रत्नकंचलं गोशीर्षचंदनं यूयमानयत, यथास्य प्रतिक्रियते’ ।
 ते पंचापि एकस्य वणिजो हृदं गता द्वे, वस्तुनी ययाचिरे । तेन मूद्वयं विना सर्वं दत्तं । ततो वणिक्
 तन्नये एव मिद्धि गतः । पंचचिरपि संभूय मुनिः सज्जीकृतः । प्रथमं लक्ष्पाकतलेन तस्यांगेऽव्यंगो दत्तः,
 पश्चात्तलकंचलेन तदंगं ज्ञादितं, कृमयस्तन्मध्ये आगताः । तदनु चंदनं क्षेपितं । एवं त्रिःकृतं । मूद्वतो
 रोगस्तस्य गतः । तत्कृमयस्तु गवादिकलेवरे निहिताः । दयापरास्तास्त्रिगशान् कथं कुर्वति ? । ततो वस्तु-
 द्वयं विक्रीय लब्धहेम्ना जिनचैत्यमुद्वयं व्याधायन् । ततस्ते पंचापि द्वादशकश्ये गताः । ततो वैद्यजीव-
 श्चक्रवर्ती अन्ये तु चत्वारो बाहुमुत्राह्लादयश्चक्रयनुजाः । ततः सर्वे सवाश्रसिद्धे । ततो धनावहजीव कर-
 चदेवोऽभूत्, बाहुजीवो भरतः, सुबाहुजीवो बाहुत्रिभिः, पीवजीवो महापीवजीवश्च ब्राह्मी मुंदरी च ।
 तां दंष्ट्रतपसा स्त्रीत्वं प्रापतुः । अत्र दृष्टान्ते विशिष्य वर्णनं तु प्राचीनसूरिकृताष्टादशसहस्रश्लोकमित-
 द्दशनरत्नाकरग्रंथतो ज्ञेयमिति ।

विधिर्नकन दानेन, सार्थस्वामी धनावहः । त्रयोदशे जने प्राप, तीश्रं कृत्पदमुज्ज्वलम् ॥ १ ॥
 ॥ इत्यब्ददिनपरिमिताहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य दृत्तौ द्वादशस्तने

शतोत्तराधिकाष्टपष्टितमं व्याख्यानम् ॥ १६० ॥

॥ शतौत्तरोकोनसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १६ए ॥

अथ जैननृपाणां दानविधिमाह—

संज्ञ-१२

राजपिंनं न गृह्णति, आद्यांतिमजिनर्षयः । जूपास्तदा वितन्वन्ति, श्राद्धादित्रिकिमन्वहम् ॥ १ ॥
 स्पष्टः । उक्तोऽर्थः कुमारनृपज्ञातेन दृढीक्रियते—

श्रीहेमसूरिणा राजपिंनो यतीनामकद्वयः कुमारनृपाग्रे वर्णितः । एतद्भूत्वा स पप्रह—“जगवन् ! मम वादशत्रुतं कथं ज्ञावि ? यतो मदज्ञादि ते न ग्रहीष्यन्ति, तत्किमहं सुश्राद्धः ? अतो मदगृहे अज्ञादि गृह्णतु” । गुरुचिरुचे—“श्रीचौलुक्य—“श्रीचौलुक्य ! न कदपते प्रथमचरमजिनसाधूनां राजपिंनः, परं हे नृप ! तव श्राद्धादयः पोष्याः । पुरापि श्रीनात्रेयोऽष्टापदे समवसुत्तस्तदा जरतः पंचशतशकटैर्विचित्राहारचतैरानीय मुनीह्यमंत्रयत् । प्रष्टुणा प्रतिषिद्धः । तं सशोकं दृष्ट्वा देवराट् ‘कतिविधोऽवग्रहः ?’ इति प्रष्टुं पप्रह । जगवानाह—“पंचविधः—देवेंद्रावग्रहः, राजावग्रहः, गृहपत्यवग्रहः, सागारिकावग्रहः, साधर्मिकावग्रहश्च । राजा जरताधिपश्चात्र गृह्यते, गृहपतिर्मौनलिकः, सागारिकः शय्यातरः, साधर्मिकः संयतः, इत्येतेषां वोत्तरोत्तरेण पूर्वो बाधितो जष्टव्यः । यथा राजावग्रहेणैन्द्रावग्रहो बाधितः” इत्यादिनि प्रोक्ते इंद्र आह—“जगवन् ! ये एते श्रमणा मदीयावग्रहे विहरन्ति, तेषां मयावग्रहोऽनुज्ञातः । जरतोऽपि दृष्ट्यौ-यदहमपि तेषामवग्रहमनुजानामि, इति एतावताऽपि नः कृतार्थता भवतु” । ततः शकः पृष्टः प्राह—

'हे भरत ! इदमानीतं जक्तयानं, तेन त्वदधिकगुणञ्च श्रावकान्पूजय' । भरतेनाह्वय ते प्रोक्ताः—'भव-
 त्त्रिनित्यं मद्गृहे चोक्तव्यं, कृप्यादि च न कार्यं, मदीयगृहामन्नस्यैवैकव्यं—'जितो भवान् वर्धते चीस्त-
 स्मान्मा हन मा हन' इति । ते तथैव चक्षुः । भरतः सौख्यमन्नस्तद्वदाकर्णोत्तरकाले एव 'केनाहं जितः?'
 अज्ञानकपायैः, तेभ्य एव वर्धते जयं' इत्यालोच्य भावतो निःस्पृहान् स्तौति इति । अत्रांतरे लोकवा-
 इड्यात् सूपकाराः पाकं कर्तुं कातरा नृपं प्रोचुः—'न हि ज्ञायते कः श्राद्धः को न वा?' इति श्रुत्वा
 नृपः प्राह—'तेषां श्रावक १२ व्रतपृष्ठान्पूर्वकं देयं' । तत उपलक्षणांश्चैव नृपेण काकिणीरत्नेन ते वाञ्छिताः,
 १२ व्रतरूप १२ तिलकान्विताः, भरतकृतचतुर्वेदपाठकास्ते श्रावका इति प्रसिद्धीकृताः । पुनः एषाममे-
 येऽन्ये जयंति, तानपि वाञ्छितवान् । तत आदित्ययशस्तु सुवर्णमयानि यज्ञोपवीतानि कृत-
 वान् । महायशःप्रचृतयस्तु केचन रूढ्यमयानि केचन त्रिचित्रपट्टसूत्रमयादीनि, इत्येवं यज्ञोपवीतप्र-
 सिद्धिः" । इत्यादि सर्वं स्वरूपं हेमसूरिणा नृपत्रे प्रोक्तं । 'ततो हे नृप ! द्वादशव्रते तव साध-
 र्मिकत्रासद्वयमुचितं' । ततो राज्ञा स्वाज्ञावधि श्राद्धानां करो मुक्तः प्रतिवर्षं १२ लक्षत्रयमितः,
 द्रुषितसाधर्मिकोऽहरणाय १४ कोटिद्रव्यं कृतार्थमकरोत् । पारणकदिने श्रीत्रिभुवनपालविहारस्नानावसरे
 म मित्तिसाधर्मिकैः सार्धं जुंके । भोजनावसरे सदापि च दीनदुःस्थितज्ञातकुधार्त्तादीनां दयादानप्र-
 वर्तनाय पटहवादनेनान्नदानपूर्वं जुंके । अनेकसत्रागारानमंडयत् । यतः—

“घयकूरमुगमंरुग-वंजणवक्याइकयंचमकारं । सकारपुषगं सावयाण, सो निच्चं जोयणं देइ” ॥ १ ॥
 “वत्थाइं पसत्थाइं, कुंउंबनित्थारणत्थमत्थं तु । एवं सत्तागार-कयं नरिदेण जिणधम्ममे” ॥ ३ ॥

इत्थं व्रते षादशमे वितन्वन्, समग्रसाधर्मिकत्रक्तिमुच्चैः ।
 सु(स)संप्रतिश्रीजरतादिचूपान्, संस्मारयामास कुमारचूपः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
 षादशस्तंत्रे शतौचरैकोनसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १६ए ॥

॥ शताधिकसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७० ॥

अथ साधर्मिकसेवाफलमाह—

साधर्मिवत्सले पुण्यं, यन्नवेत्तघचोऽतिगम् । धन्यास्ते गृहिणोऽवश्यं, तत्कृत्वाऽश्रंति प्रत्यहं ॥ १ ॥
 तघात्सह्यं वैवं—स्वपुत्रादिजन्मोत्सवे विवाहेऽन्यस्मिन्नपि प्रस्तावे साधर्मिकाणां निमंत्रणं विनाष्ट-
 ज्ञोजनतांबूखादिदानं, आपन्निसम्मानां च स्वधनव्ययेनाप्युच्चरणं, यतः—

“न कथं दीणुद्धरणं, न कथं साहम्मियाणववृद्धं ।

द्विययंमि वीथरार्ड, न धारिड हारिड जम्मो” ॥ १ ॥

धर्मे च विधीदतां तेषां तेन प्रकारेण धर्मे स्वैर्यारोपणं, प्रसाद्यतां च स्मारणं वारणं चोयणं (चोदनं) प्रतिचोयणा (चोदना) दिक्करणं, यतः—

“पमत्ते सारणा बुत्ता, अणायारस्स वारणा । चुक्काणं चोअणा सुज्जो, निहुंरं पन्निचोअणा” ॥ १ ॥

तथा पंचविधस्वाध्यायादिषु यथायोगं विनियोजनं विशिष्टधर्मोद्युष्टानकरणार्थं साधारणौपधशाखादेः करणं, तथा श्रावकचञ्चुविकास्वपि वात्सल्यं कार्यं पुण्यवता गृहस्थेन । अंतरायदोपात् दृयीच्छूतवि-
जनाः श्राद्धाः पुनर्धनाढ्याः कार्योः, श्रूयते हि—“शिरादवासी श्रीश्रीमालिआच्छः संघपतिः पद्यधिक-
त्रिशतसाधर्मिकान् स्वतुड्यांश्चक्रे । यतः—

“किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा, ये चाश्रिता हि तरवस्तवस्त एव ।

मन्यामहे मलयपर्वतमेकमेव, यत्राच्चनिंवकुटजा अपि चंदनानि” ॥ १ ॥

तथा श्रीसंजयजिनेन प्राकृतृतीयचत्रे धातकीखंने ऐरावतक्षेत्रे क्षेमापुर्यां विमलवाहननृपत्वेन महाड-
जिंदे सकदसाधर्मिकाणां जोजनादिप्रदानेन जिनकर्म बंधं, ततः प्रबज्ययाऽऽनतकक्षे सुरीच्छ्व संजव-
जिनोऽजनि । तस्य चावतरणे फाट्गुनशुक्लाष्टभ्यां जाते महाडुभिंक्षेऽपि तद्दिन एव सर्वतोऽप्यागतसम-

स्तथान्यानां संचवोऽचूदिति संचवनाम प्रतिष्ठितमित्यादिना साधर्मिकवात्सल्यपुण्यं वचोऽतिगं मत्त्वा तत्कृत्वा प्रत्यहं येऽवश्यमश्रंति, ते गृहिणो धन्याः ।

अत्रार्थे चरतान्वये त्रिबन्नाधिपदं रुवीर्यहृष्टांतो यथा—‘साधर्मिकचोजनपूर्वमेव सर्वदा संजानं तं परीक्षितुमन्यद्वैजः पूर्वानंतरवर्णितरूपाञ्जश्राद्धान् कोटिमितांस्तीर्थागतान् दर्शयामास । तांश्च सचक्रि निमंत्र्य चोजयत एव चूजो चास्करोऽस्तंगतः, एवं राज्ञ उपवासाष्टकचवने चक्रिचावो न निष्ठां गतः प्रत्युताधिकतरोऽचवत् । ततस्तुष्टः शक्रस्तस्मै दिव्यधनुःशरश्रहारकुंरुलयुगलदानपूर्वं शंजुजययात्रार्थं तीर्थोच्चारार्थं चादिदेश । सोऽपि तथा चक्रे । अत्र विशेषवकव्यता शंजुजयमाहात्म्यतो ज्ञेयेति’ । अन्यदपि ज्ञातं लिख्यते यथा—

श्रीशुचंकरश्रेष्ठी स्वजन्ममध्ये लढं ज्ञातिचोजनं, लढकन्यादानं, लढगोदानं, लढद्विजानामशनं चेति चतुष्कलढं विधाय मृत्वा च स्वगृहचूमिनिधाने सर्पत्वं प्राप, नित्यं पुत्रादीन् प्रापयति । तद्गृह-
पार्श्वे धर्मदासाहः श्राद्धः तथाविधज्व्यात्रावादेकस्मै मुनये, एकस्यै साध्व्यै, एकस्मै श्रावकाय, एकस्यै श्राविकायै वर्षमध्ये सकृद् जावेन दानं प्रयच्छति, तेनावधिज्ञानं स प्राप । अन्येद्युः शुभ्रंकरपुत्रैः सर्प-
त्रापनवृत्तं श्राद्धस्य भोक्तं, श्राद्धस्तत्प्राग्भवं प्राह—‘पूर्वमनेन लढज्ञातिचोजनदानेन षड्कार्यरंजः कृतः,
अनेकपत्रावलीनामुत्करा छल्लिष्टयत्वे कारिताः, तत्रानेकर्षीजियादिजीवानां विराधना कृता, एवं लढ-
चतुष्कदानेऽपि गहृत्पापं स्वथमच्यूह्यं, तेनात्र सर्पो जातः, मध्यर्भनिंदाऽपि अनेन कृताऽस्ति । दुर्लज-

बोधिरस्ति, मृत्वा नरके गमिष्यति' इति श्रुत्वा तत्पुत्राः प्रयुञ्जाः श्राद्धा जाताः, धर्मदासस्तु तस्मिन्नेव ज्ञेवे मुक्तिं प्रापेति ।

श्रीसंजवः प्राप्त(पूर्व)जने वृतीये, श्रीदंरुवीर्यः स च धर्मदासः ।

साधर्मिकाणां प्रतिपत्तितथ, प्राप्ता इमे सर्वसुलैकधाम ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंयद्वाख्यायामुपदेशप्राप्तादयंशस्य वृत्तौ शताधिक-
सप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७० ॥

॥ शतोत्तरैकसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७१ ॥

अथ वीपथवालाकरणफलमाह—

पुण्याय कुर्वते धर्म-शालादि ज्ञे जनाः सदा । तेषां स्याद्विपुलं पुण्य—माघ(म)श्रुमिपतेरिव ॥ १ ॥

स्पष्टः । संबंधस्त्वयं—

यथा गोपगिरां वप्पजट्टसूरिप्रतिबोधितेन श्रीआन्व(म)दृषेण सहस्रलंजमयी साधुश्रायकसुतामप्रवेश-
निर्गमप्रवरघरवयमंमिता दूरतरपट्टशालोपविष्टसाधूनां प्रतिलेखनास्वाध्यायाविसप्तमंरुलीवेलाज्ञापकम-

ध्यस्तम्भबद्धमहाघटाटंकारवकारिणी पौषधशाला कारिता । तस्या व्याख्यानमंरुपस्त्रिलक्षव्येण ज्योती-
रूपमणिशिलालभश्चक्रांतमणिकुट्टिमो वादशसूर्यवन्निशायां सर्वतमोपहा, पुस्तकादरवाचनसूक्तवादरजी-
वाविराधनार्थं महातेजोयुक्तमुपाश्रयमकारयदिति । अत्रार्थेऽन्यदपि ज्ञातमिदं—

एकदा श्रीपत्तने जयसिंहचूपसर्वव्यापाराध्यक्षः पंचसहस्रतुरंगमाधिपः श्रीश्रीमालिज्ञातीयमंत्रि सांतुः
श्रीवादिदेवसूरिगुरुभक्तः चतुरशीतिसहस्रटककव्येनापूर्वं राजधवलगृहसमानगृहं कारितवान् । लोका
विलोकयितुमायांति । श्रीगुरोरेकदा तददीदृशत्, परं गुरुणा तन्न श्वाधितं । मंत्रिणा कारणं पृष्टं ।
तदा सौभाग्यनिधानकुह्वेनोक्तं—

“खंरुनी पेषणी चूदही, जलकुंजः प्रमार्जनी । पंचैते यत्र विद्यंते, तेन नो वार्यते गृहम्” ॥ १ ॥

अन्यच्च—

“सुधरीकाकचल्यादि-पक्षिणोऽपि हि नैकशः । कुर्वते स्वगृहं यत्ना-न्न पुण्यं तत्र जायते” ॥ १ ॥
मंत्रिन् ! यद्येवंविधा पौषधशाला स्यात्तदा वरं धर्महेतुत्वात्, अन्यत्तु पापहेतुत्वाद् गुरुचिर्न व्या-
ख्यायते । हे मंत्रिन् ! सौधं सरोवरं च विवाहादिप्रकरणं युञ्जं सारंजजातं सर्वं न वार्यनीयं । इति
श्रुत्वा मंत्री दध्यौ—‘साधूनां वसतिदानमपि महापुण्यं स्यात् । पूर्वमपि जयंतीश्राविकावंकचूलावंति-
सुकुमालादय आश्रयदानतः स्वप्सितं स्थानं ज्ञेजुः । तथा मेघकुमारः ह्युज्ज्वीवं प्रति स्थानकदानतो
महत्सौख्यं प्राप, तर्हि इमे तु सर्वजीवेव्वन्नयं वितन्वंति, तेषां प्रदानं तु महाफलदं स्यात्, तथा ये मुनी-

नामाश्रयं न ददति, ते नमुच्चिग्रधानवहुःखं लभन्ते' । इति ध्यात्वा स तु तदेव गृहं प्राप्तुकं धर्मनिमित्तम-
 करोत् । ऋषिनिमित्तं कृता वसतिस्तु मुनीनां न कष्ट्या आधाकामिकाहारवत् । अत्र तु न कोऽपि दीपः ।
 एवमन्यामपि धर्मशालां व्यधात् ।

यस्तनोति वरपौपथशालां, सर्वसिञ्जिलनान्तरमालाम् ।

सर्वदेव लभते सुविशालां, नोधित्रीजविमलां कमलां सः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्दिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ

छादशस्तंत्रे शतोत्तरैकसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७१ ॥

॥ शताधिकद्विसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७२ ॥

अथ साधूनामकष्ट्यं दानं न देयमित्याह—

त्यक्तुं योग्यं विषमिश्रं, कुत्सितं नश्ययजितम् । क्रोधकैतवदुर्मत्या, दत्तं दानमनर्थदम् ॥ १ ॥

स्पष्टः । अत्रार्थे नागश्रीसंबंधः, स चायं—

चंपापुत्री सोमदेवसोमचूतिसोमदत्ता इमे त्रयः सहोदरा अचूवन् । तेषां क्रमेणैमा नागश्रीयज्ञश्रीचू-
 तश्रिय इति तिस्रः प्रिया आसन् । तेषां त्रयाणामित्यं गृहव्यवस्थितिरासीत्—'एकैकदिने क्रमेण सर्वैर-

‘प्येकसन्नानि ज्ञोक्तव्यं’ । एकदा नागश्रिया स्ववारकदिने कडुतुंबीव्यंजनमजानत्या तथा हिंवादिचिर्ध्व्यः संस्कृतं पक्कीकृतं च, तन्मध्यात्तथा किंचित्स्वादितं, कडुकं ज्ञात्वा धनव्ययं स्मृत्वा च कापि ज्ञानेन-स्थायपथत् । ततोऽन्यजोर्जनैर्जत्रादीन् ज्ञोजयामास । ततस्तद्गृहे धर्मघोषसूरिशिष्यो धर्मशचिर्मासद्वय-एणारणे आययौ । तथा तद्व्यंजनं ‘धनव्ययो विफलो मा ऋत्’ इति ध्यात्वा दत्तं । मुनिस्तु तद्गृहीत्वा गुर्वैतिकं प्राप । अहो ! अस्याः स्त्रियो बुद्धिं धिग् धिग्, यस्या गृहे तपस्तेजसा सुरगिरिसमा मुनय आगता अनयोत्करतुह्या गणिताः, तथा कल्पवृक्षसूर्यकामघटपुण्योदधिसन्निजा अनयाऽर्कतरुहुकुला-लघटगोष्पदतुह्या निश्चिताः । अथ धर्मरुचिस्तदाहारं गुरोरदर्शयत् । गुरुणा तदयोग्यं चतुर्भिर्हीनिर्ज्ञात्वा प्रोक्तं—‘हे शिष्य ! इदं शुद्धस्थले परिष्ठापय’ । इममादेशमासाद्य स वनमगात् । हस्तकृ(ग)त्रपात्रतः कथं-चित्स्थंभिले एकविंदुः पपात । विंदुस्वादाकृष्टाः पिपीलिका एव सहस्रशो म्रियमाणा दृष्टाः । तदा मुनिर्दध्यौ—‘यदेकविंदुरित्थं प्राणघातकस्तार्हे समग्रमिदं कति जीवान् जससात्कर्ता । तथात्राहं अन्य-जीवानां सौख्यं करोमि किं वा मम जिह्वां प्रति सौख्यं ददामि । यदि जीवानामभयं तनोमि, तदा ज्रवांतः स्यात्, अन्यथा च ज्रववृद्धिः । तथा जिनाज्ञां पात्रयामि किं वा मज्जीवं ? अहो जिनाज्ञैवार्हा । तथा मद्गुरोरपि आज्ञाऽस्ति ‘शुद्धस्थंभिले गत्वा परिष्ठापय’ । मत्कोष्ठकसदृशं सुस्थलं कापि नास्ति । अरे जीव ! पूर्वं त्वयाऽनेकजीवाकुला आहारा ऋव्यतोऽतिमिष्टा अनेकशः कृताः । अयं तु नामतो दुष्टः परिष्ठापे तु जीवदयारसरूप एव विशिष्टः, अतो हे जीव ! त्वमेवेमं पिब’ इत्यादि विमृश्य सर्पो

द्विप्रवेशमिवादीनमनसा स तमाहारमुदरांतः प्रवेशयत् । ततोऽनशनं कृत्वा सर्वार्थसिद्धिर्विमाने ययौ ।
ततः सूरिणा सा वार्ता ज्ञानादिना विज्ञाय लोकसमदं सा नागश्रीः निं देता । ततः समस्तस्वर्गगृहा-
न्निष्कासिता । सर्वत्र प्रमंती कापि वने दवानलेन मृता पृष्ठी पृथ्वीं प्रासा । समस्तनरकेषु विधिः प्रमत् ।
अनंतकालं त्रांत्वा क्रमेण द्रौपदी जातेति । विशेषेण ज्ञातासूत्रतो ज्ञेयमिति ।

दत्त्वा च साधोरत्यजनीयभोजनं, सा स्त्री हि संसारमनंतमभ्रमत् ।
कोधादिदोषान् प्रविहाय श्रावकैस्त्यागो विधेयः सततं सुपात्रके ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितद्वितीयदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
षादशस्तंजे शतोत्तरद्विसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७१ ॥

॥ शताधिकत्रिसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७३ ॥

अथ दानमनुमोदकस्यापि फलतीत्याह—

फलं यद्वृत्ति दातृभ्यो, दानं नात्रास्ति संशयः ।
फलं तुद्व्यं ददात्येत—दातृभ्यं त्वनुमोदके ॥ १ ॥

स्पष्टः । अत्रार्थे क्वातं—

रैवतोद्याने समवसुतं नेमिजिनं श्रुत्वा पुंफरीकाक्षो बंधुना सह वंदनायागात् । नत्वा जिनं वैराग्य-
देशनां निशम्य विष्णुस्तं पप्रह—‘अस्यां पुर्यां स्वर्गसंनित्रायां किं त्रावि ?’ । विश्वगुरुर्जगाद—‘वारु-
णीमदांधकुमाराभ्यां सकोपीकृतवैपायनतो विनाशोऽस्या ऋविष्यति, अपरं च जराकुमारमुक्तवाणेन
वामपादे विद्मः संस्त्वं कालं कृत्वा तृतीयपृथिव्यां नारकावेनोत्पत्स्यसे’ इति स्वामिवचनं श्रुत्वा जराकु-
मारो ‘माऽहं त्रातुमो ऋवम्’ इति मत्त्वा वनेचरो बभूव । ततः श्रीकृष्णोऽहं नरके गमिष्यामि इत्यास्त-
ध्यानं ध्यायंस्तस्यौ । तदा ऋगवानाह—‘आगामिन्यामुत्सर्पिण्यां द्वादशोऽममनामा तीर्थनाथो ऋवि-
ष्यसि’ तह्रुत्वा सहर्षेण स्वपुरीं प्राप । ततः सपदि नगरमध्यगतामखिलां मदिरां निरकाशयत् । अथा-
न्यदा शांबप्रद्युम्नकुमारौ क्रीरथै वने बहु दूरं गतौ । तदा रैवतगुहासु निक्षिप्तमदिरागंध आगतः ।
सुचिरेणातिबुद्धा यदोः कुमारस्तां पपुः, मदेन विकला यथेहं त्रेमुः । अत्रांतरे वैपायनतपस्विनं दृष्ट्वा
गाढप्रहारेणकुहयत् । तदा स मुनिनिदानमकरोत्—‘मदीयं तपः प्रमाणं चेत्तदाऽहं पुरीदाहकरो ज-
वेयं’ । तत एतदृत्तं कुमारारामविष्णुभ्यामाहुः । तह्रुत्वा तौ वैपायनांतिके समागत्याहतुः—‘जो मुने !
कृपां कृत्वा निदानं विफलीकुरु’ । स स्माह—‘इदं वृथा न जवेत्, परं युवां विना कंचन नैव मोहये,
अतो बहुधा न वाच्यं’ । अथ नगरे नृपः पटहमवादयत्—‘जो जनाः ! मन्युना वैपायनेन पुरीप्रलयः
प्रपन्नोऽस्ति, ततो यूयं जिनधर्मैकचित्ता ऋवत । तथा चकुः केचित् । अन्ये तु—

“संख्यात्रारागजकर्णकुशाप्रचिंकुझोलवासवधनुस्तरलं समग्रम् ।
सांसारिकं इत्रिण्यौवनराजसौख्यं, नेमिस्तदा त्रिजगतीप्रचुराह वस्तु” ॥ १ ॥

इति नेमिदेशनां श्रुत्वा दीक्षां स्वीचक्रुः ।

अथ द्वैपायनपिर्मृत्वा बह्लिकुमारमध्ये त्रिदशो जज्ञे । स प्राच्यरोपाब्जगरे उपञ्चवायागात्, परं जना
आचाम्ब्लादितपः कुर्वति. तेन पराञ्जधितुं न श्रमः । एवं द्वादश वर्षाणि गतानि । अन्येद्युः सकलोऽपि
लोकः पर्वदिने धर्मे प्रमाद्यजवत् । ततः स दुरात्माऽवसरं प्राप्य संवर्तकसमीरेण तृणकाष्ठादिकं नगरे
प्रक्षेप्य जञ्वाल, अन्यदेशादिगतान् लोकानपि तन्मध्येऽपातयत् । तदा सञ्जातौ कृष्णरामौ रोहिणी-
देवक्यौ वसुदेवं चैतांस्त्रीन् रथारूढान् कृत्वा गोपुराभिमुखं समाययतुः, तावज्जतुरगौ पदमपि गंतुं
नाशक्नुतां । ततस्तौ स्वयं रथं समाक्रुण्टुं लभौ तावत्तेन देवेनोक्तं—‘जो रामकृष्णौ ! युवां मुधा प्रयानं
कुरुथः, युवां विना कमपि न मोक्षे’ इत्युत्त्वा ज्वलत्प्रतोली पातिता तेन त्रयोऽपि जिनध्यानैकलीना
देवचूयं गताः । अथ तौ नगराभिर्गतौ कस्मिंश्चिद्गिरिशिखरे स्थित्वा तां नगरीं पण्मासान् यावद्व्यलो-
कयतां । ततः पांशुपुत्रनगरगमनोत्सुकां क्रमेण कौशांबीकानने गतौ । तत्रैकवटस्याधः शिलापट्टके नि-
पण्णौ । तृगाकांतेन हरिणा बंधुपार्श्वे जलं मार्गितं । ततो रामो जलाश्रये तं मुत्त्वा गतः । सोऽच्युतः
पीतांबरधृतः कृतस्वजानूपरिपादपद्मो द्रुमस्याधः सुषो निजां प्राप । इत्थं स जराकुमारो दूरात्स्वर्ण-

मृगत्रांत्या तीक्ष्णं श्नुं सुखवान्, तेन वामपादतले विद्धे जागरित एव प्राह—‘अहो ! केन दुरात्मनेदं कृतं ?’ तद्भुत्वा जराकुमार आत्मानं निन्दन् साश्रुनेत्रो बंधोश्चरणे निपतितः । हरिणोक्तं—‘किं रुदनेन ! जगवता यदुक्तं तज्जातं, किमत्र शोचनं ? जो बांधव ! ममेदं कौस्तुभरत्नं पांशुवेन्धो दत्त्वा जगरदाहादिवृत्तांतं निवेदयेः, अचिह्नानं दृष्ट्वा निश्चयो जविष्यति, यदि त्वमितो न यास्यसि तदा बलत्रजस्तथां हनिष्यति’ । तद्भुत्वा स मशुरां प्रति चक्षितः । ततः स हरिरचिंतयत्—‘अहो ! धन्यास्ते गजसुकुमालढंड-णाधाः, ये मोहं वशीकृत्य परमानंदं प्रापुः’ । ततः प्राणांते नरकयोग्यलेश्या समुत्पन्ना—‘अहो मम वैरिणा पुरी दग्धा, पापिनं कथमपि पश्यामि तर्हि’ तं हत्वा यमातिभिं करोमि’ इति ध्यायंस्तृतीयनरके गतः । अथ स मुशाली कमलदलेषु जलं संगृह्य वटे समागात्, तेन संजाषितः—‘जो बंधो ! शीतलं जलं गृहाण पिब’ एवमुक्तोऽपि न प्रत्युत्तरं ददाति । ततो वल्गमपावृत्य शरेण विद्धं दृष्ट्वा विद्वलाप । तत्कृष्णशरीरं स्कंधे कृत्वा मोहृत इतस्ततः षण्मासान् यावद् त्रांतः । अथ बलदेवबंधुः सिद्धार्थनामा सुरस्तं बोधयितुं समागात् । कर्षुकाकारं कृत्वा तत्पुरः शिलात्रे पंकजानि आरोपयत् । तद् दृष्ट्वा रामोऽप्यवक्—‘जो अद्देश्वर ! अत्र शिलापट्टेऽब्जानि कथं जावीनि ?’ । स प्राह—‘जोः तवांसगतशवं जीविष्यति तदैव’ । तच्चनमवगणय्य मोहेनात्रे गह्वन् रौद्धिण्यो दग्धमहीरुहं सिंचंतमेकं नरमवेदय तं प्रत्याह—‘जो मूढ ! दग्धशाली सिकः कदा पल्लविता ?’ सुरः प्राह—‘कुणपमिदं यदा सजीवं जावि

१ मूर्खे-

तदा' । एवं समोक्तिं निशम्य दृश्यौ—'नूनं मे बंधुर्मृतो निश्चेष्टत्वेन' । ततः सुरो जगौ—'जो बंधो !
 मां मित्रं सिद्धार्थमवेहि, त्वद्बोधाय सर्वमिदं मया रचितं, कृष्णस्तु जराकुमारेण हतः' । पूर्ववृत्तान्तं
 सर्वं स सुरोऽकथयत् । बलजज्ञोऽपि मोहं मुक्त्वा बंधुदेहसंस्कारं चक्रे । इतश्च त्वं दीक्षोऽसुकं विज्ञाय
 नेमिना चारणर्षिः प्रेषितः । स संयममग्रहीत् । तदनु तुंगिकागिरौ तीव्रं तपस्तेपे । अन्येषुः श्रीरामर्षिः
 मासस्य पारणे कापि पुरेऽविशत् , तदा सार्चकया कूपकंठस्थया मुनिरूपमोहितया तत्रन्यस्तनेत्रया
 स्त्रिया कुंजस्य स्थाने किञ्चस्य गले रज्जुरवध्यत । अनुचितपरां तां वीक्ष्य मुनिना सावधानीकृता । ततो
 मुनिर्दृश्यौ—'धिग् मे रूपमनर्थकं, अतो नगरादिषु निक्षार्थं न गंतव्यं, वने एव काष्ठहारादिभ्यो
 ऽशनं ग्राह्यं' । अन्यदा काष्ठवाहकैः स्वस्वचूपानां प्रोक्तं—'कश्चिन्नरो महत्तपश्चरति' । ते श्रुत्वैवं दध्युः—
 'नूनमेव नरत्नपः कृत्वाऽस्रज्ज्यानि ग्रहीष्यति' । ततस्ते ससैन्यास्तं हंतुं मुनेः समीपमेयुः । तदा स
 मित्रार्थसुरो वैयावृत्त्यर्थं सहस्रशः सिंहां विचक्रे । तेभ्यो जीता नृपास्तं नत्वा स्वस्वस्थानमगुः । ततः
 प्रच्युति नृसिंह इति ख्यातिर्जाता । अथ तस्य मुनेः स्वाध्यायं शृण्वंतो व्याघ्रव्यालसिंहादयो दर्शनं
 श्राद्धत्वं च प्रापुः । तत्रैको मृगो मुनेः प्राग्भवमित्त्रत्वाजातिसरणतश्च समीपाश्रयी सार्थादियोगे सति
 अशनादिना वैयावृत्यं करोति, संज्ञां कृत्वा श्लापयति । एवं शतवर्षाणि यावद् बहु तपस्तप्तं । यथा—

"सष्टिं मासा सष्टिं पस्का, चत्वारि चण्डमासिन् ।

जेणणसणेन विहिया, बलजज्ञरिसिं नमंतामि ॥ १ ॥

एकदा काष्ठार्थिनस्तपने वृक्षानर्ध्वेदितात् युक्त्वा मध्याहे जोजनं कर्तुं सञ्जा जाताः । स मृग-
स्तान् वीक्ष्य गुरुमज्ञापयत् । ततः स साधुमासहृपणे कुरंगदर्शितमार्गेण तत्रागात् । सूत्रकारस्तं मुनिं
वीक्ष्य जावशुश्ला दानं दत्त्वा दध्यौ—‘धन्योऽहं कृतपुण्योऽहं’ । तदानीं स सारंग ऊर्ङ्गाननो रामं
रथहृतं षालोक्य दध्यौ—‘अहमधन्यो यस्तिर्यग्जवेन दूषितः । यतः—

“न दीक्षाग्रहणे साधो—‘चिदादाने न च प्रभुः ।

एकोऽहं मंदजाग्योऽस्मि, धिग्मां पशुतया हतस्” ॥ १ ॥

तावत्तेषां त्रयाणामुपरि वातोमिंप्रैरितोऽर्ध्वच्छिन्नः पादपः पतितः तेन त्रयोऽपि मृत्वा ब्रह्मलोके देव-
त्वेनोत्पन्नाः, मुनिना संयमं वर्षशतं यावद् धृतमिति । अथ मुनिर्देवचूयं गतोऽवधिना स्वबंधुस्नेहं
स्मरंस्तन्मिलनोत्सुकोऽभवत् । परं पूर्वं पुस्तकद्विखितमवश्यदेवकृत्यं पंचसत्रार्हं कुर्वतस्तस्य ह्यश्रीतिस-
हस्रवर्षाणि गतानि । ततः शीघ्रं तृतीये श्वत्रे एत्य कृष्णमर्कषयत् । कृष्णः प्राह—‘हे बंधो ! मामत्रैव
रह् रद्द, त्वत्स्पर्शेनातिदुःखमवामोमि, परं लोके श्रावयोर्यशः सुरनरा गार्यंति तथा कुरु । ततो बलसु-
रेण तत्रैव पूर्ववद्यादवादिपूर्णां धारिका निष्पादिता । लोकानां समीहितं पूरयति । पुनर्जलधिपूरेषु सा
प्लाविता । एवं सप्तवारं कृत्वा प्लाविता च । इत्थं सत्यं जगत्सु महिमा प्रसृतः । विजागमे तु
कृष्णावतारस्याष्टचत्वारिंशत्तानि वर्षाणि जातानि । तदपीत्यं सत्यं । जैनागमे तु ८४००० वर्षाणि
जातानि इति वृथाः ।

दानं प्रयञ्ज्यनुमोदयन्ति, कुर्वन्ति शंसां शुचचित्तो वा ।
दात्रा ममं लाचमवाप्तुंनि सारंगवत्तच्चत्रिदो वदन्ति ॥ १ ॥

॥ इत्यञ्जद्विनपरिमितद्वितोपदेशं प्रज्ञाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ
द्वादशसंज्ञे अताधिकत्रिसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७३ ॥

॥ शतोत्तरचतुःसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७४ ॥

अथ दानसमये विंशतिदोषान्याध्या ज्ञ्याह—

दृतादिवस्तुनो विंशु—शुभां हरति नो यथा । तथा दानं प्रदातव्यं, साधूनां तच्च कल्पते ॥ १ ॥

स्पष्टः । अत्राश्रे ज्ञातमिदं—

धंगयां धर्मयोगमन्त्री । तस्य स्त्रियः सुजातश्रेष्ठिस्वरूपादिकं वीज्य मोहिताः । तत्रयं विधायैका स्त्री
यस्यातिः सहाकीरुत् । तद्दृश्या मन्त्री अपरमार्यज्ञः सुजातोपरि द्वयं बहून् कृष्टजोत्तमस्त्रिभुत् । यथा—
“सुजातेन लिखितं विक्रमनृपं प्रति द्वयं विज्ञप्तिः—युष्मान्चिराद्यु समागतव्यं । अस्मत्पुरेणं प्रपंचेन
श्ला राज्यं दापयिष्ये’ इत्यादि लिखित्वा स्वनृपाय दर्शितं । नृपस्तस्य हननार्थं कञ्चिन्मियं कृत्वा चंङ-

ध्वजमृपपान्धं प्रैषयत् खेलेन सह सुजातं श्रेष्ठिनं । बन्धध्वजः तत्पत्रं वाचयित्वा सुजातश्रेष्ठिनं निष्क-
 लंकं ज्ञात्वा दभ्यौ—‘अहो चंपापतिना कथमादिष्टमनहं कार्ये ? । अयं तु निःस्पृहोऽस्ति’ इति निश्चयं
 कृत्वा स्वसुतां तस्मै ददौ । नवोढामुग्धासंयोगेन श्रेष्ठी समयो जातः । तदा पत्नी स्वात्मानं निनिंद
 पुनः पुनः । तदाकर्ण्य श्रेष्ठी प्राह—‘हे स्त्रि ! कर्मण एव दोषः’ । ततः सा वैराग्यं प्राप्ता । दीहानशा-
 नाचर्या मृत्वा देवीत्वं प्राप्य पुनस्तत्रैतल्य सुजातमुवाच—‘त्वत्कर्मवचोऽगीकृत्याहमीदृशं पदं प्राप्ता, अथ
 किंचित्कार्यं समादिश’ । श्रेष्ठिनोक्तं—‘मत्कलंकमुत्तारय’ । ततः सुरी तं विमाने संस्थाप्य चंपावने सु-
 मोच । शिखां विकुर्व्यं चापितश्चंपेश एत्य श्रेष्ठिनं ननाम । देव्या पूर्वं यथावृत्तं निवेदितं । नृपः क्रोधेन
 तं सच्चिवं देशाभिरवासायत् । सुजातस्तु महोत्सवेन गृहमानीतः क्रमेण दीहां लब्धौ । अथ धर्मघोषः
 सुसाधुसंयोगात्प्राप्तचारुचारित्रः पृथ्वीपुरे वरदत्तमंत्रिगृहे चिदार्थं प्रविष्टवान् । वरदत्तस्तु हृष्टः पंचामृ-
 तदानं दातुमुद्यतः, तन्मथ्याद् घृतहीरबिन्दुरेकादिर्जसौ पपात । तदा मुनिरकहृद्यमाहारं मत्वा व्या-
 धुध्यान्यत्र गतः । वरदत्तः पश्चात्तापमकरोत् । इतश्च तद्विन्दुकोपरि मद्धिका स्थिता, तद्गह्वणाय गृह-
 गोधा समेता, तञ्जनार्थं काकिरुकः समेतः, तपधार्थं मार्जारश्च समेतः, तद्वहिसार्थं गृहसत्कः श्वा
 समायातः, तपधार्थं रथ्यासत्कः कुकुरः समागतः, तदा गृहस्वामिना रथ्यासारमेयो हृतः, रथ्यागत-
 जनैरन्यः प्रति मारितः, परस्परं खड्गाबद्धिमुष्टामुष्टिप्रमुखं युद्धं जातं, तपहीदय वरदत्तो दध्यौ ‘नूनममु-
 मनर्थं ज्ञात्वा तेन ऋषिणाऽशनं नात्तं, अहो प्रशस्यं धन्यं तस्य ज्ञानं च’ इति ध्यात्वा वैराग्येण

स्वयंशुद्धो जातः । जातिस्मृत्या पूर्वप्रवाधीतसूत्रं सर्वं संस्मृतं । देवदत्तमुनिवेयं गृहीत्वा पृथ्वीं पुनाति
स्मेति । विशेषवक्तव्यता उपदेशमादाकर्णिकातो ज्ञेयेति ।

दुग्धाज्यशाकादिरसस्य त्रिंशुर्व्या न ऋमौ पतति प्रमादात् ।

श्राद्धेन देयं स्वशागादिकं च, धार्यं मुनिभिः (नीलैः) वरदत्तवत्तत् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ षाडशसंज्ञे
शतोत्तरचतुःसष्टतितमं व्याख्यानम् ॥ १७४ ॥

॥ शताधिकपंचससतितमं व्याख्यानम् ॥ १७५ ॥

अथाष्टमपि दत्तं दानं महाफलदं स्यादित्याह—

अष्टमपि द्वितीं क्षिप्तं, वटवीजं प्रवर्धते । जलयोगात्तथाग्दानात्, पुण्यवृक्षोऽपि वर्धते ॥ १ ॥

स्पष्टः । अल्पं सूदमं तिलत्रिजागमात्रत्वात्, यथा न्यग्रोधवीजं जलयोगात् वर्धते तथा दानतः
पुण्यतरुरपि इति । अत्रार्थं मूलदेवप्रबंधः, स चायं—

कोशलायां धनदेवधनश्रीपुत्रो मूलदेवः । कलापात्रोऽपि व्यसनदोषित्वात् पित्रा निर्घातितः अनेक-
देशेषु पर्यटन् एकस्मिन् पुरासन्ने देवकुले एकेन कार्यटिकेन सह सुध्याप । रात्रौ हयोरपि संपूर्णचंद्रमं-

रुलपानस्वप्नं जातं । प्रस्यूषे जारटकेन तद्दृप्तं स्वगुरोः पुरः प्रोक्तं, तेन फलं गदितं—‘शिष्य ! अथ तव पृतगुरुपूर्णसंरुक्मेकं कोऽपि दास्यति । यतः—

“सा सा संपद्यते बुद्धिः, सा मतिः सा च ज्ञानना ।

सहायास्तादृशा ह्येया, यादृशी जवितव्यता” ॥ १ ॥

मूलदेवस्तस्य गुरुमहं मत्वा स्वप्नपाठकार्थं गत्वा विनयेन तत्फलं पृष्टवान् । तेन स्वप्नफलं—‘तव सप्तमे दिने राज्यं जावि’ इत्थं प्रोच्य स्वसुता दत्ता । मूलदेवः स्माह—‘राज्ये जाते एनां ग्रहीष्ये’ । ततो मूलदेवः पुरे परिभ्रमन् कस्यचिद् गृहे कुलुमाषान् लब्ध्वाऽरखे एत्य जोजनाय स्थितः, तावत्कोऽपि मासोपवासिसाधुः समेतः, तं प्रति हर्षजरेण ददौ कुलमाषान् । तन्महिम्ना दिव्यगीर्जाता—‘श्वो-कार्थमध्ये यच्चदसि तत्त्वं प्राप्स्यसि’ । तेन—

“गणियं च देवदत्तं, दंतिसहस्सं च रज्जं च”

इति याञ्चितं । ततः सप्तमे दिने मृत्युप्राप्तापुत्रनृचृत्यविरचितपंचदिब्यै राज्यं प्राप । तदा कार्पटिक-स्तनृपपदप्राप्तिं श्रुत्वा पुनः पुनस्तत्र स्थले स्वप्नकृते स्वपिति, तत्पुनः क्व । मूलदेवनृपो दानादिधर्मं वि-धाय स्वात्मधर्ममसाधयत् इति । अथवा प्रस्तुतश्वोक्त्रावार्थं नयसारज्ञातं चंदनवाद्यावृत्तं तथा चा-स्यामवसर्पिण्यां प्रथमदानधर्मदर्शकश्रेयांसकुमारावदातश्चेत्यादयो दानकुलकतोऽवधार्याः । अत्राह— ननु दानं पंषधा—सुपात्रदानं १ मन्त्रयदानं २ मातृपितृसुप्राचृत्यचूपादीनां दानमुचितं ३ याचकादीनां

कीर्त्तिदानं ऽ दीनदुःखितानां दानमनुकंपार्यं ५ इति पंचसु सुपात्रदानमेकं पुनः पुनः श्रेष्ठत्वेन कथं ?
उच्यते—एषु मध्ये द्वे आंग्रे मोक्षदे, तत्रात्रदानं तु सर्वत्रतप्रारम्भे प्रोक्तं, सुपात्रं तु सर्वत्रतोने प्रोक्तं ।
अन्य त्रीणि सांसारिकसौख्यदानि । अथवाद्यचरमजिनौ सुपात्रदानेनैव सुखिनौ वञ्च्यतुः, अतः
श्रेष्ठमिति स्थितं ।

श्रीमूढराजा नयसारचंदनाश्रेयांसनाभेयजिनादिचिर्महत् ।
अह्यस्य दानस्य माहात्म्यतः फलं प्राप्तं ततः स्वीकुरुतांतिमत्रतम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितद्वितीयदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
षादशस्तंभे शताधिकपञ्चससतितमं व्याख्यानम् ॥ १७५ ॥

॥ शताधिकपट्टससतितमं व्याख्यानम् ॥ १७६ ॥

अथैतद्षादशत्रयानि निश्चयव्यवहारान्यां विख्यंते—

एकैकं त्रयमध्येषु, द्विद्वित्रयेदेन साधितम् । तद्विज्ञाय सुधीश्रद्धि, रुचिः कार्यो व्रतादरे ॥ १ ॥
स्पष्टः । नवरं एषु षादशत्रयेषु मध्ये एकैकमपि व्रतं प्रथमादिकं द्विद्वित्रकारेण निश्चयव्यवहारा-
ख्येन गदितं । तथाहि—

यः परजीवं स्वजीवतुह्यं हश्यमानस्तुधादिवेदनया विज्ञाय न हिनस्ति, इति व्यवहारनयापे-
क्षयाद्यं व्रतं । १ ।

‘अयं स्वात्माऽन्यजीवहिंसाबध्दकर्मजिडुःखं प्राप्नोति, तत्स्वात्मनः कर्मादिभ्यो वियोगप्रापणं, अनेक-
गुणात्मको जीवः, हिंसाकर्मादिग्रहणं नास्य धर्मः’ इत्यादिज्ञानबुद्ध्या स्वात्मगुणहिंसात्यागरूपनिश्चय-
नयापेक्षयाद्यव्रतं । २ ।

लोकगर्हितालीकजाषणनिवृत्तिरिति व्यवहारतो द्वितीयं ॥ १ ॥ मौनीञ्जजाषितं जीवाजीवस्वरूपस्या-
ज्ञानेन वितथकथनं, परवस्तुपुद्गलादिकं प्रति असदीयमितिजाषणमिति निश्चयमुषावादाद्विरमणं,
तद्गतं निश्चयतो द्वितीयं । २ । एतद्ब्रतं विहायान्यव्रतानि येन विराधितानि, तस्य चारित्रं गतं, परं
ज्ञानदर्शने स्थिते, येन निश्चयमुषावादविरमणव्रतं विराधितं तस्य ज्ञानादित्रयमपि गतं । तथाऽऽग-
मेऽपीत्यमुक्तं—‘एकेन साधुना मैथुनविरमणव्रतं ब्रतं, एकेन च द्वितीयं, तत्राद्य आलोचनादिना शु-
क्लति, अपरस्तु स्यादाद्यर्थलुंपक आलोचनादिना न शुक्लमेति’ ।

तथा योऽदत्तपरवस्तुधनादिकं प्रत्याख्याति, तस्य तद्व्यवहारतो व्रतं तृतीयं । १ । यो ह्यव्यतोऽदत्तं
न गृह्णाति, परं अंतःकरणे ४२ जेदपुण्यकर्मवांडादिना धर्मकार्यं करोति, तथा पञ्चद्वित्रययोर्विंशति-
विषयाष्टकर्मवर्गणादिपरवस्तुग्रहणेन्नातो नियमं करोति तन्निश्चयतोऽदत्तादानविरमणव्रतं । २ ।
आद्यानां स्वदारसंतोषः परस्त्रीत्यागः, साधुनां सर्वस्त्रीत्याग इति व्यवहारतश्चतुर्थं व्रतं । १ । विषया-

त्रिजापमत्वतृणात्यागरूपमेव जावतश्चतुर्थव्रतं । १ । वाद्यतः स्त्रीत्यागेऽप्यंतरंगदौबुध्यं येन न प्रत्या-
ख्यातं, तस्य विषयसंबंधिकर्मबंधो जवत्येवेति ।

श्राद्धानां नवविधपरिग्रहपरिमाणदिकव्रतं, मुनीनां सर्वपरिग्रहत्यागरूपमिति व्यवहारतः पंचमं व्रतं
। १ । निश्चयतश्च जावकर्म रागषेयाज्ञानं, जव्यकर्म अष्टकर्मदेहेन्द्रियरूपं तत्परित्यागरूपमेव कर्मादिपर-
वस्तुभूतोत्यागेनैवैतद्व्रतं जावतः स्यात् । यतः—‘मुञ्जा परिगहो बुक्तो’ इत्यादिवचनात् । १ ।

पद्दिकपरिमाणरूपं व्यवहारतः षष्ठं व्रतं । १ । नारकादिगतिकर्मगुणान् विज्ञाय तेन्य उदासीनत्वं
निश्चावस्थासूपदेयत्वं तन्निश्चयतः षष्ठं । १ ।

पूर्वोदितजोगोपजोगे वस्तुपरिमाणं तद्व्यवहारतः सप्तमं । १ । तथा व्यवहारनयमतेन कर्मणां कर्त्ता
चोक्ता च जीव एवास्ति । निश्चयमाश्रित्य कर्मणां कर्तृत्वं कर्मण्येवास्ति, यतः—मनोवाक्काययोगा एव
कर्त्तारः कर्मणां सन्ति, जोक्तृत्वमपि योगेभ्येवास्ति । अज्ञानेन जीवस्योपयोगो भिदति, परमार्थवृत्त्या तु
जीवः कर्मपुद्गलेच्यो जिन एव, ज्ञानादिगुणानां कर्त्ता जोक्ता च । जरुचलतुञ्जाः, ‘अनेरुजगप्रीति-
रनेकशः परितुज्य परितुज्योद्धिष्टजोजनमिव सुरकुक्ताः पुद्गलाः सन्ति तेषां जोगोपजोगत्वेन ग्रहणं न
तव जीवस्य धर्मः’ इत्यादि चिंतनं तन्निश्चयतः सप्तमं व्रतं । १ ।

प्रयोजनं विना पापारंजणं, तस्य विरत्तिसदनर्थदंनविरमणव्रतं व्यवहारमाश्रित्य । १ । मिथ्यात्वादि

१७ कर्मबंधहेतुभिः कर्मबंधो जवति, तद्बंधं स्वात्मीयत्वात्वेन जानाति, ततो विरमणं तन्निश्चयतोऽनर्थ-
दंरुविरमणव्रतं । १ ।

आरंजकार्यं मुक्त्वा यत्सामायिककरणं तद्व्यवहारतः सामायिकं ज्ञेयं । १ । ज्ञानादिमूलसत्ताधर्मैः
सर्वजीवांस्तुह्यान् विज्ञाय सर्वेषु समतापरिणामस्तन्निश्चयतो नवमं व्रतं । २ ।

नियमितक्षेत्रे स्थितिस्तद्व्यवहारतो देशावकाशिकं । १ । यच्च श्रुतज्ञानेन षड्प्रव्याण्युपलक्ष्य पंच-
जव्येषु हेयबुद्धिर्ज्ञानमयजीवस्य ध्यानं च तन्निश्चयतो देशावकाशिकं व्रतं । २ ।

अहोरात्रं सावद्यव्यापारं मुक्त्वा स्वाध्यायध्याने प्रवर्तनं तद्व्यवहारतः पौषधव्रतं । ३ । स्वात्मनो
ज्ञानध्यानादिभिः स्वगुणैः पोषणं पुष्टिकरणं तन्निश्चयतः पौषधव्रतं । २ ।

पौषधपारणेश्चवाऽजस्रं साधुश्रावकाणामतिश्रिसंविनागं कृत्वा जोजनं तद्व्यवहारतोऽतिश्रिसंवि-
नागव्रतं । १ । आत्मनः परेषां च ज्ञानादिदानं पठनपाठनश्रवणश्रावणादिकं तन्निश्चयतो द्वादशं व्रतं । २ ।

इत्थमिमानि व्रतानि निश्चयव्यवहारान्यां सहितानि मोक्षदानि पंचमगुणस्थानवर्तिश्राद्धानां जवंति,
तथा निश्चयं विना व्यवहारस्तु स्वर्गसौख्यकृदेव न मोक्षदः । यतः—व्यवहारचारित्रं साधुश्राद्धव्रतं
वाचव्यानामपि समेति, तेन न निर्जरा स्यात् तस्मान्निश्चयेन सह तत्पादनीयं । यतः—

“निष्ठयनयमगो मुक्तो, ववहारो पुन्नकारणो बुत्तो ।
पढमो संवररूवो, आसवहेज्ज विठ्ठ जणिठ्ठ” ॥ १ ॥

निश्चयनयस्तु मोक्षमार्गः ज्ञानसत्तारूपः, व्यवहारस्तु पुण्यहेतुः शुभाशुभकर्माश्रयः स्यात्, अशुभव्य-
वहारालपायाश्रयश्चेति । अत्राह परः—‘ननु व्यवहार आश्रयहेतुरन्तरगाश्रोक्तः, तर्हि वयं न गृही-
ष्यामः’ । उच्यते—‘जोः शिष्याः ! विना व्यवहारं निश्चयज्ञानं न स्यात्, अथवा जिनाज्ञाजंगमश्च । यतः—
‘जः जिणमयं पत्रज्जह तो मा व्यवहारनिष्ठए सुयह । इक्केण विणा तित्थं, जिज्जह अश्रेण उच्चत्तं” ॥१॥
‘जः जिणमयं पत्रज्जह तो मा व्यवहारनिष्ठए सुयह । इक्केण विणा तित्थं, जिज्जह अश्रेण उच्चत्तं” ॥१॥
‘जः जिणमयं पत्रज्जह तो मा व्यवहारनिष्ठए सुयह । इक्केण विणा तित्थं, जिज्जह अश्रेण उच्चत्तं” ॥१॥

‘जः जिणमयं पत्रज्जह तो मा व्यवहारनिष्ठए सुयह । इक्केण विणा तित्थं, जिज्जह अश्रेण उच्चत्तं” ॥१॥
‘जः जिणमयं पत्रज्जह तो मा व्यवहारनिष्ठए सुयह । इक्केण विणा तित्थं, जिज्जह अश्रेण उच्चत्तं” ॥१॥
‘जः जिणमयं पत्रज्जह तो मा व्यवहारनिष्ठए सुयह । इक्केण विणा तित्थं, जिज्जह अश्रेण उच्चत्तं” ॥१॥

इत्यमैकैकं व्रतं वाच्यं प्रकाराच्यं ज्ञात्वा श्राद्धव्रतग्रहणे रुचिः कार्येति तत्त्वमागमसारमं-
श्राद्धुल्य लिखितमस्ति ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ षाटशस्तंभे
शताधिकपद्मसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७६ ॥

॥ शताधिकसप्तसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७७ ॥

अथेमानी व्रतानि वलादपि देयानीत्याह—
प्रसद्येनाव्यसौ धर्मः श्रावकाणां प्रदीयते । यथा षोडशदेवेन, त्रोधितस्तेतलेः सुतः ॥ १ ॥

स्पष्टः । संबन्धस्त्वर्थं—

त्रिवह्नीपुरे कनकरथो रूपः, तस्य तेतलिसुतः सचिवः । तन्नगरे श्रेष्ठिपुत्र्यां मोहितः, तां पोटिलाख्यां स व्युवाह । अथ राजा राज्यलुब्धो जातं जातं तनूत्रवं हंति । ततः कमलावती राह्नी साधाना आसदास्यास्येन सचिवं जगौ—‘ममैकं पुत्रं कथंचनापि रक्ष, यथापदि सहायो जायते’ । तदाकथं धीसखः प्रतिपेदे । कियति काले गते पोटिलाकमलावत्यौ समं पुत्रीपुत्री विधिनियोगतः सुषुवाते । मंत्री आसया प्रेष्यया तयोः परावर्त्तं व्यथापयत् । ततो राज्ञा पृष्टाः परिजनाः सुतां जगुः । धीसखः कुमारस्य कनकध्वज इति नाम चक्रे । क्रमानृपे मृते सचिवेन देव्या च स राज्येऽन्निषिक्तः । कृतज्ञत्वाद् राज्यकार्येषु सर्वत्र सचिवमेव न्ययोजयत् । अथ पत्युः केनापि हेतुनाऽनिष्टा पोटिला जज्ञे । सा साध्वीन्यो वशीकरणं पप्रह । तान्निर्धर्मदेशनया बोधमापिता । दीक्षाश्रिनी स्वपतिमापप्रहे । सोऽपि जगाद तां—‘यदि बोधं ददासि मामत्रैत्य व्रतेन स्वर्गता चेत्’ सा तत्प्रतिपद्य दीक्षामादाय दिवमासदत् । ततो ज्ञानेन ज्ञात्वा स्वप्रतिज्ञां सत्यां कर्तुं स सुरः सचिवं प्रेरयामास व्रते । स विषयलोलुपो धर्मघ्नमध्ये एकमपि नेहति । ‘व्यसनसंपातं विना नायं बोधमवाप्स्यति’ इति ध्यात्वा सोऽन्यदा रूपं तस्मै कुपितमदर्शयत् । यदा नृपं नंतुं गतस्तदा नृपस्तं प्रति मुखं न दर्शयामास । स खेदपरो नगरान्निर्गत्य तालपुटं देवैरुमज्जदयत्, तत्पीयूषमञ्चत् । ततो जलज्वलनप्रवेशो रक्षुग्रहो गिरिपादपशीर्षतः पतनं शस्त्रघातादि सर्वमरणप्रकारा निरर्थका बन्धुः । गह्वरस्तस्य पृष्ठतो मत्तेजो धावितः, व्याकुलचित्तः सचिवो गर्त्तायामपत-

उपदेशप्रा.

॥१९७॥

न्मूर्धा च प्राप । लब्धचैतन्यः प्राह—‘हा पोटिले ! क गङ्गामि शरणं ?’ । ततः कृपया पोटिलसुरः प्रक-
 टीचूयोवाच—‘जोः तेतलिसुत ! बोधितोऽपि न बुध्यसे, तेन मया इदं निर्ममे’ । मंत्री प्राह—‘अज्ञा-
 नतो मया न ज्ञातं, अतः परं लोककालं श्रावकधर्मे प्रपाद्य श्रमणत्वं चरिष्यामि, परं चूपालं तोपय’ ।
 तेन तथा कृतं । तुष्टोऽथ नृपतिस्तत्रैत्य मंत्रिणं ह्मयामास स्वागसं । ततो घीसखः स्वगृहे एत्य दाना-
 दिधर्मं कृत्वा षादशत्रतानि सम्यक् प्रपाद्यैकदा गुरुं नत्वा प्रागृजवं पप्रञ्च । गुरुराह—‘महाविदेहे
 पुंनरीकियां पुर्यां महापद्मनृपोऽज्रवत् । तत्र गुरुदेशनया प्रबुजः स चरणमग्रहीत् । पूर्वधरो मुनिर्मा-
 सानशनतो महाशुकं सुरोऽज्रवत् । ततश्च्युत्वा तेतलिमंत्रिणः पुत्रस्तेतलिसुताख्यस्त्वं जातः’ । इति श्रुत्वा
 जातिस्मृत्या प्राक्पठितपूर्वाणि सरञ्च शुञ्चचारित्रमंगीचकार । क्रमेण केवलं प्राप्याव्ययपदं प्राप ।

अनेकयुक्तिन्य उपासकानां, प्रबोधयंति प्रवरा मुनीजाः ।

श्लाघ्या जगत्यां ननु पोटिलावत्, तन्वंति ते शं रविकांतिवचा ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितद्वितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ

षादशस्तंने शताधिकसप्तसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७७ ॥

॥ शताधिकाष्टसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १५७ ॥

अथ प्रासन्नृजवानां शिक्षोपदेशमाह—

यथाऽन्यायपुरे रत्नचूर्णो न मुह्य (मूढ) तां गतः । मोहादिबंधने तद्वद्, धर्मधीञ्चिर्न लुच्यते ॥ १ ॥

स्पष्टः । ज्ञावार्थस्तु ज्ञातेन गम्यः, तच्चेदं—

इह भरतक्षेत्रे ताम्रलिह्यां रत्नाकरश्रेष्ठी । तस्य पत्नी सरस्वती । तयोः पुत्रो रत्नचूर्णो नगरोपवना-
दिषु स्वैरं विहरति स्म । अन्यदा हृष्टमार्गे गच्छता तेनाञ्जिमुखागता सौजाग्यमंजरी वेश्या स्वस्कंधादिना
कथंचन दुःखा, सा तं प्राह- 'यस्त्वं विपुलेऽपि चतुष्पथे स्वाञ्जिमुखमागच्छतीं मां न पश्यसि, परं तव
धनमदः कर्तुं न युज्यते, यतः—

“पित्रोर्पाजितविचिन, विलासं कुरुते न कः । स श्लाघ्यो यः स्वयं लक्ष्मीमुपार्ज्यं विलसत्यहो” ॥ १ ॥
एवमुक्त्वा गणिका स्वस्थानं ययौ । तद्भुत्वा रत्नचूर्णो मनस्येवमचिंतयत्—'अस्या वचः सत्यं, ननु
मया करणीयं' इति स विषादमनसा गेहं प्रापः । तथाविधं तं दृष्ट्वा जनकोऽवदत्—'वत्स ! तव किम-
संपूर्णं, येन त्रिन्नायमुखो दृश्यसे ? तद् ब्रूहि त्वदीप्सितं हेत्वया पूरयिष्यामि' । सोऽथाख्यत्—'तात !
अर्थोर्पार्जनहेतवे स्वदोज्यो स्ववलेन च त्वदनुज्ञया देशांतरे गंतुमिच्छामि' । 'वत्स ! नवनीतस्पर्शस्पर्श-
ञ्जियस्त्वं देशांतरे गत्वा किं करिष्यसि ? । यतः—

“इन्द्रियाणि वसे यस्य, स्त्रीचिर्यो न विदुष्यते । वक्तुं यश्च विजानाति, याति देशांतराणि सः ॥ १ ॥
 या मयोपाजिना लक्ष्मीः सा त्वत्सत्कैव’ । एवमुक्तोयसौ तमाग्रहं न मुमोच । ततः पित्राच्यनुजा-
 तः । वदुप्रवङ्गणे नानाविधवद्भूमृच्चक्रयाणकं निद्रिष्य प्रगुणीवच्छ्र । ततस्तस्मै श्रेष्ठी शिक्षां तद्दो—
 ‘धन्य ! त्वयाऽनीतिपुरे न गंतव्यं, तत्रान्यायप्रियो चूपः, अविचारकोऽमाल्यः, गृहीतचक्षुकः श्रेष्ठी-
 यमघंटा गणिका, द्यूतकारचौरपरदारिकाद्या अनेकशः सन्ति । अविजातस्वरूपो यस्तत्र याति, तस्य सर्व-
 व्धं नष्टोक्तगृह्यते, तन्पुरं मुक्त्याऽन्वय वद्वद्यया त्वं गच्छे’ इत्यादितद्दत्तां शिक्षां प्रतिपद्य शुभ्रेऽलि कुन-
 मंगलोपचारे यानपात्रे ममारुहश्चक्षितः । अनेकग्रामनगरद्वीपेषु पर्यटन् अवितव्यतानियोगेन यवानी-
 निपुरं तत्राजगाम । तत्रिवासिनो धूर्त्तसं पोतमायातं दृष्ट्वा दृष्टास्तस्याग्निमुखामाजग्मुः । तान् वीज्य
 शंक्तिनो रत्नचूनो वेलाकूलमुपागतं कंचिद्वरं पृष्ठति स्म—‘चत्र ! अस्य क्षीपस्य किं नाम ?’ । सोऽत्र-
 दत्—‘नित्र दृढाख्योऽयं क्षीपः, अनीतिपुरमेतत्’ इति तेन पुना निवेदिते श्रेष्ठिसुतो दध्यौ—‘देवात्
 पित्रा निषिध्यत्येतेऽहमागतः, नहि सुंदरं मंजातं, परं मे वांगितो दात्रोऽत्र प्रविष्यति, यतः—

“प्रयान्नाकुना यवानुकूलपवनस्तथा । उत्साहो मनसश्चैतत्, सर्वं दात्रस्य सूचकम्” ॥ १ ॥

ततः श्रेष्ठिसुनो यानात्ममुत्तीर्थं वेलाकूले निवानमकरोत् । नगरतस्तत्र चत्वारो वणिज आच्युः, ते
 स्वागतप्रश्नपूर्वकं तमित्यूचुः—‘ययं तावकीनं क्रयाणकं प्रदीप्यामः, अस्य द्वि मूढ्यं यत्तत् तगोदितैवे-
 न्युनिनिं नगरं गडतस्तत्र तं पूर्यिष्यामः । ‘एवमस्तु’ इति तेनोक्ते तस्य क्रयाणकं मयं विचज्य तैर्भूतैः

स्वस्वगृहेषु निन्द्ये । ततः सपरिकरो वस्त्राद्याभंवरान्चितः सोऽनीतिपुरं ङ्छुं षचात् । अत्रांतरे कश्चि-
त्कारुः स्वर्णरूप्यादिमंभितमुपानद्युगलं तस्योपढौकयामास । तस्मै तांबूलं दापयित्वा श्रेष्ठिपुत्रोऽवदत्—
'त्वामहं हर्षयुक्तं करिष्यामि' इत्युक्त्वाऽग्रेऽगमत् । ततः कश्चिदेकाक्षः कितवस्तमित्युवाच—'जोः श्रेष्ठी-
सुत ! मया सहस्रेण इव्येण स्वनेत्रं ग्रहणेकं त्वत्पितुः पार्श्वे मुक्तं, तत्त्वत्तोऽहं ग्रहीष्यामि, परं तच्छनं
त्वं गृहाण' । श्रेष्ठिपुत्रो दध्यौ—'अहो ! अघटमानं वदति, तथाप्युपस्थितं वित्तं स्वायत्तं करोमि, पश्चा-
द्यथोचितमुत्तरं दास्यामि' एवं विचिंत्य तच्छनं गृहीत्वा तमन्नाषत—'त्वया ममावासे आगतव्यं' । ततः
पुरत आयातं श्रेष्ठिनंदनं दृष्ट्वा चत्वारो वंचका नरा एवमन्योऽन्यं जजदुः—तत्रैकः स्माह—'समुद्रस्य
नीरमानं गंगायाः सिकतामानं ज्ञानिनो जानन्ति पुनः स्त्रियो हृदयं न जानंति केऽपि' । द्वितीयोऽवोचत्—
'बहवः स्त्रीहृदयस्य वेत्तारः संति, परं तद्विचारदः कोऽपि नास्ति' । तृतीयः स्माह—'पूर्वाचार्यैर्जोषितं
नासत्यं, परं कैश्चित्सर्वज्ञैरपि विज्ञायते' । अथ चतुर्थेन प्रोक्तं—'एष श्रेष्ठिसुतः सर्वमेतद्विजानाति' ।
ततश्चान्ये ऊचुः—'सुरापगा दूरे वर्त्तते, त्वं रत्नाकरजलस्य मानं श्रेष्ठिसुतपार्श्वे कारय' एवं हवात्तेन
प्रोत्साहितः श्रेष्ठिसुतोऽपि तमर्थमंगीकृतवान्, तदा तैरमुना सह कराहतिर्विदधे—'यदि त्वमेवं कर्त्तासि
तदा नो लक्ष्मीस्तवायत्ता, अन्यथा वयं चत्वारोऽपि तव श्रियं ग्रहीष्यामः' ओमित्युक्त्वा सोऽपि पुर-
तश्चत्वाल । स एवं चिंतयति—'एतेषां कार्याणां निर्वाहः कथं नविष्यति ?, तस्मादनेकनरचित्तरं जन-
कर्मणाया वारंगनाया गृहे याम्यहं' । तत्र गतस्यास्यान्युत्थानान्यंगोषर्त्तनस्तानजो जनादिक्रिया विदधे

तथा, ततः संध्यासमये वासगेहे शयनीये मनोहरे तथा सह निपसाद । यात्रत्सा विडुयामुचितं गोष्ठीं
 प्रकर्तुमारभे, तावत्तेन स्वीया वार्त्ता ख्याता—‘अयि ! त्वं स्वपुरचेष्टितं वेत्सि, एतेषां विवादानां ममो-
 त्तरं वद, निर्वाहितायां चिंतायां हे सुभृ ! त्वया सहाहं रंगवार्त्तां करिष्यामि’ । सा तं प्रत्यूचे—‘जोः
 त्वं शृणु—देवादिह यः कश्चिदिन्धुः समायाति तस्य सर्वस्वमेतैर्भूर्त्तजनेर्युह्यते । तत एको इव्यस्यांशो
 महीपतेर्दायते, द्वितीयः सचिवस्य, तृतीयः श्रेष्ठिनः, तुर्यांशस्तदारक्षकस्य, पंचमांशः पुरोयसश्च, मन्मा-
 तुयमग्रंटायाः षष्ठांशो दीयते । सर्वेष्वनाचारप्रियाः, तदग्रे किं क्रियते ? तथापि मन्मातुः समीपे त्वां
 नेष्यामि । तत्रोपविष्टेन त्वया प्रश्नोत्तरं श्रोतव्यं’ इत्याख्याय सा तस्य स्त्रीकेपं पर्यथापयत् । ततोऽक्कायाः
 समीपमागत्य प्रणम्यासीना । ततः कुट्टिनी जगाद—‘वत्से ! कस्येयं सुता ?’ । सा ख्यत्—रूपवती-
 नाम्नी श्रीदत्तश्रेष्ठिनः पुत्री मम मिलनायागात्’ । अत्रांतरेऽक्काया अतिकेये रत्नचूर्णस्य सकलं कया-
 णकं जग्दहे, ते वणिजः समायाताः । तैः स्वीकृतवृत्तांते कथिते कुट्टिन्याच—‘अत्रांतं व्यर्थमनोरथैर्ह-
 निर्त्तत्रिष्यति न पुनः कश्चिद्वाजो दृश्यते, तदिष्टवस्तुना कथं यानं पूर्यते ? इडा त्वनेकविधा स्यात्,
 यदि अत्रन्निरसौ मशकास्थिचिर्यानें पूर्णं कारयति, तदा यूयं किं कुरुथ ?’ । ते जजह्युः—‘तस्येह्य
 धीप्रपंचः कुतो अत्रिष्यति ? बालकत्वात् प्राग्वयस्त्वाच्च’ । कुट्टिनी जगाद—‘बालोऽपि कश्चित्सात्सुधीः
 कश्चिद् वृषोऽपि अपंक्तिः’ इति श्रुत्वा ते स्वीकसि ययुः । अथ विकसन्मुलः कारुणामित्यूचे—
 ‘अस्मिन् पुरे कश्चिद्भ्रष्टिपुत्रः समागतः, तस्योपानबुधमं वर्यं मयोपढौकितं, अमुना ‘त्वां हृष्टं करिष्यामि’

इत्युकोऽस्मि, ततस्तस्य सर्वस्वे गृह्णीते मम प्रहृष्टता ज्ञाविनी' । अक्काऽवोचत्—'रे कारो ! यदाऽसौ ते नरेऽस्य तनयोत्पत्तिं निवेद्य हृष्टो न वेति कथयति तदा तव का गतिः ?' । सोऽपि श्रुत्वा ययौ । ततः स एकदग्धतकार एत्यात्मधूर्त्तजावार्थं कुड्ढिन्यत्रे न्यवेदयत् । तदा यमधंटा विहस्योचे—'यत्त्वया स्वधनं यदाऽयं तवाग्रे ढौकथिष्यति, तदा जवान् 'मामकीनं नेत्रं नेदं' इति कथयिष्यति, तद्धत्वा सोऽपि त्वामेवं वदिष्यति—'मत्पितुः पार्श्वे त्वया न्यासीकृतं त्वत्सत्कमेकं नेत्रं, द्वितीयं तव पार्श्वेऽस्ति, इमे उत्रे अपि तुलायामारोप्येते, तुदये जाते त्वया ज्ञाह्ये नान्यथा' तदा त्वं किं करिष्यसि ?' । कितवो जगाद—'तवेदशं बुद्धिकौशलं, कुतस्तस्य ?, ततस्तस्य सर्वस्वं खलु मम करगतं ज्ञेयं' इत्युक्त्वा सोऽपि प्रययौ । ततस्ते वंचका नरा एत्य तस्याः स्वां कथां कथयामासुः । साऽवोचत्—'जवतामपि अस्मिन् गुष्माच्चिर्निम्नगातोयं पृथक्कार्यं' ततस्तद्वचनं कर्तुमशक्ता हीनवादिनो यूयं गृहसर्वस्वहरणं क्षप्यध्वे' । तेऽपि न्वानमुखाः स्वस्थानं ययुः । श्रेष्ठिनंदनस्तयोक्तप्रत्युत्तराब् श्रुत्वा चित्ते बभार । ततस्तत्स्थानात् समुत्थाय रणधंटया समं तद्गृहमाययौ, तां चानुज्ञाप्य निजाश्रयेऽगात् । ततश्चाक्कोकोपायेन सर्वका- र्णाणि साधयामास, चांफ्राहिविणिजां पार्श्वान्च, वार्ध्वं बुमानकारिच्योऽपि बलाच्चतुर्बुद्धधनमग्रहीत् । तेन व्यतिकरेणेलापतिरप्यवोचत्—'अहो ! अस्य पुंसोऽद्भुतं माहात्म्यं, येनासद्बुधूर्त्तनगरस्यापि वित्तं

लोकात्तरः । विस्मितो नृपतिस्तमाकार्यं जगद्—‘जो जद् ! तुष्टोऽस्म्यहं, तत्र किं करोमि ममी-
 द्विनं ? । नोऽपि नृपात्तां गणिकां वयाचे । राज्ञा समादिष्टा सा तस्य गेहिनी जज्ञे । ततः प्राप्तत्वाजो-
 ऽमौ ऋष्याणकेन ज्ञानं मंपूर्ये निजां नगरीमगात् । रत्नचूरुः पित्रोश्चरणत्रयं प्राणमत् । ततः पित्रं स्वगृ-
 चांतं न्यवेदयत्, तद्भ्रुत्वा श्रेष्ठी हृदयेऽधिकं प्रमोदं वच्चार । ततः सा सौभाग्यमंजरी वेड्या तं ऽट्टुमा-
 गता, तेनैवं प्रजद्विपता—‘जज्ञे ! त्वद्गुणदेशेन देशांतरे गत्वा मयेयं कमलोपाजिता । ज्यो राजोऽनुज्या
 नाप्यस्य गेहिनी जज्ञे । ततोऽन्यान्यपि क्लृप्ताणि परिणीय स ब्रव्याधिक्येन त्यागजोगीं चत्वार । निरं-
 जोगश्रियं युक्त्वा निजपुत्रेणु गृह्णारमारोप्य सद्गुरोः पार्श्वेऽद्विज्ञामूलं जिनधर्मं श्रुत्वा वैराग्येण प्रव-
 ब्रजे, प्रव्रज्यां च पादयित्वा समाधिनांते विपद्य स्वर्गं गतः, कस्मान्महानंदपदं ययौ । अत्रायमुपनयः—
 ‘चव्यजीवो वणिकमुतः, तस्य जनको धर्मदायको गुरुः, साधमिका वेड्यावचःमसाः, तेस्यो जनितो-
 त्सादृत्वेन पुण्यलक्ष्म्या उपचयं कर्तुं सोद्यमी जज्ञेत्, गुरुणा मूलत्रयं चरणमपितं, अनीतिगु-
 निबंधधानीतिनिषयः, संयमं ज्ञानपात्रं, तेन ज्ञयोदधिसरणीयः, जचितञ्चतानियोगात्प्रमादाज्यानीति-
 पुरगमनं कुप्रवृत्तिसंचरणं, अन्यायचक्षुषो मोहः, चांभवाद्द्विवणिक्कुट्याश्चत्वारः कथायाः, विपयतृणणा च
 ना वेस्या, जंतोः सुमतिदायिनी पूर्वकृतकर्मपरिणतिः साऽह्ना, तत्प्रजात्रेण देहचृत् मर्वमगुनुसंघ्य धर्म-
 मागं जन्मशितानि पुनरानीयते’ इत्यादियथायोग्यं मनीषिचिरुपनयः करणीयः ।

एतत्प्रबंधोपनयं विचार्य, अज्ञानतो जातविकारजायम् ।
 आनीयते धर्मनि (वि) धौ पुनः स, तेनैव यातीत्यनघं वृजन्म ॥ १ ॥
 ॥ इत्यब्दिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायासुपदेशप्रामादग्रंथस्य वृत्तौ
 षादशस्तंभे शताधिकाष्टसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७८ ॥

॥ शताधिकनवसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७९ ॥

अथेमान्यद्व्यपकालं धृतान्यपि सौख्यदानीत्याह—
 अद्व्यपकालं धृतान्येतद्भ्रतानि सौख्यदानि हि । अतः प्रदेशिवद् ग्राह्याण्येतानि तत्त्ववेत्तृभिः ॥ १ ॥

स्पष्टः । संबंधस्त्वयं—

आमलकद्वयोद्याने समवसुतं श्रीबीरं नत्वा नवोत्पन्नः स्वर्गदित्य सूर्याजो व्यजिज्ञपत्—‘गौतमादीनां
 नवनाल्यविधिदर्शनाय ममानुज्ञां ददालु’ इति तेन त्रिवारं विज्ञप्तः स्वामी मानसबलं व्रयत्, तत्सुरेणा-
 निषेधयन्ननुत्तिपरं ऽबोधि । तत ऐशानीं दिशमाश्रित्य देवो निजयुजघयादृशतं देवान् देवीश्च विकृत्य
 घान्निशविधः व्यं दर्शयित्वा महर्षिकः सूर्याजो विद्युद्ंरु इवोत्पुत्य पुनः स्वर्गं ययौ । अथान्यल्लोकत्रोयत्रि-
 धित्सुगौतमो वीरं पप्रह्य—‘कोऽयं देवः ? इयती श्रीश्च कथं ? । ज्ञातसुतः प्राह—हे गौतम ! श्वेतम्ब्यां नास्तिकः

प्रदेशी रूपः, सूर्यकांता तन्नायोऽस्ति, सूर्यकांतो नंदनश्च । तन्नृपस्य चित्रनामामालः, सोऽन्यदा राज-
कार्येण जितशत्रुनृपांतिके श्रावणरत्नां ययौ, तत्र केशिनं गणेशं प्राणमत् । स चतुर्गोनिपार्श्वीद् गृह्णितानि
प्रपद्य श्वेतम्ब्यां च विहाराय तमन्यर्थं गृहं ययौ । अत्र विहंतः केशिसूरयः क्रमाङ्कितम्बुधानेऽवात्सुः ।
उद्यानपादकात्तदागमनं विज्ञाय मंत्री दधौ—‘मयि सचिवे सति मत्स्वामी नरकं गंता, तन्नाहं, अतो-
ऽद्य केनचिन्मिषेण गुरोर्गिरं श्रावयामि, नृपप्रसादानामनृणो भवामि च’ इति ध्यात्वा वाहवाहनदंजेन
चित्रमंत्रिराद् प्रदेशिनं तं प्रदेशं निन्द्ये । श्रांतस्तरोरज्ञायात्रिश्रांतो दूरतस्तद्देशनां श्रुत्वोप्रेगं वहन् मुख-
मर्कटिकां कुर्वन् मंत्रिणं वच्चापे—‘किमसौ रारटीति श्चार्त्तवत् ?’ । ‘राजंस्तदंतिकगमनान्निश्चयो चात्री
इति तेनेत्यं निकटं नीतः । इति देशनां स शुश्राव—

“मूढास्तत्त्वमजानाना, नानायुस्त्वयर्थपशवम् । असघासनया जन्म, हारयंति मुधा हृद्वा” ॥ १ ॥
इत्यादि श्रुत्वा मुनीशं प्रति वदति—‘जो मुनीश ! परलोकः पापं पुण्यं जीवश्च नास्ति । कथं ? यतो
मदीयः पिता महापापी पापं कृत्वा नरके गतोऽञ्जत् (चात्री), तस्य पितुः पुत्रोऽहं वञ्जः, कथमि-
हगल्य न कथयति मम दुःखं ? ‘पुत्र ! त्वया पापं न विधेयं’ इति हेतोः परलोको न. पापं च न ? । मम
माता दयापरा स्वर्गं गताऽञ्जत् (चविष्यति) स्वर्गस्य सौख्यं कथमागल्य न कथयति ? ‘हे पुत्र पुण्यं विधेयं’
इति परलोको न, पुण्यं च न ? । स्थगितकुञ्जिकाप्रद्विप्तचौरो मृतः, विलोकिता कुञ्जिका, परं त्रिङ्
न तर्हि जीवः कथं निःसृतः ? । शरीरे कृमिजीवा दृष्टाः, परं प्रवेशत्रिङ् न, तर्हि प्रवेशको जीवो न

४। सर्वे जीवास्तुह्या न, केषांचिहरो दूरे याति केषांचिदासन्ने पतति, कथं सदृशा एव? ५। जो आचार्य! एकश्वीरो जीवन् मृतश्च तुलारूढः सदृशः, स जीवन् कथं न गुरुः, मृतश्च कथं न लघुः? इति हेतोर्जीवधिता वृथा ६। पुनरपि जो आचार्य! एकश्वीरः खंसीकृतो विबोक्तितः, परं कस्मिन्नपि शरीरप्रदेशे जीवो न दृष्टः, इति ७। जोः! यथा प्रत्यक्षेण घटादिपदार्था दृश्यन्ते तथा जीवो न ८। जोः! कुलक्रमायातं नास्तिकमतं कथं मुच्यते? कुंशुशरीरं लघुतरं कश्चिदपि च गरीयः ए। इति—'जो राजन्! त्वदीया प्रिया परनरसंगिनी दृष्टा, स नरस्त्वया धृतो वधो मारणाय तदारुकाणामर्पितः, सोऽपि कथयति—'जो राजन्! स्वगृहे स्वपुत्रमिलनाय मुंच' त्वया तद्वचः क्रियते?। 'हे आचार्य! सापराधिवचः कथं क्रियते? तर्हि परमाधार्मिकैस्त्व मिलनाय त्वत्पिता कथं मुच्यते?। 'हे संचारके स्थितौत्यजः सत्रास्थितं पुण्यार्चितं नर्त्तकीमहर्गीतगानकञ्चितं त्वामाकारयति, हे नृप! त्वयां त्यजसमीपे गम्यते?। 'हे मुनीश! कथं तत्र गम्यते? तर्हि सत्रासदृशः स्वर्गलोकः, तत्र स्थिता त्वदीया माता प्रबलसौख्यकलिता कथं संचारकसमे नरलोके तव बोधाय मिलनाय वा समेति? ९। चूमिगृहे वादितशंखस्य नादो बहिः श्रूयते परं बिजं न दृश्यते, तथा कुञ्जिकाजीवस्वरूपं ३। लोहगोलकोऽग्नौ मुच्यते तदाग्निमयो ज्वति परमग्निप्रवेशबिजं न दृश्यते, तथा क्रमिप्रवेशबिजं न ४। सुकोमलो बालः, कठिनो वृषः, ताभ्यां क्रमेण मोचितशर आसन्ने दूरे च याति, तर्हि सुकोमलकठिनदे-

श्योविशेषः ५ । वायुपूर्वितो वृत्तिर्न गुरुः, चायुरहितश्च न वायुः, तथा तुझारुद्धश्वीरजीवो देहश्च ६ ।
 नो नृप ! अरणिदारुणि अग्निविद्यते परं खंकीकृत्य विलोक्यते तदा न दृश्यते, तथा तनो
 जीवोऽस्ति, सर्वज्ञइत्येते ७ । यथा वायुना पत्रं चलति परं प्रत्यक्षेण वायुर्न दृश्यते, तथा जीवप्रदेशयो-
 गेन शरीरचलनं भवति परं प्रत्यक्षेण जीवो न विलोक्यते ८ । यथा प्रदीपो महागृहं प्रकटयति,
 स्याद्यां मुक्तः स्याद्व्युद्योतकः, एवं जीवोऽपि लघुवृहद्वरीरं प्राप्येति ए । हे नृप ! परंपरागताधर्ममत्य-
 जन् पुमान् विपदां पदं स्यात्, लोहभारवाहिवत् । यथा—

'केचिच्चत्वारः मुहदो लाजाशिनो देशांतरे गह्वंतः क्वचिद्धोहाकरं प्राप्य लोहं जगृहुः । ततोऽग्रे चलंतो
 रूच्याकरं दृष्ट्वा त्रयस्तु लोहं विक्रीय रूप्यं जगृहुः, चतुर्थस्तु कदाग्रहित्वाद्भोहं नासुंचत् । क्रमेणैवमग्रे
 तारं विक्रीय स्वर्णकरतः स्वर्णं लात्या चलंतस्त्रयस्तु रत्नाकराञ्जलानि कनकं विक्रीय जगृहुः, ते मुसि-
 नो जानाः, चतुर्थस्तु आजन्म दुःखितामवाप । एवं लोहभारवाहकवत् परंपरागतमिध्यात्वमत्यजन्
 दुःखी स्यात् । इमान्युत्तराणि अश्वारूढः सन्न श्रुत्वा धर्मं प्राप । ततो विनयेन नत्वोवाच—'प्रजो !
 मत्पूषेऽहं शुभान्नत्वाऽधिनयं क्षामयिष्ये' । ततः प्रजाते कोणिकवन् महामहेन गुरुं ननाम,
 त्रादशत्रतानि जग्राह । गुरुः प्राह—'हे नृप ! पुष्पितफलितवनारामवत् पूर्वमन्येगं दाता त्व-
 मजः, अधुना धर्मं प्राप्य तेषामदात्रा न जाञ्चं, शुष्कवनत्रदरमणीयत्वमनुचितं, अस्माकमंत-
 रायो धर्मापप्राजना च स्यात्' । नृपः प्राह—'स्वामिन् ! सप्तसहस्रग्रामाणां चतुरो जागान् करिष्येऽहं ।

एकेन सैन्यवाहनसंतोषः, द्वितीयेनांतःपुरपोषः, तृतीयेन कोष्ठागारपुष्टिः, चतुर्थेन दानशालादिधर्म-
करणे' इत्थं धर्मं स्वीकृत्य गुरुं नत्वा गृहमाजगाम, श्रमणोपासको बभूव । कामजोगेव्वनासकं तं
विहाय सूर्यकांता त्रार्था नृपहननोपायं चिंतयंती सूर्यकांतपुत्रमाह—'त्वत्पिता देशराष्ट्रादिचित्तारहितः
श्रावकीचूय विचरति, अतस्त्वं शस्त्रमंत्रविषाग्निप्रयोगेण हत्वा राज्यं कुरु, कश्चितपत्रस्य निष्कासनं
न्याय्यं' श्रुत्वेति स मौनं बजार । ततः सा दध्यौ—'दूनमयं पुत्रो मंत्रत्रेदं करिष्यति' इति ध्यात्वा-
ऽशनेषु बलं लब्ध्वा विषं प्रक्षेप्य ज्ञोजनमकारयत् । तेन वेदना प्राडुर्भूता । स्त्रीकृत्यं ज्ञात्वाऽपि न
चुकोप । ततः पौषधागारे दर्शसंस्तारके आरुह्य पूर्वार्जिमुखः शक्रस्तवमुक्त्वा मनसि स्वधर्माचार्यं स्मृत्वा
यावज्जीवं सर्वतः पापस्थानानि व्युत्सृज्य समाधिना कावं प्राप्य प्रथमस्वर्गे सूर्याज्ञविमाने चतुःपट्यायु-
देवोऽभूत् । एकोनचत्वारिंशद्दिनानि यावद् व्रतानि धृत्वा सार्धघादशत्वह्योजनायामविस्तृते विमाने
महर्षिको देवो जातः । त्रयोदशषष्ठपञ्चरितानंतरं त्रयोदशे पारणके संस्तारके संस्तारः कृतस्तेन ।
स एष मत्वाऽवधिना स्वबोधिं, सूर्याचनामा शुवमन्युपेतः ।
शुक्त्वा ततः पट्यचतुष्कमायु—श्रुतो विदेहेषु शिवं समेता ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादाग्रंथस्य वृत्तौ
घादशस्तंत्रे शताधिकनवसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७ए ॥

॥ शताधिकाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ३७० ॥

अथोपासकवर्णनमाह—

गृहेऽपि संवसन् कश्चित्, श्रावको निःस्पृहाग्रणीः ।

कूर्मापुत्र इवाप्नोति, केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥ १ ॥

स्पष्टः । ज्ञातमिदं—

दुर्गमपुरे द्रोणनृपः, तस्य द्रुमादेवी दयिता, तयोर्द्वैजकुमारसुतोऽञ्जत् । स राज्ययौवनभेदेन बहून्-
न्यकुमारान् कञ्जकमिव व्योम्नि उद्दालयन् सदा रमते । अन्यदा तत्पुरोद्याने केवली समवसृतः । तं
प्रति तन्नयशिणी चञ्चुली प्राञ्जवपतिगतिं पप्रह । ज्ञानी प्राह—‘त्वप्राञ्जवस्वामी एतत्पुरनृपस्य
सुतो जातोऽस्ति’ तन्नृत्वा प्राञ्जवरूपेण प्रलोच्य कुमारं संहत्य देवी स्वयुवने गता । देव्युक्तप्राञ्जवं श्रुत्वा
जातिस्मृत्या मित्रः प्रेमचरोऽञ्जत् । देवी स्वशक्त्या तदेहं सुगंधं स्वन्नोगयोग्यं चकार । तत्पितरौ तु
गुग्गुलानतस्तन्नृञ्चिं लब्ध्वा क्रमेण दीक्षां जगदहतुः । अथ यद्विणी अत्रयिता पत्यायुः स्लोकं मत्वा तत्रैव
वने केचद्विपान्धे मुमोच । तत्र—

“जह नित्रसमुष्पन्नो, कीन्नो कनुञ्चं पि मन्नए महुरं ।

तह सिद्धिमुहपरुक्क, संसारे दुह सुहं चिति” ॥ १ ॥

इत्यादिदेशनां श्रुत्वा सत्रास्थनिजपित्रोः कंठे विलग्न विलपन् गुरुत्रिबोधितः—
 “जो त्रविंशं मण्डुअत्रवं, लहिंणं धम्मं पमायमायई ।
 सो लब्धं चिंतामणि-रयणं रयणायरे गमई” ॥ १ ॥
 इत्यादिदेशनया देव्या सम्यक्त्वं कुमारेण च चारित्रं प्रतिपन्नं । क्रमेण कुमारस्तत्पितरौ च महाशुक्र-
 स्वर्गं प्रापुः । यद्विणी-नु प्रमरन्वृपस्य वेशालिकाख्या चार्या जाता । तत्र दंपती धर्मिष्ठौ शुक्रस्वर्गं जग्म-
 तुः । ततश्च्युत्वा कुमारो राजगृहे मर्हीचन्द्रपचार्याकूर्मादेवीकुक्षौ अवतीर्णः; शुचवासरत्नमे प्रसवोऽभूत् ।
 धर्मदेव इति नाम दोहदानुसारेण धृतं । प्राग्भवे बाढानां पोष्टलं बद्ध्वा कंडुकं कृत्वाऽरमत, तेन वामनो
 विहस्ततनुरजनि । लोके कूर्मापुत्र इति नाम जातं । तारुण्ये बह्वयस्तरुण्यस्तं समीहिते, परं स्वयं मनसि
 विरक्तः । एकदा गण्यमानं श्रुतं मुनिमुखाह्वत्वा जातिस्मरणं ललौ, तेन ध्यानानलेन कर्मधनं दग्ध्वा
 केवलज्ञानं प्राप । ‘यदि तावद्दहं चारित्रं गृह्णामि, तदा शोकेन पित्रोर्मरणं स्यात्’ अतस्तयोः प्रतिबो-
 धनकृते अज्ञातवृत्त्या गृहावासेऽस्थात् ।
 यतः—

“कूर्मापुत्रो अन्नो, को धन्नो जो समायतायाणं ।
 बोधत्थं नाणि (एण) वि ड्ढु, धरे त्तिन्नो नायवित्ति (ती) ए” ॥ १ ॥
 अत्रांतरे स्वर्गाच्चित्तारोऽपि च्युत्वा वैताल्ये खेचरा जाताः । शुक्रचोगाश्चरणमुन्यंतिके प्रवव्रजुः, ते

महाविदेहे जिनं ननुं गताः, देशानां ददतं प्रयुं नत्वा चक्रवर्तीं वैताड्यादागतान् तान् प्रयुमुयादिकाय पप्रञ्च—‘स्वामिन् ! उत्कृष्टा विहरंतो जिनाः कतिधा जवंति ?’ हे चक्रिन् !

“इह मणुअखित्तमज्जे, महाविदेहा इवंति पंचेव ।

इक्किंमि विदेहे विजया वत्तीम वत्तीयं” ॥ १ ॥

“वत्तीमं पंचगुणिया, विजया मयं हविज्ज मच्छिजुयं ।

जरहेरवय (दम) लेवं, सत्तस्मियं होइ खित्ताणि” ॥ २ ॥

एतेषु १७० छेत्रेषु १७० जिना विहरंतो लभ्यंते’ । पुनः पप्रञ्च—‘जगवन् ! मंप्रति जरते चक्री केवली वा कोऽपि विद्यते न वा ?’ । प्रयुः प्राह—‘चक्रिन् ! जरते कूर्मपुत्रो गृह्णामे केवली अस्ति, मातापितृबोधनार्थं गृहे एव स्थितोऽस्ति’ । ततस्ते चारणाः पप्रञ्चुः—‘जगवन् ! अस्माकं केवलं कथं जानि ?’ जिन उवाच—‘युष्माकं कूर्मपुत्रसमीपे केवलं जनिष्यति’ इति श्रुत्वा ते चत्वारोऽपि तत्रैव; मोनेन तस्थुश्च । तदा तेनोक्ताः—‘यूयं श्रीजिनवचनाद्भ्रागताः परं पूर्वचक्रस्वरूपं युष्माच्चिरित्थं समनुचतं’ । ते प्राग्जवान् श्रुत्वा जातिस्मृत्या रूपकश्रेणिं ययुः, केवलं प्राप्य च तत्र जिनांतिकं ध्याययुः, केवलित्वाजिनमवंदित्वा तस्थुः । तदा इंद्रेण पृष्टः प्रयुः प्राह—‘इमे चत्वारः कूर्मपुत्रमुपात् स्वानुचतं चक्रस्वरूपं श्रुत्वा केवलिनो वच्रुवुः’ । पुनरिंद्रः प्राह—‘जगवन् ! कदा स दीक्षां ग्रहीष्यति ?’ । प्रयुणोक्तं—‘इतः सप्तमदिने जन्मेण संयमं ग्रहीष्यति’ । ततः कूर्मपुत्रो मातरं पितरं च प्रबोधय कथा-

लोचं चकार । देवैः स्वर्णपद्मं रचितं, धर्मवाण्याऽनेकान् प्रबोध्य शिवं साधयामास । जघन्यतो विहस-
देहो नरः उत्कृष्टतस्तु पंचशतधनुर्मितदेहः सिद्धिं प्राप्नोतीति श्रुतौ ।

स्वर्णरूप्यमणिरत्नसंकुले, नृत्यगीततरुणीसमन्विते ।
यस्य मानसमवाप लुब्धतां, नेहशेऽपि नृवने हि तं स्तुमः ॥ १ ॥

इत्युपदेशप्रासाद-टीका लक्ष्म्यादिस्मृतिरिणा । श्रीमद्विजयसौभाग्य-सूरिशिष्येण संस्तुता ॥ १ ॥
पंचदशत्रिरश्राजिः, स्तंजरो घादशमः स्मृतः । अब्दाहर्मितज्ञातेषु, अशीत्यग्रं शतं मतं ॥ २ ॥
प्रेमविजयादिनामा य-स्तस्य हि देशनाकृते । लिखितोऽयं प्रयत्नेना-चंद्रार्कं च चिरं जीयात् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितहितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
घादशस्तंज्रे शताधिकाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ १८० ॥

॥ समाप्तोऽयं द्वादशः स्तंजः ॥

ଆଦ୍ୟ ଶିକ୍ଷାମୟୀକ୍ରମେ ଟିନିଆଁଖମାଗଣା ପୁସ୍ତକ

	ପୃଷ୍ଠା	ପୃଷ୍ଠା	ପୃଷ୍ଠା
୫ (୧୦) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ ଆଶ୍ରମ ଯାତ୍ରା	୩୫୬	(୧୪) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ପ୍ରଥମ ଶିକ୍ଷା)	୩-୯୯
୫ (୧୧) " " " " " " " " " "	୩୫୭	(୧୫) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ଦ୍ୱିତୀୟ ଶିକ୍ଷା)	୫-୯୯
୫ (୧୨) " " " " " " " " " "	୩୫୮	(୧୬) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ତୃତୀୟ ଶିକ୍ଷା)	୭-୯୯
୫ (୧୩) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (୧)	୩୫୯	(୧୭) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ଚତୁର୍ଥ ଶିକ୍ଷା)	୯-୯୯
୫ (୧୪) " " " " " " " " " "	୩୬୦	(୧୮) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ପଞ୍ଚମ ଶିକ୍ଷା)	୧୧-୯୯
୫ (୧୫) " " " " " " " " " "	୩୬୧	(୧୯) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ଷଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷା)	୧୩-୯୯
୫ (୧୬) " " " " " " " " " "	୩୬୨	(୨୦) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ସପ୍ତମ ଶିକ୍ଷା)	୧୫-୯୯
୫ (୧୭) " " " " " " " " " "	୩୬୩	(୨୧) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ଅଷ୍ଟମ ଶିକ୍ଷା)	୧୭-୯୯
୫ (୧୮) " " " " " " " " " "	୩୬୪	(୨୨) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ନବମ ଶିକ୍ଷା)	୧୯-୯୯
୫ (୧୯) " " " " " " " " " "	୩୬୫	(୨୩) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ଦଶମ ଶିକ୍ଷା)	୨୧-୯୯
୫ (୨୦) " " " " " " " " " "	୩୬୬	(୨୪) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷା)	୨୩-୯୯
୫ (୨୧) " " " " " " " " " "	୩୬୭	(୨୫) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା)	୨୫-୯୯
୫ (୨୨) " " " " " " " " " "	୩୬୮	(୨୬) ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୋଗ୍ୟତାରେ (ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷା)	୨୭-୯୯
୫ (୨୩) " " " " " " " " " "	୩୬୯		